

การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์ภิกษุ ระหว่าง ค.ศ.1975-1989

สารนิพนธ์
ของ
พระระพีณ ด้วงลอย

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย
กุมภาพันธ์ 2545
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๒๑๒ ๓๐๑
พ.๓๓๓
๓๓

การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์ภิกษุ ระหว่าง ค.ศ.1975-1989

บทคัดย่อ

ของ

พระระพีณ ต้วงลอย

29 เม.ย. 2545

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย

กุมภาพันธ์ 2545

ท 1๕๖๕๑3

พระระพี ด้วงลอย (2545). การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1989.

สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง กงชนะ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วราคม ทีสุกะ.

การศึกษาวิจัยสถานภาพพระสงฆ์ในกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1989 มีประเด็นสำคัญ คือ ในช่วงเวลาดังกล่าวสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชาตกต่ำอย่างไม่เคยเกิดขึ้น ในประวัติศาสตร์กัมพูชามาก่อน ในช่วงเวลานั้นผู้วิจัยแบ่งระยะเวลาออกเป็นช่วงที่เขมรแดงปกครองกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1979 พระสงฆ์ถูกบีบบังคับจากเงื่อนโซ่ทางการเมือง ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ และพระสงฆ์หายไปจากสังคมกัมพูชาอย่างรวดเร็ว แต่ถึงสมัยเฮง สัมริน แม้ว่าจะปกครองประเทศด้วยอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เหมือนกัน แต่รัฐบาลอนุญาตให้พระสงฆ์กลับมาบวชโดยมีเงื่อนโซ่บางประการ ประเด็นก็คือ เหตุใดรัฐบาลทั้งสองที่เป็นคอมมิวนิสต์เหมือนกันแต่ปฏิบัติต่อพระสงฆ์แตกต่างกัน

การศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ โดยทำการวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารภาษาเขมร ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในกัมพูชา (เบรฤฎิณญเบรฤฎณณสเสศกมฺม) หรือพระพุทธศาสนาในชีวิตชาวเขมร (เบรฤฎณณสฤฎณณณิสฺส) ประวัติศาสตร์เขมร (เบรฤฎิณญเบรฤฎ) รวมทั้งเอกสารภาษาไทยและอังกฤษซึ่งเป็นเอกสารชั้นรอง โดยนำมาประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ เช่น พระสงฆ์หรือผู้ที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ในสมัยนั้นมาเป็นส่วนประกอบ ทั้งนี้เพื่อความน่าเชื่อถือของงานวิจัย ในฐานะที่เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นต้น

ผลจากการวิจัยสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ในช่วงปี 1975-1989 พบว่าสถานภาพพระสงฆ์ตกต่ำ อันเนื่องจากอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของรัฐบาลที่นำมาใช้ในการปกครองประเทศ ทำให้สถานภาพพระสงฆ์ด้านการศึกษา การปกครอง การเผยแผ่และการสังคมสงเคราะห์เปลี่ยนไป ต่อมาในสมัยเฮง สัมริน รัฐบาลอนุญาตให้พระสงฆ์กลับเข้ามาบวช แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนโซ่ที่รัฐเป็นผู้กำหนดและชี้หน้า นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้สถานภาพพระสงฆ์ตกต่ำลง เกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่ปฏิเสธศาสนา รวมทั้งการแทรกแซงจากนานาชาติที่จะ เข้ามามีอิทธิพลในกัมพูชา ในรูปแบบของการสนับสนุนความช่วยเหลือแก่ผู้นำกัมพูชาฝ่ายต่าง ๆ จึงทำให้ความผันผวนทางการเมืองในกัมพูชาเปลี่ยนไปไม่รู้จักจบ และส่งผลต่อสังคมโดยรวม รวมทั้งพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ พร้อมกันนั้นยังมีปัจจัยภายใน ได้แก่ การขัดแย้งทางการเมืองและความพยายามที่จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ อุดมการณ์และการเมือง สังคมพระสงฆ์ หรือประชาชนที่เป็นปัจจัยภายในทำให้สถานภาพของพระสงฆ์เปลี่ยนไป กล่าวคือเศรษฐกิจที่ยืดตามแนว สังคมนิยมในช่วงของเขมรแดงที่ว่าใครไม่ทำไม่มีกิน ทำให้พระสงฆ์ต้องไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจดังกล่าวในการใช้แรงงาน ในสมัยเฮง สัมริน ถึงจะเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น เขมรแดงแต่เศรษฐกิจภายในประเทศเป็นอยู่ด้วยความผิดเคือง รวมทั้งการเมืองที่มีการช่วงชิงกันอย่างสูงในกัมพูชา ที่เป็นสงครามกลางเมืองกว่า 10 ปี พระสงฆ์ในสมัยเฮง สัมริน ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนโซ่ของเหตุการณ์ทางการเมือง

เมืองและเงื่อนไขทางการเมืองที่เรียกว่า "พระสงฆ์ต้องสนับสนุนการปฏิวัติ" ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลเขมรแดงและรัฐบาลเขมร สัมรินปฏิบัติต่อพระสงฆ์แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามรัฐบาลทั้งสองต่างมีนโยบายขจัดอิทธิพลของพระสงฆ์ในสังคมกัมพูชา จึงทำให้สถานภาพพระสงฆ์กัมพูชาเปลี่ยนไปและตกต่ำลงตลอดช่วง ค.ศ.1975-1989

การวิจัยนี้จำกัดด้วยเงื่อนไขของเวลา เอกสาร และปัญหาอุปสรรคด้านการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยจึงเรียนภาษาเขมรเพิ่มเติมเพื่อใช้สัมภาษณ์ผู้รู้ที่มีประสบการณ์ตรงต่อเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสถานภาพของพระสงฆ์ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม และเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยยิ่ง

A STUDY ON THE STATUS OF THE CAMBODIAN SANGHA, 1975-1989

AN ABSTRACT

BY

PHRA RAPHIN DUANGLOI

Presented in partial fulfillment of the requirements

For the Master of Arts degree in Asian History

At Srinakharinwirot University

February 2002

Phra Raphin Duangloi. (2002). *A Study on the Status of the Cambodian Sangha, 1975-1989*.

Master Thesis, M.A. (Asian Study), Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Asst. Prof. Plubplung Kongchana, Asst. Prof. Warakom Thisuka.

This study is aimed primarily at examining the status of Cambodian Sangha during 1975 - 1989, the time when the religious institution was at its lowest position in history. The examination is made into two periods. *The first period, 1975 - 1979*, was when the Khmer Rouge controlled the country. Political condition at that time made it impossible for monks to perform their religious functions and as a result they quickly disappeared from the society. *The second period* began when the Heng Samrin Regime took power in 1979. During this time, the Heng Samrin Regime, which was also communist, allowed monks to resume their role, but not without condition. It is an interesting question why both communist regimes treated monks differently.

Historical research method was applied in this study. The literature included texts in Khmer, such as History of Buddhism in Cambodia (ប្រវត្តិសាស្ត្រព្រះពុទ្ធសាសនានៅកម្ពុជា), Buddhism in Khmer Life (ព្រះពុទ្ធសាសនាក្នុងជីវិតខ្មែរ) and History of Khmer (ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ) as well as those in Thai and English. In addition, part of the data came from an interview with local monks and people who witnessed this unfortunate situation.

As it is clear in the study, communism was the cause for the decline of Buddhism in Cambodia during 1975 - 1989. The status of Buddhist monks changed unfavourably in the area of education, governance, teaching, and social welfare. Apparently, the Khmer Rouge's harsh method of forcing monk to break their vows and lead a layman's life was a big blow to the institution. Monks had to take part in economic development as labour force given the Khmer Rouge's philosophy, "If ones did not work, ones did not have anything to eat." Although monks were eventually allowed to return to the monkhood under the Heng Samrin regime, the situation hardly improved given the condition, set by the state that "monks had to support the revolution." External factors, including communism and the interference by foreign powers that resulted in political turmoil, had an adverse effect to Buddhism and monks as well as the society as a whole. Meanwhile, internal factors, including political conflicts which ended in a civil war that lasted for 10 years, and economic hardship also contributed significantly to the decline of Buddhist monks. In conclusion, while the two communist regimes treated monks differently, they both sought to wipe out the influence of Buddhism in Cambodia and, undoubtedly, they had tremendously undermined Cambodian Sangha.

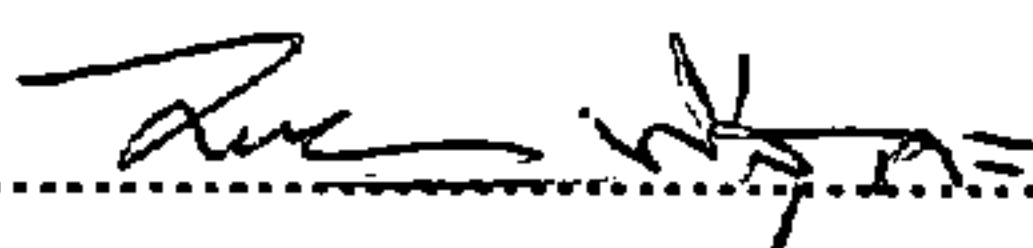
The study was limited by time and information restraints in the wake of language barrier. The researcher studied the Khmer language to be able to interview local people. The interview was useful as it enabled the research to acquire first-hand information.

อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

พลัมพล ตรี:

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลัมพลี กงชนะ)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วารคม ทีสุกะ)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

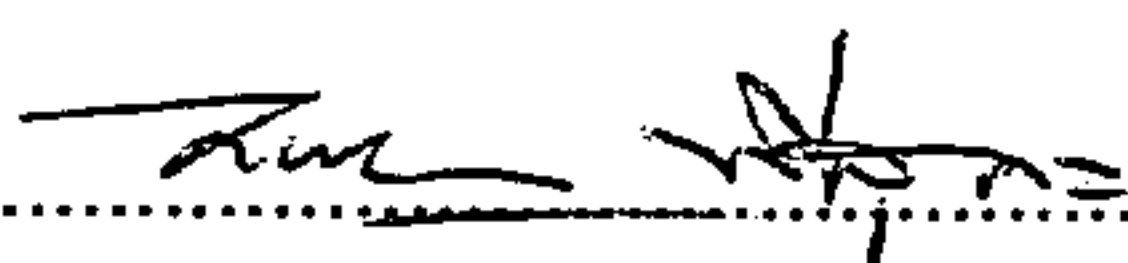
มาลี ประเสริฐธรรม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลี ประเสริฐธรรม)

คณะกรรมการสอบ

พลัมพล ตรี:

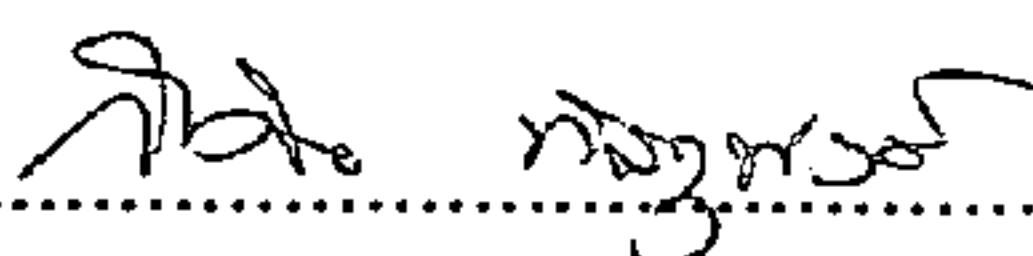
.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลัมพลี กงชนะ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วารคม ทีสุกะ)

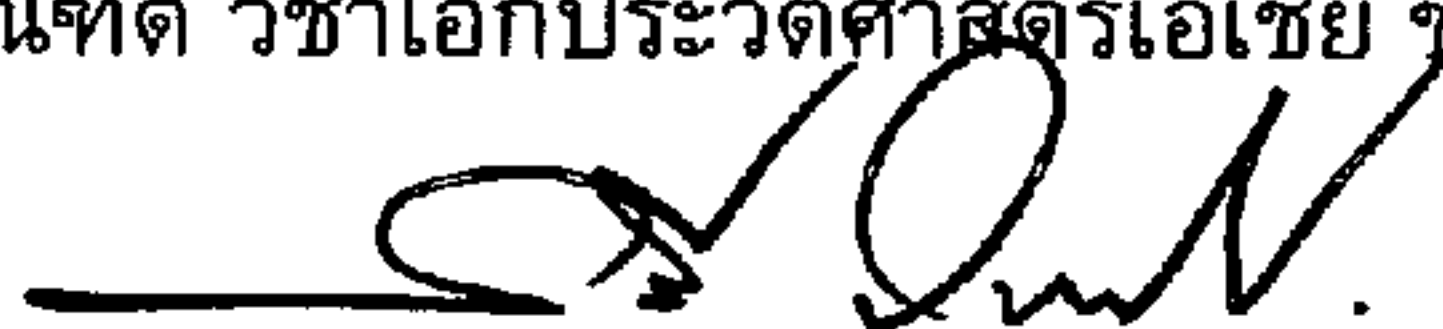
ได้แก้มกั อัดถาวร

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(คุณเชิดเกียรติ อัดถาวร)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี พิสนุพงศ์)

ให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....ศนบดีคณะสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์กวี วรกวิน)

วันที่ 1 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2545

การศึกษาวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยและศึกษาภาษาในพื้นที่วิจัยจาก

Southeast Asian Studies Regional Exchange Program
(SEASREP/ MANILA)

Of

TOYOTA FOUNDATION

มูลนิธิพระครูธรรมสมาจารย์(อู่ชัยแพ้ว ธรรมทตฺโต)

และ

มูลนิธิพระครูพิศาลวิริยคุณ (สิงห์โต เทศกาล)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ

บริจาคปัจจัยในการจัดพิมพ์งานวิจัย จำนวน 5,000 บาท (ห้าพันบาทถ้วน)

ประกาศคุณูปการ

ขอกราบขอบพระคุณด้วยความสำนึกยิ่งต่อผู้ที่สนับสนุนและให้โอกาสผู้วิจัยได้เข้าเรียน คือ พระครูสุพัฒน์พิธาน(ทองดี อาจใหญ่) อดีตเจ้าอาวาสวัดคลองตะเคียน จังหวัดสุโขทัย พระอาจารย์ ถนอม ปัญญาอักษร วัดอินทรวินัย อาจารย์พิเชฐ ทังโต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับทุนอุปฐากในเบื้องต้นในการเข้าศึกษาที่สถาบันแห่งนี้

ขอเจริญพรขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วราคม ทีสุภะ ที่ได้รับเป็นประธาน และกรรมการ ควบคุมและตรวจงานของอาตมภาพด้วยความเมตตาและอนุเคราะห์แนะนำด้วยดีตลอดมาอย่างอดทนและเอาใจใส่อย่างสูงยิ่ง ตลอดระยะเวลาที่เรียนและทำงานวิจัย พร้อมกันนั้นผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะยังเป็นประธานในการหาทุนสนับสนุนการวิจัย และเรียนภาษาในประเทศกัมพูชา เป็นเวลา 1 ปี จาก Southeast Asian Studies Regional Program (SEASREP/Manila) ของ Toyota Foundation (7,000\$) จึงขอเจริญพรขอบคุณต่ออุปการคุณของอาจารย์ทั้งสองด้วยความสำนึกยิ่ง

ขอขอบคุณมูลนิธิพระครูธรรมสมาจารย์ (อุปัชฌาย์ พัก ธรรมทตโต) ของวัดบึงทองหลาง อันมีพระครูพิศาลวิริยคุณ (สิงห์โต เทศกาล) เป็นประธานและคณะกรรมการทุกท่านที่ได้สนับสนุนทุนในการเดินทางในช่วงที่ไปศึกษาวิจัยในประเทศกัมพูชาแก่ข้าพเจ้าในระดับหนึ่ง

ขอเจริญพรขอบคุณ คุณบุญเรือน-คุณสำราญ กาญจนवास อาจารย์นพวรรณ แน่นหนา อาจารย์วรลักษณ์ พุมมี ที่สนับสนุนทุนการศึกษาในช่วงระหว่างที่ศึกษาอยู่เป็นปกติเสมอมา และคุณสำเนา-คุณกิมเอียง บุตสืบ ที่สนับสนุนทุนเดินทางไปกัมพูชา

ขอขอบคุณทุกคนในครอบครัว กับทุนสนับสนุนการศึกษาและแรงใจที่มีให้ตลอดเวลาในช่วงระยะเวลาที่ศึกษาอยู่แม่พลอย พี่สมพงษ์ พี่พาน พี่สมบัติ(พจน์) พี่สมบูรณ์(รุ่ง) พี่ติเรก พี่วัชรินทร์(แสง)

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ กัลยาณมิตรที่มอบความปรารถนาดีและคอยแนะนำระหว่างที่เรียน คุณธวัชชัย(แขก)พรหมณะ คุณมนตรี(ต๋อย)จันทคล้าย คุณจิรัชมา(พี่ไก่)เที่ยงหทัยธรรม คุณโนบุยะ โนกุชิ คุณวิมณฑการ(บุ๋ม)อำพันแสง คุณวรรษษา(หญิง)คชงาม และคุณธวัชชัย(จ๊อบ)อิสระสงคราม รวมทั้งขอบคุณรุ่นพี่ทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำด้วยดีตลอดมาในฐานะรุ่นพี่

ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์คิมหลง จนฺทปญฺโญ วัดชัยมงคล Ven.Lay Yol (ฤๅษ ย์) พระอาจารย์ศรี ชินณรงค์(ฤๅษ ย์) ที่ได้ช่วยติดต่อหาที่อยู่ให้วัดอุณาโลม(ฤๅษ ย์)และวัดตั้งกรอสังเหนือ(ฤๅษ ย์) ในพนมเปญ และ Prof. Oum Pom (ฤๅษ ย์) (Director of Royal University of Phnom Penh / Campus II) ที่ได้ช่วยสอนภาษาเขมรให้ตลอดระยะเวลา 1 ปี ด้วยความสม่ำเสมอ แม้งานของท่านจะเยอะก็ตาม Mr.Ma Seren (ฤๅษ ย์)เจ้าหน้าที่ห้องสมุดฮุน เซิน(Hun Sen library) ที่ช่วยแนะนำหนังสือที่สนับสนุนการวิจัย ตลอดเวลาที่ทำการวิจัยในพื้นที่ รวมทั้งความเอื้ออารีจากกัลยาณมิตร Ven.Sok Samon (ฤๅษ ย์) วัดอุณาโลม และสหายธรรมท่านอื่น ๆ ในกัมพูชา

ขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่าน รศ.วุฒิชัย ดร.ชาติชาย รศ.ถนอม รศ.ณรงค์ ดร.วงเดือน ผศ.มาลีนี้ ผศ.เซาวลี รศ.สนั่น อ.เย็นจิตร ที่ได้ประสิทธิ์ประสาท

วิชาความรู้ให้เกิดแก่ศิษย์อย่างอาดมภาพ ด้วยสำนึกของความเป็น “ครู” อย่างแท้จริง จึงขอเจริญพร
ขอบคุณด้วยความสำนึกอย่างสูงยิ่ง

เจริญพรขอบคุณคุณเชิดเกียรติ อัคราทร จากกองบริการสังคม กระทรวงการต่างประเทศที่มา
เป็นกรรมการสอบและที่ช่วยเรียบเรียงบทคัดย่อให้ร้อยเรียงพร้อมสรรพตามหลักของภาษา ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์สาวิตรี พิสนุพงศ์ จากภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่เมตตาอนุเคราะห์มาเป็นกรรมการสอบ
งานวิจัยในครั้งนี้ และดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์ ภาควิชาสังคมวิทยา อาจารย์ชัยณรงค์ ศรีพงศ์ สถาบัน
เอเชียแปซิฟิกศึกษา กับคำแนะนำด้านภาษาและข้อคิดที่สนับสนุนการวิจัย

และขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนสนับสนุนช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี คุณวรรณดี พร้อมมูล
คุณนิตยา คุณเฉลิมพล เจ้าหน้าที่สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา ที่ช่วยผ่านงานให้อาจารย์ตรวจแก้
ใส่ใจตลอดเวลาที่ทำวิจัย พระอาจารย์อืด ศรีลา และคุณบราลีวรรณ ต๊ะสารให้ยืมเครื่องพิมพ์ และเครื่อง
คอมพิวเตอร์จากพี่วัชรินทร์ (แสง) พระอาจารย์สุพรรณ ไวกาโน วัดชัยมงคล ที่ให้ยืมรูปมาประกอบ
งานวิจัย คุณพิพัฒน์ แป้นอาทิตย์ คุณชัชสิทธิ์ บุญล้อม คุณเดชา จันทร์ศิริ คุณลำพอง กลมกุล
คุณจีรพัชร บุญสนิท คุณสมบูรณ์ ทัพเมียง กับข้อมูลสนับสนุนการวิจัย

งานวิจัยนี้หากแม้มีประโยชน์อยู่บ้าง ก็ขอยกเอาคุณความดีนั้นนอบน้อมบูชาคุณครูที่ได้
ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ตลอดมา ด้วยสำนึกของศิษย์ที่พึงปฏิบัติต่อครู ในทางกลับกันหากมีข้อบก
พร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้ด้วยสำนึกของความไม่รู้และเมื่อมีโอกาสจะได้ทำการศึกษาหา
ความรู้ให้ปรากฏยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

พระระพิน ดั่งลอย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	ฉ
จุดมุ่งหมายทางการศึกษา.....	ช
ความสำคัญของการศึกษา.....	ช
ขอบเขตของการศึกษา.....	ช
นิยามศัพท์.....	ช
วิธีการดำเนินการศึกษา.....	ช
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	ฉ
1 พระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์ก่อน ปี 1975.....	1
พระพุทธศาสนาในกัมพูชา.....	1
นิกายมหายาน.....	2
นิกายเถรวาท.....	3
การแทรกแซงโดยไทยและเวียดนาม.....	4
สถานภาพพระสงฆ์ภายใต้ระบบอาณานิคม.....	7
สถานภาพของพระสงฆ์ ก่อน ค.ศ.1975.....	10
สถานภาพทางการศึกษา.....	10
การศึกษาของพระสงฆ์.....	11
โรงเรียนสอนธรรมวินัย.....	11
โรงเรียนบาลี.....	12
โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษา.....	12
โรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษา.....	13
พุทธิกอุดมศึกษา.....	13
บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา.....	14
การปกครองคณะสงฆ์.....	15
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	18
สถาบันพุทธศาสนา.....	19
การจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาสงฆ์.....	20
บทบาทของผู้ปกครอง.....	20
บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน.....	25
การสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา.....	28
บทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเขมร.....	28

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
1 (ต่อ)	
บทบาทเป็นศูนย์กลางทำกิจกรรมสังคม.....	29
2 การเปลี่ยนแปลงภายในกัมพูชา ระหว่างค.ศ.1975-1989.....	31
การเปลี่ยนแปลงในช่วงปี 1975-1979.....	31
การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.....	31
นโยบายรัฐ.....	34
การจัดการปกครองใหม่โดยเขมรแดง.....	34
การเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม.....	36
การเปลี่ยนแปลงสถานภาพพระสงฆ์.....	39
นโยบายรัฐต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนา.....	39
สถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา.....	42
การปกครองคณะสงฆ์.....	43
การเปลี่ยนแปลงภายใต้รัฐบาลเฮง สัมริน ระหว่าง ค.ศ1979-1989.....	46
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง.....	46
นโยบายรัฐบาลเฮง สัมริน	47
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม.....	50
การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์.....	51
นโยบายรัฐต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนา.....	52
การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์.....	55
การปกครองคณะสงฆ์.....	59
การศึกษาสงฆ์.....	64
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	66
บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน.....	66
3 สถานภาพของพระสงฆ์ ระหว่าง ค.ศ.1975-1989.....	69
ปัจจัยที่มีผลต่อความแตกต่างของสถานภาพพระสงฆ์.....	69
ปัจจัยภายนอก.....	69
อุดมการณ์ทางการเมือง.....	70
การแทรกแซงจากต่างประเทศ.....	71
ปัจจัยภายใน.....	77

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
การเปรียบเทียบผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989.....	82
การปกครอง.....	82
การศึกษา.....	82
บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน.....	85
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	86
ผลต่อสังคมกัมพูชา.....	86
สังคมชาวพุทธ.....	87
การปฏิบัติพิธีกรรม.....	88
4 ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมกัมพูชา.....	90
คุณค่าพุทธศาสนาต่อสังคมกัมพูชา.....	91
ความสำคัญของวัดต่อสังคมกัมพูชา.....	91
วัดเป็นสถานพยาบาลทางจิต.....	91
วัดเป็นที่พักและให้การศึกษา.....	92
วัดส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในชาติ.....	93
เป็นสถาบันอบรมศีลธรรมแก่สังคม.....	94
วัดเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและประเพณีทางสังคม.....	94
ความสำคัญของหลักธรรม.....	99
หลักธรรมเป็นแบบแผนของความประพฤติ.....	101
หลักธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางจิตใจ.....	101
หลักธรรมเป็นแบบแผนในชีวิตและสังคม.....	102
ความเชื่อเรื่องบุญและบาป.....	102
ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม.....	103
ความเชื่อในเรื่องของนรก สวรรค์.....	104
หลักธรรมเป็นบรรทัดฐานในการตรวจสอบสังคม.....	104
บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์.....	106
พระสงฆ์เป็นแบบอย่างของความประพฤติ.....	106
พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม.....	107
5 บทสรุป.....	110
บรรณานุกรม.....	113

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก.....	125
ก. บทสัมภาษณ์.....	126
ข. บทสัมภาษณ์.....	128
ค. บทสัมภาษณ์.....	130
ง. บทสัมภาษณ์.....	132
จ. บทสัมภาษณ์.....	135
ฉ. ผังการปกครองคณะสงฆ์สมัยอาณาจักรม ค.ศ.1863-1953.....	139
ช. แผนผังการปกครองคณะสงฆ์ก่อนปี 1863.....	140
ซ. สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์กัมพูชา.....	141
ฌ. สถิติความเสียหายของวัดและพระสงฆ์.....	142
ญ. สถิติสถาบันการศึกษาสงฆ์ในประเทศกัมพูชา.....	143
ฎ. สมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นต่าง ๆ	144
ฏ. ลำดับเหตุการณ์ในกัมพูชา.....	146
ฐ. ตารางสถิติพระสงฆ์ในประเทศกัมพูชา.....	147
ฑ. ตารางสถาบันการศึกษาสงฆ์ ใน ค.ศ.2000.....	149
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	150

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์กัมพูชา.....	141
2 สถิติ ความเสียหายของวัดและพระสงฆ์.....	142
3 สถิติสถาบันการศึกษาสงฆ์ในประเทศกัมพูชา.....	143
4 สมณศักดิ์พระราชคณะในกัมพูชา.....	144
5 สถิติพระสงฆ์ในประเทศกัมพูชา ปี ค.ศ.1954-2000.....	147
6 สถาบันการศึกษาสงฆ์ ใน ค.ศ.2000.....	149

บัญชีแผนผัง

แผนผัง	หน้า
1 การปกครองคณะสงฆ์ก่อนปี 1975.....	17
2 การบริการงานคณะสงฆ์ ระหว่าง ค.ศ.1979-1989.....	58
3 ความสัมพันธ์ของรัฐบาลเขมรแดง และเฮง สัมริน กับนานาชาติ.....	76
4 ความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ กับชุมชน ในสังคมกัมพูชา.....	95
5 การปกครองคณะสงฆ์สมัยอาณานิคมของฝรั่งเศส (ค.ศ.1863-1953).....	139
6 การปกครองคณะสงฆ์ในยุคเดิมของคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุต ก่อน ค.ศ.1863....	140

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (จวน นาค)	21
2 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (ฮวด ตาด).....	22
3-4 วัดอุณาโลม.....	23
5-6 อาคารพุทธศาสนาสันตติ.....	26
7 มหาวิทยาลัยสงฆ์.....	27
8 พิธีบุญ.....	48
9 พระสงฆ์กับบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	49
10 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี,สมเด็จพระสุคนธาธิบดี.....	63
11 การศึกษาสงฆ์ในปัจจุบัน.....	83
12 การศึกษาสงฆ์.....	84
13 พิธีบุญกฐิน	97
14 พระมหาโฆษนันทะ.....	98
15 บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	105

บทนำ

กัมพูชาเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ชื่อว่าเป็นมรดกทางอารยธรรมของโลก มีประจักษ์พยานที่เป็นศาสนสถานเก่าแก่ที่ทรงคุณค่า¹ จัดเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกที่รู้จักกันดีในนามนครวัดนครธม ในสังคมกัมพูชาสมัยโบราณศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวกัมพูชาตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เข้ามามีอิทธิพลเหนือสังคมกัมพูชาโดยผ่านทางราชสำนักในฐานะที่เป็นศาสนาของชนชั้นสูง ดังนั้นจึงปรากฏว่าศาสนสถานอันเป็นสัญลักษณ์ของพราหมณ์-ฮินดู ล้วนแล้วแต่เป็นผลการก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าที่ประชาชนสามัญระดับชาวบ้านจะพึงกระทำเช่นนั้นได้ เมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเสื่อมลง พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นมาแทนที่โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายมหายานได้รับการยอมรับอย่างสูงสุดในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7² (ค.ศ.1181-1220) ปลายรัชสมัยของพระองค์ ทรงมีพระราชศรัทธาส่งพระราชโอรสไปศึกษาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ลังกา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา³ จนได้รับการนับถืออย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนถึงปัจจุบัน

สถาบันพระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วยรัตนตรัยกล่าวคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นศาสนทายาทที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจรโลงพระศาสนาโดยปฏิบัติหน้าที่หลัก 2 ประการได้แก่ สืบสอนอบรมพุทธธรรมให้เกิดในจิตใจของพุทธศาสนิกชน และเมื่อมีกุลบุตรเกิดศรัทธาประสงค์จะบรรพชาอุปสมบท พระสงฆ์ก็มีหน้าที่เตรียมตัวเตรียมใจผู้มีศรัทธาเลื่อมใส นั้น ให้พร้อมที่จะบรรพชาอุปสมบท แล้วดำเนินการให้การบรรพชาอุปสมบท หลังจากนั้นพระสงฆ์ ยังต้องปฏิบัติหน้าที่สืบสอนอบรม ให้การศึกษาพระปริยัติธรรมแก่ผู้บรรพชาอุปสมบทแล้ว เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสืบต่อไป นอกเหนือจากการปฏิบัติตนในฐานะศาสนทายาทที่ดีแล้วภารกิจอื่นของพระสงฆ์ยังมีอีกมาก ที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชน เช่น ภารกิจให้การสงเคราะห์ ให้การศึกษาวิชาสามัญขึ้นในวัด การรักษาพยาบาลเบื้องต้น เป็นศูนย์กลางของการสาธารณูปการต่าง ๆ อันจำเป็นแก่วิถีชีวิตแบบชาวบ้านทั่วไป จนเกิดเป็นประเพณีทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งงาน การเกิด

¹จีโต มาดแลน. (2526). *ประวัติเมืองพระนครของขอม=ANGKOR*. หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล แปล. หน้า 35-70.

²เดวิด แชนด์เลอร์. (2540). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา=A History of Cambodia*. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสารและคณะ. หน้า. 82-100.

³แหล่งเดิม. หน้า 101-105.

D.G.E. Hall. (1999). *A History of Southeast Asia*. p.43-44.

Robert C. Lester. (1973). *Theravada Buddhism in Southeast Asia*. P.66-80.

การขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญตามเทศกาลต่าง ๆ¹ ที่สำคัญยิ่งในภาพรวมอีกอย่างหนึ่งคือ พระสงฆ์ยังปฏิบัติหน้าที่ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมในสังคมอีกด้วย เพราะเป็นที่ปรากฏอยู่ว่าในการสร้างสรรคงานศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้น พระสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ ดังกล่าวนี้เป็นอย่างดีเสมอมา ดังนั้นสถาบันพระพุทธศาสนาจึงมีคุณค่ายิ่งต่อสังคมกัมพูชา แต่สถาบันพระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชานั้น บางครั้งจะถูกทำลายดังจะเห็นได้จากการขยายอิทธิพลของเวียดนามเข้ามาในกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อเวียดนามพยายามกลืนกัมพูชาให้เป็นเวียดนามดังเห็นได้จาก การส่งชาวเวียดนามเข้าไปทำมาหากินในดินแดนกัมพูชา การใช้กฎหมายของเวียดนามปกครองกัมพูชา หรือแม้กระทั่งการนำภาษาเวียดนามมาใช้ในราชสำนัก² นอกจากนี้หลังจากที่กัมพูชาตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ.1884 ฝรั่งเศสได้พยายามที่จะดึงเอาพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านสถาบันพุทธศาสนา (Buddhist Institute) ที่ได้จัดตั้งขึ้นในพนมเปญใน ค.ศ.1930 โดยมีเป้าหมายเพื่อต่อต้านอิทธิพลของไทยที่แผ่เข้ามาในรูปของพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์³ ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยของเจ้านโรดมสีหนุ (ค.ศ.1954-1970) ได้ทรงมีแนวนโยบายพุทธสังคมนิยมคือสังคมนิยมที่มีคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน รวมทั้งการตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า "มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาพระสีหนุราช" เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ ใน ค.ศ.1959 เป็นต้น⁴ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1970 ภายหลังจากปฏิวัติโค่นล้มเจ้าสีหนุได้ไม่นาน นายพลลอน นอลผู้นำสาธารณรัฐเขมร (The Khmer Republic: 1970-1975) เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นว่าความผูกพันของชาวนาที่เป็นคนส่วนใหญ่ของกัมพูชาที่มีต่อพระพุทธศาสนา จะสามารถเอาชนะฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้⁵ และขอร้องพระภิกษุให้สนับสนุนการปกครองของรัฐ โดยให้เหตุผลว่าพระพุทธศาสนาต้องต่อต้านคอมมิวนิสต์⁶ โดยเป็นการแสวงหาการสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยใช้พระสงฆ์เป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจและอธิปไตยของกัมพูชาในช่วงเวลานั้น

เหตุการณ์ดังกล่าวพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้อง และมีความเข้มแข็ง จึงทำให้สถาบันพระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์ไม่ได้แปรเปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก กล่าวคือพระสงฆ์ยังคง

¹พระมหาคิม เสเรียน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสุทธาราม กรุงเทพฯ เมื่อ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2542.

²ดูรายละเอียดใน ถนอม อานามวัฒน์. (2514). ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. หน้า 78-89.

³Ben Kiernan. (1985). *How Pol Pot Came to power : A History of Communism in Kampuchea 1930-1975*. p.3; เดวิด แชนด์เลอร์. เล่มเดิม. หน้า 213-238.

⁴พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. หน้า 23-26.

⁵ธีระ นุชเปี่ยม. (2542). *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองในกัมพูชา*. หน้า 58.

⁶ชุมพล เลิศรัฐการ. (2536). *กัมพูชาในการเมืองโลก*. หน้า 154.

ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของทานได้ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ในช่วง ค.ศ.1975-1989 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมครั้งใหญ่ในกัมพูชากว่าคือใน ค.ศ.1975 เขมรแดงภายใต้การนำของ พอล พต¹ สามารถยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสาธารณรัฐเขมร และได้จัดตั้งรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตยหรือรัฐบาลเขมรแดง นับตั้งแต่ ค.ศ.1975 เป็นต้นมา ประเทศกัมพูชาจึงถูกปกครองด้วยระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และรัฐบาลเขมรแดงก็ได้ทำการปฏิวัติล้มล้างระบบเก่าไม่ว่าจะเป็นระบบราชการ การศึกษา เศรษฐกิจ การเงินการธนาคาร รวมทั้งศาสนาด้วย² เพื่อสร้างสังคมใหม่ตามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ให้เป็นสังคมที่บริสุทธิ์ไร้ชนชั้นและมีเพียงประชาชนชาวกัมพูชาเท่านั้น³ ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาดูเหมือนว่ารัฐบาลจะให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ชาวกัมพูชา ดังที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ค.ศ.1976 ในมาตราที่ 20⁴ ซึ่งมีใจความสรุปว่า ประชาชนกัมพูชามีสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา แต่ในความเป็นจริงแล้วนโยบายที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญกับการปฏิบัติของรัฐบาลเขมรแดง ไม่ได้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ดังเช่นได้มีการห้ามประชาชนทำกิจกรรมทางศาสนา เช่นการไหว้พระสวดมนต์ ผู้ที่จะไหว้พระสวดมนต์ได้ต้องแอบทำ ไม่ให้ทหารของเขมรแดงรู้และใช้ก้อนหินเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปใช้ต้นโสนแทนรูป⁵ นอกจากนี้ในส่วนของพระสงฆ์ได้มีการเกณฑ์พระสงฆ์ไปทำงานในชนบท⁷ ยิ่งไปกว่านั้นสถานการณ์ได้ทวี

¹ศึกษาประวัติและบทบาทของของพอล พต (Pol Pot : 1925-1998) ได้จาก เดวิด พี. แชนด์เลอร์. (2537). บัลลังก์เขมรราว = *Brother Number One : A Political Biography of Pol Pot*. แปลโดย บุญรัตน์ อภิชาติไตรสรณ์. หน้า 1-50.

²ธีระ นุชเปี่ยม. (2534). อินโดจีนภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ ค.ศ.1975-1991. หน้า 46-100; นกตล ชาติประเสริฐ. (2540). นโยบายเป็นกลางของกัมพูชาในสมัยรัฐบาลเจ้านโนดมสีหนุ. หน้า 93; David P. Chandler. (1991). *The Land and People of Cambodia*. P.134.

³ธีระ นุชเปี่ยม. เล่มเดิม. หน้า 110; Micheal Vickery. (1984). *Cambodia : 1975-1982*. pp.46-188.

⁴Raoul M. Jenner. (1995). *The Cambodian Constitutions 1953-1993*. pp. 87- 88.
จินดา ดวงจินดา. (2521). *รัฐธรรมนูญกัมพูชาประชาธิปไตยและบทวิเคราะห์*. หน้า 32.

⁵พระกิมหลง จันทปญโญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ ฯ เมื่อ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2542.

⁶Prof.Oum Pom เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์.ที่บ้านในกรุงพนมเปญ เมื่อ 15 สิงหาคม 2543.

⁷Yang Sam. (1987). *Khmer Buddhism and Politics from 1954 to 1984*. p. 69.

ความรุนแรงจนถึงขั้นการสังหารพระสงฆ์จำนวนมาก¹ มีผู้บันทึกจำนวนพระสงฆ์ไว้ก่อนหน้าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า กัมพูชามีจำนวนพระสงฆ์และสามเณรกว่า 100,000 รูป² ข้อมูลบางแห่งได้กล่าวถึงจำนวนพระสงฆ์ไว้ว่าก่อน ค.ศ.1975 มีพระสงฆ์ประมาณ 65,000 รูป³ แต่บางที่ก็ให้รายละเอียดมากขึ้นโดยกล่าวไว้ว่าก่อน ค.ศ.1975 มีวัดประมาณ 4,000 วัด มีพระสงฆ์ประมาณ 66,000 รูป ระหว่างที่รัฐบาลเขมรแดงปกครองมีพระสงฆ์ถูกสังหารเป็นจำนวนโดยประมาณถึง 25,000 รูป⁴ และได้มีผู้ประเมินจำนวนพระสงฆ์ในช่วงสุดท้ายของรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตยว่าเมื่อเฮง สัมริน ขึ้นมาปกครองประเทศกัมพูชาทั่วประเทศมีพระสงฆ์อยู่น้อยมาก⁵

ใน ค.ศ.1979 เวียดนามใช้กำลังทหารเข้ายึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลเขมรแดง และจัดตั้งรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาหรือที่รู้จักกันในนามรัฐบาลเฮง สัมริน ที่มีการปกครองในรูปแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกับรัฐบาลเขมรแดง แต่สิ่งที่น่าพิจารณาก็คือรัฐบาลเฮง สัมริน แม้จะมีการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ได้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวกับศาสนาไว้ในรัฐธรรมนูญมาตราที่ 6⁶ ซึ่งมีใจความโดยสรุปคือ ให้สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ชาวกัมพูชา ที่มีแนวนโยบายคล้ายกับรัฐบาลเขมรแดง แต่วิธีการปฏิบัติจะแตกต่างกันแบบตรงกันข้าม ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการให้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาได้ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล⁷ เห็นได้จากพิธีบุญหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก่อน ค.ศ.1975 อาจจัดได้ตามที่เคยมีมาแต่เดิม แต่หลังจากที่รัฐบาลเฮง สัมรินเข้ามาปกครองรัฐได้อนุญาตให้จัดได้ ตามความเหมาะสมของเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น รวมไปถึงอนุญาตให้ผู้ที่เคยบวชเป็นพระและมีอายุ 50 ปีขึ้นไปกลับมาบวชได้อีก ในส่วนของพระสงฆ์ได้รับสิทธิเสรีภาพมากขึ้นกว่าสมัยรัฐบาลเขมรแดง พร้อมกันนั้นรัฐบาลยังได้ยกย่อง

¹พระศรีปริยัติโมลี. (2540). "บทเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาจากกัมพูชา" ใน *พุทธทัศนะร่วมสมัย*. หน้า 125-130; บุญปลูก ส่วนพงษ์. (2535). *พรรคคอมมิวนิสต์กับการปฏิวัติกัมพูชา*. หน้า 169; อีวา มิสลิวีก. (2534). *ลงทัณฑ์ผู้ยากไร้ = Punishing the Poor*. แปลโดยวิภาวรรณ ก่อเกียรติขจร. หน้า 58; Ben Kiernan and Chanthou Boua. (1985). *Peasant and Politic in Kampuchea, 1942-1984*. p.368; Francois Ponchaud. (1977). *Cambodia Year Zero*. pp.146 -153.

²กองวิชาการ, กรมการปกครอง. (2516). *สาธารณรัฐเขมร : การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมจิตวิทยา*. หน้า 35.

³อีวา มิสลิวีก. (2534). *เล่มเดิม*. หน้า 58; พระศรีปริยัติโมลี. *เล่มเดิม*. หน้า 128-129.

⁴Marshall Lumsden. (1992). *Beyond The Killing Fields*. pp.202-203.

⁵ชุมพล เลิศรัฐการ. *เล่มเดิม*. หน้า180.

⁶Raoul M. Jenner. *op.cit.* p.94.

⁷พระมหาฤทธิ นิลวณฺโณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสุทธาราม กรุงเทพฯ เมื่อ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2542.

พระพุทธศาสนาว่าเป็นเสมือนกลไกหนึ่งของสังคม¹ และถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นพลังแห่งคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของสังคมกัมพูชา² โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนในการส่งเสริมและสนับสนุนกิจการของรัฐ เช่น เป็นผู้นำในการสร้างสะพาน สร้างโรงเรียน และการเสียภาษีจากวัดให้แก่รัฐ³ ซึ่งกล่าวโดยสรุปก็คือพระสงฆ์เป็นเพียงฐานทางการเมืองที่ถูกกำหนดโดยรัฐเพื่อสนับสนุนการปฏิวัติ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่า สถาบันพระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชาก่ออยู่ในขั้นเลวร้าย อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชา ค.ศ. 1975-1989 ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของกัมพูชา ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเพื่อหาคำตอบโดยเลือกหัวข้อศึกษาเรื่องสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ในระหว่าง ค.ศ. 1975-1989 ในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาและการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัจจัยทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่เป็นแรงผลักดันส่งผลให้สถานภาพของพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ทราบถึงสถานภาพของพระสงฆ์ในระยะเวลาที่ทำการศึกษาและอธิบายประเด็นที่ต้องการศึกษาได้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

¹สะท้อนจากแนวคิดและการกระทำของ เอง สัมริน ที่ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในช่วงที่ขึ้นมาเป็นผู้นำในการปกครองประเทศในช่วงหลัง ค.ศ. 1979 เป็นไปในลักษณะของการยกย่องและพยายามให้พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์เป็นกลุ่มพลังร่วมเพื่อส่งเสริมแนวทางการเมือง ศึกษาเพิ่มเติมจาก สมบูรณ์ สุขสำราญ. เล่มเดิม. หน้า 124-127.

²Trevor Ling, (Editor). (1993). *Buddhist trends in Southeast Asia*. p.142.

³พระมหาฤทธิ นิลวณโณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสุทธาราม กรุงเทพฯ เมื่อ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2542.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีนักวิชาการไทยทำการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพของพระสงฆ์ภิกษุ ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 แต่ก็มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ดังต่อไปนี้

จำนงค์ ทองประเสริฐ “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์” กล่าวถึงวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเผยแผ่เข้ามาในภูมิภาคนี้ เช่น ไทย ลาว พม่า กัมพูชา เป็นต้น งานเขียนนี้มีประโยชน์ต่อความเข้าใจ พื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพพระสงฆ์ในกัมพูชา

ทรงวิทย์ แก้วศรี “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินโดจีน ลาว เขมร เวียดนาม” กล่าวถึงเหตุการณ์และการแผ่กระจายของพระพุทธศาสนาในสังคมลาว กัมพูชา เวียดนามในอดีตจนถึงปัจจุบัน งานเขียนนี้ช่วยเพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงก่อน ค.ศ.1975

ทองสืบ ศุภมาร์ค “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเขมร” หนังสือเล่มนี้แปลจากต้นฉบับภาษาเขมร โดยกล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่กัมพูชา ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกกระทั่งได้รับการยอมรับจนกลายเป็นศาสนาที่ชาวกัมพูชานับถือเป็นส่วนใหญ่ งานนี้ทำให้เห็นจุดเริ่มต้นและความต่อเนื่องของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) “พระพุทธศาสนาในเอเชีย” กล่าวถึงความป็นมาและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาตั้งแต่การเข้ามาในยุคแรกจนถึงปัจจุบัน (สิ้นสุดในช่วงเขมรแดง) ข้อมูลจากงานเขียนนี้มีประโยชน์ในการนำไปเปรียบเทียบกับงานเขียนอื่น ๆ เพื่อให้เห็นถึงสถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงเวลา ก่อน ค.ศ.1975 จนถึงระยะเวลาที่ทำการวิจัย

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2534) “พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง : กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว กัมพูชา” โดยกล่าวถึงพระพุทธศาสนากับแนวทางของผู้นำทางการเมืองที่นำวิธีการของพระพุทธศาสนามาประยุกต์เพื่อสนับสนุนการปกครองของผู้นำในแต่ละยุคสมัยของไทย ลาว กัมพูชา งานวิจัยนี้สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์แนวทางของรัฐและนโยบายของรัฐบาลเขมรแดง และเขมรสัม รินที่มีต่อพระสงฆ์กัมพูชา

ธีระ นุชเปี่ยม (2534) “อินโดจีนภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ ค.ศ.1975-1991” กล่าวถึงขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศอินโดจีนที่เข้ามามีบทบาทในการปกครองประเทศ เช่น เวียดนาม กัมพูชา และลาว เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ในกัมพูชา รวมทั้งการเข้ามามีอำนาจในการควบคุมพระสงฆ์อันส่งผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงเวลาทำการวิจัยคือ ใน ค.ศ.1975-1989

ปิ่นทอง ใจสุทธิ (2538) “นโยบายต่างประเทศของไทย ต่อปัญหา กัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2518-2534” ศึกษาถึงนโยบายของไทยต่อปัญหา กัมพูชาที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างเวลา พ.ศ.2518-2534 ซึ่งเป็นพื้นฐานในการศึกษาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กัมพูชาในระยะเวลาซึ่งใกล้เคียงกับเวลาทำการวิจัย

นภดลชาติประเสริฐ (2533) “เจ้าบรมมหาราชวัง กับนโยบายความเป็นกลางของกัมพูชา” อธิบายเกี่ยวกับสมเด็จพระนโรดมสีหนุกับนโยบายของพระองค์ที่พยายามจะทำให้ประเทศมีสถานภาพเป็นกลางในความสัมพันธ์กับนานาประเทศเพื่อรักษาอธิปไตยของกัมพูชา งานวิจัยนี้มีประโยชน์โดยชี้ให้เห็นถึงผู้นำที่นำเอาแนวทางพุทธศาสนาไปปรับใช้ทางการเมือง

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989.
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของรัฐบาลเขมรแดงและรัฐบาลเฮง สัมริน ที่ส่งผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989.
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้รัฐบาลเขมรแดง และรัฐบาลเฮง สัมรินปฏิบัติต่อพระสงฆ์ ที่มีผลให้สถานภาพของพระสงฆ์ ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 แตกต่างกัน และสามารถยืดหยัดอยู่ในสังคมกัมพูชาได้ในเวลาต่อมา

ความสำคัญของการศึกษา

1. ได้ทราบความแตกต่างของสถานภาพของพระสงฆ์ และผลในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ ระหว่าง ค.ศ.1975 –1989.
2. สามารถอธิบายถึงวิธีการ รวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้รัฐบาลเขมรแดงและรัฐบาลเฮง สัมรินปฏิบัติต่อพระสงฆ์กัมพูชา ซึ่งมีผลให้สถานภาพของพระสงฆ์แตกต่างกัน ระหว่าง ค.ศ.1975-1989.
3. ได้เข้าใจเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์กัมพูชา ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาโดยมองผ่านมิติทางพระพุทธศาสนา.
4. ได้ทราบถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ซึ่งมีคุณค่าต่อสังคมในฐานะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

ศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา และการสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1989

นิยามศัพท์

เถรวาท คือนิกายพระพุทธศาสนาอีกนิกายหนึ่งนอกเหนือจากมหายาน ที่ยึดถือตามธรรมเนียมปฏิบัติที่พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ได้แก่พระพุทธ

ศาสนาอย่างที่น่าเชื่อถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา (ศึกษาเพิ่มเติมจาก พระเทพเวที,(ประยูทธ ปยุตโต). (2533). *พจนานุกรมพุทธศาสนา : ฉบับประมวลศัพท์*. หน้า 89. พระราชธรรมนิเทศ. (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. หน้า 177-220)

มหายาน คือชื่อเรียกพระพุทธศาสนา นิกายที่มีผู้นับถือมากในประเทศฝ่ายเหนือของทวีปเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ทิเบต และมองโกเลีย เป็นต้น (ศึกษาเพิ่มเติมจากพระเทพเวที,(ประยูทธ ปยุตโต). (2533). *พจนานุกรมพุทธศาสนา : ฉบับประมวลศัพท์*. หน้า 222-223. พระราชธรรมนิเทศ. (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. หน้า 221-234.)

รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (The People Republic Kampuchea)หรือเป็นที่รู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่าเฮง สัมริน โดยเป็นชื่อที่เรียกตามชื่อของผู้นำ คือเฮง สัมรินและในงานวิจัยนี้จะเรียกว่ารัฐบาลเฮง สัมริน เนื่องจากเป็นชื่อที่รู้จักกันโดยทั่วไป.

รัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตย (Democratic Kampuchea) ที่ปกครองประเทศกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1979 หรือเรียกอีกอย่างว่า เขมรแดง (Khmer Rouge) ผู้วิจัยก็จะขอเรียกว่ารัฐบาลเขมรแดงเพราะเป็นชื่อที่รู้จักกันโดยทั่วไป

สถานภาพ คือฐานะหรือสถานะทางสังคม หรือการยอมรับเฉพาะที่เกิดขึ้นในวงสังคมใดสังคมหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของผู้นั้นโดยจะมีบทบาทเข้ามาเป็นตัวกำกับเพื่อให้สถานภาพชัดเจนขึ้น โดยการบอกถึงฐานะและหน้าที่ เช่น สถานภาพเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา (ศึกษาเพิ่มเติมจาก พัทยา สายหู. (2538). *กลไกสังคม*. หน้า 68-87. วราคม ที่สุกะ. (2527). *สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน*. หน้า 173.)

วิธีการดำเนินการศึกษา

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Studies) ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เช่น บันทึก จดหมายเหตุ
 - 1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น รายงานเหตุการณ์ หนังสืองานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารงานวิชาการ บทความ วารสาร หนังสือพิมพ์ เป็นต้น.
 - 1.3 สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น ภาพถ่าย และแผนที่ เป็นต้น
2. การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Interview Purposive Sampling) คือการเน้นเฉพาะกลุ่มโดยการเลือกผู้รู้และมีประสบการณ์ตรงในช่วงเวลาที่ทำกรวิจัย เช่น พระภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา ทหาร นักวิชาการ ผู้สื่อข่าวหรือประชาชนผู้มีส่วนร่วมกับเหตุการณ์ในช่วงปี ค.ศ.1975-1989.
3. ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยจะดำเนินเป็นขั้นตอนดังนี้ คือ เก็บรวบรวมข้อมูล และจัดเป็นหมวดหมู่ ประเมินหลักฐานพร้อมวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม แล้วนำเสนองานวิจัยในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

อุปสรรคและข้อเสนอแนะ

ในการดำเนินการวิจัยมีอุปสรรคเรื่องข้อมูลในระยะแรก เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับสถานภาพของพระสงฆ์ ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษามีข้อจำกัด ทั้งผู้วิจัยมีความรู้ภาษาเขมรระดับเบื้องต้นทำให้หาข้อมูลในระยะแรกได้น้อย แต่เมื่อได้เรียนภาษาเขมรเพิ่มขึ้นและใช้เวลาทำการวิจัยในประเทศกัมพูชาเป็นเวลากว่า 1 ปี จึงสามารถอ่านและสื่อสารกับชาวกัมพูชาได้ ทำให้สะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูล

ดังนั้นผู้ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับประเทศกัมพูชา ควรที่จะศึกษาภาษาเขมรควบคู่กับการเรียนวิชาการ เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเขมรเพื่อเก็บข้อมูลให้ทันกับเวลา นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยที่เป็นภาษาฝรั่งเศส ที่ผู้วิจัยค้นพบในห้องสมุดของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต(Buddhist Institute) เช่น BUDDHISME AU CAMBOGE ซึ่งผู้วิจัยหวังว่าจะสามารถใช้ข้อมูลที่เป็นภาษาฝรั่งเศสในการวิจัยต่อไป

สำหรับแหล่งข้อมูลที่สำคัญในประเทศกัมพูชาได้แก่สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) หอสมุดแห่งชาติ(Nation Library) และห้องสมุดฮุน เซิน (Hun Sen Library) ที่มหาวิทยาลัยพนมเปญ เป็นแหล่งข้อมูลภาษาฝรั่งเศสและเอกสารภาษาเขมร นอกจากนี้ ที่คุกตวลสแลง (Toul Slang) ซึ่งเขมรแดงใช้เป็นคุกขังประชาชน ยังเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลสำหรับผู้สนใจศึกษากรณีเขมรแดงและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เพราะมีห้องเก็บเอกสารสำหรับให้บุคคลภายนอกใช้ค้นคว้าได้ นอกจากนั้นที่ วัดภู่านัก จังหวัดเสียมราฐ ยังมีห้องสมุดของสถาบันเขมรศึกษาที่ดำเนินการโดยชาวต่างประเทศมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแหล่งศึกษาและให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศกัมพูชา

แหล่งศึกษาค้นคว้า

ก.หอสมุดต่าง ๆ เช่น

1. หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี กรุงเทพฯ ฯ
2. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (วัดบวรนิเวศ บางลำพู)
4. ห้องสมุดสยามสมาคม
5. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยพนมเปญ (Royal University of Phnom Penh)
6. ห้องสมุดพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute)
7. หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (Nation Library)
8. ห้องสมุดพุทธิกวิทยาลัยพระสีหนุราช (Preah Sihnouk Raja Buddhist University)
9. ห้องสมุดวัดภู่านัก จ.เสียมราฐ

ข. สัมภาษณ์บุคคลและการศึกษาพื้นที่

1. จากคำสัมภาษณ์ และคำบอกเล่าของพระภิกษุ และอุบาสิกา นักวิชาการและประชาชนผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ช่วงระยะที่ทำการศึกษาอันถือได้ว่าเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงเพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงผลที่เกิดขึ้นต่อสถานภาพของพระสงฆ์
2. จากสถานที่เกิดเหตุการณ์จริง(ภาคสนาม)เช่น วัดอุณาโลม (Wat Unnalom) วัดปทุมวดี (Wat Pratum Vadey) คุกตุลสะแลง(Toul Sleng) แดนประหารเจิงแอก (Cheng Ek) และตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น เสียมราฐ ตากแก้ว กำปงจาม กันดาล พระตะบอง ศรีโสภณพนมเปญ กำปงสะปือ กำปงโสม สวายเรียง กำปอต ไปรเวง เป็นต้น และสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นสถานที่เกิดเหตุการณ์และมีส่วนสนับสนุนงานวิจัยในประเทศกัมพูชา

บทที่ 1

พระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชาก่อน ค.ศ.1975

กัมพูชามีประชากรกว่าร้อยละ 90 นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการนับถือพระสงฆ์อย่างแนบแน่นของชาวกัมพูชา สืบเกิดได้จากวัฒนธรรม ประเพณี ที่เกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิตที่สะท้อนผ่านกิจกรรมทางศาสนาของชาวกัมพูชา อย่างไรก็ตามใน ค.ศ.1975-1989 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองขึ้นในประเทศกัมพูชาที่เข้ามาเป็นตัวแปรทำให้พระพุทธศาสนาได้รับความกระทบกระเทือนและทำลายความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา เหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในกัมพูชาที่น่าสนใจยิ่ง ผู้วิจัยจึงนำประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพพระสงฆ์ ในช่วงเวลาอันยากลำบากดังกล่าวขึ้นมาศึกษา เพราะพระสงฆ์คือ ผู้เผยแผ่ และเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวบุคคลอันสำคัญของพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ย่อมกระทบต่อสังคม .

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ปูพื้นความรู้ โดยนำเสนอสถานภาพพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาในช่วงเวลา ก่อน ค.ศ. 1975 โดยพรรณนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในกัมพูชายุคเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันเนื่องมาจากการแทรกแซงของไทย-เวียดนาม การตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส จนถึงสมัย สมเด็จพระนโรดม สีหนุ และนายพลลอน นอล ผลการศึกษา ทำให้มีข้อสังเกตว่าสถานภาพของพระสงฆ์ในสังคมกัมพูชา เป็นไปตามผลของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นสำคัญ ข้อสังเกตนี้เห็นได้ชัดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในกัมพูชาสมัยเขมรแดง และเฮง สัมรินซึ่งเป็นช่วงเวลาต่อมาที่จะได้ทำการศึกษาในลำดับต่อไป โดยผู้วิจัยจะพรรณนาความตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังนี้

1 . พระพุทธศาสนาในกัมพูชา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดขึ้นภายหลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ 256 ปีก่อนคริสต์ศักราช โดยมีหลักฐานว่าพระองค์โปรดให้ส่งพระสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในอินเดียและประเทศใกล้เคียง สำหรับดินแดน "สุวรรณภูมิ" หรือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพระโสณะ และพระอุตตระ เป็นผู้นำพระพุทธศาสนาเข้าเผยแผ่¹

¹อ่านรายละเอียดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน พระราชธรรมนิเทศ. (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. หน้า 154-161; พระอัครคณาธิการ. (2534). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. หน้า 231-240; จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2535). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*. หน้า 5-9; ทองสิบ ศุภมาร์ค. (2515). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเขมร*. หน้า 1-50; Phang Khat. (1961). *Pravattisat Buddhasatsana Proteth Khmer : LE BOUDDHISME AU CAMBOGE* (ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา). p.1-10; (ภาษาเขมร).

พระพุทธศาสนาในกัมพูชามีเริ่มแรกแบ่งออกเป็นสองนิกายสำคัญ คือ นิกายมหายานและเถรวาท จากบันทึกของหลวงจีนอี้จิงที่จาริกไปอินเดียและเดินทางผ่านมายังทะเลจีนใต้ (ค.ศ.671-695) ในบันทึกเขียนไว้ว่า ในประเทศพูนัน¹(กัมพูชา)พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีวัดทั่วไปทุกแห่ง มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์อยู่ใกล้วัดพุทธศาสนา ทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประชาชนทั่วไปนิยมบวชในพระพุทธศาสนา แม้พวกเจ้านายก็เช่นเดียวกัน² แม้ว่าบันทึกของหลวงจีนอี้จิงเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นข้อมูลว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 7 คนในอาณาจักรพูนันนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แต่หลักฐานนี้ไม่ให้ข้อมูลที่ชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาในช่วงนั้นเป็นนิกายอะไร

ผลจากการศึกษาของพระเทพเวที³ได้ให้ความรู้เรื่องพระพุทธศานามหายานและเถรวาทไว้ในงานค้นคว้าของท่านว่า "(อาณาจักรนคร) พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองเคียงคู่กับศาสนาฮินดูและผสมผสานเข้าด้วยกัน ดังนั้นปราสาทราชฐานต่าง ๆ ในกัมพูชาจึงล้วนแต่สร้างอุทิศถวายในพุทธศานามหายานและฮินดู จารึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่พบได้แสดงถึงอิทธิพลคำสอนของนิกายมหายานอย่างชัดเจน แต่มีคติฝ่ายฮินดูแฝงอยู่ด้วย ส่วนพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทสันนิษฐานว่าในระยะเริ่มแรกคงเป็นที่นับถืออยู่ในหมู่ประชาชนทั่วไป แต่ไม่ได้รับการเชิดชูจากราชสำนัก...ฮินดูและพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข"³ พระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายที่ปรากฏในดินแดนกัมพูชา สามารถอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมดังนี้

ก. นิกายมหายาน

การเผยแผ่พระพุทธศานานิกายมหายานในกัมพูชาไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่มีผู้ทำการวิจัยค้นพบว่า "ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 6 พุทธศานานิกายมหายานเริ่มปรากฏในรัชกาลพระเจ้าอีสานวรมัน ที่ 1 เนื่องจากมีการค้นพบจารึก ค.ศ.626 ที่สมโบร์ไพรกุก (Sombor-Prei-Kuk) ซึ่งจารึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและการเคารพพญานาคมูจรินทร์ ในจารึกได้กล่าวว่พญานาคได้แผ่ขนดพิงพานบนพระเศียรของพระพุทธองค์"⁴ และผู้วิจัยท่านเดียวกันให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า "จะเห็นได้ว่าเริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอีสานวรมันที่ 1 พุทธศานาลัทธิมหายานเริ่มปรากฏขึ้นแล้วและเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ ส่วนพระพุทธศานานิกายเถรวาทก็ยังไม่สูญสิ้น...เนื่องจากในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 นิกายเถรวาทยังเจริญอยู่ แต่มีแนวโน้มไปทางนิกายมหายาน ตามความจริง

¹พูนัน อาณาจักรโบราณที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์กลางอาณาจักรนี้เดิมเชื่อกันว่าคงตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ หรือที่ราบปากแม่น้ำโขง และครอบคลุมไปจนถึงเวียดนามภาคใต้ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางตลอดจนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและมาลายู ดูรายละเอียดจาก ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2535). ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000. หน้า 10-11.

²พระเทพเวที(ประยูร ปยุตโต). (2531). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. หน้า 7.

³แหล่งเดิม. หน้า 9.

⁴เพียรพิทย์ เกิดสมบุญ. (2543). อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร. หน้า 79. (อ้างจากพระมหาอุทัย ธรรมสาโร. (2516). พุทธศาสนาและโบราณคดีในทวีปเอเชีย. หน้า 25).

ศาสนาพราหมณ์ก็ดี พระพุทธศาสนาก็ดียังอยู่ด้วยกันยังยืนตลอดมา”¹ ยุคที่พระพุทธศาสนานิกายมหายานในกัมพูชา รุ่งเรืองที่สุดคือสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทั้งนี้จะเห็นได้จากศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีศรัทธาอย่างแรงกล้าของพระองค์ โดยทรงโปรดให้สร้างปราสาทบายนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลาง สร้างปราสาทตาพรหมอุทิศแด่พระราชมารดาและเป็นสถานที่ศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ ปราสาทชัยศรี ปราสาทพระขรรค์ รวมไปถึงการสร้างพระพุทธรูปเป็นสิริมงคลแก่ราชอาณาจักร เรียกชื่อว่า "พระชัยพุทธมหานาถ" ประดิษฐานไว้ในเมืองต่าง ๆ ทั่วอาณาจักร² ภายหลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระพุทธศาสนานิกายมหายานค่อย ๆ เสื่อมและถูกแทนที่ด้วยพระพุทธศาสนาเถรวาทที่กำลังแพร่หลาย และประชาชนในระดับล่างนับถือมาก่อนหน้านี้

ข. นิกายเถรวาท

บันทึกของโจว ต้า กวน ทูตจากราชสำนักจีนในสมัยพระเจ้าเจิ้งจง (ค.ศ.1294-1307) แห่งราชวงศ์หยวน ที่เดินทางมาถึงเมืองนครธม ในปี ค.ศ.1296 กล่าวว่าทุกคนบูชาพระพุทธเจ้า และพูดถึงเจ้ากู รวมทั้งบรรยายถึงการครองผ้า การดำเนินชีวิตและสภาพวัด เจ้านายชอบมาปรึกษากับเจ้ากู³ หลักฐานนี้แสดงว่าพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เป็นศาสนาหลักของชาวกัมพูชาไปแล้ว และพระเทพเวทีมีความเห็นว่า "ค.ศ.1337 กษัตริย์กัมพูชาและราชสำนักทั้งหมด คงเป็นพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาททั้งหมด เพราะมีหลักฐานว่า...ทรงเป็นพระที่จะให้กษัตริย์ลาวที่เคยลี้ภัยอยู่ในเขมร (พระเจ้าฟ้ารุ่ง ค.ศ.1353-1373) เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี"⁴

นักวิชาการให้เหตุผลการเผยแพร่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในกัมพูชาไว้ว่า เกิดจากการที่พระตามลिनทะ ราชโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาและนำพระพุทธศาสนาแบบลังกา เข้ามาเผยแพร่ในช่วงปลายสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7⁵ นอกเหนือจากเหตุผลนี้ยังมีข้อเสนอของ บริกส์ (Briggs) ที่ปรากฏในงานวิจัยของแซนด์เลอร์ว่า "ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมอญที่เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาเถรวาท กับชนชาติที่พูดภาษามอญ-เขมรในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ทำให้ชนชาติที่พูดภาษาเขมรทางภาคตะวันออกเฉียง ๑ เปลี่ยนมานับถือนิกายเถรวาท

¹ แหล่งเดิม. หน้า 80.

² พระเทพเวที(ประยูรค์ ปยุตโต). เล่มเดิม. หน้า 21.

³ โจว ต้า กวน. (2510). บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ.

แปลโดยเฉลิม ยงบุญเกิด. หน้า 9-10.

⁴ พระเทพเวที(ประยูรค์ ปยุตโต). เล่มเดิม. หน้า 21.

⁵ D.G.E HALL. (1962). *A History of Southeast Asia*. p.128; และข้อมูลของประกากรเสนอว่า "พงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว(หมั่นนั้น ยาชะ วิน)ได้บันทึกไว้ว่า ค.ศ.1190 มีภิกษุชื่อตามลินท์ โอรสกษัตริย์เขมรเดินทางกลับมาจากลังกาพร้อมภิกษุมอญ เพิ่มเติมจากประกากร(จิตร ภูมิศักดิ์). (2541). "อิทธิพลทางวัฒนธรรมของไทยที่มีต่อเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยา," ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์*. หน้า 100.

ได้ภายในช่วงครึ่งศตวรรษ"¹ และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือพระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาทแพร่หลายในกลุ่มประชาชนได้ง่าย เนื่องจากมิได้มีการจำกัดการนับถือเหมือนศาสนาฮินดูหรือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่นับถือเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนัก และได้รับการยอมรับอย่างสูงสุดในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในทางตรงกันข้ามนิกายเถรวาท มิได้มีการจำกัดกลุ่มคนที่นับถือ จึงทำให้เกิดการแพร่หลายและยอมรับนับถืออย่างรวดเร็วในหมู่ประชาชนชาวกัมพูชาในยุคนั้น ประการสุดท้ายประชาชนกัมพูชาได้รับความลำบากในสมัยปกครองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยมีข้อมูลว่ามีการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานคนเป็นจำนวนมากเพื่อก่อสร้างศาสนสถาน เช่น ปราสาทบายน เพื่อยืนยันถึงความศรัทธาของพระองค์ต่อพุทธศาสนานิกายมหายาน จนกลายเป็นสาเหตุหนึ่งของความล่มสลายในอาณาจักรกัมพูชาในยุคต่อมา² เดวิด แชนด์เลอร์ให้ความเห็นว่า"เมื่อสิ้นยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประชาชนจึงไม่นับถือนิกายมหายานแต่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น ที่มีใช้ศาสนาของพระเจ้าชัยวรมันเหมือนเป็นการ"กบฏ"ต่อศาสนาของพระเจ้าชัยวรมันที่นับถือเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงและในราชสำนัก"³ จิตร ภูมิศักดิ์ให้ข้อสังเกตตามความเห็นของนักโบราณคดีชาวตะวันตกว่า"การที่เถรวาทได้รับความนิยมอย่างฉับพลันนั้น... น่าจะเป็นเพราะประชาชนเขมรเอือมระอา กับลัทธิพราหมณ์และนิกายมหายานที่เต็มไปด้วยการคลังไคล้ไวยศของผู้อุปถัมภ์ เป็นลัทธิที่เดินควบคู่กับการสร้างปราสาทหินที่ไม่รู้จักจบสิ้น..."⁴ ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวการนับถือนิกายมหายานจึงค่อย ๆ เสื่อมไป นิกายเถรวาทจึงได้เข้ามาแทนที่และเป็นศาสนาของชาวกัมพูชาในยุคต่อมา

1.1 การแทรกแซงโดยไทยและเวียดนาม (ค.ศ. 1594-1863)

ก.การแทรกแซงโดยไทย หลังจากอาณาจักรของกัมพูชาอ่อนแอลง จนกระทั่งปี ค.ศ.1594 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ค.ศ.1555-1605) ทรงยึดเมืองละแวกซึ่งเป็นเมืองหลวงของกัมพูชายุคนั้นได้ ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์กัมพูชา กล่าวคือไทยเข้าไปมีอำนาจเหนือราชสำนักกัมพูชา ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีพระราชอำนาจในการสถาปนา กษัตริย์กัมพูชาซึ่งทำให้ไทยอ้างว่ากัมพูชาเป็นรัฐบริวารการของไทยมาโดยตลอด จนกระทั่งกัมพูชาตกเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศสใน ค.ศ.1863 อิทธิพลของไทยต่อราชสำนักกัมพูชาจึงค่อย ๆ หดหายไป

¹เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 102.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

⁴ประชากร (จิตร ภูมิศักดิ์). *เล่มเดิม*. หน้า 99 - 100.

⁵ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2535). *เล่มเดิม*. หน้า 10 - 20.

จันทร์ฉาย ภัคอธิคม. (2541). "พระยาละแวกกับพระราชพิธีปฐมกรรม," ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์*. หน้า 23-29; ชา อวม, ไพ เฟง และ โสม อิม. (2542?). *ประวัติศาสตร์ของประเทศกัมพูชา*. คานติ ภัคดีคำ แปลและเรียบเรียง. หน้า 36-37.

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา ด้านหนึ่งแม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในด้านการเมือง แต่ความสัมพันธ์อีกมิติหนึ่งที่มีลักษณะเด่น คือความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม โดยชาติทั้งสองได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกันมาโดยตลอด โดยเฉพาะความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท¹ ดังเช่นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ค.ศ.1732-1809) ทรงโปรดเกล้าฯ อภิเษกนักรงค์เองเป็นสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี(ค.ศ.1771-1797)กษัตริย์แห่งกัมพูชา สิ่งที่พระองค์พระราชทานแก่นักรงค์เองเมื่อครั้งกลับไปครองกัมพูชา คือ

...พระสาริกะธาตุหย่างกลาง/น้อย 10 องค์...สำหรับได้นมัสการบูชาเป็นมหาสวัสดิมงคลอันประเสริฐ แล้วนิมนตรพระสงฆเขมร ซึ่งเข้ามาอยู่กรุงเทพมหานคร ได้เรียนพระไตรปิฎกธรรมชานาญ ออกไปชำระพระพุทธศาสนา ณ กรุงกัมพูชาธิบดี 21 รูป มีมหาเอกเป็นปรธาน...²

รูปแบบประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา โดยมีคติความเชื่อทางศาสนาที่คล้ายกันเป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญยิ่ง และเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้อิทธิพลของไทยถูกส่งผ่านมาทางคณะสงฆ์กัมพูชา เช่น เมื่อคณะสงฆ์ไทยถูกแบ่งออกเป็นนิกายธรรมยุตและมหานิกาย³ ทำให้พระสงฆ์กัมพูชาแยกเป็น 2 นิกายเช่นกัน กล่าวคือใน ค.ศ.1864 พระสุคนธาธิบดี(ปาน ค.ศ.1826-1893) เคยเรียนรู้แบบแผนและบวชแปลงตามแบบคณะสงฆ์ธรรมยุต จึงได้นำนิกายธรรมยุตเข้าไปเผยแผ่ในกัมพูชาอีกนิกายหนึ่ง⁴ แม้ว่าไม่มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าธรรมยุติกนิกายที่ได้รับไปจากไทย จะมีอิทธิพลในสังคมกัมพูชาก็ตาม แต่ผลที่ไทยได้พยายามเข้าไปมีอิทธิพลในกัมพูชา ทำให้พระพุทธศาสนานิกายธรรมยุตที่มีจุดกำเนิดในประเทศไทยได้ถูกส่งผ่านสู่กัมพูชา เหตุนี้จึงทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชาแบ่งแยกออกเป็นสองนิกาย

¹ม.จ.สุภัทรวดีศ ดิสกุล. แหล่งเดิม. หน้า 93-112.

²วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2540). ความยกย่องของประวัติศาสตร์. หน้า 134.

³ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการแตกเป็นนิกายธรรมยุตในไทยจาก สมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฒโน). (2532). "ธรรมยุติกนิกาย" ในพุทธศาสนวงศ์. หน้า 2-25.

⁴สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). นิราศนครวัด. หน้า 117.

ข้อมูลนี้ให้รายละเอียดว่า"เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 พระอมรโมลี (นพ)วัดบวรนิเวศฯ ลงมาส่งพระมหาปาน พระราชาคณะธรรมยุตในกัมพูชาองค์แรก ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบดี..."

สมเด็จพระสุคนธาธิบดี เกิดที่จังหวัดพระตะบอง บวชที่วัดโพธิ์ ต.สังแก ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ วัดสระเกศ กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุ 13-21 โดยบวชเป็นพระอยู่วัดสระเกศ 4 พรรษา ใน ค.ศ.1849 บวชแปลงนิกายเป็นธรรมยุต โดยมีพระวชิรญาณ (ร.4) เป็นอุปัชฌาย์ และเรียนแบบแผนคณะธรรมยุตที่วัดบรมนิวาสกับพระญาณรักขิต ใน ค.ศ.1854 พระหริรักษ์รามาธิบดี ได้ทูลขอพระพุทธศาสนานิกายธรรมยุตไปจากไทย ต่อมาได้นิมนต์พระมหาปาน พร้อมพระสงฆ์ อีก 6 รูป มีพระโพธิวงค์ (จันทร์) เป็นต้น เดินทางโดยเรือมาขึ้นที่จังหวัดกำปอต มาอยู่ที่อุดรมีชัย จนเมื่อมีการสร้างวัดปทุมวดีในพนมเปญ จึงได้สถาปนาวัดปทุมวดีเป็นวัดของฝ่ายธรรมยุติกนิกายนับแต่นั้นมาดูจาก Khlot Thyda. (1999). *Buddhism in Khmer Life*. p. 63-66.

การที่ไทยเข้าไปมีอิทธิพลในกัมพูชา แซนด์เลอร์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า“การที่ไทยเข้ามาแทรกแซงกัมพูชา ที่สืบต่อมาตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีสาเหตุจูงใจทั้งในส่วนตัวความมั่นคงทางการเมืองและขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องส่วนพระองค์ของพระกษัตริย์ไทย ที่มีความรู้สึกร่วมต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชาเหมือนอย่างที่มีต่ออาณาจักรของพระองค์เอง การที่ไทยเข้าไปแทรกแซงกิจการภายในกัมพูชาอีกเหตุผลหนึ่งก็เพื่อปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท รวมทั้งสถาบันอื่นที่เกี่ยวข้อง”¹ เช่น สถาบันกษัตริย์ของกัมพูชาจากการรุกรานของเวียดนามที่เข้าไปมีบทบาทในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับไทย โดยเวียดนามพยายามเปลี่ยนกัมพูชาให้เป็นเวียดนาม (Vietnamization) ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปกครอง การบังคับใช้กฎหมายเวียดนามหรือการใช้ภาษาเวียดนามในราชสำนัก²

ข. การแทรกแซงโดยเวียดนาม เวียดนามเริ่มเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในราชสำนักกัมพูชาตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นเวลาที่ไม่ดินแดนเวียดนามมีการกบฏ การต่อสู้แย่งชิงอำนาจและสงครามกลางเมืองหลายต่อหลายครั้ง แต่เมื่อเวียดนามสามารถปราบปรามกบฏภายในได้สำเร็จและมีอำนาจกล้าแข็งขึ้น จึงได้พยายามขยายอิทธิพลเข้ามาในกัมพูชา ซึ่งขณะนั้นเป็นเขตอิทธิพลของไทย การขยายอิทธิพลของเวียดนามในกัมพูชาทำให้ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างไทยกับกัมพูชา ในท้ายที่สุดจึงมีเวียดนามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่เวียดนามมีความต่างจากกัมพูชาอย่างเห็นได้ชัดดังเช่นเรื่องศาสนา กล่าวคือ เวียดนามนับถือลัทธิขงจื้อและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนกัมพูชานับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เมื่อเวียดนามเข้าไปแทรกแซงในกัมพูชา เวียดนามจึงพยายามที่จะทำให้กัมพูชานับถือลัทธิศาสนาแบบเดียวกับตน อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายดูดกลืนทางวัฒนธรรมของเวียดนาม³ ทำให้ไทยสามารถใช้เป็นประเด็นในการป้องกันอิทธิพลของเวียดนามในกัมพูชา ดังปรากฏในพระราชโองการพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว(ค.ศ.1787-1851) ที่พระราชทานแก่พระองค์ด้วงหรือพระหริรักษ์รามาริบัติกษัตริย์กัมพูชา (ค.ศ.1841-1860) ความตอนหนึ่งว่า

“ อ้ายญวนจะทำลายพระบวรพระพุทธศาสนาที่เมืองเขมรเสีย...
จะแปลงพระเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้สักพระสงฆ์ จะให้มีอยู่
แต่วัดละองค์หรือพระอุโบสถวัดวาอารามที่เมืองพนมเปญหลายวัด ...”⁴

¹ เดวิด แซนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 146.

² *เล่มเดิม*. หน้า 142-147.

³ วิธีการคือเปลี่ยนชื่อประเทศกัมพูชาเป็นประเทศญวนใหม่ ชื่อเมืองหลวงจากพนมเปญเป็นนัมเวียง (Nam Viang) เปลี่ยนชื่อสถานที่ราชการเป็นภาษาเวียดนาม ให้ข้าราชการแต่งชุดและเปลี่ยนชื่อเป็นเวียดนามด้วย รวมทั้งการยกเลิกกฎหมายในราชสำนักกัมพูชาทั้งหมดและบังคับให้ใช้กฎหมายของเวียดนาม เป็นต้น ดูรายละเอียดจาก พูลทรัพย์ รงคุปตวนิช. (2541). *ประวัติศาสตร์กรุงพนมเปญในฐานะเมืองหลวงของกัมพูชา ระหว่างปี ค.ศ.1865-1953*. หน้า 45.

⁴ ถนอม อานามวัฒน์. (2514). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวน ในรัชสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. หน้า 82.

การสร้างความเข้มแข็งทางพระพุทธศาสนาในสังคมกัมพูชา จึงมีผลทำให้มีการต่อต้านอิทธิพลเวียดนาม กล่าวคือในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีพระสงฆ์เป็นผู้นำร่วมกับชาวพุทธกัมพูชาที่พยายามต่อต้านเวียดนามอยู่ตลอดเวลา ดังปรากฏว่าครั้งนั้นพระภิกษุได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้ารวบรวมชาวพุทธตั้งเป็นกองทัพยกเข้าต่อสู้และสังหารทหารเวียดนาม แต่ถูกจับตัวได้และหัวหน้ากบฏที่เป็นพระภิกษุได้ถูกประหารชีวิตในที่สุด¹

สถานภาพพระสงฆ์กัมพูชาในช่วงเวลาที่ทั้งไทยและเวียดนามขยายอิทธิพลเข้าแทรกแซงนั้นมีลักษณะประการหนึ่งคือไทยเกื้อกูลพระพุทธศาสนาในกัมพูชา จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างความผูกพันทางจิตใจ ระหว่างคนสองชาติสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน และในความเหมือนกันนี้ทำให้ไทยสร้างความเป็นมิตรได้ดีกว่าเวียดนาม ที่มีความแตกต่างจากกัมพูชาในด้านวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อและศาสนา ตลอดจนประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการที่เวียดนามมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนกัมพูชาให้เป็นเวียดนามด้วยวิธีการต่าง ๆ

ภาพรวมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา ในช่วงที่ไทยเข้าไปมีอิทธิพลในแผ่นดินกัมพูชานั้น เป็นภาพที่ดี ดังจะเห็นได้จากมีการส่งพระสงฆ์กัมพูชาไปศึกษาในเมืองไทย และนำความรู้เหล่านั้นกลับไปพัฒนาการศึกษาและการพระศาสนาในประเทศกัมพูชา เช่น พระสุคนธาธิบดี(ปาน)ที่มาเรียนในเมืองไทย ได้นำแบบแผนของคณะธรรมยุตไปเผยแพร่ในกัมพูชา รวมทั้งการที่พระมหาวิมลธรรม(ทอง ค.ศ.1862-1927) ได้มาเรียนในประเทศไทยและนำความรู้นั้นไปก่อตั้งศาลาบาสิแห่งแรกที่นครวัด ใน ค.ศ.1909² นอกจากนี้ไทยสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีส่วนร่วมในการปกป้องพระพุทธศาสนา อันเป็นมรดกร่วมทางความเชื่อระหว่างไทยกับกัมพูชา

1.2 สถานภาพพระสงฆ์ภายใต้ระบบอาณานิคม (ค.ศ.1863-1953)

ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนกัมพูชา และได้ผนวกกัมพูชาเป็นรัฐในอารักขา ใน ค.ศ. 1863 จนกระทั่งยึดเป็นอาณานิคมในที่สุด ขณะที่กัมพูชาตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ในช่วงเวลาดังกล่าวกัมพูชามีความมั่นคงทางการเมืองมาตลอด เนื่องจากฝรั่งเศสสนับสนุนสถาบันกษัตริย์และกษัตริย์ทรงอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์ ในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ฝรั่งเศสได้ก่อตั้งสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) ขึ้นใน ค.ศ.1930 ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อลดอิทธิพลของไทยที่ส่งผ่าน

¹ แหล่งเดิม. หน้า 158.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เล่มเดิม. หน้า 27. ข้อมูลจากแหล่งเดิม หน้า 49 ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับพระกัมพูชามาเรียนในไทยว่า "เวลาบ่าย 3 นาฬิกา พระวันรัต... วัดอุณาโลม มาหา พระวันรัตองค์นี้ชื่อจันท์ เมื่อบวชเป็นสามเณรเข้าไปเรียนปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ ฯ แล้วไปบวชเป็นเณรอยู่วัดจักรวรรดิ เธอไปเรียนหนังสือในสำนักพระยาธรรมปริชา (บุญ) ที่พระพุทธปรารงค์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม..." หรือหน้า 26 กล่าวว่า "มีพระที่พูดไทยได้คล่องทั้งที่วัดอุณาโลมแล้ววัดนี้ (ปทุมวดี) ได้ความว่าแบบแผนพระธรรมวินัยตามลัทธิธรรมยุติกานั้น พระธรรมยุติในกรุงกัมพูชาส่งกันเข้าไปศึกษาที่วัดบวรนิเวศเสมอ..."

เข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนา¹ ทั้งนี้แม้ว่ากัมพูชาจะตกเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศส แต่กัมพูชายังคงมีความสัมพันธ์กับไทย โดยเฉพาะในด้านพุทธศาสนาซึ่งสังเกตได้จากการที่พระสุคนธาธิบดี(ปาน)ไปศึกษาปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ พร้อมทั้งศึกษาและเรียนแบบแผนของนิกายธรรมยุต แล้วนำรูปแบบของนิกายธรรมยุตไปเผยแผ่ในกัมพูชา เมื่อ ค.ศ.1864 โดยท่านได้เป็นประมุขสงฆ์รูปแรกของธรรมยุตินิกายในกัมพูชา² จึงกล่าวได้ว่า นับแต่ปี ค.ศ.1864 เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาในกัมพูชาได้มีธรรมยุตินิกายเพิ่มขึ้น

การที่ฝรั่งเศสได้ตั้งสถาบันพุทธศาสนาขึ้นที่พนมเปญ มีผลดีต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชา กล่าวคือได้มีการรวบรวม จัดพิมพ์ หลักธรรมคำสอน ตำราทางพระพุทธศาสนา รวมเรื่องตำนาน คำสวด พระราชพงศาวดาร รวมทั้งได้มีการออกหนังสือพิมพ์นครวัต (Nagara Watta) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่อ่านในหมู่พระสงฆ์ ปัญญาชน โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพุทธศาสนา ดังนั้นสถาบันพุทธศาสนาที่ฝรั่งเศสจัดตั้งขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันอิทธิพลของไทย ที่ส่งผ่านมาทางพระพุทธศาสนา กลับกลายเป็นว่าสถาบันแห่งนี้ได้บ่มเพาะและมีส่วนช่วยส่งเสริมความรู้สึกราชาชาตินิยมที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นในหมู่พระสงฆ์และกลุ่มปัญญาชนชาวกัมพูชา³ ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมในฐานะปัญญาชนที่มีประสิทธิภาพ

กลุ่มพระสงฆ์ยังเป็นผู้ดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ในฝ่ายมหานิกาย ดังนั้นสถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงเวลานั้นจึงโดดเด่นในการเป็นผู้เรียกร้องทางการเมืองซึ่งมีฝรั่งเศสเป็นเจ้าอาณานิคม ดังเช่น พระอาจารย์เฮม เจียว (Hem Cheia:ค.ศ.1898-1943)⁴ พระอาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนบาลีที่พนมเปญ ท่านเป็นพระภิกษุที่มีแนวคิดชาตินิยม ที่ได้ดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศสด้วยการเทศนาสั่งสอนประชาชนในที่ต่าง ๆ โดยมีคำสอนที่ว่า "จิตเหนือวัตถุและเหตุผลเหนือกำลัง"⁵ นอกจากนั้นยังเทศนาให้ทหารเขมรหนีทัพเพื่อมิให้ฝรั่งเศสมีกำลังพอเพียง แล้วกลับมาทำร้ายชาวกัมพูชาอีก การเคลื่อนไหวดังกล่าวทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจและกล่าวหาว่าท่านมีส่วนร่วมก่อการกบฏจึงได้ทำการจับกุมและคุมขังท่าน เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ.1942 ทั้งที่ยังครองผ้าเหลืองเป็นพระภิกษุอยู่โดยยังไม่ได้ทำพิธีลาสิกขา เหตุการณ์นี้ได้ก่อให้เกิดความขุ่นเคืองและความไม่พอใจแก่บรรดาพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป จนกลายเป็นสาเหตุให้กลุ่มพระสงฆ์กัมพูชาและประชาชนเดินขบวนประท้วง เป็นจำนวนกว่า 1,000 คน กว่าครึ่งหนึ่งเป็นพระภิกษุได้เดินไปตามถนนสายใหญ่ และมุ่งไปประท้วงข้าหลวงฝรั่งเศสเพื่อให้ปล่อยอาจารย์เฮม เจียว ที่ถูกคุมขังอยู่ ตำรวจฝรั่งเศสได้สลายขบวน

¹David Chandler. (1991). *The Tragedy of Cambodia History: Politicals, War and Revolution since 1954.* p.18.

²พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). *เล่มเดิม.* หน้า 24.

³ชุมพล เลิศรัฐการ. (2536). *กัมพูชาในการเมืองโลก.* หน้า 76.

⁴Khong Sumphea. (1972). *Ajar Hem Cheia : Veera Burut Cheat.* pp.13-50. (อาจารย์เฮม เจียว : วีรบุรุษชาติ , ภาษาเขมร)

⁵ชุมพล เลิศรัฐการ. *เล่มเดิม.* หน้า 76.

กลุ่ม ผู้ประท้วงและจับตัวกลุ่มผู้นำในการประท้วงในครั้งนั้น เช่น ปาก ชวน อาจารย์เตียง และผู้นำคนอื่น ๆ ซึ่งในชั้นแรกถูกศาลทหารฝรั่งเศสพิพากษาประหารชีวิต แต่ให้ลดโทษลงมาเป็น การจองจำ ณ เกาะพูโลคอนดอร์ (Pulo Condor)¹ อาจารย์เฮม เจียว ได้อาพาธและถึงแก่กรรมภาพในปีต่อมา

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ของพระสงฆ์ในกัมพูชากับความรุนแรงทางการเมืองที่มีฝรั่งเศสอยู่ในฐานะผู้ปกครอง ที่ในเวลานั้นต่างฝ่ายพยายามชิงความได้เปรียบและการต่อรองระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง นอกเหนือจากนั้นพระสงฆ์กัมพูชาได้ร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการชาตินิยมกัมพูชาผ่านทางสถาบันพุทธศาสนาที่ฝรั่งเศสเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น และในช่วงเวลาเดียวกันชื่อของอาจารย์เฮม เจียว ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านและการปฏิบัติของพระสงฆ์กัมพูชาในยุคต่อ ๆ มา ถึงแม้ว่าอาจารย์เฮม เจียว ได้มรณภาพแล้วก็ตามแต่ความรู้สึกชาตินิยมและการต่อต้านฝรั่งเศสมิได้สูญสิ้นตามไปด้วย พระสงฆ์ทั่วประเทศในกัมพูชาได้สร้างเจตจำนงและส่งผ่านความรู้สึกชาตินิยมสู่ชาวเขมรให้ต่อต้านฝรั่งเศส และให้ความช่วยเหลือเขมรอิสระที่เป็นกลุ่มต่อต้านอำนาจการปกครองของฝรั่งเศส โดยช่วยเผยแพร่อุดมการณ์ของกลุ่มเขมรอิสระและแนะนำคนหนุ่มเข้ามาเป็นทหารกลุ่มเขมรอิสระทำให้ได้กำลังรบเพิ่มเป็นจำนวนหลายร้อยคน พระสงฆ์กัมพูชายังทำการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านฝรั่งเศสด้วยการเทศนาในหมู่ประชาชน และรวมกลุ่มกับขบวนการต่าง ๆ เช่น ขบวนการเวียดนามห์ของเวียดนาม แต่ขบวนการเขมรอิสระก็ต้องพ่ายแพ้ไปภายในช่วงเวลาอันสั้น เมื่อฝรั่งเศสสามารถควบคุมฐานที่ตั้งของเขมรอิสระไว้ได้ ขบวนการเขมรอิสระจึงแตกกระจัดกระจายไป ในที่สุดกระแสการต่อต้านฝรั่งเศสด้วยอิทธิพลและความเชื่อในลัทธิคอมมิวนิสต์ พระภิกษุหลายรูปจึงสึกออกมาเพื่อเข้าร่วมกับขบวนการเวียดนามห์ในที่สุด²

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นช่วงเวลานั้น คือการต่อต้านฝรั่งเศสของชาวกัมพูชาอันเป็นผลสืบเนื่องจากพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนชี้นำ ทำให้ฝรั่งเศสต้องระมัดระวังมากขึ้น โดยตรวจตราสอดส่องกิจกรรมตามวัดวาอารามมากขึ้น บางครั้งได้ส่งทหารไปค้นวัดบังคับพระสงฆ์และสามเณรทั้งวัดมาสอบสวนและตั้งข้อหาต่อต้านอำนาจรัฐ แต่ไม่ถึงขั้นจับกุมคุมขังพระสงฆ์ แต่มีผลทำให้พระสงฆ์ต้องระมัดระวังในการปฏิบัติกิจทางศาสนาซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ หรือแม้กระทั่งการต่อต้านฝรั่งเศสที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับกลุ่มเขมรอิสระ

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีผลต่อสถานการณ์ของพระสงฆ์โดยตรง หากมองย้อนกลับไปในอดีต พระสงฆ์ถือว่าเป็นสถาบันหนึ่งที่แนบแน่นอยู่ในสังคมกัมพูชา และยากที่จะกำจัดออกไปเพียงเพราะอำนาจทางการเมืองและการขู่บังคับ ดังเช่นในสมัยที่กัมพูชาตกอยู่ภายใต้อำนาจเวียดนามและฝรั่งเศส หรือสมัยเขมรแดง ทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์กัมพูชาได้ทำหน้าที่ในการสร้างสำนึกร่วมต่อสังคม เช่น การต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ของเวียดนาม การส่งเสริมเพื่อเอกราชจากฝรั่งเศส แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือพระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ของความดีงามทางศีลธรรมในสังคม ประดุจการขานรับ พุทธพจน์ที่

¹ชาวกัมพูชาเรียกเกาะตรอพาจ (ត្រព្រាច แปลว่าฟัก อยู่ทางตอนใต้ของประเทศเวียดนาม เกาะนี้ใช้เป็นคุกควบคุมนักโทษการเมืองในสมัยอาณานิคมของฝรั่งเศส ดูรายละเอียดจาก Sang Hean. (1971). *Pee Kor Tro Lach Mok Khuk Prai Sor*, (จากเกาะตรอพาจถึงคุกไปรชอ). pp. 5-50; (ต้นฉบับภาษาเขมร).

²ชุมพล เลิศรัฐการ. *เล่มเดิม*. หน้า 84.

ว่า "จรต ภิกขเว...พหูชนหิตาย..."¹ ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน หมู่มาก..."

2. สถานภาพของพระสงฆ์ ก่อน ค.ศ.1975

การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์ก่อน ค.ศ.1975 เป็นเวลาในช่วงสมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (ค.ศ.1954-1970) และสมัยของนายพลลอน นอน (ค.ศ.1970-1975) เพื่อที่จะเป็นข้อมูลและความรู้พื้นฐานในการนำไปเปรียบเทียบกับสถานภาพของพระสงฆ์ในเรื่องที่จะทำการศึกษาในค.ศ.1975-1989 ในบทต่อไปในหัวข้อดังนี้

2.1 สถานภาพทางการศึกษา

พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นสองกรณีคือ การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย โดยพระสงฆ์เป็นผู้เรียนและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแล้ว จึงนำความรู้เหล่านั้นไปเผยแผ่อีกทอดหนึ่ง และอีกกรณีก็คือพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมสนับสนุนจัดการศึกษาตามที่รัฐเป็นผู้จัดขึ้น เนื่องจากการศึกษาของกัมพูชาในสมัยก่อนจัดขึ้นที่วัด มีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้หัดอ่าน เขียน และเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรม ซึ่งคล้ายกับการศึกษาของชาวไทยในสมัยก่อนคือผู้ที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนหนังสือ ก็จะไปหาครูสอนไปฝากไว้ในวัดแล้วให้พระเป็นผู้สอนวิชาอ่านเขียนและศีลธรรม จึงถือได้ว่าวัดเป็นสถาบันทางการศึกษาของสามัญชนกัมพูชา² โดยมีพระเป็นผู้สอนและสืบทอดกันไปเป็นรุ่น ๆ จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งสืบทอดกันไป

วิธีการจัดการศึกษาดังกล่าวได้เปลี่ยนไป เมื่อฝรั่งเศสเข้ามาปกครองกัมพูชา โดยฝรั่งเศสจัดระบบการศึกษาใหม่ตามแบบฝรั่งเศส แต่บทบาทของพระสงฆ์ในด้านจัดการศึกษาดังกล่าวก็มีได้หมดไปเลยเสียทีเดียว เป็นแต่ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของการจัดการศึกษาที่แต่เดิมมีอยู่ในวัดและพระสงฆ์เป็นผู้สอน ไปเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นระบบ มีระบบโรงเรียน มีชั้นเรียน แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในวัดและครูก็ยังเป็นพระสงฆ์³

การให้การศึกษาก็ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในสังคมกัมพูชา ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีสถานภาพเป็นครูสอนหนังสือและศีลธรรมตลอดมา โดยนำเสนอภาพได้ดังนี้

¹พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พุทธธรรม*. หน้า 285-286.

²การศึกษาในยุคเดิมก็คือการศึกษาในวัง ที่ราชสำนักได้จัดขึ้นเพื่อให้การศึกษาแก่ลูกหลานเจ้านายชั้นสูงในวัง แต่ในขณะเดียวกันถ้าหากคนที่ไม่ได้อยู่ในวังจะมีโอกาสได้เรียนก็ต้องไปเรียนในวัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้ความรู้

³พระดวง วิบูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพิชัยอุวงศ์ จ.กำแพงเพชร เมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2544.

2.1.1 การศึกษาของพระสงฆ์

การศึกษาของพระสงฆ์ในส่วนที่พระสงฆ์ต้องเป็นผู้เรียน เมื่อท่านเรียนและมีความรู้จะได้นำความรู้ไปสู่การเผยแผ่อันเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งในที่นี้อาจจำแนกการศึกษาสงฆ์ได้ดังนี้คือ

1. โรงเรียนสอนธรรมวินัย¹

โรงเรียนสอนธรรมวินัยเป็นการศึกษาสงฆ์ที่มีมาแต่เดิม โดยจัดขึ้นในวัดต่าง ๆ ทำการสอนพระพุทธศาสนาให้แก่พระสงฆ์ สามเณร และฆราวาส² แต่เดิมการศึกษาของสงฆ์เป็นการเรียนหลักธรรม และเรียนภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในการบันทึกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การสอนเป็นระบบที่สอนน้อง อาจารย์สอนลูกศิษย์ ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การเรียนรู้อาจจำกัดอยู่เฉพาะในวัด ผู้ที่ต้องการรู้หนังสือจึงฝากตัวเป็นลูกศิษย์วัด ฝึกปฏิบัติมารยาทชาวพุทธและเรียนรู้หลักการทางพระพุทธศาสนาอีกชั้นหนึ่ง เมื่อคุณสมบัติครบถ้วนจึงสามารถบวชเป็นสามเณรหรือบวชเป็นพระภิกษุในลำดับต่อมา

วิธีการจัดการศึกษาในยุคแรก นอกจากเป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนแล้ว ยังเป็นวิธีการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง โดยการบวชเรียนของพระภิกษุสามเณรและทำหน้าที่สนองตอบต่อสังคมเป็นลำดับมา ใน ค.ศ.1950 รัฐได้สนับสนุนให้มีการเรียนการสอนพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์สามเณรในกัมพูชา โดยจัดเป็นระบบและมีรูปแบบมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการตราพระราชกฤษฎีกา เลขที่ 214 ลงวันที่ 28 สิงหาคม ค.ศ.1950 เพื่อสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์โดยตั้งเป็นโรงเรียนที่เรียกว่า"ศาลาธรรมวินัย"

หลักสูตรของการเรียนธรรมวินัย ได้แก่พุทธประวัติ ธรรมะ วินัย และพุทธศาสนสุภาษิต³ ใช้เวลาเรียน 3 ปี มี 3 ระดับชั้นด้วยกัน คล้ายกับการเรียนธรรมวินัยในประเทศไทย คือ มีชั้นนักธรรมตรี (ปีที่ 1) นักธรรมโท(ปีที่ 2)และนักธรรมเอก (ปีที่ 3) ซึ่งกัมพูชาเรียกว่าธรรมโกศลตรี (ធម្មកោសលត្រី) ธรรมโกศลโท(ធម្មកោសលត) และธรรมโกศลเอก(ធម្មកោសលធិក)

รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมที่จะให้เจ้าอาวาสในแต่ละวัดจัดการศึกษาตามโรงเรียนธรรมวินัยในทุกระดับครบทุกวัดทั่วประเทศ เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร⁴ ในประเทศกัมพูชา

¹Yang Sam. *op. cit.* p.27; Chan Bunny. (2000,January-March). "Buddhist Education in Cambodia from 1940-1953," (2000 ,Trimester 1). *Aksornsat-Manutsat* : 30. (Khmer).

²Sou Venir. (1961). *Buddhism in Cambodia.* p. 27. (Khmer-English).

³*Ibid.* p. 32.

⁴Chan Bunny. (2000,January-March). "Buddhist Education in Cambodia from 1940-1953," (2000 ,Trimester 1). *Aksornsat-Manutsat* : 30-31. (ภาษาเขมร).

2. โรงเรียนบาลี¹ (สกตตตตต)

การศึกษาภาษาบาลีอย่างเป็นทางการเป็นรูปแบบนั้น ได้รับแบบแผนและอิทธิพลจากไทย กล่าวคือ สมเด็จพระสังฆราชเจียง (ค.ศ.1823 -1913) เมื่อครั้งยังเยาว์ได้ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาที่กรุงเทพฯ จนจบประโยคสูงสุด ต่อมาสมเด็จพระสังฆราชเจียงได้ส่งลูกศิษย์ของท่านคือพระมหาวิมลธรรม(ทอง ค.ศ.1862-1927)ไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ พร้อมทั้งได้กลับมาจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาแผนกภาษาบาลี เป็นครั้งแรกในกัมพูชา ใน ค.ศ.1909 โรงเรียนบาลีแห่งแรกตั้งขึ้นที่นครวัด ต่อมาใน ค.ศ.1914 จึงได้ ย้ายมาตั้งที่กรุงพนมเปญ เรียกชื่อว่า "ศาลาบาลีชั้นสูง"² การศึกษาภาษาบาลีนี้เจริญขึ้นตามลำดับและ เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า "พุทธทวิทยาลัย" ใช้เวลาเรียน 3 ปี ผู้ที่สอบได้เรียกว่า "มหา"³ วิชาที่จัดให้เรียนจะมี ภาษาบาลีเป็นหลัก เช่น ไวยากรณ์บาลี แปลบาลีและพระอภิธรรมบาลีเป็นภาษาเขมร ใน ค.ศ.1915 มีพระสงฆ์ที่เข้ารับการศึกษ จำนวน 60 รูป ภายหลังการจัดการศึกษาบาลีดังกล่าว ได้มีการปรับ เปลี่ยนโดยเพิ่มวิชาการทางโลก ซึ่งแต่เดิมโรงเรียนบาลีจะศึกษาเพียงภาษาบาลี ต่อมาได้เพิ่มวิชาการ อื่น ๆ ด้วย เช่น ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น การศึกษานี้ถูกจัดให้เป็นระบบ มากขึ้น ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

ก. โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษา (Buddhist Primary School)⁴

ใน ค.ศ.1933 รัฐบาลกัมพูชาได้จัดให้มีโรงเรียนบาลีหรือเป็นที่รู้จักกันว่า "ศาลาบาลีรุ่ง" (สกตตตตต) เพื่อเรียนภาษาบาลีในวัดต่าง ๆ ตามหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัด เนื่องจากแต่เดิมการ เรียนภาษาบาลีต้องไปเรียนที่พนมเปญ ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรได้รับความลำบากในการเดินทางเข้าไปศึกษาถึงเมืองหลวง ต่อมาในปี 1949 จึงมีโรงเรียนบาลีในระดับนี้ทั่วประเทศ ประมาณ 323 โรงเรียน โดยมีสถิติรวมนักเรียน 1,244 รูป และสอบผ่านเพียง 692 รูป⁵

โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษาจัดหลักสูตรกำหนดไว้ 3 ปี วิชาที่เรียนมีภาษาบาลี ธรรมะ วินัย พุทธประวัติ และมีวิชาอื่น เช่น คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์กัมพูชา วิทยาศาสตร์และ สุขภาพ ทฤษฎีกลกรรม เมื่อพระและสามเณรเรียนจบจะมีการสอบประเมินผลเพื่อรับประกาศนียบัตร จากโรงเรียนศาลาบาลีแห่งนี้ พร้อมกันนี้พระภิกษุและสามเณรที่จบการศึกษาสามารถสอบเข้าเรียนต่อ ในระดับพุทธิกมัธยมศึกษา

¹ *Ibid.* p.18-28.

² พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 10.

³ Chan Bunny. *op.cit.* p.20.

⁴ *Ibid.* p.18.

⁵ พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 24-25.

ข. โรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษา (Pali High School)¹

ใน ค.ศ. 1922 เนื่องด้วยพระราชกฤษฎีกา เลขที่ 57 มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษา เพื่อการศึกษาพระสงฆ์และสามเณรในกัมพูชา โดยโรงเรียนดังกล่าวเรียกว่า "ศาลาบาลีจวนชะบิว" (សាលាបាលីជួនចាបิว) โดยมีหลักสูตร 4 ปี โรงเรียนเปิดสอนวิชาทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี และวิชาการต่าง ๆ นอกจากนั้นยังเรียนควบคู่ไปกับภาษาต่าง ๆ เช่น บาลี สันสกฤต ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส เป็นต้น สำหรับโรงเรียนในระดับนี้เริ่มเปิดสอนครั้งแรกที่ พุทธิกวิทยาลัยพระสุรามฤต ณ กรุงพนมเปญเพียงแห่งเดียว² ต่อมาได้จัดตั้งเพิ่มขึ้นอีกในต่างจังหวัด เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร สำหรับการศึกษาในระดับพุทธิกมัธยมศึกษา เมื่อเรียนจบแล้วสามารถสอบเข้าเรียนต่อในระดับพุทธิกอุดมศึกษา หรือในระดับก่อนมหาวิทยาลัยสงฆ์ของประเทศกัมพูชา

ค. พุทธิกอุดมศึกษา (Buddhist University)³

การศึกษาสงฆ์ในระดับพุทธิกประถมและพุทธิกมัธยมศึกษา สำหรับพระสงฆ์ ถือว่ายังไม่เพียงพอ ใน ค.ศ.1945 เมื่อสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (ค.ศ.1922-2000) โปรดให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นที่พนมเปญ ชื่อว่า "พุทธิกวิทยาลัยพระสีหนุราช" (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการทางการศึกษาของพระสงฆ์อย่างรวดเร็ว ท่ามกลางความกระตือรือร้นของพระสงฆ์ที่แสวงหาความรู้ตามที่รัฐจัดขึ้น ทำให้มีพระสงฆ์กัมพูชาที่เป็นปัญญาชนเพิ่มขึ้น

พระสงฆ์กัมพูชาเข้าไปมีบทบาทในการสอน การเทศนาสั่งสอนซึ่งได้รับความเชื่อถืออย่างมาก ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงต้องมีความรู้ความสามารถกว่าชาวบ้านทั่วไป ผู้นำคณะสงฆ์และผู้มีส่วนในการจัดการศึกษาสงฆ์ได้พยายามยกระดับการศึกษาของสงฆ์ ตามโครงสร้างของการศึกษาใหม่ที่สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงส่งเสริมให้มีขึ้น โดยจัดให้มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับประถม มัธยม และมหาวิทยาลัย โดยในขณะนั้นโรงเรียนพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมมีเพียงที่เดียวคือโรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษาพระพุทธศาสนาพระสุรามฤต(Preah Suramrith)และในระดับมหาวิทยาลัยเริ่มดำเนินการสอนปริญญาตรี เมื่อ ค.ศ.1959 และเรียนในระดับปริญญาโท ใน ค.ศ.1962 โดยมีพระภิกษุเข้าเรียนระดับปริญญาตรี จำนวน 150 รูป และเรียนในระดับปริญญาโท 54 รูป จากสถิติ ใน ค.ศ 1969 พบว่ามีพระสงฆ์และสามเณรจำนวนกว่า 10,000 รูป เข้าเรียนในระบบการศึกษาระดับต่าง ๆ ที่จัดขึ้นดังกล่าว รวมทั้งช่วงที่มีการสนับสนุนการศึกษาสงฆ์นี้ มีพระสงฆ์กัมพูชาเป็นจำนวนมากได้เข้าไปศึกษาในประเทศไทย เพื่อเรียนภาษาบาลีหรือเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่ใน ค.ศ.1961 กัมพูชาได้ตัด

¹Chan Bunny. *op.cit.* p.20.

²เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับมัธยมต้น ฝ่ายการศึกษาสงฆ์ แต่ปิดการเรียนสอนไป ช่วง ค.ศ. 1975-1992 และเพิ่งจะเปิดให้มีการเรียนการสอนใน ค.ศ.1993.

³Sou Venir. *op.cit.* p.27.

ความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยด้วยเหตุผลทางการเมือง จึงเป็นผลให้พระสงฆ์กัมพูชาที่ทยอยกันเข้าไปศึกษาในประเทศไทยช่วงกลาง¹

การที่รัฐบาลส่งเสริมการศึกษาพระสงฆ์นั้น เนื่องจากมีจุดมุ่งหมายประการหนึ่งคือเพื่อส่งเสริมสถานภาพของพระสงฆ์ทางด้านการศึกษา ให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาในสาขาวิชาที่สูงขึ้น เพื่อที่พระสงฆ์จะได้มีความรู้ และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการทำหน้าที่ในฐานะศาสนทายาทได้อย่างสมบูรณ์

การจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ในกัมพูชาทำให้พระสงฆ์มีความรู้กว้างขวางขึ้น กล่าวคือพระนิสิตนอกจากจะเรียนพระธรรมวินัยแล้วยังได้เรียนในสาขาวิชาอื่น ๆ ตามหลักสูตรที่ทางสถาบันจัดขึ้น เช่น คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และการเกษตร รวมทั้งการเรียนภาษาบาลี สันสกฤต อังกฤษ และฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตามการปรับปรุงการศึกษาสงฆ์ดังกล่าว มีเพียงพระสงฆ์จำนวนน้อยที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้น นักเรียนส่วนใหญ่ที่จบชั้นประถมและมัธยมศึกษาสอบแข่งขันเข้ามาเรียนในจำนวนจำกัด ตัวอย่างเช่นในปี 1969 โรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษาทั่วประเทศมีนักเรียนใหม่รวมทั้งสิ้น 150 รูป โดยคัดมาจากกลุ่มพระสงฆ์จำนวนมากที่เรียนในระดับประถม พระสงฆ์หลายรูปมีความเห็นว่านโยบายนี้ทำให้พระสงฆ์มีโอกาสเข้ารับการศึกษาน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย²

อย่างไรก็ตามการศึกษาสงฆ์ทั้งในระดับประกาศนียบัตร และระดับพุทธิกอุดมศึกษาไม่ได้รับรองคุณวุฒิเหมือนกับนักเรียนฆราวาส ทำให้พระหลายรูปไม่พอใจและกล่าวหาว่าเป็นนโยบายที่อคติจนส่งผลให้กลุ่มพระสงฆ์เดินขบวนคัดค้านในปี 1973 เพื่อเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของพระสงฆ์ให้เท่ากับนักเรียนฆราวาส แต่การเรียกร้องนี้ไม่สำเร็จ

2.1.2 บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

ในยุคที่กัมพูชาเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส การอ่านออกเขียนได้โดยภาษาเขมร จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์³ ดังนั้นแม้ว่าพระสงฆ์จะไม่มีบทบาทจัดการศึกษาโดยตรง แต่วัดก็ยังมีฐานะเป็นโรงเรียนของรัฐ โดยจัดให้มีการเรียนการสอนตามแบบระบบการศึกษาอย่างตะวันตก ควบคู่ไปกับความพยายามของฝรั่งเศสที่จะนำการศึกษาออกจากวัด แม้ว่าโรงเรียนจะยังอยู่ในวัด แต่ให้ครูสอนตามแบบอย่างวิชาการตะวันตก

¹พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 25.

ข้อมูลของนายศิลาชัย ชาญเฉลิม. (2537). *พงศาว(สัน)ดานเขมร*. หน้า 152; กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ตอนที่สมเด็จพระนโรดม สีหนุ เสด็จมาประเทศไทย ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1954 ว่า"สีหนุได้เที่ยวไปในที่ต่าง ๆ หลายแห่งรวมทั้งเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชในฐานะที่เป็นพุทธมามกะ มีพระสงฆ์เขมรที่อยู่ในเมืองไทยเข้าเฝ้าและถวายพระพรนับเป็นร้อย"

²Yang Sam. *op.cit* . p. 28.

³เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 249.

ระบบการศึกษาของกัมพูชาแต่เดิมโรงเรียนจะอยู่ในวัด และอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์ ทำให้แนวทางแยกการศึกษาออกจากวัดของรัฐของฝรั่งเศสไม่สามารถทำได้ทั้งหมด เพราะการศึกษาในระดับประถมสำหรับทุกภาคของประเทศยังอยู่ในกำกับของสถาบันสงฆ์ โดยฝรั่งเศสให้การสนับสนุนทางการเงินเพียงเล็กน้อยแก่โรงเรียนเครือข่าย ซึ่งมีประมาณ 500 แห่ง ที่ขยายตัวมาจากโรงเรียนวัดที่นักเรียนจะศึกษาวิชาที่พระสงฆ์เป็นผู้สอน เช่นที่เคยเรียนมาในอดีต¹ แม้ว่าวัดจะไม่ใช่อุศูนย์กลาง การศึกษาที่มีพระสงฆ์เป็นครูเช่นในอดีตก็ตาม แต่พระสงฆ์ยังเป็นครูช่วยสอนในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ และเป็นผู้ระดมศรัทธาในการสร้างโรงเรียนใหม่เพื่อสนับสนุนการศึกษาแก่เยาวชนกัมพูชา รวมทั้งเป็นผู้นำในการรณรงค์ระดับชาติ เพื่อลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ ดังเช่นใน ค.ศ.1960 พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทพร้อมอย่างแท้จริงและส่งเสริมความสำเร็จ ทั้งนี้เห็นได้จากกัมพูชาได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก

ในหมู่บ้านเขตชนบททั้งหมด เจ้าอาวาสหรือพระเถระผู้ใหญ่จะได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าคณะกรรมการโรงเรียน ทำหน้าที่ในการจัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน และจัดให้มีกองทุนในการดำเนินการสร้างโรงเรียนโดยในปลายปี 1970 เกือบทุกหมู่บ้าน แม้แต่ในหมู่บ้านชนบทที่ห่างไกลล้วนมีโรงเรียนประถมศึกษาทั้งสิ้น โรงเรียนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเขตวัดทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง² โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดการศึกษา แม้ในปัจจุบันพระสงฆ์ก็ยังเป็นครูผู้ช่วยสอนในบางวิชา เช่น วิชาพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากพระสงฆ์ที่วัดบ่อเวล (Bovel) และวัดภิกษาราม (Pipitharam) ในจังหวัดพระตะบอง วัดราชโบ (Rajabo) ในจังหวัดเสียมราฐ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังเป็นผู้ที่มีส่วนในการจัดการศึกษา เช่น ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าจัดการศึกษา นอกจากนั้นทางสภาสงฆ์ยังเปิดโรงเรียนศึกษาพระธรรมวินัย³ แก่ฆราวาสผู้ไม่มีโอกาสเรียนเพื่อให้อ่านออกเขียนได้และเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2.2 การปกครองคณะสงฆ์⁴

การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงนี้ เป็นการปกครองที่พัฒนาการจากการปกครองเดิมก่อนที่ จะตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส โดยแรกเริ่มนั้นการจัดรูปแบบปกครองคณะสงฆ์โดยมีสังฆนายก (សង្ឃនាយក) จากส่วนกลางเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ คณะสงฆ์ที่มีลำดับต่อจากสังฆนายกที่ภาษาเขมรเรียกว่า "เรียดกุล" (រដ្ឋគុល) หรือพระราชาคณะทำหน้าที่เหมือนสภาสงฆ์หรือเถรสมาคมของประเทศไทยที่ให้คำแนะนำการบริหารงานคณะสงฆ์ต่อสังฆนายกอีกชั้นหนึ่ง และส่งต่อ

¹แหล่งเดิม. หน้า 251-252.

²Yang Sam. *op. cit.* p.31.

³เหมือนกับระบบการศึกษาพระธรรมวินัยของฆราวาสในเมืองไทยที่เรียกว่า "ธรรมศึกษา"

⁴David J. Steinberg. (1959). *Cambodia: Its People, its Society, its Culture.* pp.68-69.

คำสั่งผ่านเจ้าคณะจังหวัด ที่เรียกว่า "แม่ขุน" (เขมต) จนในลำดับสุดท้ายที่ เป็นผู้ปกครองระดับล่างลงไป อีกคือเจ้าอาวาสหรือที่เรียกว่า "เจ้าอธิการ" (เขมธิต) ¹

การปกครองระหว่างนิกายธรรมยุต และมหานิกายเหมือนกันแต่จะแยกการปกครองระหว่าง นิกายอย่างชัดเจน ต่อมาเมื่อกัมพูชาตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้จัดรูปแบบการปกครอง คณะสงฆ์ใหม่ ให้เป็นระบบมากขึ้นเพื่อง่ายต่อการปกครองโดยฝรั่งเศส รูปแบบการปกครองใหม่ไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก คือมีสังฆนายก มีเถรสภา (เขมต) เข้ามาอีกชั้นหนึ่งและส่งต่อคำสั่งไปจนถึง เจ้าคณะจังหวัด (เขมต) รวมไปถึงเจ้าอาวาส(เขมธิต) เป็นลำดับสุดท้าย ² ต่อมาสมัยที่กัมพูชาได้เป็น เอกราชจากฝรั่งเศสแล้ว รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์จึงได้ปรับเปลี่ยนไปบ้าง ซึ่งพิจารณาได้จาก แผนผังการปกครองคณะสงฆ์หน้า 17 กล่าวคือได้มีการปกครองต่อจากสังฆราชที่มีหน้าที่คล้ายเถรสภา ในสมัยของฝรั่งเศส ซึ่งทำหน้าที่ในการช่วยสนองงานของสังฆนายกของทั้งสองนิกายและเพิ่มสภา เจ้าคณะอำเภอ (เขมต) ขึ้นมาอีกเพื่อเป็นการส่งต่อระบบการปกครองซึ่งแต่เดิมจากเจ้าคณะจังหวัดและมีเจ้าอาวาสเป็นผู้สนองนโยบายจากส่วนกลาง ³

คณะสงฆ์กัมพูชา แบ่งออกเป็น 2 นิกายคือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย โดยทั้งสอง นิกายนี้แยกการปกครองกันอย่างชัดเจน เว้นแต่จะมีกิจที่ต้องเกี่ยวข้องกันในบางครั้ง โดยประมุขสอง ฝ่ายอาจทำเป็นประกาศแถลงการณ์ร่วมกันประมุขสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเรียกว่า "สมเด็จพระมหาสุเมธาธิ- บดี สังฆนายกคณะมหานิกาย " ประมุขสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เรียกว่า "สมเด็จพระสุธรรมมาธิบดี สังฆนายก คณะธรรมยุติกนิกาย" ⁴ โดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งสังฆนายกในทั้งสองคณะ นิกาย ในฐานะองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ⁵

เดวิด แชนด์เลอร์ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างนิกายไว้ว่า "มหานิกายเป็น นิกายที่ใหญ่กว่าธรรมยุติกนิกายที่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนัก โดยทั้งสองนิกายจะมีข้อวิวาท พ้องร้องกันระหว่างนิกาย ที่ไม่แตกต่างกันในด้านคำสอนแต่แตกต่างกันในข้อปฏิบัติหลาย ๆ ข้อ เกิดขึ้น อยู่เนื่อง ๆ และเนื่องจากธรรมยุติกนิกายมีความเกี่ยวพันกับราชสำนัก กลุ่มพระสงฆ์นิกายธรรมยุตที่มี แนวคิดต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์จึงหันไปฝากฝังกับฝ่ายมหานิกาย" ⁶ นิกายทั้งสองแม้จะมีความ แตกต่างกันบ้างในแนวทางปฏิบัติจนนำไปสู่การขัดแย้งก็ตาม แต่ความขัดแย้งดังกล่าวดูไม่ได้สำคัญนัก รวมทั้งเกิดขึ้นแบบผิวเผินหลาย ๆ ครั้ง แต่ทั้งสองนิกายต่างก็อยู่ด้วยกันได้ อย่างไรก็ตามมุมมองของ ชาวพุทธกัมพูชาส่วนหนึ่ง ให้ทัศนะต่อความแตกต่างของนิกายทั้งสองว่าเป็นสาเหตุของความไม่เป็น

¹Yang Sam. (1990). *Buddhism in Cambodia (1875-1954)*. p.124. (ดูภาคผนวก ข)

²*Ibid.* p 127. (ดูภาคผนวก จ)

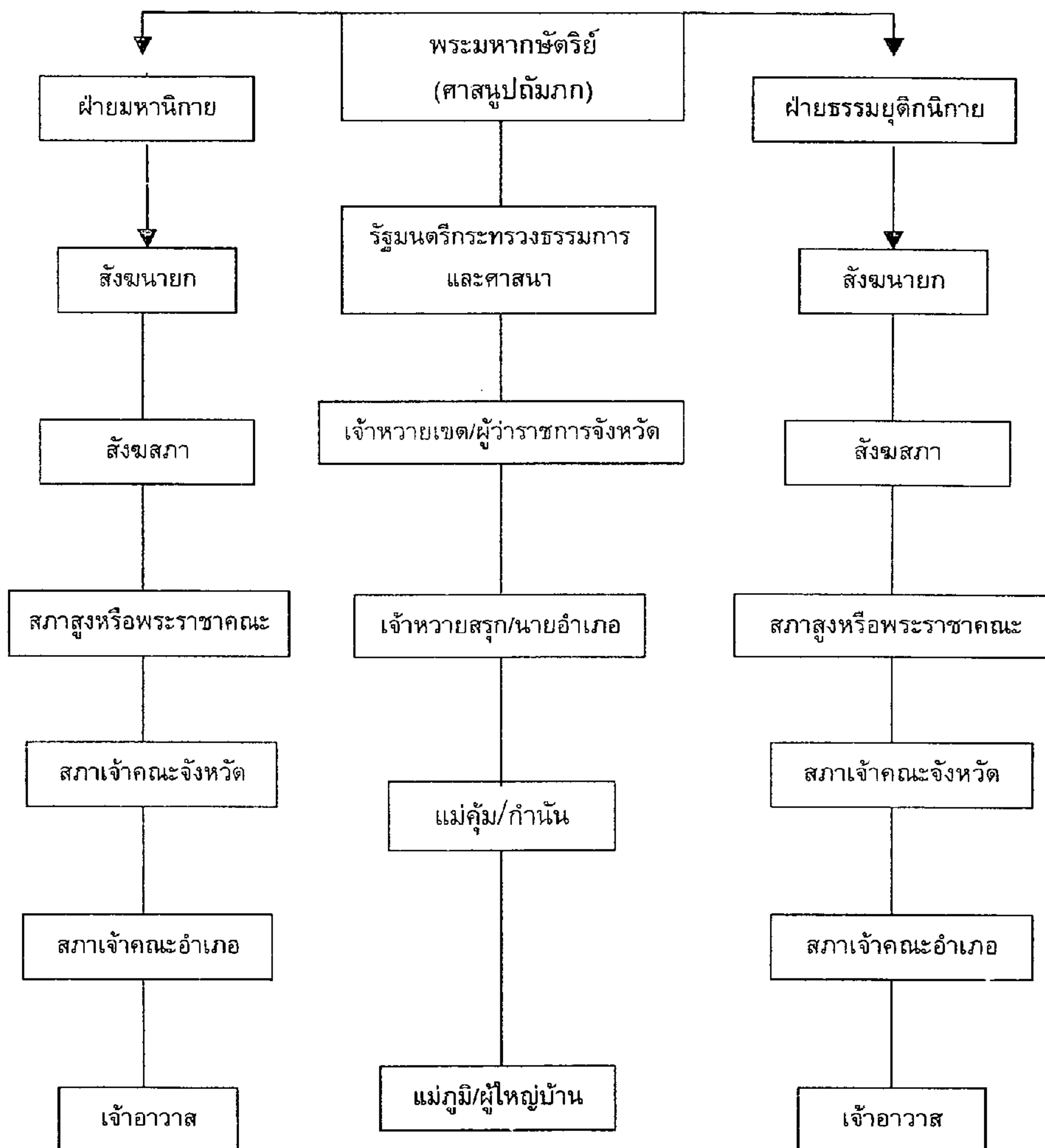
³*Ibid.* p 131. (ดูแผนภูมิการปกครองหน้า 17)

⁴พระเทพเวที(ประยูรค์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 24-25.

⁵Khlot Thyda. *op.cit.* p. 63-65.

⁶เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 263-264.

แผนผังการปกครองคณะสงฆ์ก่อนปี 1975

ผังประกอบ 1 การปกครองคณะสงฆ์ก่อนปี 1975

ที่มา: ดัดแปลงจาก Yang Sam. (1990). *Buddhism In Cambodia (1877-1954)*. p.131

(ข้อสังเกต : พระมหากษัตริย์จะมีพระราชอำนาจโปรดเกล้าแต่งตั้งตำแหน่งและสมณศักดิ์ การปกครองคณะสงฆ์ โดยการตราพระราชกฤษฎีกา)

เอกภาพของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา¹ การปกครองคณะสงฆ์ตั้งที่กล่าวมาข้างต้นอาจดูคล้ายเป็นความแตกแยก แต่อย่างไรก็ตามในช่วงก่อน ค.ศ. 1975 คณะสงฆ์ในกัมพูชาถือว่ามีความเจริญและเข้มแข็ง แต่สภาพการณ์ดังกล่าวต้องหยุดชะงักไป เมื่อประเทศตกอยู่ในภาวะสงครามกลางเมือง ในทศวรรษ 1970

ในปี 1970 ประเทศกัมพูชาได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากพระราชอาณาจักรกัมพูชาไปเป็นสาธารณรัฐกัมพูชา โดยการปฏิวัติเปลี่ยนการปกครองโดยนายพล ลอน นอล ในรัชสมัยสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ประธานาธิบดีลอน นอล ได้ประกาศถวายเกียรติยกย่องพระสังฆนายกทั้งสองพระองค์ให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1972² การที่สถานะของพระสังฆนายกเปลี่ยนไปเป็นสมเด็จพระสังฆราชแสดงว่าสถานภาพของพระสงฆ์ในสมัยจอมพลลอน นอลได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองทางการเมืองในปี 1975 สถานภาพของพระสงฆ์จึงเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง จากกรณีที่รัฐบาลลอน นอลถวายเกียรติแก่พระสังฆนายกอาจตีความได้ว่ารัฐบาลได้สร้างความชอบธรรม เพื่อใช้เป็นฐานสนับสนุนอำนาจการปกครองรัฐโดยผ่านกระบวนการทางการเมืองปกครองสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์³

2.3. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสมัยก่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กัมพูชา เป็นไปในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน พระสงฆ์เป็นผู้รักษา สืบทอด และเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้วยการ ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างในชุมชน เป็นผู้ประกาศพระพุทธศาสนาตามแบบที่เรียกว่ามุขปาฐะ จากปากหนึ่งไปสู่ปากหนึ่งที่เป็นวิธีการการเผยแผ่ถ่ายทอดธรรมคล้ายกับครั้งพุทธกาล พร้อมกันนั้นฆราวาสชาวกัมพูชาได้ศึกษาคำสั่งสอนจากคำเทศนาของพระสงฆ์ ส่วนคำสอนนั้นจารลงไว้ในใบลานเป็นคัมภีร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ต่อมาการเผยแผ่ได้พัฒนาในเชิงวิชาการยิ่งขึ้น กล่าวคือเมื่อฝรั่งเศสจัดตั้งพุทธศาสนบัณฑิต ซึ่งมีผลทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความเป็นรูปแบบมากขึ้น และต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พระองค์ในฐานะประมุขของประเทศได้เข้ามามีบทบาทสนับสนุนจัดการศึกษาของพระสงฆ์ เช่น การจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการรักษาพระพุทธศาสนามากขึ้น และถ่ายทอดหลักธรรมไปสู่ประชาชนอีกชั้นหนึ่ง จากกรณีดังกล่าวจึงมีผลต่อการเผยแผ่ในช่วงก่อนปี 1975 โดยในที่นี้จะได้นำเสนอให้เห็นถึงวิธีการที่พระสงฆ์สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

¹ศึกษาทัศนะดังกล่าวเพิ่มเติมจาก Yang Sam. *op. cit.* p.17.

²พระเทพเวที(ประยูรย์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 26-27.

³สมบูรณ สุธรรมา. *เล่มเดิม*. หน้า 120.

2.3.1. สถาบันพุทธศาสนา (Buddhist Institute)¹

ฝรั่งเศสได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนา (Buddhist Institute) ที่พนมเปญ เมื่อ ค.ศ. 1930 ด้วยจุดประสงค์ทางการเมืองที่ต้องการป้องกันอิทธิพลของไทย ที่ส่งผ่านมาทางพระพุทธศาสนาเข้ามาในกัมพูชา² แต่การก่อตั้งสถาบันพุทธศาสนามีประโยชน์ต่อสังคมกัมพูชาอย่างมาก กล่าวคือได้สร้างรูปแบบใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง เพราะสถาบันพุทธศาสนาจัดให้มีการจัดพิมพ์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา รวมทั้งหลักปฏิบัติอื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา และพร้อมกันนั้นสถาบันแห่งนี้ยังกลายเป็นสถาบันบ่มเพาะบุคคลากรทางสังคมที่เรียกว่าปัญญาชนในกัมพูชา จนมีพลังในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชของกัมพูชาจากฝรั่งเศส ในสมัยต่อมาตัวอย่างเช่น ชัน ง็อก มินห์ (Son Ngoc Minh) ที่ครั้งหนึ่งเคยบวชเป็นพระที่รู้จักกันในนามว่าอาจารย์เมียนส์ และปาก เฉือน (Pach Chhoeun)³ โดยในช่วงนี้บทบาทของพระสงฆ์มีผลต่อการสร้างสำนึกร่วม ในความเป็นชาติของชาวกัมพูชาเป็นอย่างยิ่ง พระสงฆ์จึงมีสถานภาพเป็นพลังหลักในการต่อสู้ทางการเมืองที่มีฝรั่งเศสเป็นเป้าหมาย

พระภิกษุเฮม เจียว (Hem Chieu : 1898-1943) ครูสอนโรงเรียนบาลีชั้นสูงในพนมเปญเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีความรู้และถูกจัดอยู่ในกลุ่มต่อต้านฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1942 ฝรั่งเศสจึงได้จับกุมท่านพร้อมด้วยพระสงฆ์รูปอื่น ๆ แต่เนื่องจากท่านเป็นสมาชิกคนสำคัญของสถาบันสงฆ์ และการที่ฝรั่งเศสจับกุมท่านโดยไม่ให้ท่านลาสิกขาตามครรลองที่ควรเป็น ชาวกัมพูชาจึงถือว่าเป็นการลบหลู่พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ จนกลายเป็นสาเหตุเกิดการเดินขบวนประท้วงฝรั่งเศสเพื่อเรียกร้องให้มีการปล่อยตัว พระเฮม เจียว ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1942⁴

เมื่อกัมพูชาได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1953 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงมีบทบาทในการสนับสนุนพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมาก กล่าวคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกัมพูชา สมัยนี้ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาอีกยุคหนึ่ง ทั้งนี้สังเกตได้จากในช่วงนี้มีพระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา อาทิ สมเด็จพระสังฆราชจวน นาด (Chuan Nath) สมเด็จพระสังฆราชฮวด ตาด (Hout Tat) ท่านทั้งสองเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถพูดได้หลายภาษาและเขียนตำราทางพระพุทธศาสนาซึ่งจัดพิมพ์โดยสถาบันพระพุทธศาสนา ปรากฎ

¹Chan Bunny. *op.cit.* p. 34.

²David Chandler. (1991). *The Tragedy of Cambodia History: Politicals, War and Revolution since 1954.* p.18.

³ชัน ง็อก มินห์ (Son Ngoc Minh) เคยบวชพระรู้จักกันในชื่ออาจารย์เมียนและปาก เฉือน (Pach Chhoeun) เป็นผู้นำต่อการและเรียกร้องเอกราชฝรั่งเศสและต่อมาได้เข้าขบวนการเขมรเสรีเพื่อต่อต้านและเรียกร้องเอกราชจากฝรั่งเศส

⁴เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม.* หน้า 264.

อยู่จนถึงปัจจุบัน คือ พจนานุกรมเขมร (វចនានុក្រមខ្មែរ) ติพิปฏิบัติ (តិច្ចប្រតិបត្តិ) สามเณรวินัย (សាមណេរវិណ័យ) รวมไปถึงหนังสือ ปาฏิโมกข์สังวรสังเขป (ធម្មិច្ចេកុស្តវិសេស) เป็นต้น¹

พระภิกษุทั้งสองท่านได้เป็นประธานและคณะกรรมการ ในการตรวจชำระพระไตรปิฎก รวมทั้งแปลจากภาษาบาลีไปเป็นภาษาเขมร โดยในปี 1929 ได้เริ่มจัดทำพระไตรปิฎกดังกล่าวจนแล้วเสร็จ ใน ค.ศ 1968 ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งประกอบพิธีสมโภชน์ พระไตรปิฎกชุดนี้ มีทั้งภาษาบาลี และคำแปลภาษาเขมรรวมอยู่ด้วยกัน มีจำนวน 110 เล่ม โดยแบ่งเป็นพระวินัย 13 เล่ม พระสูตร 63 เล่ม พระอภิธรรม 34 เล่ม ที่ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกัมพูชาอย่างกว้างขวาง

ผลจากการจัดตั้งสถาบันพระพุทธศาสนาของฝรั่งเศส ก่อให้เกิดกลุ่มปัญญาชนที่เป็นพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ที่ส่งผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์ให้เป็นที่เลื่อมใสแก่ประชาชนชาวกัมพูชาอย่างมาก ทั้งสถาบันพุทธศาสนายังเป็นศูนย์รวมความศรัทธาต่อสถาบันศาสนาในกัมพูชาพร้อมกับพระสงฆ์ เป็นสถาบันสร้างการเรียนรู้ใหม่ ที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ตามแบบแผนเดิมที่เรียกว่ามุขปาฐะ(การสอนแบบจำจากปากสืบทอดกันไป) ซึ่งเป็นการเรียนรู้และการเผยแผ่แบบแบบเดิมที่สืบทอดมาแต่ครั้งพุทธกาล และยังเป็นแหล่งสร้างรากฐานของขบวนการชาตินิยมกัมพูชาในเวลาต่อมา

2.3.2. การจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาสงฆ์

การจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ได้ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธบริษัทในการรักษาและเผยแผ่หลักของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ได้รับการศึกษาในทางพุทธศาสนาทั้งคตินิยมและศีลธรรม ทำให้พระสงฆ์มีศักยภาพสูงขึ้นในการเป็นผู้นำชุมชน เป็นผู้นำในการเผยแผ่ และการเข้าไปจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษาชาติ ในระดับต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์และส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ศึกษาวิชาการชั้นสูง อย่างกว้างขวาง และเป็นระบบซึ่งมีส่วนช่วยสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษา จึงทำให้พระสงฆ์มีความรู้ความสามารถมากขึ้น ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและส่งผลโดยรวมคือพระสงฆ์เป็น ศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเท่ากับเป็นการสนับสนุนการเผยแผ่โดยตรง เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้มีความรู้มากขึ้น อันเป็นผลจากการจัดตั้งสถาบันการศึกษาและพระสงฆ์ยังได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของรัฐในระดับต่าง ๆ และบางสถานที่พระสงฆ์เป็นครูช่วยสอนด้วย สถาบันการศึกษาจึงเป็นสถานที่ส่งเสริมสถานภาพของพระสงฆ์ในฐานะศาสนทายาทให้มีการศึกษาและบทบาทที่ชัดเจนขึ้น

2.3.3. บทบาทของผู้ปกครอง

ในรัชกาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พระพุทธศาสนาในกัมพูชาได้รับการเผยแผ่ไปอย่างกว้างขวาง พระองค์ทรงแสดงบทบาทประจักษ์ว่าพระองค์เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่ทำหน้าที่เผยแผ่

¹So Hay. (1998/December). "Biography of Ven. Samdech Chuon nat," (2000,January-March). (2000 ,Specail). Aksornsat-Manutsat : 4-17. (ภาษาเขมร)

สมเด็จพระสังฆราช เจ้าคณะไทยฝ่ายมหานิกาย

ภาพประกอบ 1 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (จวน นาค ค.ศ.1883-1969)

สังฆนายกฝ่ายมหานิกาย วัดอู่ตะเภา (วัดอู่ตะเภา) กรุงเทพมหานคร เป็นนักปราชญ์มีผลงานทางวิชาการเป็นจำนวนมาก เช่น พจนานุกรมเขมร ปาฐกถาสังเขป ฯลฯ
ที่มา : สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (ฮวด ตาด) (1972). กัลยาณมิตรของข้าพเจ้า.
พนมเปญ : พุทธศาสนบัณฑิต.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเมธี

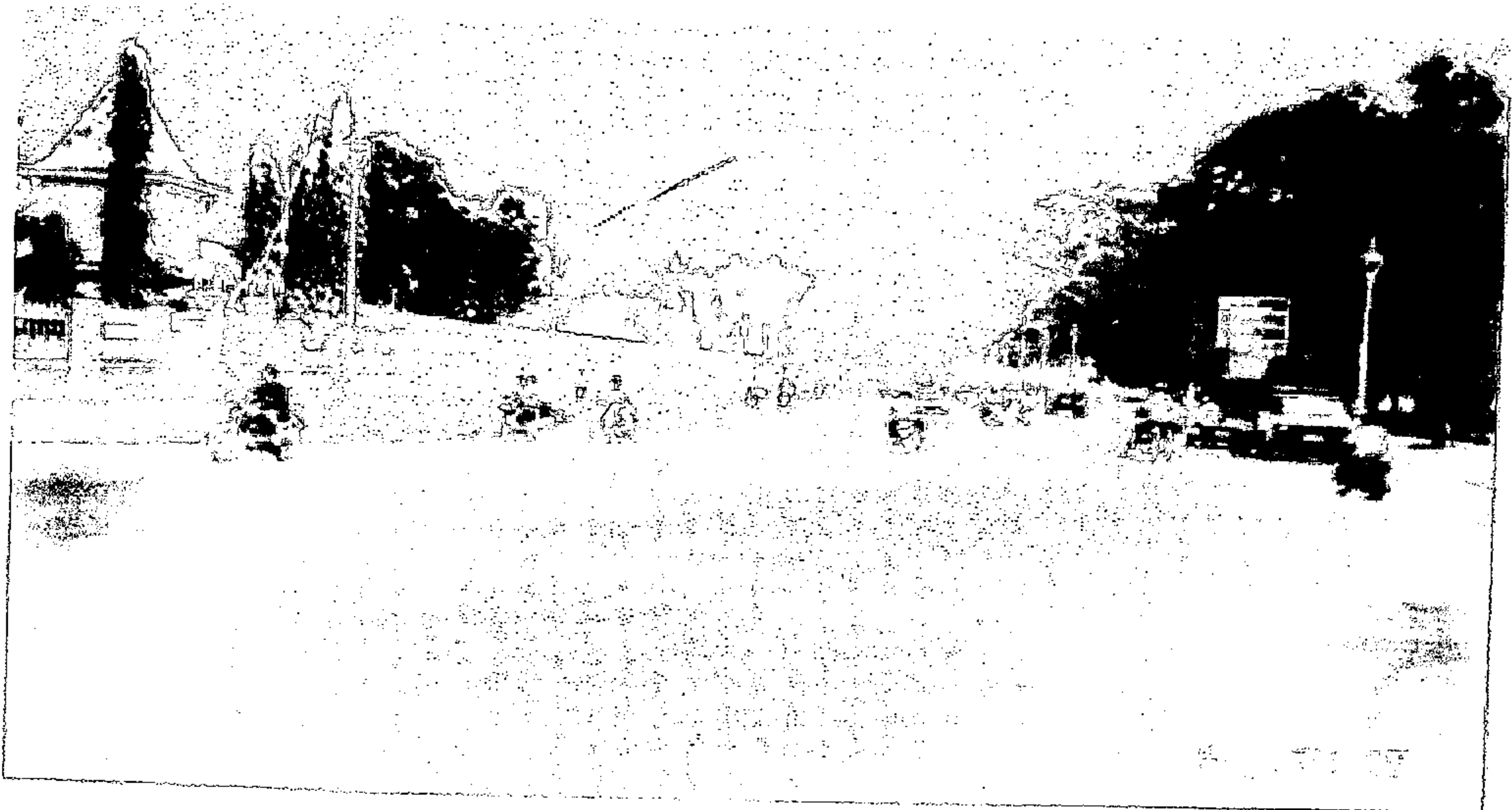
พรหมเมธี

ภาพประกอบ 2 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเมธี (ฮวด ตาด ค.ศ.1980-1975)

สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย วัดอุณาโลม เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา
เขียนตำราและหนังสือทางพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก และเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่ถูก
เขมรแดงสังหาร ในเดือนเมษายน ค.ศ.1975

ที่มา : สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเมธี (ฮวด ตาด) (1972). กัลยาณมิตรของข้าพเจ้า.

พจนมปัญญา : พุทธศาสนบัณฑิต.

ภาพประกอบ 3-4 วัดอุณาโลม

สร้างใน ค.ศ.1443 เป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย ในกรุงเทพมหานคร โดยวัดนี้ถือว่าเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาในกัมพูชา ฝ่ายมหานิกายในอดีตและปัจจุบัน

ภาพที่ 4 ถ่ายจากหน้าพระราชวัง จะมองเห็นยอดพระอุโบสถวัดอุณาโลมแต่ไกล

(ภาพโดย : ผู้วิจัย)

พระพุทธศาสนา การที่พระองค์เคยบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาถึงสองครั้ง จึงทำให้มีการตีความว่าสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงพยายามใช้พระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมและเป็นฐานทางการเมืองให้แก่พระองค์ โดยใช้อุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาและแนวทางทางการเมืองมาผสมผสานเป็นอุดมการณ์ในการปกครองที่เรียกว่า "พุทธสังคมนิยม" (Buddhist Socialism)¹ ตามแนวความคิดของพระองค์นั้น พุทธสังคมนิยมมีหลักการพื้นฐานความเชื่อตามแบบพระพุทธศาสนาที่ชาวแคมพูชาส่วนใหญ่นับถืออยู่ โดยที่พระองค์ทรงอ้างว่าพุทธสังคมนิยมของพระองค์เกิดจากการที่ทรงเข้าใจวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อของประชาชนแคมพูชา ที่มีความเป็นเอกภาพและการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีโบราณ ซึ่งพระองค์ทรงอธิบายว่าพุทธสังคมนิยมตามหลักการพุทธศาสนานี้มีพลังในการสร้างความเสมอภาค² ความผาสุกของประชาชนผู้ยากไร้ และสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในชาติได้ พุทธสังคมนิยมที่สร้างขึ้นมาจากอาศัยหลักการของพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมของชาวเขมรนั้นมีความแตกต่างจากสังคมนิยมอื่น ๆ ทั้งในโลกตะวันตกและตะวันออก ดังนั้น นโยบายเรื่องความเป็นกลางทางการเมืองของพระองค์ จึงก่อรูปมาจากหลักการ "ทางสายกลาง" (Middle Way) ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พระองค์จึงต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วยการปลุกเร้าชาวพุทธให้สนับสนุนนโยบายการสร้างพุทธสังคมนิยมของพระองค์

ตามหลักการพุทธสังคมนิยมของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ที่ทรงพยายามประสานหลักธรรมทางพุทธศาสนากับการปกครอง พระองค์ทรงเห็นว่าผู้ปกครองต้องยกย่องและให้เกียรติผู้อยู่ใต้ปกครอง และปฏิบัติต่อพวกเขาด้วยความเมตตากรุณา พร้อมทั้งมีความปรารถนาและตั้งมั่นอยู่ในความดี จากแนวคิดดังกล่าวพุทธสังคมนิยมของพระองค์จึงตรงกันข้ามกับระบบคอมมิวนิสต์ ที่สนับสนุนให้ผู้อยู่ใต้ปกครองที่ถูกกดขี่ทำการโค่นล้มผู้ปกครอง และจัดตั้งระบบการปกครองของชนชั้นกรรมาชีพ แทนที่จะแสวงหาแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สำหรับเรื่องของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สมเด็จพระนโรดม สีหนุทรงไม่เห็นด้วยกับหลักการของระบบคอมมิวนิสต์ ที่สนับสนุนกรรมสิทธิ์รวมของรัฐมากกว่ากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล พระองค์กล่าวว่าหากจำเป็นต้องกระจายทรัพย์สินของคนร่ำรวย โดยชักจูงให้คนร่ำรวยมีคุณธรรมและแบ่งปัน ตามหลักการทำบุญและทานของพระพุทธศาสนา ซึ่งแลงคาสเตอร์ (Donald Lancaster) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงวิธีการของสมเด็จพระนโรดม สีหนุกับพุทธสังคมนิยมของพระองค์ไว้ว่า "สมเด็จพระนโรดม สีหนุอาจจะมีความเชื่อในตัวพระองค์เองว่าพระพุทธเจ้าทรงมอบหมายภาระกิจในการนำประเทศแคมพูชาไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในโลกสมัยใหม่ และเป็นที่ยอมรับกันว่าสมเด็จพระนโรดม สีหนุได้ทรงเลือกวิธีการทางสังคมนิยมที่มีรากฐานในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการในการบริหารและการปกครองประเทศ และอาจกล่าวต่อไปได้ว่าทรงล้ม

¹ นกตล ชาตีประเสริฐ. (2540). *เจ้านโรดม สีหนุ กับนโยบายความเป็นกลางของแคมพูชา*. หน้า 91; Somboon Suksamran. (1986). "The Buddhist Concept of Political Authority and Society as Basis to Rebuild the Khmer Society and Nation," in *Buddhism and The Future of Cambodia*. pp.116-118.

² นโรดม สีหนุ. *เล่มเดิม*. หน้า 102-104.

เหลวกับวิธีการที่พระองค์ได้ทรงสร้างขึ้น”¹ แม้แต่พระองค์เองก็ยอมรับว่าสังคมนิยมแบบพุทธของพระองค์ล้มเหลวและไม่ประสบความสำเร็จ²

การที่สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงนำแนวทางพระพุทธศาสนามาส่งเสริมการปกครอง ด้วยการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประสานให้เข้ากับวิธีการปกครองของพระองค์ และถือได้ว่าเป็นการเผยแพร่พระธรรมซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา โดยอาจตีความได้ว่าถึงพระองค์จะไม่ใช้พระสงฆ์และไม่ได้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่พระธรรม แต่สิ่งหนึ่งก็คือเป็นการสร้างการยอมรับพระสงฆ์ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน และสนับสนุนหลักการทางศาสนาและพระสงฆ์ที่มีอยู่ในสังคมกัมพูชา

การปฏิบัติของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ในการเผยแพร่หลักการทางพระพุทธศาสนา นั้นปรากฏว่า พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมและการยอมรับให้มีสถานะที่สูงขึ้น จึงทำให้พระสงฆ์ วัด ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมกัมพูชา ในปี 1970 มีการรัฐประหารเพื่อยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระนโรดม สีหนุโดยนายพลลอน นอล แต่ในช่วงเวลานั้นเขมรฝ่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งรู้จักกันในนาม”เขมรแดง”มีกำลังเข้มแข็งขึ้นและยังคงต่อสู้กับรัฐบาลกลาง ดังนั้นรัฐบาลนายพลลอน นอล จึงมองเห็นความสำคัญสนับสนุนให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยแนวทางที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ต่อต้านคอมมิวนิสต์³ โดยโฆษณาว่าถ้าคอมมิวนิสต์เข้ามาจะไม่มีศาสนา พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จะหมดไปจากกัมพูชา⁴ ซึ่งการโฆษณานี้ได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นความจริงในเวลาต่อมา

รัฐบาลลอน นอลได้พยายามเข้ามามีส่วนในการชี้แนะพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระธรรม กล่าวคือนอกจากการเทศนาเพื่อเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์ยังต้องเทศน์ให้ประชาชนเห็นถึงโทษภัยของคอมมิวนิสต์ด้วย⁵ เหตุการณ์ดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นบทบาทใหม่ของพระสงฆ์ แต่จากการกระทำดังกล่าวก็ได้ผลลัพธ์จำนวนน้อย⁶ อันเนื่องจากความล้มเหลวในการบริหารประเทศของรัฐบาลนายพลลอน นอล ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาภายในประเทศได้

2.4. บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน

วัดและพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชาอย่างยากที่จะแยกจากกันได้ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์เป็นผู้เชื่อมประสานกิจกรรมทางศาสนาผ่านพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อมา พระสงฆ์มีคุณค่าต่อสังคมไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ในทางตรงก็คือการที่ประชาชนได้ใช้หลักธรรมในทาง

¹ ชุมพล เลิศรัฐกาล. *เล่มเดิม*. หน้า 68.

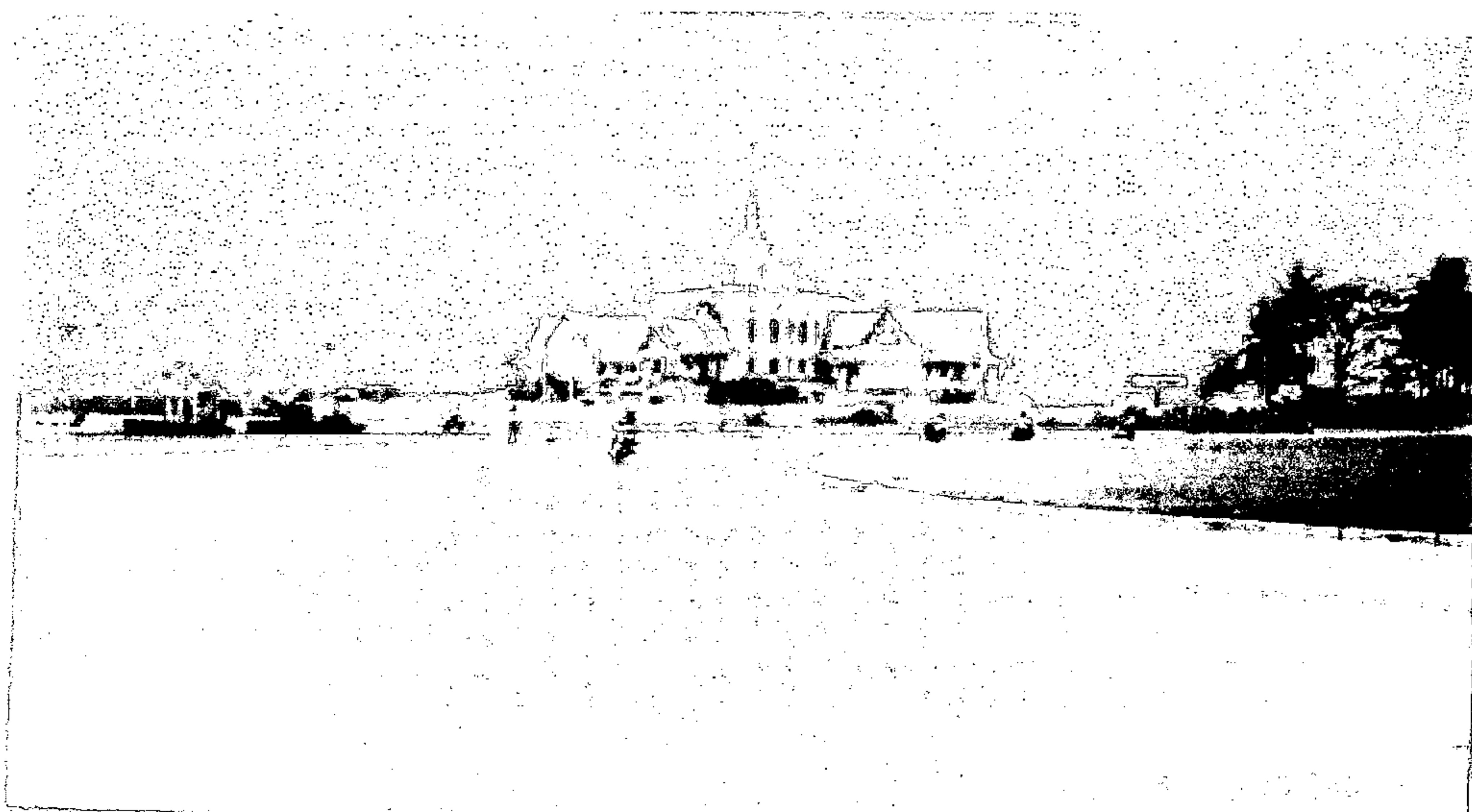
² ปกรณ์ วิทยา. “บทบาทของสีหนุ” ใน *เวียดนามกับการรุกรานกัมพูชา*. หน้า 115.

³ ชุมพล เลิศรัฐกาล. *แหล่งเดิม*. หน้า 154.

⁴ Somboon Suksamran. *op.cit.* p. 120.

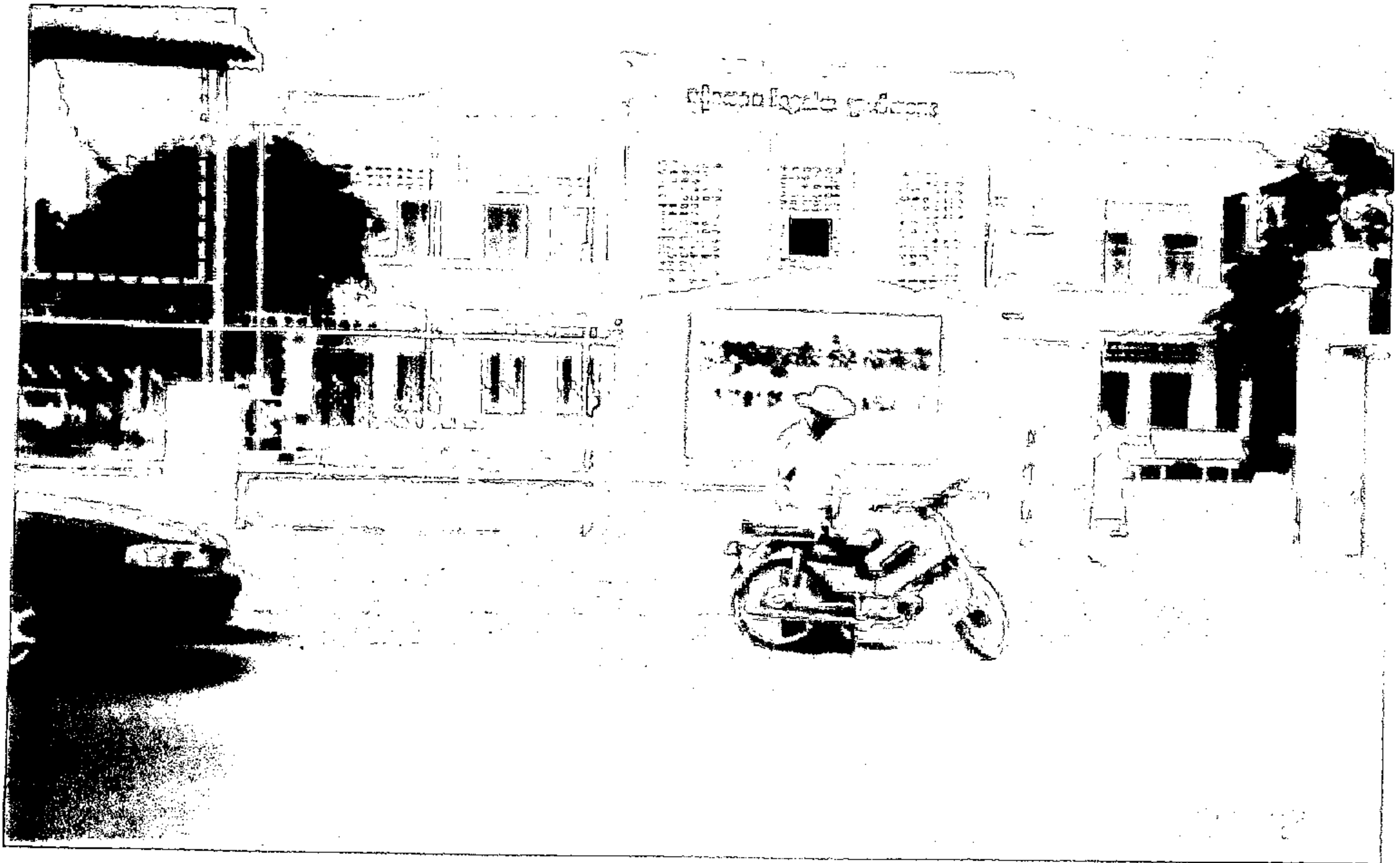
⁵ Yang Sam. *op. cit.* pp. 54 - 55.

⁶ นโรดม สีหนุ. *เล่มเดิม*. หน้า 182-183.

ภาพประกอบ 5-6 อาคารพุทธศาสนบัณฑิต(Buddhist Institute)

ตั้งอยู่ในพนมเปญ ถูกสร้างขึ้นใหม่ ใน ค.ศ. 1998 ที่สร้างขึ้นมาเพื่อรองรับหน้าที่เดิมที่เคยมีแต่เดิมเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ และส่งเสริมขบวนการชาตินิยมในกัมพูชาในสมัยอาณาจักรมอญ และเป็นที่ผลิตนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากในครั้งอดีต (ภาพโดย : ผู้วิจัย)

ภาพประกอบ 7 มหาวิทยาลัยสงฆ์

อาคารพุทธิกอุดมศึกษาสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) ตั้งอยู่ที่กรุงพนมเปญ สร้างขึ้นใน ค.ศ.1954 และมีอาคารพุทธิกมัธยมศึกษา พระสุรามฤตอยู่ด้านหลัง บริเวณเดียวกัน เคยเปิดให้มีการเรียนการสอนแก่พระสงฆ์สามเณร ในครั้งอดีต ต่อมาในสมัยปี 1975-1989 ถูกปิดไปเพราะเหตุผลทางการเมือง และเปิดให้มีการเรียนอีกครั้งในปี ค.ศ.1992 (ภาพโดย : ผู้วิจัย)

พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิต¹ ส่วนในทางอ้อม พระสงฆ์เป็นผู้เชื่อมประสานสังคม ชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ดังนี้

2.4.1. การสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา

บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ประชาชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้หลักการของศีลธรรมเพื่อสอนคนปกติทั่วไปให้เข้าใจและนำไปเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากถูกเผยแผ่ไปสู่ประชาชน เช่น เรื่องกฎแห่งกรรม ที่ประกอบไปด้วยกรรมดีกรรมชั่วอันเป็นเกณฑ์ตัดสินความดี ที่จะเชื่อมไปสู่เรื่องของนรกสวรรค์ และในเรื่องของนรกสวรรค์ก็จะเชื่อมสัมพันธ์กับการกลับชาติมาเกิด ที่เหมือนกับทฤษฎีวิภังค์ของชีวิตอันประกอบไปด้วย การเกิด แก่ เจ็บ ตาย² จึงเป็นจุดมาตรฐานในการควบคุมและตรวจสอบสังคมให้ดีงาม

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของทานหรือการให้ ได้ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนกิจกรรมของสังคมกัมพูชา หรือสาธารณะ เช่น การสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาล บ้านพัก ถนน และสะพาน เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง การเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์สามารถช่วยให้ทุกคนร่วมกันบริจาคทานเพื่อสาธารณกุศล นอกจากนี้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่าการทำความดีนั้นไม่สามารถถ่ายทอดให้แก่กันได้ คนทำคือคนได้ จึงเท่ากับว่าสังคมต้องอยู่ร่วมกันด้วยความโอบอ้อมอารี เหมือนกับที่สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้พยายามเอาหลักการดังกล่าวมาเป็นตัวประสานช่องว่างทางสังคมเพื่อให้เกิดความสันติในสังคมกัมพูชากายได้เงื่อนไขของแนวพุทธสังคมนิยมที่ว่า คนรวยต้องช่วยคนจน³

คุณค่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่ ทำให้สังคมกัมพูชามีความเจริญ เพราะเอื้อเฟื้อต่อกันตามหลักของทานที่ให้ช่วยเหลือแบ่งปัน หรือตามหลักเมตตากรุณาส่งเสริมให้อยู่กันด้วยความสันติและเมตตาต่อกัน คุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการร่วมอยู่กันในสังคม แต่ในสมัยเขมรแดงได้ละเลยคุณค่าของคุณธรรมเหล่านี้ ทั้งยังทำลายคุณประโยชน์ของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมกัมพูชามาช้านาน โดยนำแนวคิดตามทฤษฎีคอมมิวนิสต์มาแทน เพื่อสร้างสังคมกัมพูชาให้เสมอภาคกันทางวัตถุและการดำรงชีวิต ด้วยเป้าหมายที่ต้องการสร้าง"ลัทธิสังคมนิยมที่ไร้ต้นแบบ"⁴

2.4.2 บทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเขมร

พระสงฆ์กัมพูชามีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งสถาบัน

¹Sou Veir. *op.cit.* p. 29.

²Yang Sam. *op.cit.* p. 34.

³*Ibid.* p. 13.

⁴"ลัทธิสังคมนิยมที่ไร้ต้นแบบ" เป็นรูปแบบที่ผู้นำกำหนดขึ้นมาเอง ซึ่งผู้นำประกาศว่าเป็นวิถีคิดของกลุ่มผู้นำเขมรแดงเอง ดูเพิ่มเติมจาก เตวิต แซนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 330.

พุทธศาสนาก่อตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้น¹ กลุ่มพระนิสิตได้ช่วยกันรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีเก่าแก่ ทั้งเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีเขมร โดยรวบรวมเป็น อันเดียวกันและจัดไว้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบแล้วให้บริการแก่สาธารณะ² ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ควรค่าแก่การเก็บรักษา นอกจากนี้พระสงฆ์ยังได้เข้ามามีบทบาทโดยตรง ในการสร้างความสำนึกกระตุ้นให้ประชาชน ช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของกัมพูชาไม่ให้สูญหาย ซึ่งประชาชนก็ยอมรับบทบาทด้านนี้ของพระสงฆ์อย่างสูง

เหตุการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเขมร คือ ใน ค.ศ. 1943 เมื่อข้าหลวงฝรั่งเศสชื่อยอร์จ โกติเยร์ (Georges Gautier) พยายามเปลี่ยนการใช้อักษรเขมร เป็นอักษรโรมัน³ รวมทั้งพยายามที่จะใช้อักษรโรมันแทนที่การจารึกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย พระสงฆ์และชาวกัมพูชา มองว่าสิ่งนี้เป็นการทำลายรากเหง้าการศึกษาแบบจารีต พระสงฆ์จึงพากัน คัดค้านความพยายามของฝรั่งเศสที่จะดุดกลืนวัฒนธรรมกัมพูชา จนฝรั่งเศสต้องระงับการกระทำ ดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีอีกกรณีหนึ่งคือฝรั่งเศสพยายามที่จะเปลี่ยนปีใหม่ของชาวกัมพูชา ที่แต่เดิมจะ เปลี่ยนศักราชใหม่ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีหรือในช่วงสงกรานต์ ไปเป็นเดือนมกราคมทุกปี เหมือนอย่างสากล ผลจากความพยายามเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของฝรั่งเศส ทำให้พระสงฆ์กัมพูชาคัดค้านนโยบายของฝรั่งเศส⁴ เหตุการณ์ทั้งสองที่กล่าวมานั้นพระสงฆ์มีบทบาทเด่นชัด ในการคัดค้านฝรั่งเศส ทำให้กัมพูชายังคงอนุรักษ์ภาษาและจารีตของตนจนเป็นศักดิ์ศรีของชาติถึงทุกวันนี้

2.4.3. บทบาทเป็นศูนย์กลางทำกิจกรรมสังคม

พระสงฆ์จัดเป็นบุคคลสาธารณะหรือเป็นศูนย์กลางของชาวมุขชน ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีสถานภาพสูงเข้าไปมีบทบาทในการชักนำและเชิญชวนประชาชน ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสาธารณะ เช่น พระสงฆ์เป็นผู้นำในการสร้างสะพานและถนน โดยชักนำให้คนในหมู่บ้านมาร่วมกันสร้าง ซึ่งชาวกัมพูชา มีความเชื่อว่าการมาร่วมกันสร้างถนนและสะพานก็เช่นเดียวกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนา คือ เป็นการสร้างบุญกุศลคุณความดีต่าง ๆ นั้นเอง⁵

ใน ค.ศ. 1960 พระสงฆ์ได้เข้ามาเป็นผู้มีบทบาทร่วมอย่างแท้จริง กล่าวคือในหมู่บ้านและเขตชนบททั้งหมด เจ้าอาวาสหรือพระเถระผู้ใหญ่จะได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าคณะกรรมการโรงเรียน ทำหน้าที่ในการจัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน และจัดให้มีกองทุนในการดำเนินการสร้างโรงเรียน โดยในปลายปี 1970 เกือบทุกหมู่บ้าน แม้ในหมู่บ้านที่ห่างไกลล้วนมีโรงเรียนประถมศึกษาทั้งสิ้น โรงเรียนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเขตวัดทั้งในเมืองและชนบท แม้ว่าวัดจะไม่ใช่อุ้งกุญแจกลางทางการศึกษาเช่นในอดีตก็ตาม

¹ Sou Veir. *op.cit.* p. 28.

² Yang Sam. *op. cit.* p. 30.

³ เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม.* หน้า 266-267.

⁴ นโรดม สีหนุ. *เล่มเดิม.* หน้า 38-39.

⁵ Yang Sam. *op. cit.* p. 31.

แต่พระสงฆ์ก็ยังเป็นครูที่ช่วยสอนในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ จากการศึกษาของยัง ชัม ได้ให้ข้อมูลว่าการที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทร่วมในการจัดการศึกษาของรัฐ จนทำให้ได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก (UNESCO)¹

¹*Ibid.*

บทที่ 2

การเปลี่ยนแปลงในกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1989

บทนี้จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงในกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1989 เป็นสองช่วง คือ ระหว่างค.ศ.1975-1979 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กัมพูชาอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรแดง และสมัยรัฐบาลเฮง สัมริน ถึงระหว่าง ค.ศ.1979-1989 ซึ่งเป็นเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมากในกัมพูชา การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการนำเสนอเหตุการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างของบทบาทพระสงฆ์ และใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบสถานการณ์ของพระสงฆ์ในกัมพูชาได้ชัดเจนขึ้น

1. การเปลี่ยนแปลงใน ค.ศ.1975-1979

ในช่วงระหว่างเดือนเมษายน ค.ศ. 1975 ถึงเดือนมกราคม ค.ศ.1979 กัมพูชาประชาธิปไตย (Democratic of Kampuchea) ภายใต้การนำของพอล พต(ฮุค กส) ปกครองกัมพูชาด้วยระบบสังคมนิยมตามแนวอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ทำให้ระบบต่าง ๆ ในกัมพูชา เช่น ระบบการเงิน การธนาคาร การค้าเสรี การศึกษาอย่างเป็นทางการ การทำกิจกรรมทางศาสนา ทรัพย์สินส่วนบุคคล และเสรีภาพในการเคลื่อนไหวได้ถูกยกเลิกไป พร้อมกับเริ่มต้นรูปแบบการปกครองใหม่ที่เรียกว่า “คอมมิวนิสต์” หากมองในภาพรวมแล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏในสังคมนิกายกัมพูชามาก่อน ทั้งนี้เกิดจากความต้องการของผู้นำที่จะมุ่งไปสู่อนาคตอย่างเร่งรีบ ด้วยการพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์และชาตินิยมจัด ส่งผลกลายเป็นการปฏิวัติและการพัฒนาที่ไร้ฐาน ทำให้สังคมนิกายกัมพูชาเบี่ยงเบนจนถึงขั้นการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันกระทบต่อสถาบันต่าง ๆ ในสังคมนิกายกัมพูชามาก รวมทั้งสถาบันสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงใน ค.ศ.1975-1989 มีดังนี้

1.1 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม

ในเดือนเมษายน ค.ศ.1975 เมื่อเขมรแดงยึดพนมเปญและพระตะบองแล้ว ปฏิบัติการขั้นแรกคือการโฆษณาชวนเชื่อและการบังคับขู่เข็ญให้ผู้คนที่อยู่ในเมืองอพยพออกสู่ชนบทภายใน 24 ชั่วโมง นับเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เหตุการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับบันทึกของนะอิโต ยาสึโกะ (Naito Yasiko)ว่า “ไม่มีเวลาที่จะเก็บสิ่งของจำเป็นอื่นใด เก็บได้เฉพาะของใช้ที่จำเป็นเท่านั้น ได้แต่ปิด

บ้านไรรอเมื่อสงครามสงบจะได้กลับมา”¹ หรือจากคำบอกเล่าของเขง คิมญุตที่ว่า “บ้านเกิดอยู่ตาแก้ว แต่ไปเรียนอยู่พนมเปญ ในช่วงนั้นทหารเขมรแดงให้ประชาชนย้ายออกจากพนมเปญไปอยู่ที่ปูลาต... ไม่รู้ว่าเพราะอะไร(ทหาร)ให้ประชาชนย้ายไปอยู่ตามเขต(ชนบท) แต่ทหารเขมรแดงพูดว่าทหารอเมริกันจะทิ้งระเบิดถ้าไม่ย้ายออกไปจากพนมเปญจะตายอยู่ที่นี้ ผมกลัวผมเลยต้องย้ายออกไปจากพนมเปญ”² นอกจากนี้ยังมีคำบอกเล่าของยายรีที่อยู่ในเหตุการณ์เล่าว่า “พอเขมรแดงเข้ามา เขาให้ย้ายไปอยู่ที่สวายศรีโสภณ ฉันมีสัมภาระอะไรก็หอบหิ้วกันไป ที่บ้านมีโคมีเกวียนเขมรแดงเอาของฉันไป แต่ทหารให้ข้าวสาร ส่วนข้าวของที่เป็นของเราหอบเอาไปได้บ้างไม่ได้บ้าง”³ การบังคับให้ประชาชนอพยพออกจากพื้นที่มีเหตุผลพื้นฐานคือทำให้สะดวกในการควบคุม เดวิด ชานด์เลอร์วิเคราะห์ว่า การอพยพคนออกนอกเมือง โดยคำสั่งกลุ่มผู้นำเขมรแดง ก็เพื่อป้องกันกลุ่ม ทหาร ข้าราชการ หรือรวมไปถึงนายทุนในระบบนายพลลอน นอล มิให้ต่อต้านการปฏิวัติของเขมรแดง⁴

นักวิชาการได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับการอพยพคนออกจากเมืองสู่ชนบทภายหลังการปลดปล่อยในเดือนเมษายน ค.ศ.1975 ของเขมรแดงว่าเกิดจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เพราะก่อนเขมรแดงเข้ามาปกครองประเทศกัมพูชาประสบกับสงครามมาโดยตลอด จึงเป็นเหตุให้ประเทศฝืดเคือง จึงต้องมีการเพิ่มผลผลิตเพื่อให้เพียงพอกับจำนวนประชากรของกัมพูชา⁵ แนวคิดนี้น่าจะเป็นของเขี้ยว สัมพันธ์ (exov sMpn) ซึ่งเป็นผู้นำระดับสูงคนหนึ่งของระบบเขมรแดง โดยวิเคราะห์จากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ที่เขี้ยวได้ศึกษาการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในกัมพูชา ขณะที่เขี้ยวยังเป็นนักศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยปารีสในฝรั่งเศส ค.ศ.1959 เขี้ยวได้เสนอวิธีการแก้ไขเศรษฐกิจโดยการพัฒนาแบบอิสระและพึ่งตนเองตั้งนั้นเมื่อเขี้ยวได้เข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศในยุคเขมรแดงกรอพยพคนออกจากเมืองนำ

¹ A Group of Lawyer of Cambodia. (1988). *People's Revolutionary Held in Phnom Penh for Trial of the Genocide crime of Pol Pot - Ieng Sary Clique.* p. 92.

ยาสีโกะ นะอิโต อดีตภริยานักการทูตชาวกัมพูชา ขณะเขมรแดงยึดพนมเปญ ตกอยู่ภายใต้ชะตากรรมของระบบเขมรแดงกว่าสี่ปี อ่านรายละเอียดชะตากรรมของนะอิโตที่บันทึกไว้ ใน “4 ปีนรกในเขมร”

²เขง คิมญุต (เขม ธิยาเยธ อายุ 50 ปี อาชีพค้าขาย) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านในหมู่บ้านกำปงโยน จ.ตาแก้ว เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2544.

³ยายรี (ธกธ ี อายุ 69 อดีตภริยานายทหารในระบบลอน นอล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านในพนมเปญ เมื่อ 1 เมษายน 2544.

⁴เดวิด ชานด์เลอร์. *เล่มเดิม.* หน้า 331.

⁵ธีระ นุชเปียม. (2534). *อินโดจีนภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์: การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ ค.ศ.1975-1989.* หน้า 107-108.

จะเกิดจากแนวคิดในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของเขี้ยว สัมพันธ์¹

พร้อมกันนั้นผู้นำเขมรแดงมองว่าเป็นปัจจัยในทางยุทธศาสตร์และการทหาร เพราะกลุ่มผู้นำเขมรแดงมีกลุ่มจัดตั้งและต่อสู้อยู่ในป่ามาโดยตลอด และพื้นที่บางแห่งเป็นเขตปลดปล่อยที่ฝ่ายเขมรแดงยึดครองเป็นฐานที่มั่นและปฏิบัติการในรูปสหกรณ์แล้ว จึงน่าจะมีคามมั่นคงและมีความเสี่ยงทางยุทธศาสตร์น้อยกว่าในเมือง²

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ตีความได้ว่า ผู้นำเขมรแดงต้องการยืนยันชัยชนะของตัวเอง ในเรื่อง "ความเหนือกว่าของชนบทที่มีต่อเมือง"³ การอพยพคนออกจากเมืองตามนโยบายของเขมรแดงใน ค.ศ. 1975 ก่อให้เกิดผลที่ตามมาคือเมืองใหญ่กลายเป็นเมืองร้าง ประชาชนได้รับความลำบากอย่างแสนสาหัส และเกิดเหตุการณ์เกี่ยวกับพระสงฆ์ คือ ในช่วงที่เขมรแดงเข้าปกครองกัมพูชา พระสงฆ์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ พระสงฆ์ส่วนหนึ่งต้องยอมรับความจริงที่ว่า ถ้าคิดจะรักษาและปฏิบัติตามหลักทางพระพุทธศาสนาเช่นเคยปฏิบัติมา รวมทั้งรักษาสถานภาพของพระสงฆ์ไว้พระสงฆ์ต้องสละชีวิต⁴ และในเวลาเดียวกันถ้าคิดจะรักษาชีวิตก็ต้องสละแนวทางศาสนา เนื่องจากเขมรแดงต่อต้านความเชื่อเรื่องศาสนา จึงไม่อนุญาตให้มีวัด ไม่ให้มีกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร และการอุปฐากพระสงฆ์ ทั้งนี้เห็นได้จากคำบอกเล่าของสวน โอสถ(សួន អោស្ត) ที่ว่า "พระสงฆ์ต้องทำงาน ถ้าไม่ทำงานจะไม่มีข้าวกิน และพระสงฆ์ที่ทำงานในหน้าที่ที่เขมรแดงมอบหมายจะสวมเพียงอังสะ และผ้าสบงเท่านั้น ผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ ในกัมพูชาไม่ได้รับอนุญาตให้ทำกิจกรรมทางศาสนา ดังนั้นถ้าจะทำกิจกรรมทางศาสนาก็ต้องแอบทำ ได้แก่ การสวดมนต์ ไหว้พระ หรือรักษาศีลเพราะถ้าทหารเขมรแดงรู้จะถูกนำไปฆ่าได้" ในทัศนะของสวน โอสถเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในขณะนั้น"ถือว่าเป็นช่วงตกต่ำของพระพุทธศาสนา คือ ไม่มีวัด ไม่มีพระสงฆ์ ไม่มีประชาชนไปสวดมนต์ ไม่มีการบูชาพระรัตนตรัย"⁵ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยดังนี้

¹ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับวิถยานิพนธ์ของเขี้ยวได้จาก ชัยสิริ สมุทรวณิช. (2530). "เขี้ยว สัมพันธ์กับปัญหาเศรษฐกิจในกัมพูชา," ใน *เวียดนามกับการรุกรานกัมพูชา*. หน้า 185-217; และ Khieu Samphan. (1979). *Cambodia's Economy and Industrial Development = L' Economie du Cambodge et ses Problemes d' Industriallisation*. Tr.by Laura Summers. pp. 1 – 50.

²ธีระ นุชเปียม. *เล่มเดิม*. หน้า 107-108.

³เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 331.

⁴สวน โอสถ (សួន អោស្ត) อายุ 32 เป็นผู้อยู่ร่วมเหตุการณ์ในสมัยเขมรแดง)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พุทธศาสนบัณฑิต ในกรุงพนมเปญ เมื่อ 17 กรกฎาคม 2543.

⁵แหล่งเดิม.

1.1.1 นโยบายของรัฐ

กลุ่มผู้นำเขมรแดง อาทิ พอล พต เอียง สารี ฮู หยวน เขียว สัมพันธ์ และฮู นิม เป็นปัญญาชนที่พยายามพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และชาตินิยม โดยตั้งเป้าหมายที่จะพัฒนาประเทศแบบพึ่งตนเอง คือ เกษตรกรรมแบบบริสุทธ์ 'ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ' การใช้นโยบายปิดประเทศดังกล่าวจึงเป็นผลให้กัมพูชา กลายเป็นสังคมปิดและอยู่ภายใต้เงื้อมมือของผู้นำ โดยเชื่อว่าถ้าให้คนอพยพไปอยู่ในชนบทจะทำให้สร้างสังคมชนบทขึ้นมาใหม่ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากเขมรแดงมีฐานการสนับสนุนจากชาวนาในชนบท นอกจากนี้การอพยพประชาชนจากเขตเมืองนับเป็นส่วนหนึ่งของการ "ชำระล้างและขจัดความโสภณของสังคมอันฟอนแพ้ที่พวกทรยศได้ทิ้งไว้"² เขมรแดงยังระบุว่า การอพยพประชาชนออกจากเมืองใหญ่เป็น "การต่อสู้ทางชนชั้นของเรา"³

นักวิชาการได้ให้ข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมว่า "ด้วยเหตุที่พวกกลุ่มปารีส(กลุ่มผู้นำเขมรแดง)มีพื้นฐานทางครอบครัวและการศึกษาดี อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ต้องแสดงตนสนับสนุนชาวนายากจน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศกัมพูชา เพื่อให้ได้รับการยอมรับในกลุ่มผู้สนับสนุนพรรคประชาชน"⁴

นโยบายที่เขมรแดงปฏิบัติหลังจากเข้ามาปกครองประเทศ มีลักษณะเหมือนเป็นการเร่งรีบปฏิวัติสังคมนิยมกัมพูชาให้เป็น "สังคมนิยมในอุดมคติ" นอกจากนโยบายดังกล่าวแล้วเขมรแดงยังแบ่งแยกประชาชนเพื่อปกครองได้ง่าย โดยอาจจำแนกได้คือ

1.1.2 การจัดการปกครองใหม่โดยเขมรแดง

ผู้นำเขมรแดงได้ประกาศต่อชาวโลกว่า เขมรแดงเป็นผู้คิดจัดระเบียบการปกครองใหม่ ทั้งนี้จะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ เอียง สารี อธิบดีรองนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตยว่า "ไม่เคยมีใครทำมาก่อน และไม่ได้ทำตามแบบใคร"⁵ หรือคำสัมภาษณ์ของพอล พต ที่ได้กล่าวกับชาวยูโกสลาเวียว่า "กัมพูชา กำลังสร้างลัทธิสังคมนิยมที่ไร้ต้นแบบ"⁶ ดังนั้นไมเคิล วิกเกอร์(Michel Vickery) มองการเปลี่ยนแปลงนี้ว่า "กัมพูชาในช่วงของเขมรแดงไม่ใช่เป็นการปฏิวัติของคอมมิวนิสต์ แม้ว่าเขมรแดงจะอ้างว่าเป็นคอมมิวนิสต์ก็ตาม รวมทั้งไม่ใช่ระบอบคอมมิวนิสต์แบบเผด็จการสตาลิน ความ

¹ ปิ่นทอง ใจสุทธิ. (2538). *นโยบายต่างประเทศของไทยต่อปัญหา กัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2518-2534*. หน้า 25-26.

² ธีระ นุชเปียม. *เล่มเดิม*. หน้า 82.

³ *แหล่งเดิม*. (อ้างจาก Appendix B: "Shamrpen the Consciousness of the Proletarian Class to Be as Keen and Strong as Possible", in Jackson (ed) p.279)

⁴ ธีระ นุชเปียม. *เล่มเดิม*. หน้า 108.

⁵ ปิ่นทอง ใจสุทธิ. *เล่มเดิม*. หน้า 28.

⁶ เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 330.

คิดหรือรูปแบบการปฏิวัติในประเทศอื่น ๆ มิได้มีความสำคัญต่อผู้นำเขมรแดง โดยเนื้อแท้แล้วกัมพูชาประชาธิปไตยเป็นการปฏิวัติของชาวนา อาจนับได้ว่าเป็นการปฏิวัติชาวนาที่แท้จริงแห่งแรกในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ก็ว่าได้ โดยรวมเป็นพลังชาตินิยม (Nationalism) ประชานิยม (Populism) และชาวนานิยม (Peasantism) ซึ่งเข้ามาแทนที่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์จนหมดสิ้น พลังทางสังคมเหล่านี้เป็นตัวลากพาการปฏิวัติของเขมรแดงไปสู่จุดจบในเวลาอันสั้น”¹

การจัดการปกครองใหม่โดยเขมรแดงมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า เนื่องจากเขมรแดงได้รับความช่วยเหลือจากจีนเพื่อถ่วงดุลอำนาจในระดับต่าง ๆ ของโลกในช่วงเวลานั้นที่แบ่งกันเป็นค่ายโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ ทำให้หมู่ผู้นำเขมรแดงนิยมจีน ทั้งยังได้เลียนแบบการปฏิวัติของจีนที่มีเหมา เจ๋อ ตุง (Mao Tsu Dong) เป็นผู้นำ โดยเฉพาะเน้นรูปแบบการพึ่งตนเองโดยไม่พึ่งชาวต่างชาติ² มาเป็นแนวทางในการปฏิวัติกัมพูชา รวมทั้งจัดระเบียบการปกครองใหม่ที่พอจำแนกได้คือ

1 ประชาชนกัมพูชาอยู่ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์ ที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า องค์การเลอ (มนุษยนิยม) ใครทำอะไร ที่ไหน ต้องถูกควบคุมโดยพรรค ซึ่งเป็นที่มาของอำนาจพรรคในการปกครองประเทศ พรรคจึงมีอำนาจสูงสุดสามารถบังคับประชาชนออกสู่ชนบทเพื่อทำการเกษตรตลอดจนถึงการยกเลิกการตลาด การค้าเสรี ระบบเงินตรา และการธนาคาร ประชาชนชาวกัมพูชาทุกคนถูกควบคุมโดยพรรค ประชาชนจึงไม่มีสิทธิ์ประกอบอาชีพโดยเสรี ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร หรือการค้า พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาจัดระบบการค้าใหม่โดยหันกลับไปใช้ระบบการแลกเปลี่ยน (Barter System) ซึ่งเป็นวิธีการของการพัฒนาที่ย้อนกลับ³ อาจสรุปได้ว่าการปกครองดังกล่าวเป็นการผูกขาดอำนาจการปกครองโดยพรรค รูปแบบการปกครองดังกล่าว เขียน ธีระวิทย์ ได้ให้ความเห็นว่า “ระบบที่เขมรแดงนำมาปฏิบัติทำให้ประชาชนยากจนลงและย่นเข็มนาฬิกาไปสู่ดึกดำบรรพ์อีกครั้ง”⁴

2 แนวคิดของเขมรแดงถือว่าสหกรณ์เป็นฐานการปกครองระดับล่างที่สำคัญ เนื่องด้วยสหกรณ์เป็นศูนย์รวมของมวลชนจัดตั้งเดิม ที่สนับสนุนการปฏิวัติของเขมรแดง เมื่อเริ่มต้นการอพยพประชาชนจากเมืองสู่ชนบท ในวันที่ 17 เมษายน ค.ศ.1975 สหกรณ์จึงเป็นฐานในการควบคุมและปกครองประชาชนในกัมพูชาให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของระบบคอมมิวนิสต์ ประชาชนต้องใช้แรงงานร่วมกัน กินร่วมกัน มีความเสมอภาคทั้งในชีวิต ทรัพย์สิน และการดำรงชีวิตภายใต้การควบคุมของสหกรณ์ที่เขมรแดงได้จัดตั้งขึ้น และเป็นฐานในการรองรับคำสั่งจากเบื้องบนอีกต่อหนึ่ง

¹ พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 331. (อ้างจาก จาก Micheal Vickery. (1984).

Cambodia 1975-1982. chapter 1-5)

² ปิ่นทอง ใจสุทธิ. *เล่มเดิม*. หน้า 28. (อ้างจาก Micheal Vickery. (1984). *Cambodia 1975-1982. p.246)*

³ ธีระ นุชเปี่ยม. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 84.

⁴ เขียน ธีระวิทย์. (2530). "กัมพูชา" ใน *เอเชียรายปี 2530/1978*. หน้า 221.

การจัดระเบียบการปกครองใหม่ของเขมรแดงนี้ เป็นสาเหตุก่อให้เกิดการผลักดัน อพยพคนออกจากเมืองไปสู่ชนบท ซึ่งรวมทั้งพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงกลายเป็นว่าการจัดระเบียบการปกครองใหม่ ที่ฐานจัดตั้งมีอยู่ตามสหกรณ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเสมอภาคตามอุดมการณ์ กลับก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชนกัมพูชา และรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมกัมพูชาโดยรวม คือ

1.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม

ผู้นำเขมรแดงพยายามสร้างสังคมชนบทขึ้นใหม่ อย่างรวดเร็วตามความนึกคิดของผู้นำ คล้ายกับเป็นการสนองตอบต่ออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่กลุ่มผู้นำเขมรแดงยึดถือ และเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายประสงค์ที่เรียกว่าสังคมนิยมในอุดมคติแบบไรชนชั้น หรืออีกกรณีก็คือเป็นการให้ความสำคัญกับกลุ่มที่สนับสนุนการปฏิวัติของเขมรแดงที่เป็นชาวนายากจน และอยู่ในชนบทตั้งแต่ระยะเริ่มแรก โดยผู้นำเขมรแดงเห็นว่าชาวนาเป็นกลุ่มคนที่มีอยู่มากในสังคมกัมพูชา จึงได้พยายามสนับสนุนชาวนาโดยให้ความสำคัญเพื่อแลกกับการสนับสนุน และการยอมรับในอำนาจการปกครองของเขมรแดงจากชาวนา¹ กลุ่มผู้นำเขมรแดงเมื่อเข้าปกครองประเทศได้ดำเนินการ แบ่งแยกประชาชนออกเป็นกลุ่ม เพื่อง่ายต่อการปกครองตามระบอบสังคมนิยมในอุดมคติ ซึ่งปิ่นทอง ใจสุทธิได้จำแนกไว้ดังนี้²

1. บุคคลผู้มีสิทธิ์เต็มที่ (Full Rights) ได้แก่ กลุ่มชาวนายากจน กรรมกรผู้ใช้แรงงานที่สนับสนุนการปฏิวัติของเขมรแดงแต่แรก เป็นบุคคลประเภทหนึ่งตามโครงสร้างทางสังคมหรืออาจกล่าวได้ว่า กลุ่มคนเหล่านี้เป็นอภิสิทธิ์ชนของระบบคอมมิวนิสต์ ที่ชาวกัมพูชาเรียกว่าประชาชนมูลฐาน (ប្រជាជនមូលដ្ឋាន) คือประชาชนเดิมที่อยู่ตามภูมิ คุ่ม หมู่บ้านและเป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานพระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ตั้งของสหกรณ์ถูกจัดเป็นประชาชนมูลฐานเช่นเดียวกับประชาชนอื่นๆ เช่น เมีย ฉะบับ อดีตพระภิกษุในจังหวัดพระตะบองที่ถูกบังคับให้สึกสมัยเขมรแดง พระภิกษุดวง วิบูล วัดพิชัยอุดมค์ จังหวัดกำปอด

2. บุคคลประเภทอยู่ในข่ายทดสอบ (Candidates) ได้แก่ ชาวนาผู้ร่ำรวย นายทุนเจ้าของที่ดิน และประชาชนจากในเมืองที่ถูกบังคับให้อพยพไปในช่วงวันที่ 17 เมษายน ตามแนวนโยบายของผู้นำเขมรแดงหรือที่เรียกกันว่าประชาชนใหม่(New People) ที่คนกัมพูชาเรียกกันเองว่า "เนี่ยะดีอบปราเปิด" (អ្នកចាប់ផ្តើម) ความหมายก็คือคนที่อพยพจากเมืองไปอยู่ตามสหกรณ์ร่วมกับประชาชนมูลฐานเมื่อวันที่ 17 เดือนเมษายน 1975 สำหรับพระสงฆ์ที่วัดอยู่ในเมืองถูกจัดอยู่ในกลุ่มนี้คือกลุ่มที่สามารถทดสอบได้ ถ้าพระสงฆ์ปฏิบัติตามเงื่อนไขของเขมรแดงและสามารถทำงานหนักได้ แต่ต้องเป็นพระสงฆ์ที่ไม่มีความรู้ พระสงฆ์ที่ผ่านเกณฑ์นี้ได้จึงไม่ต้องตกเป็นนักโทษหรือถูกฆ่า เช่น

¹ธีระ นุชเปียม. *เล่มเดิม*. หน้า 108-109.

²ปิ่นทอง ใจสุทธิ. *เล่มเดิม*. หน้า 27.

ประธานสงฆ์เทพ วงศ์ (Tep Vong)¹ พระภิกษุโนน แงต²(Noun Nget) พระภิกษุปุต ปน (Put Pon)³ ท่านเหล่านี้หลังจากที่ถูกบังคับให้สึกได้ไปทำงานใช้แรงงาน เหมือนอย่างชาวบ้านทั่วไปตามที่เขมรแดงสั่ง ท่านจึงไม่ถูกสังหาร ส่วนสมเด็จพระสังฆราช ฮวด ตาด⁴ (Hout Tat) ที่ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราชใน ค.ศ.1970-1975 เป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ ได้ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก ปรากฏเป็นหลักฐานว่าเมื่อเขมรแดงเข้าปกครองประเทศ ขณะท่านอยู่ที่วัดอุณาโลม ทหารเขมรแดงได้นำท่านไปที่วัดปรางในจังหวัดกำปงจาม (Kampongcham) และสังหารท่านถึงแก่กรรมภาพที่นั่น⁵

3. บุคคลประเภทชีวิตจำนอง หรือตายทั้งเป็น (Depositees) ได้แก่กลุ่มนายทุนชนกลุ่มน้อยในกัมพูชาและชาวต่างชาติ กลุ่มคนเหล่านี้คือผู้ที่ถูกกล่าวถึงในเรื่อง“การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์”⁶ ในช่วงการปกครองประเทศโดยเขมรแดง รวมทั้งพระภิกษุบางรูปก็อยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน เช่นพระสงฆ์ที่มีความรู้ เช่น สมเด็จพระสังฆราชฮวด ตาด พระภิกษุเสข นาง⁷ พระภิกษุไซ ฮาย⁸ พระภิกษุ

¹Jacques Danois. *op.cit.* p. 89.

พระเทพ วงศ์ (เทก ญง) ปัจจุบันมีสมณศักดิ์เป็นพระมหาสุเมธาธิบดี ที่สมเด็จพระสังฆราชคณะสงฆ์มหานิกาย วัดอุณาโลม (Wat Unnalom) ในกรุงพนมเปญ.

²พระโนน แงต(นญ น็ต) ปัจจุบันเป็นพระราชาคณะชั้นเอก สมเด็จพระโพธิวงศ์ เป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมวัตติ์ฝ่ายมหานิกาย และเป็นเจ้าคณะกรุงพนมเปญ.

³พระปุต ปน(พุท ฝึน) เป็นพระราชาคณะชั้นจัตวาที่พระคัมภีร์เถร เจ้าอาวาสวัดเกษรารามและเจ้าคณะจังหวัดเสียมราฐ.

⁴พระสุข สามน(สุข สกฝึน) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คุกตวลสแลง (ตุล ฝึน) พนมเปญ มีอ 22 กรกฎาคม 2543.

Marshall Lumsden, (Edited). (1992). *Beyond The Killing Fields.* p.203.

⁵A Group of Lawer of Cambodia. *op.cit.* p.194.

⁶พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. (2541). “การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ปัญหาและการเมืองของการนิยามความรุนแรงในยุคเขมรแดง,” *รัฐศาสตร์สาร.* 20 (3) : 322-325.

⁷พระธรรมโกษาจารย์ (ประธมฺยเขตตฺถยฺ เสงฺ สบ) ศาสตราจารย์บาลีพุทธทศกวีวิทยาลัยอยู่วัดอุณาโลม.

⁸พระโพธิวงศ์ (ประเทธิปฺยฺ สุร เทน) อธิบดีกลุ่มชุมนุมพระไตรปิฎก และเจ้าอาวาสวัดนิโรธรังษี เกเรียนสวาย จ.กัณดาร .

กิม โต' นอกเหนือจากนั้นยังปรากฏหลักฐานที่คุกตวลสแลง (Toul Sleng)² ว่ามีพระสงฆ์ถูกจับมาเป็นนักโทษและสังหารในที่แห่งนี้³ เหตุของความรุนแรงที่เกิดต่อพระสงฆ์ในกัมพูชา เขมรแดงได้ปฏิเสธว่า "ไม่มีการสังหารหมู่พระสงฆ์เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพระสงฆ์รูปใดยินยอมปฏิบัติตามข้อบังคับ และใช้ชีวิตเยี่ยงสมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคมกัมพูชาประชาธิปไตย นั้นหมายถึงว่าพระสงฆ์ร่วมทำงานหนักมิใช่ทำตัวเป็นกาฝาก"⁴

พระสงฆ์กัมพูชาในช่วงนี้อาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มหลัก คือ (1)พระสงฆ์ที่มีความรู้และมีบทบาทในทางวิชาการในช่วงก่อน ค.ศ.1975 เช่น สมเด็จพระสังฆราชฮวด ดาด พระภิกษุเสช นาง พระภิกษุโซ ฮาย พระภิกษุกิม โต ฯลฯ พระสงฆ์กลุ่มนี้คือกลุ่มที่ถูกสังหาร ส่วนข้อมูลและหลักฐานเกี่ยวกับการฆาตกรรมของท่านเหล่านี้ไม่ชัดเจน (2) กลุ่มพระสงฆ์ที่ไม่มีความรู้หรือไม่มีความรู้หรือไม่มีบทบาทในการปกครองระดับสูงในช่วงก่อน ค.ศ.1975 กลุ่มพระสงฆ์เหล่านี้ถูกจัดเป็นประชาชนมูลฐาน หรือประชาชนใหม่ ข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่าของเมีย เจียบ ทำให้ทราบว่าเมื่อมีการอพยพเริ่มแรกพระภิกษุรูปนี้ ไปอยู่กับประชาชนมูลฐานตามสหกรณ์ แต่แยกกันอยู่ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน ต่อมาทนไม่ไหวจึงสึกออกไปแต่ยังคงทำงานอยู่ในสหกรณ์นั้น⁵ ในกรณีของเมีย เจียบไม่ได้ย้ายไปไหนเพียงแต่ทำงานในนา อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง ๆ หรือจากคำบอกเล่าของพระภิกษุเมียน เป็จ (Mean Pech) ได้ให้รายละเอียดพอสรุปได้ว่าพระสงฆ์ที่อพยพไปจากในเมืองจะแยกกันอยู่ระหว่างพระสงฆ์ในมูลฐานหรือวัดในสหกรณ์เดิม โดยพระสงฆ์ที่ไปจากวัดในเมืองจัดเป็นประชาชนใหม่⁶ ส่วนพระภิกษุเมียน เป็จได้ย้ายออกจากวัดราชโอบไปที่ภูมิมะแงจา ห่างจากเสียมราฐ ประมาณ 50 กิโลเมตร และจากคำแถลงของสมเด็จพระสังฆราช

¹ ศาสตราจารย์บาลีพุทธทศวิทยาลัย อยู่ที่อุณาโลม

² เขมรแดงเข้ามาปกครองประเทศได้ดัดแปลงโรงเรียนมัธยมในพนมเปญให้เป็นคุกสำหรับคุมขังนักโทษ ปัจจุบันถูกจัดให้เป็นพิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ในพนมเปญ ดูรายละเอียดจาก David Chandler. (1999). *Voices from S-21 : Terror and History in Pol Pot's Secret Prison*. Chapter 1-6.

³ พระสุข สามน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คุกตวลสแลง (Toul Sleng) กรุงพนมเปญ, เมื่อ 22 กรกฎาคม 2543; จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานของตวลสแลง ได้ให้คำตอบว่ามีพระสงฆ์ที่ถูกขังคุกและถูกฆ่าตายในสมัยเขมรแดง โดยสังเกตได้จากรูปที่ปรากฏที่ติดตามฝาผนังคนไหนที่มีลักษณะศีรษะล้านคนเหล่านั้น คือพระสงฆ์ที่ถูกนำมาขังคุกในสมัยเขมรแดงและบางรูปบางท่านก็ได้เสียชีวิตในระหว่างขังคุกด้วย จากการสอบถามเจ้าหน้าที่เพื่อค้นหารายชื่อพระสงฆ์ที่ถูกฆ่าตายและขังคุกปรากฏว่าทางพิพิธภัณฑสถานไม่ได้บันทึกไว้.

⁴ พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 334.

⁵ เมีย เจียบ(ឃ្លី ឃ្លី) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ (อดีตพระสงฆ์ที่ถูกบังคับให้สึกและใช้แรงงานในสมัยเขมรแดง), พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้าน อ.บ่อเวล จ.พระตะบอง เมื่อ 8 กันยายน 2543.

⁶ พระเมียน เป็จ(ម៉ាន បៀត) อายุ 75 ปี เจ้าอาวาสวัดราชโอบ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดราชโอบ จ.เสียมราฐ, เมื่อ 8 กรกฎาคม 2544.

เทพ วงศ์ ในเอกสารพิจารณาโทษของเขมรแดง สังเกตได้ว่าทำนอพยพไปจากในเมืองและได้ไปทำงานร่วมกับประชาชนตามเงื่อนไขของประชาชนใหม่เช่นกัน

เมื่อมองย้อนกลับไปถึงนโยบายหรือการกระทำของเขมรแดง ในการจัดการโครงสร้างทางสังคม พิจารณาได้ว่าอุดมการณ์ของเขมรแดงเป็นอุดมการณ์แนวสังคมนิยมและชาตินิยมจัด¹ (Ultra-Nationalism) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประสบการณ์ในอดีตของกัมพูชาที่ถูกรุกรานโดยต่างชาติ ดังนั้นด้วยสำนึกอันแรงกล้าของผู้นำเขมรแดง ที่มีความปรารถนาจะกอบกู้ศักดิ์ศรีของกัมพูชากลับคืนมา ด้วยวิธีการที่ผู้นำได้กำหนดขึ้น คือการปกครองตนเองและพัฒนาชาติให้ก้าวหน้าทันสมัย ด้วยความคิดที่ว่ากัมพูชาเคยเป็น “จักรวรรดิ” ที่ยิ่งใหญ่ในอดีต มีมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นที่ชื่นชมแก่ชาวโลก แต่ต้องมาประสบกับการรุกรานซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากอดีตจนถึงปัจจุบัน² ความรู้สึกชาตินิยมของผู้นำเขมรแดงเป็นฐานในการกำหนดนโยบาย และนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของอุดมการณ์ จึงปรากฏเป็นการพัฒนาแบบก้าวกระโดดที่เคยประสบความล้มเหลวมาแล้วในประเทศจีน แต่กัมพูชาได้พยายามเลียนแบบนำมาใช้ ซึ่งให้ผลที่ไม่แตกต่างกันนัก เหตุการณ์นี้อาจประเมินได้ว่า ผู้นำเขมรแดงมิได้คำนึงถึงพื้นฐานความเป็นจริงทางสังคมที่ประกอบไปด้วย ชาวนา คนรวย คนจน และความเจริญทางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนา รวมทั้งความหลากหลายในมิติทางสังคมของกัมพูชา จึงส่งผลเกิดเป็นความล้มเหลวมากกว่าความสำเร็จ

2. การเปลี่ยนแปลงสถานภาพพระสงฆ์

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้นำเขมรแดงได้ดำเนินนโยบายเพื่อให้การปกครองในช่วงนั้น เป็นไปตามแนวทางของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์สถานภาพพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้นำชุมชนแบบจารีตของกัมพูชา ที่ถูกปฏิบัติจนสูญเสียนิสถานภาพในสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง โดยศึกษาตามลำดับหัวข้อดังนี้คือ

2.1 นโยบายรัฐต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนา

พระสงฆ์มีสถานภาพอย่างไรภายใต้รูปแบบการปกครองใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมกัมพูชา จากการวิจัยพบว่า เมื่อเขมรแดงขึ้นมามีอำนาจปกครองประเทศ ต่อมาใน ค.ศ. 1976 จึงได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อใช้ในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญของกัมพูชาประชาธิปไตยได้บัญญัติเกี่ยวกับศาสนาซึ่งรวมถึงพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ ไว้ในมาตรา 20 บทที่ 15³ ที่ระบุถึงสิทธิทางความเชื่อในศาสนาว่า

¹Micheal Vickery. (1984). *Cambodia 1975-1982*. p. 265.

²ธีระ นุชเปี่ยม. *เล่มเดิม*. หน้า 108-109.

³Raoul M. Jennar. (1998). *The Cambodian Constitutions (1953-1993)*. pp. 81-88.

“ชาวแกมพูชาทุกคนมีสิทธิที่จะมีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเชื่อศาสนาใดศาสนาหนึ่งได้ และยังมีสิทธิที่จะไม่เชื่อในศาสนาใด ๆ ก็ได้ แต่ศาสนาปฏิบัติอันเป็นสิ่งทำลาย แกมพูชาประชาธิปไตยและประชาชนเขมรนั้นห้ามโดยเด็ดขาด”¹

เมื่อพิจารณาข้อความในรัฐธรรมนูญมาตราดังกล่าว อาจวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ร่างรัฐธรรมนูญเข้าใจดีว่าความเชื่อทางศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยึดถือของคนส่วนใหญ่ในประเทศ รัฐบาลเขมรแดงจึงร่างรัฐธรรมนูญอย่างระมัดระวัง โดยในช่วงแรกทำที่ประหนึ่งยอมรับการนับถือศาสนาของประชาชน

ทหารเขมรแดงที่ชื่อคูน (คูน) ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า “เขมรแดงต้องการการสนับสนุนจากประชาชน ดังนั้นพวกเราต้องหลีกเลี่ยงการกระทำที่ต่อต้านพระสงฆ์ ขณะที่เราไม่มีทางเลือกใดเราต้องเคารพความเชื่อทั้งหมด”² หรือจากบันทึกของนะอิโต ยาสึโกะ(Naito Yasiko) ชาวญี่ปุ่นซึ่งเป็นภริยานักการทูตชาวแกมพูชา ได้บันทึกไว้ในช่วงที่เขมรแดงมีอำนาจในการปกครองประเทศ ซึ่งเธอเป็นคนหนึ่งที่ต้องประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับชาวเขมรคนอื่น ๆ ได้บันทึกเกี่ยวกับพระสงฆ์ไว้ว่า “21 กันยายน 1975 วันนี้เป็นวันเทศกาลระลึกถึงผู้ตาย มีพระสงฆ์มาสวดมนต์และบิณฑบาต หมู่บ้านนี้มีคนตายมากเกินไป”³ เรื่องราวที่นะอิโต ยาสึโกะบันทึกไว้ เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ชั้นต้น ที่ใช้ตีความได้ว่า ในช่วงแรกเขมรแดงมิได้กระทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์โดยตรง ซึ่งตรงกับคำบอกเล่าของ ฌิม เด็ม (Chim Dem) ที่ว่า “ในช่วงก่อนปี 1975 เขมรแดงได้ ชักชวนพระสงฆ์เข้ามา ร่วมกลุ่มเพื่อทำการปฏิบัติ โดยให้สัญญาแก่พระเหล่านั้นว่า เมื่อปฏิบัติสำเร็จจะไม่ทำลายหรือกำจัด พระพุทธศาสนาตามแนวทางของคอมมิวนิสต์ และจะสนับสนุนพระสงฆ์ที่เข้าร่วมการปฏิบัติให้มี ตำแหน่งสูงขึ้นในทางการปกครองคณะสงฆ์ แต่ภายหลังการปฏิบัติพระสงฆ์ที่เข้าร่วมปฏิบัติกับเขมรแดงกลับได้รับผลตอบแทนในทางที่ตรงกันข้าม”⁴ หรือจากคำบอกเล่าของพระมหาวิมลธรรมซึ่งสรุปได้ว่า “พระสงฆ์เหล่านี้ส่วนมากเป็นพระสงฆ์ตามชนบท ที่ไม่ค่อยมีความรู้ พวกเขมรแดงพูดอะไรก็เชื่อ

¹จินดา ดวงจินดา. (2521). *รัฐธรรมนูญแกมพูชาประชาธิปไตยและบทวิเคราะห์*. หน้า 57-58.

²Yang Sam. *op.cit.* p. 62.

³ยาสึโกะ นะอิโต. (2530). *4 ปีในเขมร=Kanbojja Waka Ai : Sie to shi no Segohyakunichi*. แปลโดย ศุภตี นานาวิจิตร. หน้า 56.

⁴ฌิม เด็ม(ณิษ เษย ครูสอนหนังสือ อายุ 42 ปี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนวัดบ่อเวล จังหวัดพระตะบอง เมื่อ 4 มีนาคม 2543.

แต่มีเพียงพระสงฆ์เป็นจำนวนน้อยเท่านั้น”¹

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านโยบายของเขมรแดงต่อพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ ที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญเป็นเพียงภาพลวงตาภาพหนึ่งที่เขมรแดงได้พยายามสร้างขึ้น เพราะในทางปฏิบัติได้ขัดแย้งกับหลักการที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้จะเห็นได้จากถ้อยแถลงของเขียว สัมพันธ์ ซึ่งเป็นผู้นำระดับสูงคนหนึ่งของเขมรแดง ที่ได้แสดงความคิดเห็นต่อสิทธิในการนับถือศาสนาไว้ว่า “ชาวแกมพูชามีสิทธิ์ที่จะไม่นับถือหรือบ่าเพ็ญวัตรศาสนาใดๆ” คำกล่าวนี้กลายเป็นเสรีภาพใหม่ที่ผู้นำเขมรแดงอย่าง เขียว สัมพันธ์ ได้กล่าวถึง²

ถ้อยแถลงของเขียว สัมพันธ์ ให้ความได้ว่าเขมรแดงพยายามทำลายความเชื่อถือที่เป็นรากเหง้าของชาวพุทธตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา รวมทั้งพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนทำลายความเคารพที่มีต่อพระสงฆ์³ ซึ่งผู้นำเขมรแดงเชื่อว่าเป็นปฏิปักษ์และขัดขวางการปฏิบัติประเทศแกมพูชาให้ เป็นไปตามอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์

การมองที่แตกต่างจากเขมรแดงอาจตีความได้ว่า เอกภาพและความเสมอภาคในการนับถือพระพุทธศาสนาของแกมพูชา เป็นสิ่งที่ลดความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น ความแตกต่างเกี่ยวกับฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อในหลักกฎแห่งกรรม เป็นเหตุผลที่สามารถนำมาอธิบายให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลดังกล่าว เพื่อให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเลือกที่จะกระทำแต่ความดี เพื่อเป็นเงื่อนไขไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตที่ดีขึ้นในอนาคต ความเชื่อนี้ส่งผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สังคมแกมพูชามีความปรองดอง และขันติภายใต้ความเสมอภาคในการเลือกทำความดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้นำเขมรแดงละเลยคุณค่าความเชื่อเหล่านี้ และพยายามปฏิบัติสังคมนของแกมพูชาให้มีความเสมอภาคในทางวัตถุเป็นสำคัญ ทำให้สถาบันพื้นฐานทางสังคมแกมพูชาได้รับความกระทบกระเทือนอย่างหนักไม่ว่าจะเป็นสถาบันศาสนา ระบบการศึกษา ระบบราชการ ระบบเศรษฐกิจชุมชน หรือแม้แต่สถาบันครอบครัว⁴ โดยไม่สามารถสร้างสถาบัน ที่เหมาะสมขึ้นมารองรับได้ทันทั่วทั้ง

¹พระมหาวิมลธรรม (พระมหากษัตริย์ บิน เสม อายุ 50 ปี เป็นพระราชอาคันตุกะชั้นโท วัดราชโอบ ในสมัยเขมรแดงถูกบังคับให้สึกสมัยเขมรแดง) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดราชโอบ จ.เสียมราฐ เมื่อ 10 สิงหาคม 2544.

²จินดา ดวงจินดา. *เล่มเดิม*. หน้า 58.

³แหล่งเดิม. หน้า 61.

⁴David Chandler. (1991). *The Land and People of Cambodia*. p.134.

2.2 สถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา

สมัยก่อนที่เขมรแดงจะเข้ามีอำนาจปกครองประเทศกัมพูชาใน ค.ศ.1975 พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตในกัมพูชา สถานภาพของพระสงฆ์ได้รับการยอมรับอย่างสูงและมีบทบาทอยู่ในสังคมกัมพูชา พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน เป็นผู้นำจิตวิญญาณและความประพฤติในสังคมกัมพูชา¹ ภายหลังจาก ค.ศ.1975 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมีผลให้สถานภาพของพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไป เช่น พระสงฆ์ถูกบังคับให้ใช้แรงงานในชนบท บังคับให้สึก หรือรวมไปถึงการสังหารพระสงฆ์ในที่สุด ภาพการกระทำของเขมรแดงต่อพระสงฆ์ยังเป็นภาพที่ปรากฏอยู่ในความรู้สึกของชาวพุทธกัมพูชาอย่างยากที่จะลืมเลือนได้ ทั้งนี้เห็นได้จากคำบอกเล่าของประชาชนที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรแดงแล้วว่า“ฉันนั้นใกล้วัดที่ไร้ใจคอหดหู่อยากร้องไห้ เพราะไม่อยากเห็นเขมรแดงย่ำยีศาสนาอันเป็นที่เคารพสักการะมาชั่วบรรพบุรุษ...พระประธาน พระพุทธรูปไม่ต้องพูดถึงเขมรแดงทุบทำลายหมดทั่วประเทศ พระสงฆ์ไม่มีเหลือแม้แต่องค์เดียวมันจับสึกหมด ที่จริงถึงไม่จับสึกฉันก็เชื่อว่าพระสงฆ์คงอยู่ไม่ได้ เพราะไม่มีใครใส่บาตร จะให้ใครใส่บาตรกันอีกเล่าในเมื่อตัวเองมีข้าวกินมีมือละนပ်เม็ดได้ การบุญก็เห็นจะต้องงดไว้ก่อน”²

ประเด็นที่น่าพิจารณาคือ เหตุใดผู้นำเขมรแดงจึงปฏิบัติตามอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์อย่างเคร่งครัดทั้ง ๆ พล พต ซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดของรัฐบาลเขมรแดง ครั้งหนึ่งเคยบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา³ อะไรเป็นสาเหตุนำไปสู่การกระทำต่อศาสนาและพระสงฆ์ที่ตัวเองเคยนับถือและเป็นส่วนสำคัญในการเกื้อหนุนวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธกัมพูชา เหตุผลที่สามารถนำมาอธิบายได้คือ เขมรแดงปฏิเสธศาสนา ซึ่งไม่ใช่แต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงทุกศาสนาที่ประชาชนกัมพูชานับถือ เช่น คริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม ในประเทศกัมพูชา ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่ได้แก่ชาวจาม ซึ่งถูกจัดเป็นชนกลุ่มน้อย ชาวจามถูกสังหารเป็นจำนวนมากจนเป็นที่มาของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวจามในกัมพูชา⁴

การมีแนวคิดที่ปฏิเสธศาสนาเช่นนี้ เนื่องจากเขมรแดงยึดถืออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ที่ให้ความสำคัญว่าศาสนาเป็นสิ่งเสพติดสำหรับประชาชน พระสงฆ์ถือว่าเป็นกาฝากและส่วนเกินของสังคม เป็นปลิงที่ไม่ยอมทำงานและคอยสูบเลือดสูบเนื้อชาวกัมพูชา⁵ เขมรแดงเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นอภิสิทธิ์ชนในระบบศักดินาเดิม ตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ และ นายพลลอน นอล และเป็นชนชั้นที่เอารัด

¹พระวา เพ็ญ(ท เกธ อายุ 29 นักเรียนสมัยเขมรแดง)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดคีรีวงษ์ จังหวัดตากแก้ว เมื่อ 30 กรกฎาคม 2543.

²องค์อินทร์. (2524). คำสารภาพของเขมรสังขชาติ. หน้า 96-97.

³ธนาคม. (2540). กัมพูชาแผ่นดินเดือด. หน้า 38.

⁴พวงทอง รุ่งสวัสดิการพย์. เล่มเดิม. หน้า 322-326.

⁵A Group of Lawyer of Cambodia. *op.cit.* p.194.

เอาเปรียบ พื้นฐานความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้พระสงฆ์ต้องถูกบังคับให้ไปใช้แรงงานในชนบท เขมรแดง ถือว่าพระสงฆ์เป็นประชาชนคนหนึ่งที่ต้องทำงาน เมื่อไม่มีการทำงานก็ไม่มีการผลิต เมื่อไม่มีการผลิต ก็ไม่ต้องกิน เขียน ธีระวิทย์ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับนโยบายดังกล่าวว่า "ทุกคนจะต้องมีส่วนในการผลิต ไม่ยกเว้นแม้ว่าจะจะเป็นพระ หรือผู้สูงอายุ ถ้าไม่ทำงานจะไม่ได้รับอาหาร...พิธีกรรมทางศาสนา วินัยและขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม ถูกห้ามปฏิบัติ"¹

พระสงฆ์มีสิทธิ์เหมือนประชาชนเมื่อทำงานจึงได้ข้าวกิน สังคมกัมพูชาเวลานั้นจึงปรากฏภาพพระสงฆ์ต้องไปทำงานร่วมกับประชาชน โดยนุ่งสบง และใส่เพียงอังสะ² สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ ยายรีที่ว่า "ช่วงแรกในปี 1975 มีพระสงฆ์อยู่แต่ทหารให้ทำนากับประชาชนด้วย พระสงฆ์หุงข้าวกินเอง ต่อมาทนไม่ไหวก็สึก"³ ผลจากการปฏิบัติตามอุดมการณ์สังคมนิยมไร้ชนชั้นปรากฏเป็นหลักฐาน ในการประชุมศูนย์กลางของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาในเดือนกันยายน ค.ศ.1975 ที่ระบุว่า "พระสงฆ์ร้อยละ 90-95 ได้หมดไปจากสังคมกัมพูชา วัดส่วนใหญ่ถูกทิ้งร้าง ฐานรากทางพระพุทธศาสนาถูกทำลาย ซึ่งในอนาคตคนกลุ่มนี้จะต้องถูกทำให้หมดไปจากฐานทางการเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ต้องขูดรากถอนโคน"⁴ การปฏิบัติดังกล่าวทำให้พระสงฆ์หมดไปจากสังคมกัมพูชาในช่วงระยะเวลาอันสั้น

เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของนโยบาย และการปฏิบัติต่อพระสงฆ์แล้ว อาจวิเคราะห์ได้ว่าพระสงฆ์เป็นเพียงสถาบันหนึ่งที่อยู่ในขบวนการของการปฏิวัติ ที่ถูกใช้ขับเคลื่อนเพื่อยืนยันถึงความ เป็นคอมมิวนิสต์ภายใต้แนวคิดที่ว่าพระสงฆ์เป็นส่วนเกินของสังคม และกลายเป็นแรงงานตามเงื่อนไขของเขมรแดงที่ต้องการสร้างสังคมไปสู่การปฏิวัติ⁵ สถานภาพของพระสงฆ์จึงเป็นเพียงเครื่องมือในการปฏิวัติสังคมกัมพูชาให้เป็นไปตามนโยบายของเขมรแดง

2.3 การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองของคณะสงฆ์ถูกยกเลิกไปพร้อมกับระบบอื่นที่มีอยู่ในสังคมกัมพูชา ในช่วงเวลานั้น พระสงฆ์ที่ยังหลงเหลืออยู่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์และเขมรแดงเท่านั้น ทุกอย่างถูกควบคุมโดย อังการ์ (ฆนฺทก) การปกครองคณะสงฆ์ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย สมเด็จ พระสังฆราชฮวด ตาด สังฆราชฝ่ายมหานิกายถูกจับและถูกสังหารจนถึงแก่กรรมภาพ⁶ ส่วนสมเด็จ

¹เขียน ธีระวิทย์. (2524). *กัมพูชา*. หน้า 28.

²ม. ศรีบูรพา. (2519). *นรกในเขมร : เรื่องจริงเมื่อเขมรแดงฆ่าไม่ปราณี*. หน้า 81.

³ยายรี (๓๓๗ ๖ อายุ 69) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านในพนมเปญ เมื่อ 1 เมษายน 2544.

⁴พวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 327.

⁵Martin Stuart-Fox & Bunhaeng Ung. (1985). *The Murderous Revolution*. p. 32.

⁶สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (ฮวด ตาด) สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย วัดอุณาโลม

พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุต จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่ในเหตุการณ์ท่านเล่าว่าสมเด็จพระสังฆราชเทพ เลื่องมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ 14 ก่อนที่เขมรแดงจะยึดพนมเปญได้วันที่ 17 เดือนเมษายน¹ พระสงฆ์องค์อื่น ๆ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของคนในชาติในการปฏิบัติ จึงปรากฏเป็นหลักฐานว่าพระสงฆ์ต้องทำตามที่เขมรแดงบังคับเพื่อรักษาชีวิตให้รอดภายใต้ระบบการปกครองของเขมรแดง เช่น การบังคับให้สึก รวมไปถึงการใช้แรงงานในชนบท

การปกครองคณะสงฆ์ในกัมพูชานั้น ได้สิ้นสุดลงโดยปริยายในระหว่าง ค.ศ.1975-1979 เพราะการปกครองเป็นของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาทุกคนต้องทำตามผู้นำเขมรแดง ดังโฆษณาที่ไม่ปรากฏนามซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพอล พต ได้กล่าวถึงการปฏิบัติไว้ว่า “แผนนี้สามารถสำเร็จได้อย่างรวดเร็วการปฏิบัติของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยจริง ๆ แล้วเป็นประสบการณ์ใหม่ และเป็นประสบการณ์ที่สำคัญต่อโลกทั้งหมดเนื่องจากเราไม่ได้ทำเหมือนอย่างคนอื่น เรากระโดด(ตรงไปสู่)การปฏิบัติโซเซียลลิสต์และสร้างสังคมนิยมขึ้นอย่างรวดเร็ว เราไม่ต้องการเวลานานเพื่อการเปลี่ยนแปลง”²

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมีผลต่อการศึกษาของชาติ ที่ถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาในประเทศ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ซึ่งเคยพัฒนาตนเองจากการศึกษาสงฆ์ และมีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาชาติ ต้องยุติบทบาทลง ดังนั้นแม้ว่าเฮียง ซารี ผู้นำระดับสูงของเขมรแดงจะให้สัมภาษณ์ว่า “ในกัมพูชาประชาธิปไตย มีโรงเรียนประถมซึ่งรับเด็กอายุ 5 ขวบ โรงเรียนเหล่านี้ตั้งอยู่ในสหกรณ์ และในโรงงานต่าง ๆ ซึ่งนักเรียนจะใช้เวลาเรียนสองหรือสามชั่วโมงทุกวัน ในขณะที่เดียวกันนักเรียนก็ได้ประสบการณ์จากการใช้แรงงานทางกายไปด้วย โรงเรียนมัธยมมีในระดับจังหวัดและนักเรียนจะต้องเรียนและทำงานด้วยเหมือนกัน แต่ตอนนี้ยังไม่มีการศึกษาในระดับวิทยาลัยเว้นแต่ทางด้านการแพทย์ที่ศึกษากับโรงพยาบาลในเมืองและในศูนย์พยาบาลตามสหกรณ์ต่าง ๆ”³ อาจพิจารณาได้ว่าการศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวเด็กได้รับการเรียนรู้ด้านการศึกษาเพียงเล็กน้อย โดยแทบจะไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ สถิติการรู้หนังสือของเด็กในช่วงเขมรแดงยังไม่ได้มีการนำเสนอออกมาว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงไร แต่สิ่งที่ปรากฏคือการศึกษาที่มีรูปแบบของการศึกษาชาติ และมีพระสงฆ์ร่วมด้วยนั้นเป็นเพียงเหตุการณ์ที่เคยมีก่อนการปฏิบัติเท่านั้น ทั้งนี้เพราะผู้นำเขมรแดงกล่าวว่าคุณมีการศึกษาจะเป็นเหตุนำไปสู่การต่อต้านการปฏิบัติ เดวิด แชนด์เลอร์ ได้กล่าวถึงแผนพัฒนาประเทศกัมพูชาที่เรียกว่าแผนพัฒนาสี่ปี เรื่องการศึกษาของระบบเขมรแดงไว้ว่า “แผนสี่ปีไม่ได้พูดถึงการพักผ่อนหย่อนใจ ศาสนา การศึกษาอย่างเป็นทางการหรือชีวิตครอบครัว แม้จะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ความไม่รู้หนังสือในหมู่ประชาชนหมดไป แต่ก็ไม่มีคำพูดว่าประชาชนได้รับอนุญาตให้อ่านอะไรได้บ้าง ปี ค.ศ.1976 มี

¹สมเด็จพระสุคนธาธิปัตติ(เทพ เลื่อง ไม่ปรากฏปีเกิด -1975) สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุต วัดปทุมวดี มรณภาพ ในวันที่ 14 เมษายน 1975.

²เดวิด แชนด์เลอร์. เล่มเดิม. หน้า 339.

³อำนาจชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงษ์. (2523). “บทสัมภาษณ์เฮียง ซารี,” ใน เวียดนามกับการรุกรานกัมพูชา. หน้า 243-244.

โรงเรียนประถมศึกษาอยู่ในเขตฐานทัพบ้าง แต่การศึกษาก็ไม่ได้รับอนุญาตไปสู่ประชาชนใหม่”¹ จากคำบอกเล่าของผู้ที่มีส่วนร่วมกับเหตุการณ์ดังกล่าวได้เล่าว่า”มีการจัดการศึกษาให้แก่เด็กชาวกัมพูชาในช่วงเขมรแดงก็คือมีการเรียนเขียนอักษรเขมร สถานที่เรียนก็เรียนตามใต้ต้นไม้เท่านั้น”²

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสถานภาพพระสงฆ์ ในปี 1975 ผูกพันกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา กล่าวคือกิจกรรมทางศาสนานั้นอาจทำได้ แต่ต้องไม่ให้ทหารเขมรแดงรู้ เพราะถ้าทหารรู้จะถูกนำไปฆ่า³ จากคำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ในช่วงการปกครองเขมรแดงได้เล่าว่า”การฝังศพตามประเพณีนั้นเลิกคิด ตอนแรก ๆ ที่ยังไม่อดอยากนัก เขมรแดงยังอนุญาตให้เอาเสื้อผ้าไปฝังได้ ภายหลังก่อน เสื้อไม่มีห่อ เสื้อผ้าก็ต้องถอดออกหมดเพื่อเอาไปให้คนเป็นใช้ ดังนั้นการฝังศพก็ไม่ต่างอะไรกับการฝังหมู ฝังหมาตัวหนึ่ง รูปสลักดอก จะจุดไหว้ศพยังไม่ได้....บอกว่าเป็นเรื่องมลาย”⁴ เรื่องบุญประเพณีที่เคยปฏิบัติในช่วงก่อนการปฏิวัติเป็นเพียงเรื่องที่น่ากินเอาเท่านั้นเอง งานตรุษสารทประเพณีดั้งเดิม คนแก่ก็จะบอกเด็ก ๆ ว่าวันนี้วันอะไร วันไหว้พระจันทร์หรือวันสงกรานต์⁵

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ได้ยุติลง ค.ศ.1975 พระสงฆ์ต้องถูกบังคับให้สึกและถูกบังคับให้ไปใช้แรงงานตามสหกรณ์ต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการปฏิวัติเท่านั้นเอง ศักยภาพของการสังเคราะห์ดั้งเดิมที่พระสงฆ์เคยปฏิบัติ เช่น การสงเคราะห์ด้วยหลักธรรม หรือการจัดการศึกษาที่เคยกระทำในช่วงก่อน ค.ศ.1975 ได้ยุติไปพร้อมกับพระสงฆ์ทั้งหมดไปจากสังคมกัมพูชา เพราะใครก็ตามที่ทำอะไรนอกเหนือจากคำสั่งและเป็นไปตามที่เขมรแดงกำหนดนั้นหมายถึงความตาย⁶

¹ เดวิด แชนด์เลอร์. เล่มเดิม. หน้า 339.

² นุช ยาว (อายุ 67 ทหารในสมัยลอน นอล หมอในสมัยพอล พต) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอริยกษัตริย์ จังหวัดกันดาล เมื่อ 8 กันยายน 2543.

จากการสัมภาษณ์คนอื่นๆ เช่น ชก เขื่อน, ชุน สะเวือน, วา เพ็ญ, ชุม เจือน (นักเรียนสมัยเขมรแดง) เป็นผู้ที่เคยเรียนในรูปแบบการจัดการศึกษาของเขมรแดงจะให้คำตอบคล้ายกัน ก็คือเรียนเพียงอักษรเขมรและเรียนที่ใต้ต้นไม้ มีกระดานชนวนใช้ในการเขียนแทนสมุดเรียนวันละชั่วโมง เมื่อเรียนเสร็จก็ไปทำงานในไร่นาช่วยผู้ใหญ่ เช่น การถอนหญ้าและงานที่เด็กจะสามารถทำได้

³ แหล่งเดิม.

⁴ อองค้ออินทร์. เล่มเดิม. หน้า 75.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 96.

⁶ ติม เต็ม (ครูสอนหนังสือ อายุ 42 ปี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนวัดบ่อเวล จังหวัดพระตะบอง. เมื่อ 4 มีนาคม 2543.

3. การเปลี่ยนแปลงภายใต้รัฐบาลเฮง สัมริน ระหว่าง ค.ศ.1979-1989

กัมพูชาเกิดการเปลี่ยนแปลงกลุ่มอำนาจทางการเมืองระหว่างฝ่ายปกครองเดิม คือเขมรแดง กับกลุ่มที่แปรพักตร์ไปเข้ากับเวียดนาม และได้อาศัยกำลังทหารจากเวียดนามเข้ามาล้มล้างระบบการปกครองของพอล พต จนกลายเป็นสงครามภายในกัมพูชา และส่งผลให้พนมเปญแตกเป็นครั้งที่สอง นับแต่เดิมที่เขมรแดงยึดพนมเปญได้จากกลุ่มของลอน นอล เมื่อวันที่ 17 เมษายน 1975

กลุ่มของเฮง สัมรินได้รับการสนับสนุนจากเวียดนามให้ขึ้นมาใช้อำนาจปกครองประเทศต่อจากเขมรแดง จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกัมพูชาไปอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจนำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

3.1 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามและกัมพูชาในช่วงเขมรแดงปกครองประเทศ¹ เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเรื่องพรมแดนและการรุกรานกัมพูชาโดยเวียดนาม เวียดนามจึงสนับสนุนเขมรแดงที่แปรพักตร์ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมสามัคคีประชาชนกัมพูชา และในปลายปี 1978 เวียดนามได้อาศัยการสนับสนุนดังกล่าว ในการตัดสินใจใช้กำลังทางทหารเข้าบุกยึดประเทศกัมพูชาจนสำเร็จได้ในต้นปี 1979² โดยอ้างสาเหตุว่าเพื่อปลดปล่อยประชาชนจากการทำทารุณกรรมของเขมรแดง พร้อมทั้งตั้งกลุ่มเขมรแดงเดิมที่แปรพักตร์ไปเข้ากับเวียดนาม เช่น เฮง สัมริน เจีย ชิม ฮุน เซ็น³ ให้เป็นรัฐบาลที่อยู่ภายใต้การกำกับของเวียดนาม หรือเป็นที่รู้จักกันในนาม "รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา" ซึ่งเป็นรัฐบาลที่มีท่าทีอ่อนปรนกว่ารัฐบาลเขมรแดง แต่เวลาเดียวกันรัฐบาลใหม่เคร่งครัดกับศัตรูทางการเมืองหรือฝ่ายตรงกันข้าม โดยรัฐบาลใหม่ของกัมพูชาได้เซ็นสัญญาลงนามความร่วมมือกับเวียดนาม⁴ ทำให้ชาวกัมพูชาจำนวนมากเชื่อว่าเวียดนามกำลังจะผนวกกัมพูชา หรืออย่างน้อยที่สุดก็พยายามครอบงำการเมืองกัมพูชาตลอดไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยรัฐบาลใหม่ได้เข้ามาบริหารประเทศ และได้กำหนดนโยบายสำหรับการปกครองประเทศ ดังนี้

¹ศึกษาเพิ่มเติมถึงสาเหตุและความขัดแย้งของเวียดนามกับกัมพูชาได้จาก ชัยสิริ สมุทรวณิช. เวียดนามกับการรุกรานกัมพูชา. หน้า 110-112.

²ธีระ นุชเปียม. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 118-120.

³ทั้งสามเป็นผู้นำสูงสุดในการปกครองประเทศในช่วงเวลานั้น โดยมีเฮง สัมริน (ហេង សំរិន) เป็นประธานาธิบดีในระบบเฮง สัมริน มีฮุน เซ็น (ហ៊ុន សែន) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่สุสุด ส่วนเจีย ชิม (គា ស៊ឹម) เป็นประธานสภาและพรรคประชาชนปฏิวัติ กัมพูชา

⁴เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 359-360.

3.1.1 นโยบายรัฐบาลเฮง สัมริน

รัฐบาลใหม่สัญญาจะเคารพสิทธิมนุษยชน รวมทั้งเสรีภาพและการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนจนสถาบันต่าง ๆ ในยุคก่อนการปฏิวัติได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งสถาบันพระพุทธศาสนา¹ ใน ค.ศ.1979 มีการเปิดโรงเรียนใหม่ทั่วประเทศ ระบบเงินตราได้ถูกนำมาใช้อีกครั้ง มีการร่างรัฐธรรมนูญที่ลอกเลียนแบบจากเวียดนามมาใช้ในสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา รัฐธรรมนูญนี้ได้ให้สิทธิ์แก่ประชาชนชาวกัมพูชาในระดับหนึ่ง แต่ในเวลาเดียวกันก็กระตุ้นให้ประชาชนทำตาม"แนวทางการเมืองของรัฐ" มีการจัดตั้งกระทรวงใหม่ ๆ หลายกระทรวง มีการเปิดตัวพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชา มีการเลือกตั้งสมาชิกแห่งชาติโดยให้การรับรองรัฐธรรมนูญด้วย เดวิด แชนด์เลอร์ ได้ตั้งข้อสังเกตต่อนโยบายของกัมพูชาในยุคนี้น่า "นโยบายของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาสอดคล้องใกล้เคียงกับความต้องการของเวียดนามแม้ไม่ได้รับคำสั่งจากเวียดนามก็ตาม"² กรณีนี้เป็นที่ทราบกันว่ารัฐบาลเฮง สัมรินเป็นหน้การบุกรุกของเวียดนามและยังต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากเวียดนามเพื่อความมั่นคงของรัฐบาลจากนโยบายดังกล่าว ไมเคิล วิคเกอร์ ได้ให้ข้อสังเกต โดยเปรียบเทียบกับรูปแบบของเขมรแดงว่า "นโยบายของระบบสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ที่เวียดนามเป็นผู้ค้ำจุนมีมนุษยธรรมเน้นการปฏิบัติและไม่บีบบังคับ"³

นโยบายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ของรัฐบาลเฮง สัมรินผ่อนปรนกว่าสมัยเขมรแดง กล่าวคือพระสงฆ์ที่ต้องถูกบังคับให้สึกในช่วงเขมรแดง ได้รับสิทธิเสรีภาพให้กลับมาบวช แต่มีเงื่อนไขว่าต้องเป็นผู้มีอายุ 50 ปีขึ้นไป เหตุที่เป็นเช่นนั้นรัฐบาลเฮง สัมรินให้เหตุผลว่าประเทศชาติเพิ่งผ่านสงคราม และมีความจำเป็นต้องใช้พลังของคนหนุ่มสาวในการสร้างประเทศ เพื่อเป็นแรงงานในระดับต่าง ๆ และเป็นทหารต่อสู้กับเขมรแดงที่ถอยร่นไปอยู่ตามป่า

กัมพูชาในช่วงเวลานี้ ประชาชนได้รับสิทธิในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมถึงการทำกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา แต่ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐและจัดให้เหมาะสมกับช่วงสมัย เช่น สมัยก่อนการปฏิวัติ มีการเฉลิมฉลองในบุญพิธี 3 วัน ก็ให้เหลือเพียงวันเดียวเพื่อให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจ นโยบายของรัฐบาลเฮง สัมริน แม้ว่าจะดำเนินการตามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เช่นเดียวกับเขมรแดง แต่ผ่อนปรนและให้สิทธิเสรีภาพในด้านศาสนามากขึ้น

¹Martin Stuart-Fox & Bunheang Ung. *op cit.* p. 170.

²เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม.* หน้า 367.

³แหล่งเดิม. หน้า 365.

ภาพประกอบ 8 พิธีบุญ

ครั้งหนึ่งเคยสูญหายไปจากสังคมกัมพูชา ในสมัยเขมรแดงอันเนื่องจากเป็นสิ่งต้องห้าม และกลายเป็นเพียงพิธีสำหรับระดมทุนและสิ่งของสำหรับช่วยเหลือรัฐบาล ในสมัยเฮง สัมริน ในปัจจุบันภาพแห่งบุญเหล่านี้ได้กลับมาเป็นศูนย์กลางในการสร้างสำนึกร่วมตามวิถีพุทธของพระพุทธศาสนาในกัมพูชาเช่นดังเดิม

ภาพเหตุการณ์ พิธีบุญกฐินประจำปี ค.ศ. 2000 ณ วัดอินโกษา จังหวัดเสียมราฐ
(ภาพโดย พระสุพรรณ ไวทานิ วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ)

ภาพประกอบ 9 พระสงฆ์กับบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสมัยเขมรแดงเป็นสิ่งต้องห้ามอันเนื่องจากพระสงฆ์ถูกบังคับให้ลาสิกขาหมดไป
 และในสมัย เอง สัมรินเป็นเพียงวิธีการเผยแผ่นโยบายของรัฐบาล จากรัฐสู่ประชาชน
 ภาพเหตุการณ์ คณะสงฆ์วัดอินโกษา จังหวัดเสียมราฐ จัดโครงการส่งเสริมศีลธรรมแก่เยาวชน
 ในช่วงเดือนเมษายน ค.ศ.2001 (ภาพโดยพระสุพรรณ โวทานโน วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ)

3.1.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในสมัยเขมรแดง ประชาชนชาวกัมพูชาต้องตกอยู่ในภาวะที่ถูกบีบคั้นในการดำรงชีวิตและจิตใจ ดังนั้นแม้ชาวกัมพูชาจะยินดีกับการเข้ามาของกองทัพเวียดนาม เพราะทำให้อำนาจของเขมรแดง สิ้นสุดลง¹ แต่สภาพของสังคมกัมพูชาโดยรวม ประชาชนยังอยู่ในภาวะที่ไม่มั่นใจต่อผู้นำและสภาพการเมืองภายในกัมพูชาในช่วงนี้มากนัก ทำให้ชาวกัมพูชาเป็นจำนวนมากอพยพไปที่ชายแดนไทยและ ลี้ภัยไปต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งได้ค้นหาญาติพี่น้องที่พลัดพรากจากกันในช่วงเขมรแดง บ้างก็กลับสู่บ้านเกิด เริ่มประกอบอาชีพ ทำการเกษตร ทำการค้าขาย พร้อมทั้งสถาปนาคณะต่าง ๆ ก่อนการปฏิวัติ ถูกหรือฟื้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยรวมไปถึงพระพุทธศาสนา เป็นต้น² ใน ค.ศ.1979 มีการเปิดโรงเรียนใหม่ ทั่วประเทศ ใน ค.ศ.1980 ระบบเงินตราได้ถูกนำมาใช้อีกครั้ง แต่ถึงกระนั้นสภาพของสังคมก็ยังไม่มั่นคงเนื่องจาก

1. ความผันผวนทางการเมืองภายในกัมพูชา ประชาชนโดยรวมยังไม่มั่นใจต่อรัฐบาลใหม่ที่ปกครองด้วยรูปแบบคอมมิวนิสต์ เนื่องจากประชาชนยังขาดกลัวกับรูปแบบการปกครองดังกล่าวจากรัฐบาลเขมรแดง ขณะเดียวกันรัฐบาลเอง สัมรินยังเป็นรัฐบาลที่อยู่ภายใต้การกำกับอีกชั้นหนึ่งของรัฐบาลเวียดนาม

2. สังคมยังอยู่ในช่วงภาวะแร้นแค้นเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจภายในประเทศ ที่สืบเนื่องมาจากสมัยเขมรแดง นอกจากนั้นความอดอยากอันเป็นผลจากประเทศอยู่ในภาวะสงครามมาอย่างยาวนานจึงส่งผลให้การทำการเกษตรในกัมพูชา ไม่ได้รับผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ สภาพของความอดอยากทรุดลงหนักเนื่องจากภัยแล้ง และความยุ่งยากทางการเมืองภายในทำให้ การปลุกข้าวส่วนใหญ่ของปี 1979 จึงไม่ได้รับการดูแล และถึงกลางปีทุพภิกขภัยก็เกิดขึ้น มีคนจำนวนมากอยู่ประจำที่เป็นเวลานาน พอที่จะทำการปลุกข้าวระหว่าง ค.ศ.1979-1980 และเมื่อข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉาง ในสมัยการปกครองก่อนหน้านั้นถูกบริโภคจนหมดแล้ว หรือถูกจัดสรรให้กองกำลังเวียดนาม คนกัมพูชาก็แทบไม่มีอะไรกิน³

3. สงครามกลางเมืองไม่สงบ มีการรบกันอยู่ สภาพภายในประเทศเต็มไปด้วยสงครามทำให้ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน กล่าวคือเขมรแดงได้รับการรับรองในระดับนานาชาติว่าเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องและชอบธรรม จึงทำให้เขมรแดงมีเวทีต่อสู้กับรัฐบาลเอง สัมริน ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้แบบกำลังทางทหารหรือการต่อสู้ทางการเมืองในระดับเวทีนานาชาติ

ความไม่มั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ ทำให้สังคมกัมพูชาอยู่ในสภาพที่ยังสับสน แต่มีการคลี่คลายทางสังคมในแนวทางที่ผ่อนต่อประชาชนเพิ่มขึ้น

¹เดวิด แชนด์เลอร์. เล่มเดิม. หน้า 360.

²แหล่งเดิม. หน้า 361.

³แหล่งเดิม.

4. การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์

ภายหลังจากที่เวียดนามบุกยึดพนมเปญได้เมื่อ วันที่ 7 มกราคม ค.ศ.1979 ประชาชนเริ่มทยอยเดินทางกลับสู่หมู่บ้านของตน สำหรับผู้ที่เคยบวชเป็นพระในสมัยก่อนปี 1975 ส่วนหนึ่งได้เดินทางกลับไปดูสภาพวัดของตน ในระหว่างทางได้พบเห็นวัดถูกทำลาย พบพระพุทธรูปถูกกองรวมกับซากปรักหักพัง กระบวนการปฏิสังขรณ์พุทธศาสนาที่ดีดีพระสงฆ์ถูกบังคับให้สึกในสมัยเขมรแดง ยากกลับมาบวชแต่ต้องได้รับความลำบาก อันเนื่องมาจากไม่สามารถหาพระอุปัชฌาย์มาทำพิธีบวชเหตุเพราะพระสงฆ์ได้สูญหายไประหว่างสมัยเขมรแดงปกครองประเทศ ในขณะที่รอการแก้ไขปัญหาดังกล่าวผู้ที่ต้องการบวชได้โกนศีรษะใส่ชุดขาวรอเพื่อทำพิธีกรรม ส่วนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่เสียชีวิตในสมัยที่เขมรแดงปกครองประเทศ ถูกจัดขึ้นอยู่ทั่วไป ยายรีได้เล่าเหตุการณ์ช่วงเวลานี้ว่า "ที่วัดเรา (วัดตั้งกรอสังเหนือติดกับบ้านยาย) ไม่มีพระสงฆ์ แต่ประชาชนไปวัด ไปทำความสะอาด ไม่มีพระสงฆ์ วันพระ วันสำคัญก็เอาอาหารไปบูชาเจดีย์ ระลึกคุณพระรัตนตรัย ทำบุญอุทิศให้คนตาย รูปเทียนก็ไม่มี" ในส่วนผู้ที่เคยบวชเป็นพระเมื่อต้องการบวชไม่สามารถหาอุปัชฌาย์ได้ หลายคนได้ครองจีวรและเริ่มใช้ชีวิตเช่นเดียวกับพระสงฆ์เหมือนเช่นที่ตัวเองเคยเป็นในสมัยก่อน ปี 1975 โดยไม่ได้ทำพิธีบวชใหม่ นุช ยาว (Nuch Yao) ได้ให้ข้อมูลที่ทำให้ทราบสถานภาพของพระสงฆ์ว่า "สำหรับพระสงฆ์เหล่านั้นแม้ไม่มีอุปัชฌาย์ก็ได้บวชมาครอง เพราะส่วนมากเคยเป็นพระมาแล้วทั้งสิ้น และชาวบ้านก็ยอมรับว่านั่นเป็นพระสงฆ์เพราะรู้อยู่แล้วว่าท่านเหล่านั้นเป็นพระสงฆ์มาก่อน ต่อมาเมื่อมีอุปัชฌาย์จึงทำการบวชอีกครั้งหนึ่ง"² จากคำบอกเล่าของพระดวง วิบูลได้เล่าว่า "เมื่อเกิดมีพระสงฆ์ในพนมเปญ ได้มีการบวชตามกฎหมายคือใครที่ได้รับอนุญาตบวชก่อน ก็จะไปบวชตามแบบพระสงฆ์ในพนมเปญ พระสงฆ์ในช่วงนั้นจะบวชเองและใครจะบวชต้องไปบวชที่พนมเปญถึงจะเป็นพระสงฆ์ที่ถูกต้อง แต่ถ้าใครไม่ได้บวชที่พนมเปญ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นไม่เชื่อว่าเป็นพระเวลานั้นอาหารไม่ให้ฉันรวมกันกับพระที่บวชตามอย่างในพนมเปญ แต่ชาวบ้านรู้ว่าเคยเป็นพระก็ยังเคารพนับถืออยู่ การไปบวชที่พนมเปญบางที่อุปัชฌาย์เด็กกว่าลูกศิษย์ตั้งมากมาย"³ สังเกตได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายที่ผ่อนปรนต่อสังคมกัมพูชาโดยรวมกว่าเขมรแดง สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพพระสงฆ์ อาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

¹ ยายรี (อายุ 69) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้าน ในพนมเปญ เมื่อ 1 เมษายน 2544.

² นุช ยาว (นุช ย่าง อายุ 67 ทหารในสมัยลอน นอล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอริยกษัตริย์ จังหวัดกันดาล เมื่อ 8 กันยายน 2543.

³ พระดวง วิบูล (บุญ วิบูล เจ้าอาวาสวัด อายุ 69) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพิชัยอุดมค์ จ.กำปอต เมื่อ 18 มีนาคม 2544.

4.1 นโยบายรัฐต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนา

เฮง สัมริน ได้ประกาศต่อสาธารณชนว่ายินดีให้มีการรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาขึ้นมาอีกครั้ง พร้อมทั้งอนุญาตและไม่กีดกันในเรื่องการนับถือศาสนาและการบวช ด้วยนโยบายนี้จึงมีพระสงฆ์ที่เคยเป็นพระมาก่อนปี 1975 มีโอกาสได้กลับมาบวชใหม่ ประชาชนจึงสามารถทำบุญโดยนำอาหารไปถวายพระ พิธีกรรมได้ถูกอนุญาตให้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดได้คืนกลับสู่แผ่นดินกัมพูชาเช่นอดีตอีกครั้ง

รัฐบาลเฮง สัมรินได้กำหนดแนวทางและนโยบายเกี่ยวกับศาสนาไว้ โดยดำเนินการผ่านคณะกรรมการที่รัฐบาลตั้งขึ้นประจำในแต่ละวัด เพื่อให้มาดูแลศาสนาและควบคุมพระสงฆ์ ที่เรียกว่า "สำนักบาตสงฆ์" (Religious Direction Office)¹ มีหน้าที่ในการกำกับดูแลศาสนาและพระสงฆ์รวมถึงวัดและการจัดการภายในวัด โดยได้ออกกฎสำหรับปฏิบัติต่อวัด การปฏิบัติทางพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์และชาวพุทธไว้ ดังนี้²

1. พระสงฆ์ที่มีสิทธิ์จะเข้ามาบวชต้องมีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป และเคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน
2. พระสงฆ์ต้องเรียนรู้หลักทฤษฎีของคอมมิวนิสต์ และช่วยเผยแพร่อุดมการณ์ไปสู่ประชาชนให้ยอมรับในแนวทางสังคมนิยม
3. เมื่อมีพิธีบุญทางศาสนา ต้องแจ้งให้องค์การทราบและแบ่งเงินจากพิธีบุญดังกล่าวให้แก่คณะกรรมการที่รัฐบาลตั้งขึ้นมา
4. พระสงฆ์ต้องเสียภาษีให้รัฐเดือนละ 10 เรียล (Reils)³
5. วัดแต่ละวัดต้องเสียภาษีให้รัฐเดือน 100 เรียล (Reils)
6. วัดแต่ละวัดที่มีตู้บริจาคเงินจากประชาชนต้องส่งรายได้ดังกล่าวให้คณะกรรมการทุกเดือน
7. ในแต่ละวัดห้ามมิให้มีพระสงฆ์มากกว่าจำนวน 5 รูป
8. ประชาชนต้องไม่ส่งเสริมการทำบุญ เช่น บุญกฐิน บุญผ้าป่า ที่จะเป็นการสนับสนุนให้มีการยกยอกเงิน โดยเป็นการทำให้วัดและพระสงฆ์ได้ประโยชน์ส่วนน้อย แต่เงินส่วนใหญ่จะหมดไปกับความรื่นเริงที่ถูกจัดขึ้นในระหว่างบุญพิธี

นโยบายเบื้องต้นของรัฐบาล เกี่ยวกับพระสงฆ์ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าผู้ประสงค์จะบวชต้องมี

¹Khmer Buddhist Research Center. *op.cit.* p. 75.

²*Ibid.* pp.75-76.

³รัฐบาลเฮง สัมรินได้ประกาศใช้เงินเรียล (riels) ในปี ค.ศ.1980 โดยอัตราแลกเปลี่ยนเป็นทางการคือ 1 เรียล เท่ากับ 3 ดอง (Dong=เวียดนาม) หรือ 4 เรียลเท่ากับ 1 ดอลลาร์ (US) หรือ 1 เรียลเท่ากับข้าวสารหนึ่งกิโลกรัม ดูรายละเอียดจาก ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2535). *อินโดจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20*. หน้า 132.

อายุ 50 ปีขึ้นไป¹ โดยรัฐบาลได้อ้างว่าเพื่ออาศัยแรงงานคนหนุ่มสาวในการพัฒนาประเทศ เช่น การใช้แรงงานในการเกษตร และเป็นทหาร² ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารคำสั่งฉบับที่ลงนามโดยเจีย ชิม(Chea Chim) ดังปรากฏอยู่ในงานศึกษาของลี สุวีร์ว่า"หลังจากมีการตั้งสันนิบาตสงฆ์ มาจนถึงทุกวันนี้ บรรดาเขต กรุงต่าง ๆ ได้มีการประชุมสงฆ์พิจารณาถึงสิ่งที่ได้กำหนดไว้เดิม พระสงฆ์องค์ใดมีคุณสมบัติการบวชไม่ครบตามที่รัฐกำหนด พระสงฆ์องค์นั้นให้สมัครใจสึกโดยเสรี...สำหรับพระสงฆ์วัยหนุ่มหลังจากสึกแล้ว ขอให้เข้าประจำกองทัพ และรับใช้การปฏิบัติ"³ และในกรณีเดียวกันนี้รัฐมองว่าหากพระสงฆ์จำนวนเพิ่มมากขึ้นผู้ชายในวัยทำงานน้อยลง รวมทั้งมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ จากนโยบายดังกล่าว ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่านโยบายนี้จะทำให้พระพุทธศาสนาอ่อนกำลังลง เพราะผู้บวชส่วนมากสูงอายุ ไม่มีศักยภาพทางวิชาการและการบริหารเพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนาในระยะยาว

ในวันที่ 19 เดือนกันยายน ปี ค.ศ.1979 ที่วัดอุณาโลม (Unnalom) ได้มีพิธีบวชพระสงฆ์จำนวน 7 รูป โดยมี พระยิว งาม (Yew Gheem)ได้รับนิมนต์มาเป็นอุปัชฌาย์ในการบวชในครั้งนั้น พระทัจ เทียง กุล(Tuch Taing Kul) พระทิว งาม (Theaw Ngeed)เป็นพระคู่สวด⁴ พระที่ได้รับการบวชใหม่ในครั้งนั้น คือ

1. พระโกท เวย์ (Koeut Vay)	อายุ	82	ปี
2. พระโจท ปาค ดิท (Chot Park Dith)	อายุ	67	ปี
3. พระโนน แงต (Noun Nget)	อายุ	55	ปี
4. พระเดิน สรูน (Den Srun)	อายุ	55	ปี ?
5. พระเอ็ด สุม (Ed Sum)	อายุ	55	ปี ?
6. พระเคน วงศ์ (Ken Vong)	อายุ	54	ปี
7. พระเทพ วงศ์ (Tep vong)	อายุ	47	ปี

¹The Khmer Buddhist Research Center. (1986). *Buddhism and The Future of Cambodia*. p. 75.

²Prof. Oum Pom (Director of Royal University of Phnom Penh)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน พุทธิสารโร เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านในกรุงพนมเปญ เมื่อ 20 กันยายน 2543.

³Lee Suveer. *op.cit.* p.13.

⁴เป็นพระที่ปรึกษาของคณะกรรมการปฏิบัติซึ่งเป็นนิกายเถรวาทอยู่ในเวียดนาม หรือที่เรียกกันว่า กัมพูชากรอม (Cambodia Krom) ดูรายละเอียดจาก Lee Suveer. (1999). *Pro Vat Phra Song Khmer P.3* (Fonds pour l' Eddition des Manuscrits du Cambodge) แต่จากข้อมูลของ Yang Sam {(1987) *Khmer Buddhism and Politics from 1954 to1984*. p.80-85} และ Ian Harris {(2001) *Buddhist Sangha Groupings in Cambodia* p.14} เสนอได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอุปัชฌาย์ไว้คล้ายกันว่าเป็น Thich Bau Chon ส่วนคู่สวดไม่ปรากฏ.

นโยบายดังกล่าวแม้ว่าจะมีขึ้นเพื่อควบคุมจำนวนของพระสงฆ์ แต่ในทางกลับกันพระสงฆ์ในต่างจังหวัดเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก กล่าวคือในชนบทมักพบเห็นพระที่มีอายุน้อยคือต่ำกว่า 50 ปี และบวชโดยไม่ได้รายงานรัฐบาลทราบ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ท่านกิม หลง ซึ่งเป็นพระภิกษุอีกรูปหนึ่งที่บวชก่อนที่รัฐจะอนุญาตให้มีการบวชได้เสรีในปี 1989 ท่านให้รายละเอียดว่า“ได้มีการแจ้งอายุเท็จ เพื่อที่จะขอบวช”¹ และจากการสัมภาษณ์พระจำนวนหลาย ๆ ท่าน ทุกรูปจะพูดในทำนองเดียวกันและบางที่ก็มีการติดสินบนเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อที่จะบวชต่อไป สรุปได้ว่ากฎดังกล่าวไม่ได้มีอำนาจบังคับไปทั่วประเทศ จากรายงานจำนวนพระสงฆ์ในกัมพูชาที่ได้มีการประชุมสงฆ์เป็นครั้งแรกในปี 1982 จำนวน วัด 1,821 วัด มีพระสงฆ์อาศัยอยู่จำนวนกว่า 2,311 รูป และในจำนวนพระสงฆ์เหล่านี้เชื่อว่ามิพระสงฆ์เพียง 8,000 รูปที่ได้รับการบวชอย่างถูกต้องตามนโยบายของรัฐ

ภายหลังจากที่อนุญาตให้พระสงฆ์กลับมาบวชในสมัยรัฐบาลเฮง สัมรินแล้ว รัฐบาลได้จัดให้มีการประชุมสงฆ์ขึ้นครั้งแรก โดยรัฐบาลใหม่ได้พยายามร้องขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ กล่าวคือ²

1. ให้พระสงฆ์ศึกษาแนวทางการเมืองที่สำคัญ ซึ่งรัฐมองเห็นว่าพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการที่จะเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐบาลไปสู่ประชาชน
2. ให้การศึกษาแก่ชาวพุทธที่เป็นฆราวาสในเรื่องแนวความคิดพรรค
3. ทำตามแบบอย่างพระพุทธรเจ้าและต่อสู้อำนาจศักดินา
4. สงวนรักษาและขัดเกลาให้เป็นผู้รักชาติและมีจิตใจในการปฏิบัติ เช่นเดียวกับพระชีฟ จัม (Cheiv Chup) และ อาจารย์เมียน (Means) เคยทำ³
5. สงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมของประเทศชาติ
6. เสนอผลการปฏิบัติแก่ประชาชน และกระตุ้นให้มีความอดทนต่อการปฏิบัติ
7. ช่วยในการจัดตั้งสิ่งก่อสร้างที่ให้บริการต่อสังคม
8. ถือปฏิบัติทุกข้อทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นเพื่อประสพชัยชนะ(ในการปฏิบัติและศัตรู)

ความร่วมมือนี้มีผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์ คือทำให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาททางการเมืองและส่งเสริมเศรษฐกิจดังจะเห็นได้จาก ใน ค.ศ.1982 มีการประชุมสงฆ์ครั้งที่ 3 ที่ประชุมได้กำหนด

¹พระกิมหลง จนทปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์ .ที่วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ เมื่อ 1 พฤศจิกายน 2542.

²Yang Sam. *op.cit.* p.84-85.

³*Ibid*; พระชีฟ จัม (Cheiv Chup) และ อาจารย์เมียน (Means) เป็นชื่อสมมุติเป็นพระ หรือที่รู้จักกันในนามของ ชันท์ ร็อก มินห์ เป็นสมาชิกเขมรชาตินิยมที่เป็นผู้นำอีกผู้หนึ่งในการเรียกร้องเอกราชจากฝรั่งเศสในสมัยอาณานิคม.

ให้พระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยส่งเสริมให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น¹ รวมทั้งต้องพยายามศึกษาเรื่องการเมืองและการแก้ปัญหาของกัมพูชา และการรวมตัวกันเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติ ต้องมีความจงรักภักดีและต่อสู้ศัตรูโดยให้การศึกษาแก่ประชาชนในทุก ระดับ โดยเฉพาะเยาวชนให้การชักชวนเข้าร่วมในองค์การปฏิวัติ ในสาขาของเศรษฐกิจ สังคม ดังนั้นจึงอาจมองได้ว่านโยบายของรัฐต่อพระสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นการกำหนดเงื่อนไขแก่พระสงฆ์ให้เป็นผู้ปฏิบัติตาม จากกรณีดังกล่าว ฮีวา มิสลิวิค ได้ตั้งข้อสังเกตนโยบายรัฐว่า "นโยบายของรัฐบาลอนุญาตให้มีเสรีภาพในการนับถือหรือไม่นับถือศาสนาพุทธ แต่(รัฐบาล)พนมเปญต้องการเห็นศาสนา รับใช้รัฐ"²

นโยบายของรัฐบาลได้กำหนดให้พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางชุมชน เนื่องจากรัฐเห็นว่าพระสงฆ์เข้าถึงและเป็นที่ยอมรับของประชาชน ดังนั้นรัฐจึงได้พยายามส่งเสริมสถานภาพของพระสงฆ์ให้มีบทบาทร่วมกับรัฐ พิจารณาได้จากรัฐได้เสนอพระสงฆ์ให้มีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนมีการเคลื่อนไหวในการปฏิวัติเพื่อป้องกันศัตรูโดยผ่านการเทศนา และป้องกันกลุ่มอำนาจอื่นไม่ให้มีอำนาจอยู่เหนืออาณาเขต กัมพูชา "รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกภายในการปฏิวัติทุกสาขาเพื่อให้...เข้มแข็งตามนโยบายรัฐ อีกกรณีเป็นการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงอยู่ตลอดเวลา เพื่อความเป็นปึกแผ่นในการร่วมมือของ กัมพูชา เวียดนาม และลาว"³

4.2 การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์

พระสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในพุทธบริษัทสี่ ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาซึ่งถือได้ว่าสืบลายไปจากสังคมกัมพูชาในสมัยเขมรแดง พอเข้าสู่ยุคของรัฐบาลเอง สัมริน ได้มีการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์เพื่อทำหน้าที่ในสังคมแตกต่างจากเดิมคือรับใช้นโยบายรัฐบาล นโยบายนี้แม้ว่าจะมีเหตุผลทางการเมืองแฝงอยู่ แต่ทำให้พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ได้กลับคืนสู่สังคมกัมพูชา ผ้าเหลืองที่ถือว่าเป็นธงชัยของพระพุทธศาสนากลับมาปรากฏในสังคมกัมพูชาเช่นในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลอนุญาตให้ประชาชนนับถือศาสนา และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยผ่านการอนุมัติจากรัฐ ชาวกัมพูชาในสมัยรัฐบาลเอง สัมริน พุทธศาสนิกชนสามารถทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น ประเพณีวันเข้าพรรษา วิสาขบูชา

¹Ibid. p.85.

²ฮีวา มิสลิวิค. (2534). *ลวงทัศน์ผู้ยากไร้=The International Isolation of Kampuchea*. วิจารณ์ ก่อเกียรติขจร แปล. หน้า 59.

³Yang Sam. *op.cit.* p. 85.

มาฆบูชา วันพระชุมเบญญ(Pchum Ben)¹ ทั้งยังมีการเฉลิมฉลองเช่นเดียวกันและถือเป็นวันหยุดของชาติ² อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากนโยบายที่รัฐบาลเฮง สัมรินปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อย่างผิวเผินแล้วเหมือนว่าพระพุทธศาสนาได้รับการส่งเสริม แต่ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วพบว่าสถานภาพของพระสงฆ์ได้แปรเปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือพระสงฆ์ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก แต่ในยุคของรัฐบาลเฮง สัมริน พระสงฆ์มีสถานภาพเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติ โดยทำหน้าที่เป็นฐานสนับสนุนรัฐบาล เพื่อส่งผ่านคำสั่งของรัฐบาลไปสู่ประชาชนสร้างความมั่นคงให้กับรัฐหรือแม้แต่การส่งเสริมเรื่องเศรษฐกิจ ทั้งนี้เห็นได้จากเจตนาของเฮง สัมริน ดังที่กล่าวไว้ว่า “พระสงฆ์จะต้องเข้มงวดในกฎของศาสนาอย่างเป็นปกติ และอาศัยอยู่ตามสภาพและแนวทางของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ใครก็ตามที่ใช้พระพุทธศาสนาและความเชื่อไปใช้ในการทำกิจกรรมนอกกลุ่มนอกทางเพื่อก่อวินาศกรรม ลบล้างการปกครองของชาติ ความเป็นปึกแผ่นระหว่างชาติและทำลายผลของการปฏิบัติประชาชนกัมพูชา คนนั้นจะต้องถูกลงโทษ”³ เจตนาดังกล่าวพระสงฆ์จึงมีสถานภาพเป็นผู้มีหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการระดมสิ่งของไปช่วยกองทัพ เช่น อาหาร และของใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของทหารที่ต้องไปรบกับเขมรแดง⁴ พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งกระจายความคิดและอุดมการณ์ของรัฐบาลที่ส่งผ่านมาทางพระสงฆ์และส่งต่อไปถึงประชาชน ดังนั้นถ้ามองถึงสถานภาพของพระสงฆ์โดยรวมในช่วงนี้อาจประเมินได้ว่า

1. พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลนอกเหนือจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์เอง จึงเป็นผลให้พระสงฆ์ขาดอิสรภาพในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาอย่างแท้จริงได้ พระสงฆ์จึงเป็นเพียงฐานอำนาจของรัฐบาลเท่านั้น
2. เมื่อกลับมาบวชใหม่สถานะของพระสงฆ์ ต้องอยู่ในภาวะที่พึ่งพิงการดำรงชีวิตจากชาว

¹ ประเพณีในการทำบุญของชาวกัมพูชาที่อุทิศแก่บรรพบุรุษ หรือแก่ญาติผู้เสียชีวิต แต่บุญนี้จะปฏิบัติกันเป็นเวลา 15 วัน ในช่วงเข้าพรรษาคือเริ่มตั้งแต่เข้าพรรษาได้สองเดือน(1 พรรษา = 3 เดือน)และจะไปสิ้นสุดก่อนออกพรรษา 15 วัน เมื่อเทียบกับประเพณีไทย จะตรงกับพิธีบุญวันสารทหรือบุญเดือนสิบทางภาคใต้ เพียงแต่ในกัมพูชาจะทำติดต่อกันโดยชาวพุทธจะนำอาหารไปถวายพระที่วัดทุกวัน ในระหว่างพิธีบุญนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่า ชาวกัมพูชาให้ความสำคัญกับบุญนี้มาก มีประชาชนไปวัดเป็นจำนวนมาก และลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่นจะกลับภูมิลำเนาเพื่อร่วมในพิธีทำบุญดังกล่าว และในบางสถานที่ในต่างจังหวัดจะมีพิธีชะมเบญญประมาณ 1 เดือน จนถึงวันออกพรรษา ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจาก Pech Chol. (1996). *Pitee Pro Jum Doph Khea*. pp.56-69. (พิธีบุญต่าง ๆ ใน 12 เดือน = ภาษาเขมร)

² Yang Sam. *op.cit.* p. 87.

³ *Ibid.* p. 83.

⁴ พลับพลึง คงชนะ และชลวิทย์ เจียรจิตต์, บรรณาธิการ. (2542). *พระพุทธศาสนา : มรดกร่วมทางวัฒนธรรมกัมพูชา ลาวและไทย*. หน้า 53-56.

บ้านซึ่งมีฐานะยากจนต้องจ่ายภาษีและให้การสนับสนุนรัฐ ทำให้พระสงฆ์ดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบาก เช่น ที่อยู่อาศัยและอาหาร การที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำรงชีวิตกับพระสงฆ์กัมพูชา พบว่าแม้กระทั่งในปัจจุบันสภาพความยากลำบากเหล่านั้นยังคงปรากฏอยู่ พระสงฆ์ในเมืองบิณฑบาตได้อาหารไม่พอ ฉะนั้น ต้องนำข้าวสารหรืออาหารจากครอบครัวเพื่อมาดำรงชีวิตหรือระหว่างที่เรียนหนังสืออยู่ในเมือง

3. รัฐบาลจำกัดผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุ ดังนั้นจำนวนพระสงฆ์จึงขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล สถานภาพของพระสงฆ์จึงต้องอิงอยู่บนเงื่อนไขที่รัฐเป็นผู้กำหนดขึ้น กลุ่มพระสงฆ์ไม่มีองค์กรทางศาสนาอันเนื่องมาจากจำนวนของพระสงฆ์ที่มีอยู่น้อยและสูงอายุ นอกจากนี้ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ในอันที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรสงฆ์ เพื่อให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนา

4. พระสงฆ์ที่ได้รับการบวชในช่วงแรกส่วนมากเป็นผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยแห่งการพึ่งพิง พระสงฆ์ที่มีอายุสูงสุดคือพระโกท เวย์ อายุ 82 ปี และต่ำสุดคือพระเทพ วงศ์ อายุ 47 ปี ด้วยสภาพร่างกายของผู้สูงวัยและการถูกควบคุมทางการเมือง พระสงฆ์เหล่านี้จึงมีศักยภาพน้อยที่จะพัฒนาองค์กรหรือสถานภาพของพระสงฆ์ให้เป็นไปตามแนวทางพระธรรมวินัย ให้ปรากฏต่อสาธารณชนในวงกว้าง เมื่อเข้ามาบวชจึงคล้ายว่ารัฐนำพระสงฆ์ชรามาเฝ้าวัดและให้ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ

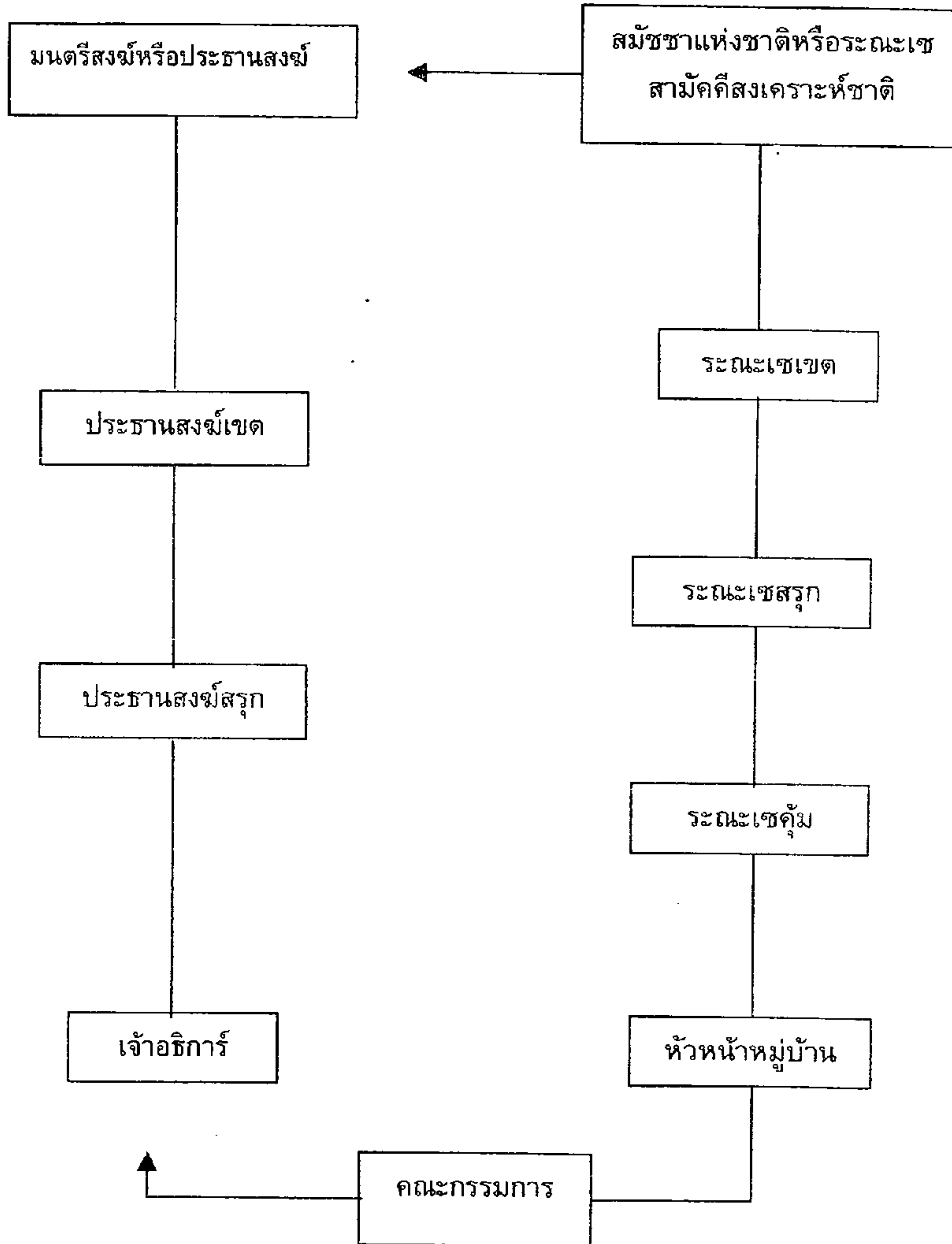
5. การขาดผู้นำสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ เนื่องจากถูกสังหารมรณภาพในสมัยเขมรแดง จำนวนหนึ่งเช่น สมเด็จพระสังฆราชฮวด ตาด(Hout That : 1900-1975) ปราชญ์ของกัมพูชาอีกรูปหนึ่ง นอกจากสมเด็จพระสังฆราชจวน นาด (Joun Nath) ที่ทรงคิดริเริ่มในการพัฒนาองค์กรสงฆ์ หรือสถาบันทางการศึกษาสงฆ์ให้เหมือนเช่นในอดีตก่อนปี 1975 นอกจากนั้นการที่ประธานสงฆ์เทพ วงศ์ ได้รับเลือกจากรัฐบาลให้เป็นหัวหน้าสงฆ์ ทั้งที่มีอายุน้อยที่สุดในบรรดาพระที่บวชมาพร้อมกัน อาจวิเคราะห์ได้ว่ารัฐมองว่าพระผู้สูงอายุอาจปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งรับสิ่งใหม่ ๆ เพื่อสนองนโยบายรัฐบาล¹ แต่เมื่อพิจารณาในอีกมิติหนึ่งพบว่าผู้นำสงฆ์กัมพูชาในสมัยนั้นเป็นผู้ไม่มีคุณสมบัติเพียงพอในการบริหารการปกครององค์กรสงฆ์² พร้อมกันนั้นท่านยังเป็นผู้ที่ยอมตามเงื่อนไขทางการเมืองและสนับสนุนความคิดที่ว่า "พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติ"³ จากภาพรวมที่กล่าวมา ทำให้เข้าใจสถานภาพของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงความชัดเจนในการเปลี่ยนแปลงภายใต้การปกครองของรัฐบาลเฮง สัมริน

¹Yang Sam. *op.cit.* p.84.

²พลับพลึง คงชนะ และชลวิทย์ เจียรจิตต์. *เล่มเดิม*. หน้า 53-56.

³Yang Sam. *op.tic.* pp. 83-85.

แผนผังการบริหารงานคณะสงฆ์ ระหว่าง ค.ศ 1979-1989

ผังประกอบ 2 การบริหารงานคณะสงฆ์ ระหว่าง ค.ศ.1979-1989

ที่มา: Chol Eam (อนุรัฐเลขาธิการกระทรวงธรรมการและศาสนา) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กระทรวงธรรมการและศาสนา พนมเปญ เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2543.

4.2.1 การปกครองคณะสงฆ์

การเปลี่ยนรัฐบาลของเขมรแดงมาเป็นรัฐบาลเฮง สัมริน รัฐบาลกัมพูชาดำเนินนโยบายโดย ย่อมให้มีการนับถือพระพุทธศาสนา และอนุญาตให้พระสงฆ์กลับมาบวช การปกครองสงฆ์ที่เป็นระบบ ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นใหม่ โดยท่านประธานสงฆ์เทพ วงศ์¹ ในอดีตท่านเป็นพระเถระที่วัดราชโอบ ในจังหวัด เสียมราฐ ในสมัยเขมรแดงท่านถูกบังคับให้สึกออกไปใช้แรงงานเช่นเดียวกับประชาชนกัมพูชาอื่น แต่เมื่อเฮง สัมริน เข้ามาปกครองประเทศ ท่านได้กลับมาบวชเป็นพระสงฆ์ชุดแรก และในที่สุดจึงได้รับการ คัดเลือกจากรัฐบาลให้เป็นผู้นำสงฆ์กัมพูชาในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตามการปกครองคณะสงฆ์ใน ระดับอื่น ๆ ยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ในช่วงเวลานั้นก็คือในแต่ละวัดมีพระสงฆ์ซึ่งเป็น พระผู้สูงอายุบวชเข้ามาเฝ้าวัดอย่างน้อย 1 รูป บางวัดมากกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ รับการยอมรับจากรัฐบาลเฮง สัมรินในระดับหนึ่ง

การปกครองคณะสงฆ์แต่เดิมก่อน ปี 1975 จะมีพระชั้นปกครองตามลำดับสายการปกครอง คือมีสังฆนายกเป็นประมุขสงฆ์ มีเจ้าคณะระดับต่าง ๆ คือเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ กระทั่งถึง เจ้าอาวาส แต่ได้ถูกยกเลิกไปโดยปริยายในสมัยรัฐบาลเขมรแดง จนกระทั่งมาถึงสมัยรัฐบาลเฮง สัมริน การปกครองในระดับชั้นต่าง ๆ ได้ถูกรื้อฟื้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ แต่รูปแบบการ ปกครองได้เปลี่ยนไป กล่าวคือรัฐให้พระสงฆ์จัดการปกครองในรูปแบบสมัชชาแนวร่วม² (The Front Council) ในภาษาเขมรเรียก "สันนิบาตสังฆ์" คือไม่มีตำแหน่งสังฆราช มีเพียงมนตรีสงฆ์ที่เรียก "ประธานสงฆ์" ซึ่งพระเทพ วงศ์¹ ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลเฮง สัมริน ให้เป็นประธานสงฆ์ นอกจากนี้

¹พระเทพ วงศ์ ประธานสงฆ์ในระหว่างค.ศ.1979-1992 และได้รับสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระสังฆราช ในปี 1992 การที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่อายุน้อยที่สุดในกลุ่มที่ได้รับการบวชในช่วงแรกแต่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น ประธานสงฆ์ในสมัยเฮง สัมริน Yang Sam วิเคราะห์กรณีทีพระเทพ วงศ์ได้ตำแหน่งเป็นประธานสงฆ์ว่า "เทพ วงศ์เป็นพระสงฆ์ที่หนุ่มที่สุดและปรับตัวได้ง่ายและยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างจากพระสงฆ์สูงวัย อื่น ๆ จึงเป็นเหตุผลให้พระเทพ วงศ์ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลเฮง สัมริน ให้เป็นประธานสงฆ์ แต่ลี สุวีร์ ให้เหตุผลต่างออกไปคือ ตอนแรกได้มีการแต่งตั้งพระโกท เวทย์ ที่มีอายุ 82 ปี เป็นผู้นำสงฆ์และอุปัชฌาย์ แต่ท่านสุขภาพไม่ดี เมื่อเดินทางไปบวชแก่พระในต่างจังหวัดทำให้ท่านอาพาธ ด้วยเหตุผลนี้จึงได้มีการคัด เลือกพระเทพ วงศ์ ให้เป็นแทนเพราะหนุ่มที่สุด หรือที่มีผู้เล่าสืบต่อกันมาดังเช่นพระเนือร จุม(เสฐียร ฤ อายุ 79 ปี ตำแหน่งเจ้าอาวาส) ที่วัดภู่านัก (ณบก) จ.เสียมราฐ เมื่อ 12 กรกฎาคม 2544 ท่านเล่าว่าเทพ วงศ์ ก่อนบวชได้พบหีบทอง(ที่ไหน เท่าไหร่ อย่างไร ไม่ปรากฏ) และนำทองนี้ไปให้แก่คณะปฏิบัติเพื่อการพัฒนา ประเทศ แต่ท่านผู้เล่าไม่ยืนยันว่าจริงหรือไม่เพราะท่านบอกว่าเป็นเพียงการเล่าลือต่อกันมา แต่จากการ สัมภาษณ์อีกหลายท่านก็จะให้ข้อมูลคล้าย ๆ กัน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่พระเทพ วงศ์ได้ บวชทั้งที่อายุไม่ครบเกณฑ์ที่รัฐกำหนด และยังส่งผลให้ท่านเป็นประธานสงฆ์ปกครองพระสงฆ์ทั่วประเทศ ดูรายละเอียดจาก Yang Sam. *op.cit.* p.100. และ Lee Suveer. *op.cit.* p.10-30.

² ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2535). *อินโดจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20*. หน้า 134.

นั้นท่านยังได้รับเลือกเป็นรองประธานสภาสมัชชาแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดของรัฐทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ การปกครองคณะสงฆ์จึงดูเหมือนจะเปลี่ยนไปด้วยดี ประธานสงฆ์เทพ วงศ์ ได้ให้ทัศนะต่อนักข่าวเวียดนาม กรณีตำแหน่งสังฆราชว่า "ท่านปฏิเสธที่จะดำรงตำแหน่งสังฆราช เพราะมันไม่ได้มีประโยชน์ในสังคมแบบลัทธิคอมมิวนิสต์นี้"²

การปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัดมิได้เป็นการปกครองในรูปแบบเดิมที่เรียกว่า "แม่กุน" อย่างในสมัยก่อนการปฏิวัติ แต่เรียกว่า "ประธานสงฆ์เขต" (เจ้าคณะจังหวัด) และในระดับอำเภอแต่เดิมเรียกการปกครองนี้ว่า "อนุกุน" และในสมัยนี้มีการปกครองเหมือนกันคือระดับอำเภอแต่เรียกว่า "ประธานสงฆ์สรุก" (เจ้าคณะอำเภอ) และระดับล่างลงไปก็คือเจ้าอาวาสหรือเจ้าอธิการ พระที่ได้รับเลือกจะทำหน้าที่รับใช้ประชาชนเช่นเดียวกับสมาชิกทางการเมืองและเป็นหัวหน้าสงฆ์ในเขตพื้นที่นั้น³ โดยรูปแบบการปกครองดังกล่าวมนตรีสงฆ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของรัฐ เพราะนอกจากจะต้องทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับการปกครองแล้ว ยังต้องทำงานตามคำสั่งของรัฐอีกด้วย โดยในช่วงแรกยังไม่ปรากฏภาพการปกครองที่ชัดเจนนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระสงฆ์มีเป็นจำนวนจำกัด⁴ และพระสงฆ์เป็นผู้ที่ชราภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ และมีศักยภาพทางการบริหารและการจัดการที่ค่อนข้างจำกัด

การปกครองของรัฐบาลมีสมัชชาแห่งชาติมีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศ ซึ่งสภาประกอบไปด้วยคนทุกสาขาอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นตำรวจ ทหาร เยาวชน และพระสงฆ์ หรือที่กัมพูชาเรียกว่า "ระณะเซสามัคคีสังเคราะห์ชาติ" รองลงไปมีระดับจังหวัดที่แต่เดิมเรียกว่าเจ้าหวายเขต(ผู้ว่า)เปลี่ยนไปเป็นระณะเซเขต ระดับอำเภอที่แต่เดิมเรียกว่าเจ้าหวายสรุก (นายอำเภอ) เปลี่ยนเป็นระณะเซสรุก ระดับตำบลแต่เดิมเรียกแม่คุ้ม(กำนัน) เปลี่ยนไปเป็นระณะเซคุ้ม ในระดับหมู่บ้านยังคงเดิมคือแม่ภูมิ (ผู้ใหญ่) นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการ ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านนั้น ๆ จะคอยเป็นผู้ปฏิบัติงานในระดับล่าง

¹ธีระ นุชเปี่ยม, *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองในกัมพูชา*, หน้า 126.

ประธานสงฆ์เทพ วงศ์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นตำแหน่งรองประธานสมัชชาแห่งชาติหรือที่เขมรเรียกว่า "อนุประเทียณะเซสามัคคีสังกรือเจียด" (อนุประธานระณะเซสามัคคีสังเคราะห์ชาติ) โดยเจีย ซิม เป็นประธานสภา สภาประกอบไปด้วยสมาชิกจากทุกสาขาไม่ว่าจะเป็นผู้นำ พระสงฆ์ กรรมกร ชาวนา เยาวชน โดยสภาดังกล่าวเป็นสภาสูงสุดในการปกครองประเทศกัมพูชาในสมัยหลังปี 1979

²Yang Sam. *op.cit.* p.85

³พระสวด สุพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ต้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณาโลม กรุงเทพมหานคร เมื่อ 20 กันยายน 2543.

⁴สมเด็จพระโพธิวงศ์. (เป็นพระสงฆ์ที่บวชรุ่นแรก 7 รูป)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ต้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร เมื่อ 27 ตุลาคม 2543. โดยท่านได้กล่าวว่าในช่วงแรกจะมีพระสงฆ์เพียง 7 รูปเท่านั้น.

เช่น การ ปฏิบัติตามคำสั่งรัฐบาลมาปฏิบัติต่อวัด หรือประชาชนในหมู่บ้านและรายงานขึ้นไประดับสูงตามลำดับต่อไป (ฝั่งหน้า 58) คณะกรรมการฆราวาสซึ่งเป็นตัวแทนในท้องถิ่น มีครบทุกวัด โดยมีหน้าที่ดูแลควบคุมวัดตามคำสั่งจากเบื้องบน คณะกรรมการพยายามหาทางให้วัดมีรายได้ โดยให้พระสงฆ์อ้างถึงความจำเป็นและความต้องการของประเทศให้ประชาชนช่วยบริจาคเงินที่ประชาชนบริจาคแก่วัดและพระสงฆ์ด้วยความศรัทธาเพื่อการพัฒนาดูแลวัดและพระสงฆ์ คณะกรรมการชุดดังกล่าวจะนำเงินเหล่านั้นไปใช้ในการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล สถานที่ราชการ ถนน สะพาน และสโมสรต่าง ๆ จากนโยบาย ควบคุมการใช้จ่ายเงินของวัดด้วยความเข้มงวด ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อไม่ให้วัดนำเงินไปใช้ นอกเหนือจากนโยบายที่รัฐบาลกำหนด จากกรณีนี้ ยัง ชัม ได้ศึกษาถึงการที่รัฐควบคุมเรื่องการใช้จ่ายเงินวัดว่า “แม้แต่รายได้อันเกิดจากการขายผลไม้จากสวนในวัดยังต้องได้รับการตัดสินใจจากคณะกรรมการ”¹ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยเฮง สัมริน ต้องอยู่ภายใต้การกำกับและชี้นำโดยรัฐบาล

นิกายสงฆ์ที่แต่เดิมมีสองนิกาย คือมหานิกายและธรรมยุตนั้นและบัดนี้ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือรัฐมิให้พระสงฆ์มีการสังกัดนิกายใดๆ โดยเป็นความต้องการของประธานสงฆ์เทพ วงศ์ ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิกายของพระพุทธศาสนาในกัมพูชาในช่วงนี้ว่า “ในเวลานี้สงฆ์ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างสองนิกายมีแต่เพียงคณะสงฆ์ชาวพุทธที่เรียกว่าคณะสงฆ์ของพวกเรา”² หรือจากคำกล่าวของพระอุม สุม³ (Oum Soum) ได้ยืนยันว่าการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงแรกภายใต้รัฐบาลเฮง สัมรินนั้น “คณะสงฆ์ของพวกเราไม่ใช่มหานิกาย หรือธรรมยุต แต่เป็นคณะสงฆ์ผู้รักชาติ”⁴ จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พระภิกษุที่เคยเป็นพระธรรมยุตเมื่อสึกไปแล้ว เมื่อกลับมาบวชจึงได้บวชตามมหานิกายอันเนื่องด้วยรัฐให้มีเพียงนิกายเดียว เช่น พระปุต ปน เจ้าอาวาสวัดเกษรารามจังหวัดเสียมราฐในปัจจุบันก่อนปี 1975 แต่เดิมท่านบวชในคณะธรรมยุตินิกาย และวัดเกษรารามแห่งนี้ก็เป็นวัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตโดยมีท่านเป็นเจ้าอาวาส ภายหลังปี 1979 เมื่อท่านกลับมาบวชตามคณะสงฆ์มหานิกาย รัฐอนุญาตให้มีเพียงนิกายเดียว พระปุต ปนจึงกลับมาอยู่วัดเดิม วัดนี้จึงเป็นวัดมหานิกายไปในที่สุด ปัจจุบันคนเสียมราฐยังชอบเรียกวัดเกษรารามว่า “วัดธรรมยุต”⁵

¹Yang Sam. *op.cit.* p.87.

²*Ibid.* p.86.

³Chear Keab.(January-March ,2000) "Chivpravat Sangkhep Somdech Mongkolthepachan Oum Sum Sangha Thero." *Kambujasuriya.* 54(1) : 18-28. (Khmer)

⁴Yang Sam. *op.cit* p. 86.

⁵พระปุต ปน (พุทธ ปี ๒๕ อายุ 79 เจ้าคณะจังหวัดเสียมราฐ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ,พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่วัดเกษราราม (เทศมณฑล) จ.เสียมราฐ, เมื่อ 12 กรกฎาคม 44.

ธรรมยุติกนิกายได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งในปี ค.ศ.1992 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ จึงกลายเป็นว่าพระพุทธศาสนาในกัมพูชากลับมามีสองนิกายอีกครั้ง¹ กล่าวคือ ธรรมยุติกนิกายได้รับการรื้อฟื้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากหายไปจากแผ่นดินกัมพูชากว่า 20 ปี สาเหตุของการก่อเกิดนิกายธรรมยุตขึ้นมาเนื่องมาจากสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เมื่อครั้งกลับมาจากประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1991 พระองค์ได้นิมนต์พระภิกษุบัว คลี (อู๋ เที) ซึ่งเป็นพระคณะธรรมยุตที่ลี้ภัยไปอยู่ประเทศฝรั่งเศสในช่วงหลังปี 1975 กลับมาและได้มีการสถาปนาคณะธรรมยุตขึ้นเป็นลำดับต่อมา เอียน ฮาริส (Ian Harris) ได้ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระนโรดม สีหนุทรงโปรดพระภิกษุบัว คลี เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์กัมพูชารูปอื่นในวัดเขมาราราม(Wat Khemararam) ในประเทศฝรั่งเศส รวมทั้งพระราชโอรสของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงผนวชและมีพระภิกษุบัว คลี เป็นผู้อบรมสั่งสอน² นอกจากนี้เหตุผลนี้อาจพิจารณาได้ว่าสายสัมพันธ์ของคณะธรรมยุตกับราชสำนักในครั้งอดีตได้รับการอุปถัมภ์ให้ก่อตั้งขึ้นมาในสมัยองค์ด้วง (ค.ศ.1848-1860) ล่วงมาสมัยสมเด็จพระนโรดม สีหนุเองความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก กลุ่มราชวงศ์และเจ้านายชั้นสูงกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตยังมีอยู่ การสถาปนาคณะธรรมยุตของเจ้าสีหนุขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่สูญหายไปจากกัมพูชาเป็นเวลา กว่า 10 ปี ผู้วิจัยมองว่าอาจเป็นพันธสัญญาของเจ้าสีหนุในการรักษามรดกของบรรพบุรุษไว้ ด้วยการก่อตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง³ ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ธรรมยุตกับราชสำนักมิได้จบลงแค่การก่อตั้งคณะธรรมยุตแล้วเท่านั้น จากการศึกษาของเอียน ฮาริส ยังพบว่าคณะสงฆ์ธรรมยุตยังเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนให้กับพรรคฟุนซินเปค (Funcinpec)⁴ ในการเลือกตั้งในปี 1997 ที่ผ่านมาด้วย โดยที่พรรคนี้เป็นพรรคของของฝ่ายราชสำนักที่มีสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พระราชโอรสของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นหัวหน้าพรรค และอีกกรณีหนึ่งเป็นที่รู้จักในระดับหนึ่งว่าคณะสงฆ์ธรรมยุต เป็นฐานทางการเมืองให้แก่พรรคฟุนซินเปค(กัมพูชา) และคณะสงฆ์ที่บวชก่อนปี 1989 ฝ่ายมหานิกายส่วนใหญ่เป็นฐานทางการเมืองให้แก่พรรคประชาชนกัมพูชาที่มีฮุน เซน เป็นหัวหน้าพรรค

¹พระอริยมุนี (เลขานุการสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุต). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร เมื่อ 18 กันยายน 2543.

²Ian Harris. (2001). *Buddhist Sangha Grouping in Cambodia*. p.9.

³สมเด็จพระธีรภัทรธรรมาธิบดี(นักองค์ด้วง)พระองค์ศรีวิฑิตา สมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์(นักองค์ราชาวดี)ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทั้งสามพระองค์รับราชการอยู่ในราชสำนักไทย รัชกาลที่ 4 ทรงชุบเลี้ยงและทำนุบำรุงเช่นพระราชบุตรบุญธรรม ทั้ง 3 พระองค์ เมื่อพระชันษาครบอุปสมบท ทรงผนวชให้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้านายในพระราชวงศ์ แล้วไปอยู่วัดบวรนิเวศ ด้วยเหตุนี้บรรดาเจ้านายกรุงกัมพูชา...จึงทรงผนวชตามเยี่ยงอย่างต่อมาจนกาลบัดนี้ จาก สมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์. เล่มเดิม. หน้า 30-31.

⁴Ian Harris. *op cit*. p. 9.

ภาพประกอบ 10 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (เทพ วงศ์ : ชาย) วัดอุณาโลม สมเด็จพระสังฆราช
ฝ่ายมหานิกาย ถูกบังคับให้สึกสมัยเขมรแดง สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (บัว คลี : ขาว) สมเด็จพระ-
สังฆราชฝ่ายธรรมยุต วัดปทุมวดี ในสมัยเขมรแดงหนีไปอยู่ที่ค่ายผู้อพยพในประเทศไทย และต่อ
มาไปอยู่ประเทศฝรั่งเศส

ภาพเหตุการณ์ : สมเด็จพระสังฆราชกับพุชามาร่วมประชุม Buddhist Summit ที่พุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม ระหว่างเดือน พฤศจิกายน ค.ศ.2000 (ภาพโดยพระสุพรรณ ไวกาโน วัดชัยมงคล
กรุงเทพฯ ฯ)

เมื่อประกาศตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาใหม่ ได้มีการบวชพระสงฆ์ที่วัดปทุมวดี โดยสมเด็จพระสังฆราชบัว คลี ทรงนิมนต์พระสงฆ์ไปจากประเทศไทย เข้าร่วมพิธีบวชพระภิกษุสามเณรที่มกุฏา ในฝ่ายธรรมยุตที่ได้ตั้งโพธิ์หน้าวัดปทุมวดี¹ ซึ่งแต่เดิมวัดปทุมวดีเป็นวัดของคณะสงฆ์ธรรมยุตเมื่อไม่มีพระธรรมยุตในหลังปี 1979 รัฐจึงให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเข้าไปอยู่อาศัย ปัจจุบันวัดนี้จึงมีพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย คือในฝ่ายมหานิกายมีพระสงฆ์กว่า 300 รูป ส่วนนิกายธรรมยุตมี 50 กว่ารูป โดยแยกกันอยู่และแยกกันทำสังฆกรรม² เมื่อมีการก่อตั้งคณะธรรมยุตแล้วจึงได้มีการบวชพระสงฆ์นิกายนี้มากขึ้น พระสงฆ์ได้กระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ในปัจจุบันมีพระสงฆ์ในส่วนของคณะธรรมยุต กว่า 3,500 รูป และมีวัด กว่า 98 วัดทั่วประเทศ (คูสติติในภาคผนวก ฐ)

4.2.2 การศึกษาสงฆ์

ใน ค.ศ.1975 การศึกษาสงฆ์ได้ยุติลงเนื่องด้วยความยุ่งยากทางการเมืองภายในกัมพูชา ภายหลังจาก ค.ศ. 1980 เมื่อพระพุทธรศาสนถูกรื้อฟื้นกลับมาสู่สังคมกัมพูชา การศึกษาสงฆ์ยังไม่ได้ถูกจัดขึ้น อันเนื่องมาจากพระสงฆ์ที่รัฐบาลอนุญาตให้บวชสูงอายุและชราภาพรวมทั้งมีจำนวนจำกัด ใน ค.ศ.1975 พระสงฆ์ที่เป็นครูสอนหรือนักปราชญ์ได้ถูกเขมรแดงสังหารมรณภาพทำให้ไม่มีครูสอนและไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ทำให้การศึกษาสงฆ์ที่มีไว้เพื่อการพัฒนาบุคลากรทางศาสนาได้ถูกจำกัดไปด้วยเงื่อนไขที่รัฐกำหนดขึ้น จากคำการสัมภาษณ์พระภิกษุลอย สวน³ (Loy Suan) เจ้าอาวาสวัดระเหยีย ในจังหวัดพระตะบองได้ให้ข้อมูลว่า รัฐบาลเอง สนับสนุนการศึกษาของพระ เช่นการพิมพ์หนังสือธรรมะแจกตามวัดต่าง ๆ ใน ค.ศ.1982 แต่จากคำบอกเล่านี้ พระสงฆ์ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเพียงแต่อ่านตามหนังสือด้วยตนเอง หนังสือที่รัฐแจกให้จะมีรูปของกลุ่มผู้นำการปฏิบัติ เช่น เอง สัมริน และคนอื่น ๆ อยู่ที่ปกหนังสือ ซึ่งเป็นนัยที่รัฐต้องการสื่อสารถึงอำนาจที่ลงไปสู่วัดและประชาชน

ในระหว่าง ค.ศ.1979-1989 ไม่มีการจัดการศึกษาสงฆ์ แต่บางวัดมีพระสงฆ์ที่มีความรู้จะสอนกันเองโดยใช้วิธีการลักลอบสอนให้แก่ พระสงฆ์หนุ่มและสามเณรที่ลักลอบบวชแต่จะมีน้อยมาก เพราะการกระทำดังกล่าวถือว่าผิดทั้งการบวชและการสอนหนังสือโดยที่รัฐไม่อนุญาต การศึกษาของพระสงฆ์ในรูปแบบนี้ปรากฏมี ตลอดระยะเวลาในช่วง 10 ปี ภายใต้ระบบเอง สัมริน

¹พระอริยมุนี (เลขานุการสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุต). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร เมื่อ 18 กันยายน 2543.

²พระภิกษุ แก้ว สุเพียบ(ธโร กุญฺฐ)วัดอุณาโลมเล่าว่า(ข้อมูลนี้พระสงฆ์อื่นจะให้ข้อมูลคล้าย ๆ กัน) บิดาของสุน เชน เป็นอาจารย์วัด(ไวยาวัจกร)ปทุมวดีฝ่ายมหานิกาย และเมื่อก่อตั้งนิกายธรรมยุตใหม่ ในปี 1992 ฝ่ายธรรมยุตได้พยายามที่จะเรียกร้องขอสิทธิ์คืนให้เป็นวัดธรรมยุตทั้งหมด แต่สุน เชนกล่าวว่า“ถ้าจะเอาต้องรอสุน เชนตายก่อน” ปัจจุบันวัดนี้เป็นหนึ่งวัดสองนิกายคือแยกกันอยู่คนละด้านและแยกกันทำสังฆกรรม.

³พระลอย สวน(ภย สฺย อายุ 76 เจ้าอาวาส)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดระเหยีย (Wat Ravea) พระตะบอง เมื่อ 5 มีนาคม 2543.

ในค.ศ.1989 รัฐอนุญาตให้พระสงฆ์บวชโดยเสรีทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ตามประกาศ)จากระบบคอมมิวนิสต์เป็นประชาธิปไตย เปลี่ยนชื่อประเทศจากสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา เป็นรัฐกัมพูชา และบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่า "พุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐ" รวมทั้งอนุญาตให้ผู้มีศรัทธา อยากบวช บวชโดยเสรีไม่มีนโยบายจำกัดอายุเช่นเดิม รวมทั้งอนุญาตให้เปิดเรียนสอนบาลีและพระธรรมวินัย ที่เรียกว่า "ศาลาพุทธิกประภคศึกษา"¹ แต่สภาพการของการศึกษาสงฆ์ที่รัฐอนุญาตยังไม่เป็นระบบ อันเนื่องมาจากวัดในเมืองมีพระสงฆ์อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก อาจจัดการศึกษาได้เพราะมีครูและมีพระสงฆ์ เรียนแบบตามมีตามเกิด แต่วัดที่อยู่นอกเมืองในชนบท²จากการสัมภาษณ์พระลอย สวน รัฐได้ สนับสนุนอะไรแก่วัดและการศึกษาบ้างท่านได้กล่าวสวนในทันทีว่า "มีแต่จะมาเอาจากวัด"³ ผู้วิจัยพบ ว่าแม้ปัจจุบันพระสงฆ์สามเณรที่บวชเข้ามาอยู่ในวัดตามชนบท ส่วนมากไม่ได้เรียน จะมีเพียงการท่อง บทสวดมนต์และทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัย อันเนื่องมาจากไม่มีครูสอน ไม่มีที่เรียน และไม่ได้รับการ สนับสนุนเรื่องงบประมาณจากรัฐ⁴ คำบอกเล่าของพระหลายรูปในปัจจุบัน เมื่อท่านบวชเข้ามาใหม่ ๆ ไม่ได้เรียนอะไร มีแต่ท่องทำวัตรสวดมนต์ คือไม่มีครูสอนในวัดที่ท่านอยู่ ถ้าจะเรียนต้องไปอยู่ในเมือง หรือวัดใหญ่ ๆ ที่มีครูสอน

พุทธิกวิทยาลัยพระสุรามฤตและพุทธิกวิทยาลัยพระสีหนุราช สถาบันการศึกษาสงฆ์ชั้นสูงใน พนมเปญ ไม่ได้เปิดให้มีการเรียนการสอนเพื่อสนับสนุนการศึกษาแก่พระสงฆ์สามเณรแต่อย่างใด อีก เหตุผลหนึ่งถ้าเปิดคงไม่มีใครเรียนเพราะพระสงฆ์ที่บวชในช่วงแรกส่วนมากอยู่ในวัยชรา สถาบันทั้ง สองแห่งนี้เพิ่งเปิดให้มีการเรียนการสอนแก่พระสงฆ์สามเณร ในปี 1993 โดยรัฐอนุญาตให้เปิดเรียนใน ระดับพุทธิกมัธยมศึกษา(มัธยมต้น) ในปี 1997 เปิดในระดับพุทธิกอุดมศึกษา(มัธยมปลาย-อุดมศึกษา) และมีพระสงฆ์กำลังศึกษาในระดับสูงสุด (เทียบเท่าอุดมศึกษาปี 2 ค.ศ.2000) หลังจากมีการเปิดเรียน ในระดับมหาวิทยาลัยในพระพุทศาสนา

¹ดูรายละเอียดของรัฐธรรมนูญจาก Raoul M. Jennar. *op.cit.* pp.111-133.

²การวิจัยในพื้นที่สังเกตพบว่าตามสถานที่ต่าง เช่น ในวัดอริยกษัตริย์ จังหวัดกันดาล วัดระเหยิว วัด ดงโกเปญ วัดเวพูวัน วัดบ่อเว่น วัดสถาปัว จ.พระตะบอง วัดกู่ วัดพนมเต็ร จ. กำปงจาม วัดคีร์วงค์ จ. ตาแก้ว เป็นวัดที่มีพระสงฆ์สามเณรอยู่แต่ไม่มีการเรียนการสอนในวัด การศึกษามีแต่วัดในเมืองใหญ่และมี พระสงฆ์สามเณรอยู่จำนวนมาก เช่น วัดราชโบ จ.เสียมราชู วัดสวายโปเป สำโรงอันแดด ในพนมเปญ วัด โพธิ์เวียง จ.พระตะบอง วัดจโรยทะมอ จ.กำปงจาม และวัดไสหะรัตนาราม จ.ตาแก้ว เป็นต้น

³พระลอย สวน (อายุ 76)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดระเหยิว จ.พระตะบอง เมื่อ 5 มีนาคม 2543; คำบอกเล่าของท่านว่า กรรมการวัดที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเอาเงิน บริจาค อาหาร ที่นอน หมอนมุ้ง และอื่น ๆ เพื่อเอาไปช่วยทหารที่อยู่ตามชายแดน (ลักษณะดังกล่าวเป็นทุก วัดมิใช่เฉพาะวัดของพระลอย สวน,ผู้วิจัย).

⁴พระชก เชือน(ณธ ฌนฺธิส อายุ 31 ปี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณณาโลม กรุงพนมเปญ เมื่อ 18 กันยายน 2543.

4.2.3 การเผยแพร่พระพุทธศาสนา

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์เป็นไปตามคำสั่งของรัฐ คำบอกเล่าของพระเนือร จุม ใ้รายละเอียดเกี่ยวกับการเทศนาธรรมตามคำสั่งของรัฐ"การเผยแพร่รัฐให้เทศนาตามที่รัฐสั่ง ถ้าไม่ถูกต้องตามที่สั่งเขา(รัฐ)ไม่ให้เทศน์อีก คือ ให้เทศนาสรรเสริญรัฐบาล รวมทั้งไม่กล่าวร้ายหรือเทศนาต่อต้านรัฐบาล"¹ การฝึกปฏิบัติต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย การสอนธรรมของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์...จะต้องหลีกเลี่ยงเรื่องการถือโชคลาง² หรืออีกแหล่งข้อมูลหนึ่งเล่าว่า"การเทศนาหรือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่นอกเหนือจากการเทศนาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังต้องเทศนานโยบายรัฐบาลด้วย"³ การเผยแพร่เป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะว่าต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของรัฐบาล และพระสงฆ์ที่บวชไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอ ที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้

การเผยแพร่ที่เป็นเอกสารหรือหนังสือนั้นองค์กรพุทธศาสนาต่าง ๆ จากต่างประเทศ เข้ามามีบทบาทสนับสนุนอุปกรณ์การจัดพิมพ์ข้อมูลเก่า ๆ เพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ หรือหนังสือเก่าที่อยู่ในสภาพดีและไม่ได้ถูกทำลายในสมัยเขมรแดง ญี่ปุ่นได้นำสิ่งตีพิมพ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในกัมพูชาที่มีคุณภาพดี และถูกรวบรวมไว้ในอดีตคืนแก่สถาบันพุทธศาสนบัณฑิตที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ในพนมเปญ เช่น พระไตรปิฎกฉบับแปล และพจนานุกรมภาษาเขมร ฉบับของสมเด็จพระสังฆราชจวน นาท การจัดพิมพ์หนังสือของกลุ่มองค์กรชาวพุทธต่างประเทศที่เข้ามาช่วย จัดพิมพ์ ค้นคว้า เพื่อรักษาและส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในกัมพูชา รวมทั้งได้รับความยุ่งยากในการจัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อรัฐบาลรัฐบาลเอง สัมริน ที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ พิจารณาว่าหนังสือบางเล่มไม่เหมาะสมต่อนโยบายของรัฐบาล⁵

4.2.4 บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์และชุมชน ก่อให้เกิดการเกื้อกูลกัน เมื่อวัดได้กลับมาเป็นศาลาเรียนให้กับเด็กอีกครั้ง เช่น กุฎิอาศัยของพระกว่า 30 หลังวัดอุณาโลม ได้เป็นที่อาศัยเรียนของเด็กในพนมเปญ เมื่อรัฐอนุญาตให้พระอายุต่ำกว่า 50 ปี จึงได้มีการย้ายนักเรียนจำนวนหลายพันคนที่

¹พระเนือร จุม (នឿរ ជុំ อายุ 79 ปี เจ้าอาวาส) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดภู่านัก จ.เสียมราฐ เมื่อ 12 กรกฎาคม 2544.

²Yang Sam. *op.cit.* p.87

³พระสด สุพร. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ เมื่อ 20 กันยายน 2543.

⁴พระซุน สาเวือน(សុន សាវ៉ៃน อายุ 30 ปี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ เมื่อ 20 กันยายน 2543.

⁵Yang Sam. *op.cit.* p. 55-66.

เรียนอยู่ในวัดออกไปตามโรงเรียนที่ซ่อมแซมและสร้างขึ้นในภายหลัง รวมทั้งวัดตุลดาปุ้ง(តុល្លតាប៊ូង) พนมเปญ นักเรียนเรียนศาลาวัด ต่อมาได้ขอเงินบริจาคสร้างอาคารเรียนโดยการนำของพระสงฆ์ในวัด จึงมีโรงเรียนให้เด็กเรียน หรือวัดเกาะอ่อนแดด(វត្តកោះអណ្តែត ហៅកេងតា) สรุกเปียมใจ(ស្រុកព្រៃទឹក) ใน จังหวัดไพรเวง ผู้วิจัยพบว่าเป็นอำเภอที่ห่างไกล ในหมู่บ้านมีโรงเรียนอยู่ในบริเวณแต่ห้องเรียนไม่พอ ครูได้ขอใช้โบสถ์ของวัดเป็นห้องเรียนโดยมีกระดานดำตั้งอยู่และเด็กนั่งกับพื้นดิน ทั้งที่โบสถ์ยังก่อสร้างไม่เสร็จและมีเพียงหลังคา ภาพที่ผู้วิจัยนำเสนออาจต่างกันด้วยเงื่อนไขของเวลาในอดีตกับปัจจุบัน แต่คงไม่แตกต่างกันในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นภายในสังคมกัมพูชาภายในระยะเวลาดังกล่าว

สมัยรัฐบาลเฮง สัมรินนอกเหนือจากที่กล่าวมา วัดเป็นศูนย์กลางที่รัฐบาลขอความช่วยเหลือจากประชาชน เช่น อาหาร และปัจจัยอื่นเพื่อสนับสนุนทหารหรือกิจกรรมอื่นของรัฐ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานระหว่างรัฐกับประชาชน หากพิจารณาคล้ายกับว่าพระสงฆ์มีบทบาทต่อชุมชนด้วยหลักธรรม ชาวบ้านได้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 อันจำเป็นแก่การดำรงชีพ รัฐเข้ามาขอการสนับสนุนส่วนเหลือจากพระสงฆ์อีกทอดหนึ่ง ชล เอียม ได้ให้เหตุผลโดยสรุปว่า "เป็นเพราะสมัยก่อนพระสงฆ์มีจำนวนน้อย เมื่อประชาชนมาทำบุญเป็นจำนวนมากสิ่งของ เครื่องใช้ อาหารเหลือเป็นจำนวนมากรัฐจึงได้ขอเพื่อสนับสนุนทหารหรือกิจกรรมอื่นของรัฐ"¹

หน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์จึงได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่แต่เป็นการสนับสนุนรัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลนำไปช่วยเหลือทหารที่สู้รบกับทหารเขมรแดงในปี 1979 นอกจากนี้พระสงฆ์ยังสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมผ่านการเทศนาหรือผู้นำบุญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งยังคงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ แก่ชาวกัมพูชา การเป็นศูนย์กลางร่วมกับรัฐและประชาชนในการสร้างโรงเรียน ระดมทุน สิ่งของในการสนับสนุนกิจกรรมของรัฐ หรือชุมชนที่พระสงฆ์และวัดอยู่ร่วม จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทของพระสงฆ์ในด้านสังคมสงเคราะห์ต่อสังคมกัมพูชาเช่นในอดีต แต่เจตจำนงได้เปลี่ยนไป

การเปลี่ยนแปลงในกัมพูชา ระหว่าง ค.ศ. 1975 -1989 ได้ส่งผลต่อสังคมโดยรวม คือการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ได้รับผลโดยตรง ในฐานะที่เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมกัมพูชา นโยบายที่ยึดตามแบบสังคมนิยมวิวัตต์ของเขมรแดง ทำให้พระสงฆ์หมดไปจากสังคมกัมพูชา ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นฐานรากของสังคมสูญสิ้นไปพร้อมกับความสิ้นหวังของชาวกัมพูชา

ภายหลังปี 1979 นโยบายของรัฐมีท่าทีผ่อนปรนต่อระบบต่างๆในสังคม แต่ไม่ได้หมายความว่าสังคมกลับไปสู่ภาวะปกติ อาจพิจารณาได้ว่าเป็นเพียงฉากหนึ่งที่รัฐบาลใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ประชาชนยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐ รวมทั้งการยอมรับจากนานาชาติประเทศที่แบ่งกันเป็นฝัก

¹ชล เอียม (ឈន ឿម อนุรัฐเลขาธิการกระทรวงวัฒนธรรมและศาสนา) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ พระระพิน ตังลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กระทรวงวัฒนธรรมและศาสนา กรุงพนมเปญ เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2543.

เป็นฝ่ายอย่างชัดเจนระหว่างฝ่ายขวา กับฝ่ายซ้าย ว่าเป็นรัฐบาลที่มีมนุษยธรรมกว่ารัฐบาลเขมรแดง พระสงฆ์ในสมัยนี้เป็นเพียงฐานสนับสนุนการปฏิวัติ ศาสนาจึงถูกกำหนดโดยรัฐ

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสมัยเขมรแดงและเฮง สัมรินอาจประมวลได้ว่า ในสมัยเขมรแดง มีนโยบายที่ทำลายฐานรากทางพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ โดยบังคับให้พระสงฆ์ลาสิกขาและทำลายความเชื่อความศรัทธาต่อพระสงฆ์และศาสนา รวมทั้งรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คือ แม้ว่าเขมรแดงจะทำลายระบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพระสงฆ์ แต่ทำลายได้เพียงรูปแบบและภาพลักษณ์ภายนอกเท่านั้น เพราะเขมรแดงไม่อาจห้ามความเคารพศรัทธาของชาวกัมพูชาที่มีต่อพระสงฆ์ และการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาได้ ซึ่งในความเป็นจริงความผูกพันระหว่างพุทธศาสนา พระสงฆ์และประชาชนยังคงมีอยู่อย่างแนบแน่น เห็นได้จากเมื่อเขมรแดงสิ้นสุดการปกครองพระสงฆ์ได้รับอนุญาตกลับมาบวช ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอีกครั้ง

ในสมัยเฮง สัมริน การปฏิบัติต่อพระสงฆ์แตกต่างจากสมัยเขมรแดง ทั้งนี้มีปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ การที่รัฐบาลเฮง สัมรินได้รับการสนับสนุนจากเวียดนาม จึงได้รับอิทธิพลและแนวปฏิบัติจากเวียดนามที่ใช้หลักปรัชญาขงจื้อมาใช้ในการปฏิวัติประเทศ ทำให้รัฐบาลเฮง สัมรินมีความประนีประนอมกว่าเขมรแดง มีผลให้พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ และรูปแบบพิธีกรรมทางศาสนาถูกนำกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแต่อยู่ภายใต้กรอบของการปฏิวัติที่รัฐเป็นผู้กำหนด

บทที่ 3

สถานภาพของพระสงฆ์ ระหว่าง ค.ศ.1975-1989

บทนี้จะได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบถึงสถานภาพของพระสงฆ์ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 โดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของพระสงฆ์ภายใต้รัฐบาลเขมรแดงและเฮง สัมริน โดยรัฐบาลเขมรแดงปกครองกว่า 3 ปี และรัฐบาลต่อมาคือเฮง สัมริน ปกครองประเทศ เกือบ 10 ปี¹ เหตุที่ต้องศึกษาเปรียบเทียบก็คือรัฐบาลทั้งสองนำอุดมการณ์คอมมิวนิสต์มาใช้ปกครองประเทศ แต่มีการปฏิบัติแตกต่างกันจนทำให้สถานภาพของพระสงฆ์มีความแตกต่างกัน โดยในที่นี้จะได้ยกเหตุการณ์และผลที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ มาเป็นกรณีเปรียบเทียบว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์กัมพูชา ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1975-1989 จนส่งผลโดยรวมต่อพระสงฆ์ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนพระสงฆ์ ธรรมเนียมวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ เช่นการศึกษา การเผยแผ่และศาสนกิจที่พึงกระทำของพระสงฆ์ต้องอยู่ในภาวะที่ชะงักงัน จนกล่าวได้ว่ารากฐานทางสังคมที่มีพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์เป็นผู้สืบต่อเกือบสิ้นไปจากสังคมกัมพูชา การเปรียบเทียบนี้จะยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและให้รายละเอียดถึงความแตกต่าง ของเหตุการณ์ดังกล่าวโดยสรุปเปรียบเทียบถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้น รวมทั้งศึกษาถึงสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายในและนอก ที่เข้ามาเป็นตัวแปรจนเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงต่อสถานภาพของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ

1. ปัจจัยที่มีผลต่อความแตกต่างของสถานภาพพระสงฆ์

สถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา สมัยเขมรแดงและเฮง สัมริน มีปัจจัยต่าง ๆ เป็นตัวแปรก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างของพระสงฆ์ ปัจจัยนี้ประกอบไปด้วยปัจจัยภายในและภายนอก ประกอบกับก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในองค์กรรวมของสังคม ซึ่งอาจจำแนกปัจจัยดังกล่าวได้คือ

1.1 ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกในที่นี้หมายถึงอุดมการณ์ทางการเมือง และการแทรกแซงจากต่างชาติ ที่เข้ามาครอบงำและมีอิทธิพลขึ้นนำการเมืองภายในกัมพูชา จนเป็นผลให้เกิดการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่ม การต่อสู้ทางทหาร และนำไปสู่การปฏิวัติในที่สุด ส่งผลให้สภาพสังคมกัมพูชาเปลี่ยนไป และผลที่เกิดขึ้นกระทบต่อสถานภาพของพระสงฆ์ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาถึงรากฐานของปัญหา เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา โดยให้รายละเอียดปัจจัยภายนอกดังนี้

¹รัฐบาลเขมรแดงปกครองประเทศเมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ.1975 ถึง 7 มกราคม ค.ศ.1979 รวมเวลา 3 ปี 8 เดือน รัฐบาลเฮง สัมริน เข้าปกครองประเทศเมื่อวันที่ 7 มกราคม ค.ศ.1979 ถึง 30 เมษายน ค.ศ.1989 รวม 9 ปี 3 เดือน รายละเอียดใน เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 329-379.

1.1.1 อุดมการณ์ทางการเมือง

ช่วงก่อน ค.ศ.1975 อุดมการณ์ "คอมมิวนิสต์" ถูกกลุ่มผู้นำประเทศในอินโดจีนใช้ในการปฏิวัติ เขมรแดงภายใต้การนำของ พอล พต เขียว สัมพัน เอียง สารี ได้นำอุดมการณ์คอมมิวนิสต์มาใช้ในการปกครองประเทศกัมพูชา โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพ และลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในกัมพูชา ตามแนวทางดังนี้คือ (1) ต้องการให้รัฐเป็นเจ้าของการผลิต (2) รัฐให้สวัสดิภาพแก่ประชาชนโดยจัดระบบรัฐสวัสดิการ (3) การหลุดพ้นจากการเป็นทาสของวัตถุ(แก่นของสังคมนิยม)¹ เมื่อมีการนำสังคมนิยมเข้ามาก็ต้องมีการทำลายทุนนิยม ที่เขมรแดงเรียกว่า "พวกศักดินา" จึงเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และระบบต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมนิยมตามที่รัฐบาลได้ยึดถือเป็นแนวทางในการบริหารประเทศ

เขมรแดงปกครองประเทศได้พยายามปฏิวัติสังคมตามแนวทางคอมมิวนิสต์ที่ว่า "การปฏิวัติหมายถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อให้ระบบนายทุนสิ้นสุดลงและสร้างระบบสังคมนิยมขึ้น การปฏิวัติเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำลายอำนาจของนายทุนและสร้างรัฐของผู้ใช้แรงงานขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนี้ มาร์กซิสต์ เรียกว่าการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ โดยเป็นการทำลายพื้นฐานทางเศรษฐกิจของการกดขี่ทางชนชั้น"²

ในระหว่าง ค.ศ.1975-1979 สังคมกัมพูชาโดยรวมถูกปฏิวัติตามแนวทาง "สังคมนิยม" ผลจึงเกิดขึ้นกับสังคมโดยรวมไม่ว่าจะเป็นประชาชน พระสงฆ์ที่ต้องสึก สูญหายหรือมรณภาพ กับระยะเวลากว่า 3 ปี ที่เขมรแดงปกครองประเทศกัมพูชา การให้สัมภาษณ์ครั้งสุดท้ายของ พอล พต เกี่ยวกับการรับอุดมการณ์ภายนอกมาเป็นแนวทางปฏิวัติว่า "ความเป็นชาตินิยมและความต้องการที่จะต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคม เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากหลายแหล่งด้วยกัน ตั้งแต่มาร์กซ์ เลนิน จนถึงมหาตมะคานธี จนไม่อาจระบุได้ว่าอิทธิพลทางความคิดจากแหล่งใดมีความสำคัญเป็นพิเศษ"³

ความคิดทางการเมืองเริ่มแรกที่มีอิทธิพลต่อผู้นำเขมรแดง เช่น พอล พต เขียว สัมพัน เมื่อครั้งไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส คืออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่มีแนวทางปฏิวัติสังคมนิยม⁴ และใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ระหว่าง ค.ศ.1975-1979 รวมทั้งแนวคิดและรูปแบบการปฏิวัติตามแบบเหมา เจ๋อตุง ที่ถูกส่งรูปแบบการปฏิวัติจากจีนสู่กัมพูชา⁵ และมีอิทธิพลต่อผู้นำในการนำมาปฏิวัติประเทศ

เฮง สัมรินเป็นกลุ่มคอมมิวนิสต์ในระบบเขมรแดงเดิม เมื่อมีการแตกแยกทางอุดมการณ์กับกลุ่มพอล พตจึงหนีไปขอการสนับสนุนจากเวียดนามที่กำลังขัดแย้งกับรัฐบาลเขมรแดงในเรื่องพรมแดน รัฐบาลเฮง สัมรินจึงเป็นรัฐที่อยู่ภายใต้การชี้นำของเวียดนามที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ด้วย

¹ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2539). *ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง*. หน้า 256.

²แหล่งเดิม.

³ธีระ นุชเปี่ยม. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 112. (อ้างจาก Far Eastern Economic Review 30 October 1997 p.21)

⁴เฉียว เฉียบ (ကျွ ချေ့ အាយ 46 ปี อดีตพระสงฆ์ก่อนปี 1975) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ตัวงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ บ้านอำเภอบ่อเวล จังหวัดพระตะบอง เมื่อ 30 กันยายน 2543.

⁵คลังสมดุจดาวฤกษ์. (2523). *กัมพูชาจากโคลนาฎกรรมสู่การคืนชาติ*. หน้า 3-5.

เงื่อนไขทางการเมืองภายในประเทศกัมพูชา รวมทั้งการเมืองระหว่างประเทศ นโยบายของคอมมิวนิสต์ ในรัฐบาลสมัยเอง สัมรินที่เวียดนามให้การสนับสนุนจึงมีท่าทีที่ผ่อนปรน โดยเพียงตั้งเงื่อนไขให้ พระสงฆ์ปฏิบัติในบางประการและใช้ประโยชน์จากพระสงฆ์ในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งต่างจาก สมัยเขมรแดง

1.2 การแทรกแซงจากต่างประเทศ

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานการณ์ทางการเมืองของโลกถูกแบ่งเป็นสองฝ่ายคือ โลกเสรีกับโลกคอมมิวนิสต์ ที่ต่างพยายามขยายอิทธิพลเข้าไปในประเทศโลกที่สามเพื่อแสวงหา พันมิตรและแนวร่วมด้วยวิธีการที่เรียกว่าสงครามเย็น โซเวียต อเมริกา และจีน ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยสนับสนุนให้ประเทศในภูมิภาคสู้รบกันเองที่เรียกว่าสงคราม ตัวแทน การสนับสนุนเป็นไปรูปของการช่วยเหลือทางด้านอาวุธ ด้านเศรษฐกิจและอื่นๆ ดังนั้นการ เข้ามาของประเทศต่าง ๆ ของกลุ่มการเมืองสองกลุ่มที่เปลี่ยนกันขึ้นมาปกครองประเทศ ได้กลายเป็น การแข่งขันทางการเมืองภายในอย่างสูง ดังจะเห็นได้ดังนี้

จีน เข้ามามีอิทธิพลในอินโดจีน ด้วยเหตุผลของความมั่นคงและยุทธศาสตร์ของประเทศจีน ที่มีพื้นที่ติดกับเวียดนามและโซเวียต รวมทั้งความขัดแย้งกับเวียดนามที่มีโซเวียตให้การสนับสนุน¹ ทำให้จีนพยายามแสวงหาพันธมิตรกับประเทศอื่น ๆ และกัมพูชาเป็นอีกประเทศหนึ่งที่จีนเข้ามามีบทบาท ในรูปของการช่วยเหลือด้านต่าง ๆ² กัมพูชาสมัยเขมรแดงกับจีนจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทั้งนี้จะ เห็นได้จากคำกล่าวของพอล พต เมื่อครั้งไปเยือนจีนในเดือนกันยายน ค.ศ.1977 ว่า"เราได้ประยุกต์ ความคิดของเหมา เจ๋อ ตุง ตั้งแต่เมื่อเรามีเพียงมือเปล่าเท่านั้น ชาวเขมรและนักปฏิวัติทั้งโลกมีความ เชื่ออย่างแท้จริงว่าความคิดของเหมา เจ๋อ ตุงนั้นก่อให้เกิดผลที่ลึกซึ้งและชัยชนะ" การขยายอิทธิพล ของจีนสมัยเขมรแดงจึงเป็นการส่งผ่านแนวทางปฏิวัติที่เรียกว่า"การปฏิวัติวัฒนธรรม"มาสู่กัมพูชา³ ผู้นำกัมพูชาชื่นชมกับวิธีการดังกล่าว แม้ว่ารูปแบบการปฏิวัติในจีนเคยล้มเหลวมาแล้ว จึงมีผู้ตั้งข้อ

¹ดูความขัดแย้งระหว่างโซเวียต และจีนจาก พรประภา ภัทรธีรกุล. (2542). ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีน กับโซเวียต ในช่วง ค.ศ.1949-1989. หน้า 37-60.

²สมพงษ์ ชูมาก. (2527). ความพยายามของนานาประเทศในการแก้ปัญหาวิกฤติในกัมพูชา. หน้า 185-189. นโยบายของจีนในการเข้ามามีบทบาท (1.) เป็นการขัดขวางการขยายอิทธิพลของโซเวียตที่มี เวียดนามเป็นตัวแทน (2.) ต่อต้านอิทธิพลของเวียดนามในอินโดจีนและขัดขวางการก่อตั้งกลุ่มประเทศที่เป็น ปฏิปักษ์กับจีนในบริเวณพรมแดนด้านใต้ (3.) และพยายามทุกวิถีทางเพื่อมิให้दनหมดอิทธิพลในประเทศ อินโดจีน.

³นรนิติ เศรษฐบุตร. (2525). รายงานการวิจัยการขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและ สหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนระหว่างเขมรกับญวนขยายตัวและยืดเยื้อ. หน้า 65.

สังเกตไว้ว่า“รูปแบบการปฏิวัติดังกล่าวอาจมองได้เพียงว่าเป็นการปฏิวัติที่จีนนำออกมาปฏิวัตินอกประเทศจีนเท่านั้น”¹

เมื่อเวียดนามส่งกำลังทหารบุกโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดงที่จีนสนับสนุน ในปี 1979 จีนมองว่าเวียดนามเป็นพันธมิตรของโซเวียต การกระทำของเวียดนามเป็นการขัดผลประโยชน์ของจีนซึ่งจีนยอมรับไม่ได้² เพราะจีนถือว่ากัมพูชาเป็นเขตอิทธิพลของจีน รวมทั้งการที่โซเวียตเข้ามาสนับสนุนเวียดนามเข้ายึดครองกัมพูชา จีนมองว่าเป็นความพยายามของโซเวียตในการปิดล้อมจีน ที่มีพรมแดนติดกับเวียดนามและโซเวียต³ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1979 จีนได้ส่งทหารรุกเข้าไปในดินแดนเวียดนามจนกลายเป็นสงครามจีน – เวียดนาม โดยจีนอ้างว่าเพื่อเป็นการสั่งสอนการกระทำที่ก้าวร้าวของเวียดนามต่อเขมรแดงซึ่งจีนให้การสนับสนุนอยู่⁴ หรืออีกกรณีหนึ่งเป็นการช่วยเหลือเขมรแดงจากเวียดนาม

ภายหลังจากที่เขมรแดงเป็นผู้ปราชัยและถอยร่นไปอยู่ตามป่าบริเวณชายแดนไทย จีนยังคงสนับสนุนเขมรแดงในด้านอาวุธและความช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ และส่งผลให้สงครามภายในประเทศกัมพูชา ระหว่างฝ่ายเอง ลัทธิที่มีเวียดนามและโซเวียตให้การสนับสนุน กับฝ่ายเขมรแดง ที่มีจีนเป็นผู้สนับสนุนยึดเยื่อออกไปกว่าทศวรรษ

เวียดนาม ระหว่างที่พอล พต กำลังดำเนินการ “ถอนราก” ศัตรูที่ต่อต้านการปฏิวัติภายในประเทศ ความขัดแย้งเรื่องพรมแดนกับเวียดนาม ทำให้กัมพูชาประชาธิปไตยตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับเวียดนามเมื่อสิ้น ค.ศ.1977 และในปีต่อมาเขมรแดงได้ประกาศว่าเวียดนามเป็น“ศัตรูหมายเลขหนึ่งแทนจักรวรรดินิยมอเมริกา”⁵ ความขัดแย้งรุนแรงระหว่างเวียดนามและกัมพูชาเกิดขึ้นในช่วงที่ความสัมพันธ์จีนกับเวียดนามเสื่อมทรามลง ความหวาดระแวงของเวียดนามเกี่ยวกับท่าทีของจีนที่อยู่เบื้องหลังการคุกคามและทำลายของเขมรแดง รวมทั้งการที่เวียดนามได้ทำสนธิสัญญาสันติภาพและ

¹ คลังสมุดดาวฤกษ์. (2523). *กัมพูชาจากโศกนาฏกรรมสู่การคืนชาติ*. หน้า 3.

² อรอนงค์ น้อยวงศ์. (2541). *กัมพูชา : นโยบายต่างประเทศของไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์*. หน้า 53.

³ นฤมิตร สอดสุข. (2537). *ประวัติศาสตร์สาธารณรัฐประชาชนจีน จนถึงยุคสี่ทันสมัย : ผลกระทบต่อ พคท.* หน้า 50.

⁴ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Chang Pao Min. (1985). *Kampuchea Between China and Veitnam*. pp.72-90; จุลชีพ ชินวรรณโณ. (2529). *ชนวนสงคราม ไทย จีน อินโดจีน*. หน้า 10 – 12.

⁵ วีระ นุชเปี่ยม. *เล่มเดิม*. หน้า 109; (อ้างจาก Joseph R Pouvatthy, “Cambodian-Vietnamese Relations”, *Asain Survey*, April 1986 p.447)

ความร่วมมือกับโซเวียต ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1978¹ เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เวียดนามตัดสินใจใช้กำลังทหารบุกเข้ามาในดินแดนกัมพูชาเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 1978 และสามารถยึดกรุงพนมเปญได้ในเดือนมกราคมปีถัดมา การปฏิวัติโดยคอมมิวนิสต์กัมพูชากลุ่มพล พต จึงสิ้นสุดลง²

เวียดนามหวาดระแวงอิทธิพลของจีนในกัมพูชา โดยเกรงว่าจีนจะใช้กัมพูชาปิดล้อมกดดันเวียดนาม³ ใน ค.ศ.1978 มิตรภาพและความใกล้ชิดระหว่างจีนและกัมพูชามีเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากในช่วงดังกล่าวจีนได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกัมพูชาในสมัยเขมรแดงเป็นอย่างมาก ประกอบกับการที่ต่างฝ่ายต่างมีความขัดแย้งกันเป็นฐานเดิมจึงกลายเป็นความหวาดระแวงระหว่างจีนกับเวียดนามเวียดนามกับกัมพูชา จึงเป็นผลให้มีการใช้กำลังทางทหารคุกคามซึ่งกันและกัน

การที่เวียดนามขัดแย้งกับกัมพูชา จนกระทั่งเวียดนามใช้กำลังทหารบุกยึดกัมพูชาเพื่อยุติปัญหาพร้อมทั้งตั้งรัฐบาลเอง สัมริน เข้ามาปกครองประเทศกัมพูชา ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมกัมพูชาโดยรวม ซึ่งรวมไปถึงพระสงฆ์กัมพูชาไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง

สหภาพโซเวียต ในสมัยลีโอนิด เบรซเนฟ (Leonid Brezhnev) เป็นเลขาธิการใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต เข้ามามีอิทธิพลในอินโดจีน ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาพันธมิตรและเผยแพร่

¹ อรอนงค์ น้อยวงศ์. *เล่มเดิม*. หน้า 37-38; ข้อมูลของ เขียน ธีระวิทย์. (2542). *เวียดนาม สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ*. หน้า 243; ให้รายละเอียดว่าในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1978 เวียดนามส่งโว เหงียน เกียบ (Vo Nguyen Giap) รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม ไปมอสโก อย่างลับ ๆ หลังจากนั้นไม่นานอาวุธจำนวนมากถูกส่งมาเวียดนาม และในปลายเดือนเดียวกัน เวียดนามได้เข้าเป็นสมาชิกสภาให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (COMECON) ซึ่งครอบงำโดยโซเวียต รวมทั้งใน วันที่ 3 พฤศจิกายน 1978 เวียดนาม โดยนายกรัฐมนตรีฟาม วัน ดง (Pham Van Dong) และเลขาธิการใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม เล หยวน ได้ลงนามกับโซเวียต ที่มี เบรซเนฟ เลขาธิการใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต กับนายกรัฐมนตรี โคชกิน การที่เวียดนามได้จัดตั้งเขมรแดง สัมริน ในนาม "แนวร่วมแห่งชาติกัมพูชาเพื่อกอบกู้กัมพูชา" (Kampuchea National United Front for National Salvation) เพื่อเป็นข้ออ้างต่อชาวโลกว่าเวียดนามส่งทหารเข้าไปในกัมพูชาเพราะได้รับการร้องขอให้ช่วย เพื่อปลดปล่อยกัมพูชาจากระบบพล พต จาก"แนวร่วมแห่งชาติกัมพูชาเพื่อกอบกู้กัมพูชา".

² ธีระ นุชเปียม. *เล่มเดิม*. หน้า 109.

³ ปิ่นทอง ใจสุทธิ. *เล่มเดิม*. หน้า 37.

อุดมการณ์คอมมิวนิสต์¹ โดยการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน การทหารและเศรษฐกิจ รวมทั้งการมีฐานทัพในเวียดนามด้วย² เหตุผลอีกประการหนึ่งเพื่อสกัดกั้นการแสวงหาพันธมิตรของสหรัฐ ทำให้ประเทศที่ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตเช่นเวียดนามมีอำนาจในการต่อรองในระดับต่าง ๆ พร้อมทั้งมีกำลังทางทหารและศักยภาพทางอาวุธเพียงพอขูดกัมพูชาจากเขมรแดง และตั้งรัฐบาลเอง สัมรินขึ้นมารองรับการส่งผ่านคำสั่งจากเวียดนามอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งนั้นก็หมายความว่าอำนาจแฝงจากประเทศชั้นนำในโลกของคอมมิวนิสต์เช่นโซเวียต มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประเทศบริวารอย่างเวียดนาม³ ในการใช้กำลังทางทหารต่อกัมพูชาในสมัยเขมรแดง

อเมริกา เข้ามาในภูมิภาคอินโดจีนด้วยสาเหตุหลัก เพื่อการสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์⁴ ดังนั้นในสมัยประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน(Richard Nixon:1969-1974) สหรัฐเข้ามามีบทบาทในกัมพูชาสมัยนายพลลอน นอล ด้วยการช่วยเหลือทางอาวุธ การทหาร รวมทั้งการช่วยเหลือในรูปแบบอื่น ๆ แต่ไม่ประสบความสำเร็จเมื่อเขมรแดงยึดพนมเปญได้ ในปี 1979 เมื่อเขมรแดงพ่ายแพ้แก่กองกำลังเวียดนาม อเมริกาเข้ามามีบทบาทอีกในสมัยประธานาธิบดีเจอร์ลด์ ฟอร์ด (Gerald R.

¹ อรอนงค์ น้อยวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 23-44.

ดีเอเดอ ไฮเซนซิง (Dieter Heinzing) นักวิชาการชาวเยอรมันได้ทำการศึกษาไว้ว่าเหตุผลของการเข้ามาของโซเวียตในภูมิภาคนี้ และให้การสนับสนุนเวียดนามเนื่องจาก

1. ส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ระดับโลกของโซเวียตที่มุ่งต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก โดยพยายามหาทางขยายระบบฐานทัพในช่วงต่าง ๆ ของโลก ทั้งนี้สหภาพโซเวียตต้องการจัดสร้างฐานทัพอย่างถาวรในเวียดนาม (กัมรานห์ ดานัง และไฮฟอง) และในกัมพูชา(กัมปงโซม)

2. เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์สหภาพโซเวียตที่มุ่งปกป้องปีกด้านตะวันออกเฉียงใต้ของตน มีมองโกเลีย อัฟกานิสถาน และเวียดนาม ต่างมีบทบาทสำคัญต่อเป้าหมายนี้ ซึ่งก็คือการปิดล้อมจีนนั่นเอง

3. การต่อสู้เพื่อชัยชนะของคอมมิวนิสต์ระดับโลกของที่สหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ โดยเวียดนามเป็นที่มั่นหลักสหภาพโซเวียตในการขยายอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

4. เพื่อให้เป็นที่ยอมรับในการมีสิทธิ์มีเสียงอย่างถาวรเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ในภาคพื้นเอเชีย

ข้อมูลจากอรอนงค์ น้อยวงศ์. แหล่งเดิม. หน้า 37-38: (อ้างจาก Dieter Heinzing. "The Role and Interest of the USSR in Indochina," in Indochina and Problems of Security and Stability in Southeast Asia, Khien Theeravit and Mc Alister Brown, eds, Chulalongkorn University Press. 1981. pp. 138 -139).

² แหล่งเดิม. หน้า 46.

ข้อมูลจากแหล่งเดิม. หน้า 43; ความช่วยเหลือที่โซเวียตให้แก่เวียดนามนั้น ระหว่างปี ค.ศ.1976-1980 มูลค่า ประมาณ 812 ล้าน(US)/ปี ระหว่างปี ค.ศ.1981-1986 ประมาณ 3,200 ล้าน(US).

³ นรนิติ เศรษฐบุตร. เล่มเดิม. หน้า 11.

⁴ ทศวิยา อังคณางค์. (2523). กัมพูชาประชาธิปไตยหลังปลดปล่อยจนถึงเวียดนามยึดครอง. หน้า.15; ใน ค.ศ.1970 รัฐบาลยังคงส่งทหารเข้ามาประจำการฐานทัพในประเทศไทย ประมาณ 40,000 คนเศษ เพื่อส่งไปทำสงครามในเวียดนาม.

Ford) โดยการสนับสนุนเขมรฝ่ายต่อต้าน¹ เช่น กลุ่มของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ซอน ซาน โดยมีจีนยังให้การสนับสนุนเขมรแดงอยู่ และมีไทยเป็นจุดส่งผ่านความช่วยเหลือ เพื่อต่อต้านอำนาจการขยายตัวของเวียดนามที่มีโซเวียตสนับสนุนอยู่อีกชั้นหนึ่ง สอดคล้องกับข้อมูลของฟวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์ ให้รายละเอียดว่า” ขณะที่จีนและไทยมักเล่นบทเป็นด่านหน้าของพันธมิตรเขมรแดง สหรัฐเล่นบทเป็นกองหนุนโดยให้การสนับสนุนอย่างลับ ๆ ผ่านจีน ไทย และพันธมิตรเขมรแดง (สมเด็จพระนโรดม สีหนุ และซอน ซาน) อีกต่อหนึ่งดังอดีตที่ปรึกษาสภาความมั่นคงแห่งสหรัฐ นายเบรนต์ชินสกี (Zbigniew Brzezinski) กล่าวไว้เมื่อปี 1979 ว่า ”สหรัฐสนับสนุนให้จีนช่วยเหลือพอล พต ซึ่งเป็นคนที่น่ารังเกียจ เพราะสหรัฐสนับสนุนพอล พต ไม่ได้แต่เงินทำได้”²

ไทย ในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี(ค.ศ.1964-1973)มีนโยบายเกาะติดอยู่กับอเมริกา ในการดำเนินนโยบายต่อกลุ่มประเทศในอินโดจีนเพื่อสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกา³ รวมทั้งเรื่องยุทธศาสตร์และความมั่นคงอันเนื่องมาจากภัยคุกคามของพรรคคอมมิวนิสต์ไทยที่มีฐานจัดตั้งอยู่ทางภาคอีสานและในกลุ่มประเทศอินโดจีน เมื่อพนมเปญแตก ใน ค.ศ.1979 ฝ่ายเขมรแดงได้ถอยร่นไปอยู่ตามพรมแดนไทยและทำสงครามต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลเฮง สัมริน ขณะนั้นในทางการทูต ไทยรวมทั้งประเทศอื่น ๆ ยังให้การรับรองรัฐบาลรัฐบาลเขมรแดง นอกจากนั้นในสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็นนายกรัฐมนตรี ไทยอนุญาตจีนให้ส่งความช่วยเหลือแก่กลุ่ม เขมรแดง เช่น อาวุธ และความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ เพื่อต่อสู้กับรัฐบาลเฮง สัมริน ที่เวียดนามสนับสนุน โดยแลกเปลี่ยนกับการที่จีนไม่สนับสนุนขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁴ นักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้ว่า”เป็นที่รู้กันว่าจีน ไทย สหรัฐ ต่างให้การสนับสนุนเขมรแดง มาโดยตลอด เพื่อใช้คานอิทธิพลเวียดนามในกัมพูชาและต่อต้านรัฐบาลฮุน เซิน”⁵

การแทรกแซงจากภายนอก มีส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดความรุนแรงเช่นกรณีของเขมรแดง ก่อนปี 1975 เขมรแดงถูกฝ่ายปกครอง เช่น สมเด็จพระนโรดม สีหนุ และนายพล ลอนนอล ปราบ

¹ข้อมูลจากสภาครองเกรสในปี 1986 ระบุว่าในระหว่างปี 1979-1986 สหรัฐให้เงินสนับสนุนเขมรแดง ถึง 85 ล้านดอลลาร์สหรัฐ รัฐบาลสหรัฐปฏิเสธข่าวนี้และเจ้าหน้าที่ที่ปล่อยข้อมูลนี้ออกมาก็ถูกสั่งย้ายทันที Newsweek เคยรายงานในปี 1983 ว่าหน่วยข่าวกรองของสหรัฐ (CIA) ได้ร่วมกับจีนส่งอาวุธสนับสนุนให้กองกำลัง พอล พต , นิตยสาร Far Eastern Economic Review ปี 1987 ตีพิมพ์เอกสารที่ระบุว่าเจ้าหน้าที่สถานทูตสหรัฐ ฯ ในไทยพยายามที่จะใช้อดีตทหารอังกฤษทำหน้าที่ลักลอบอาวุธเข้าไปช่วยกลุ่มพอล พต โดยจ่ายค่าจ้างเป็นทอง ในเวทีการทูต สหรัฐเป็นผู้นำชาติตะวันตกที่ให้การสนับสนุนเขมรแดงและพันธมิตร (สมเด็จพระนโรดม สีหนุ และซอน ซาน)ครองที่นั่งในสหประชาชาติเป็นเวลา 14 ปี ติดต่อกันนับแต่เขมรแดงสิ้นอำนาจลงฟวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 338.

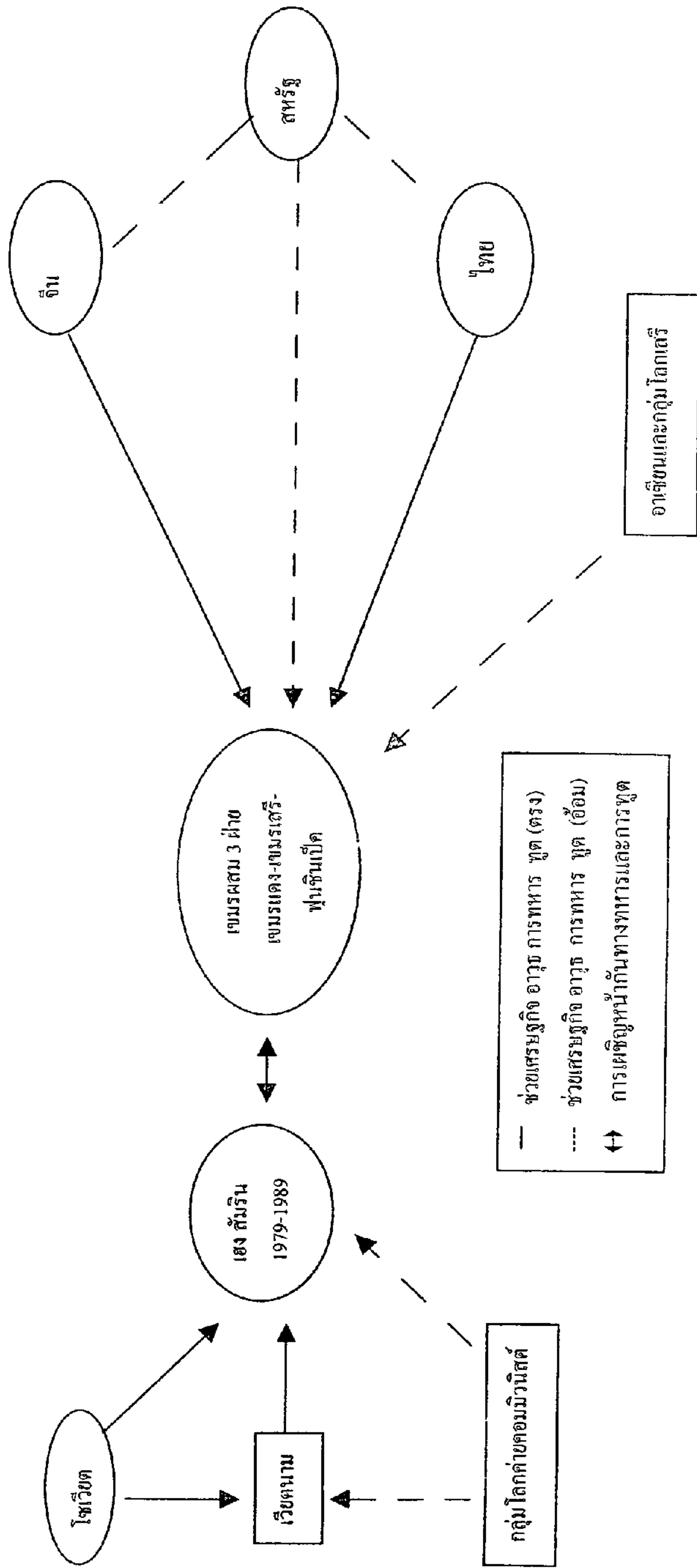
²ฟวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 338; (อ้างจาก Kiernan “Inclusion of the Khmer Rough in Cambodia Peace Process : Causes and Consequences,” in his *Genocide and Democracy in Cambodia* p.210).

³สมพงษ์ ชูมาก. *เล่มเดิม*. หน้า 119 – 200; นฤมิตร สอดสุข. *เล่มเดิม*. หน้า 17-18.

⁴นฤมิตร สอดสุข. *เล่มเดิม*. หน้า 54-55.

⁵ฟวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์. *เล่มเดิม*. หน้า 337.

แผนผังความสัมพันธ์ของรัฐบาลขมแดงและเฮง สัมรินกับนานาชาติ ระหว่าง ค.ศ.1979-1989

ผังประกอบ 3 ความสัมพันธ์ของรัฐบาลขมแดงและเฮง สัมรินกับนานาชาติ
ที่มา : ดัดแปลงจาก ชุมพล เลิศรัฐการ. (2535). กัมพูชาในการเมืองโลก. หน้า 285.

ปรามด้วยความรุนแรง จึงเป็นประเด็นหนึ่งเมื่อเขมรแดงปกครองประเทศ จึงใช้นโยบายที่แข็งแกร่ง และปฏิบัติกับกลุ่มต่อต้านการปฏิวัติอย่างเด็ดขาดและรุนแรง¹

การที่แต่ละฝ่ายในกัมพูชาต่างมีผู้สนับสนุนจึงทำให้สงครามภายใน หรือสงครามตัวแทนกลายเป็นสงครามกลางเมืองกินระยะเวลากว่า 10 ปี ซึ่งประเทศเหล่านี้เป็นปัจจัยภายนอกที่มาเป็นแรงเสริมสร้างอำนาจต่อรองภายใน เช่นในกรณีของเขมรแดงและเฮง สัมริน และการแทรกแซงจากต่างประเทศ การสู้รบจึงยังคงอยู่ตลอดระยะเวลาที่เวียดนามยังคงทหารอยู่ในกัมพูชา² ซึ่งอาจพิจารณาได้จากแผนผังหน้า 76 ว่าการที่ต่างฝ่ายมีประเทศจากภายนอกมาสนับสนุนได้กลายเป็นความยึดเยื้อและสงครามภายในอย่างไม่จบสิ้น นอกจากปัจจัยภายนอกที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัจจัยภายในที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมกัมพูชาซึ่งจะได้ทำการศึกษาต่อไป

1.2 ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในส่งผลเป็นเหตุการณ์ในทางประวัติศาสตร์ ที่พลิกผันไปอย่างไม่รู้จบจนกลายเป็นความเปลี่ยนแปลงในสังคมกัมพูชา และเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา ปัจจัยภายในที่จะกล่าวถึงคือ

ก. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เมื่อรัฐบาลเขมรแดงเข้ามาปกครองประเทศ การปฏิวัติเศรษฐกิจตามแนวทางของผู้นำที่ต้องอาศัยภาคการเกษตรเป็นปัจจัยนำที่เรียกว่า "เกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง" จึงเกิดนโยบายการอพยพมวลชนเพื่อไปสู่ภาคการเกษตร จึงส่งผลให้พระสงฆ์ต้องถูกบังคับให้ไปอยู่ในแรงงานภาคการเกษตร เช่นเดียวกับมวลชนอื่นที่ต้องยอมจำนนในสมัยเขมรแดง

ต่อมาในสมัยรัฐบาลเฮง สัมริน รัฐบาลมีเหตุผลเข้มงวดต่อผู้ที่จะเป็นพระภายหลังที่มีการให้รื้อฟื้นศาสนา วัดและให้มีการบวชพระสงฆ์แต่รัฐกำหนดว่า ต้องอายุ 50 ปี ใครที่อายุน้อยกว่านั้นห้ามบวช ใครไม่ปฏิบัติตามมีหลักฐานว่าถูกบังคับให้สึก รัฐได้อ้างเหตุผลต่อกรณีนี้ว่าเป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ต้องการแรงงานคนหนุ่ม ไปสู่ภาคการผลิต และความมั่นคงของประเทศด้วยการเป็นทหาร เพราะเมื่อรัฐบาลเฮง สัมรินเข้ามาปกครองประเทศระบบเศรษฐกิจโดยรวมไม่ดีนักกล่าวคือ เกิดภัยธรรมชาติในช่วงแรก ผลิตอาหารไม่เพียงพอสำหรับประชาชน จนปรากฏเป็นข่าวไปทั่วเมื่อมีประชาชนอดอาหารและตายตามถนน³

ข. ปัจจัยทางสังคม ก่อนปี 1975 ประเทศกัมพูชาประสบภาวะสงครามกลางเมือง ทั่วประเทศเต็มไปด้วยผลจากสงครามและซากของความสูญเสียชีวิต ประชาชนอยู่เป็นฝักเป็นฝ่ายระหว่างนิยมคอมมิวนิสต์และเสรีนิยม จึงกลายเป็นว่าสังคมมีความแตกแยก แม้แต่ในหมู่พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งสนับสนุนฝ่ายรัฐบาลลอน นอล และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นฝ่ายเขมรแดงเกิดความเป็นฝักเป็นฝ่ายอย่างชัดเจน⁴ ประชาชนส่วนหนึ่งพึงพอใจกับแนวทางของเขมรแดง สังเกตได้จากเมื่อเขมรแดงเข้าปกครองประเทศประชาชนไม่ได้

¹ธีระ นุชเปียม. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 77-78.

²สถาบันเอเชียศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2528). *ไทยกับปัญหากัมพูชา*. หน้า 15-17.

³เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเดิม*. หน้า 361-362.

⁴Yang Sam. *op. cit.* pp.50-60.

ทำการขัดขึ้นหรือต่อต้านแต่อย่างใด กลับตีใจและแสดงอาการต้อนรับการเข้ามาของเขมรแดง คำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์กล่าวว่า “ประชาชนเต็มไปด้วยความปีติพากันมาออกอยู่ตามถนนหนทาง ในกรุงพนมเปญทุกหนทุกแห่งมีแต่ดอกไม้และรอยยิ้ม” แต่ผลที่ได้รับก็คือ “ทุกคนจะต้องจากเมืองไปเดี๋ยวนี้ อีกสักครู่เราจะเริ่มระเบิดเมืองทิ้ง”¹

ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงได้ให้การไว้ว่า ในช่วงก่อนการปฏิวัติปี 1975 ฝ่ายเขมรแดงได้พยายามดึงพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อใช้พระสงฆ์มาเป็นฐานสนับสนุนและสร้างการยอมรับจากประชาชนชาวพุทธ กระทั่งต่อมาเมื่อเขมรแดงได้รับชัยชนะจากการปฏิวัติ พระสงฆ์จึงถูกกล่าวหาว่าเป็นเพียงส่วนเกินตามหลักการของคอมมิวนิสต์ เป็นปลิงของสังคมไม่ทำอะไรคอยแต่จะสูบเลือดสูบเนื้อประชาชน²

มกราคม ค.ศ. 1979 เมื่อพนมเปญแตกครั้งที่ 2 ภาพของความเสื่อมสลายของสังคมกัมพูชา มีอย่างสูง การเริ่มต้นมีทั่วประเทศประชาชนมีสภาพชีวิตใหม่ ทุกอย่างเริ่มต้นที่หนึ่งใหม่ การศึกษาระบบเศรษฐกิจ การเริ่มชีวิตใหม่ ส่วนศาสนา รัฐบาลเฮง สัมริน อนุญาตให้มีการนับถือศาสนาแต่ก็ไม่สนับสนุน³

รัฐบาลอนุญาตให้ประชาชนมีเสรีในการนับถือศาสนา กิจกรรมทางพุทธศาสนาให้ปฏิบัติได้ แต่อยู่บนเงื่อนไขที่รัฐเป็นผู้กำหนด พระสงฆ์และสังฆมณฑลชาวพุทธอยู่ภายใต้การชี้นำของรัฐบาล ไม่ได้มีศักยภาพอะไรที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ภายใต้การพัฒนาตามที่ควรจะเป็น มีเพียงรูปแบบที่เคยปฏิบัติในสังคมกัมพูชาให้เป็นปกติเท่านั้นเอง พร้อมกับนั้นประชาชนยังไม่ได้ไว้วางใจต่อระบบที่มีเวียดนามหนุนหลังอยู่จึงอยู่ในอาการที่หวาดระแวงอย่างมากกับประสบการณ์ของอดีตที่ยังฝังอยู่ในความรู้สึกของชาวกัมพูชา จนเป็นผลให้ประชาชนกัมพูชาส่วนหนึ่งได้อพยพไปต่างประเทศ เพื่อหลีกเลี่ยงความมั่นคงของชีวิตตัวเองกับครอบครัว⁴

ค.อุดมการณ์ทางการเมือง แนวคิดต่อศาสนาตามลัทธิคอมมิวนิสต์มีว่า “ศาสนาคือยาเสพติด ศาสนาคือยาฝิ่น”⁵ ที่กลุ่มผู้นำเขมรแดงยึดถือโดยปฏิเสธการมีอยู่ของศาสนาทุกศาสนา⁶ ทหารเขมรแดง เช่น สุข รیب ได้กล่าวว่า “เขมรแดงไม่ชอบศาสนา และไม่ให้มีศาสนา”⁷ หรือเขียว สัมพันธ์ กล่าวกับสมเด็จพระนโรดม สีหนุในเรื่องของศาสนาไว้ว่า “ศาสนาไม่ดี เหมือนยาเสพติด เราต้องกำจัดความ งมงาย ออกไปจากประชาชน แต่หากท่านและประชาชนอยากเป็นชาวพุทธละก็เป็นได้เต็มที่มีเสรีเต็มที่ เดี่ยว

¹ คลังสมุดดาวฤกษ์. เล่มเดิม. หน้า 34-35.

² A Group of Lawer of Cambodia. *op cit.* p.190-195.

³ อีวา มิสลีวิก. (2534). *ลงทัณฑ์ผู้ยากไร้=Punishing The Poor The International Isolation of Kampuchea*. วิจารณ์วรรณ ก่อเกียรติขจร แปล. หน้า 59.

⁴ Usha Welarata. *op cit.* pp. 55-57.

⁵ ธนู อภิวัฒน์. (2534). *เสฉิน: ลัทธิสังคมนิยมกับศาสนา*. หน้า 6.

⁶ บุญปลุก ส่วนพงษ์. (2523). *พรรคคอมมิวนิสต์กับการปฏิวัติกัมพูชา*. หน้า 167-169.

⁷ สุข รیب (สุข รیب อายุ 33 อดีตทหารเขมรแดง) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ เมื่อ 30 สิงหาคม 2543.

นี้ประชาชนไม่ต้องการศาสนาแล้ว”¹ จากคำกล่าวของเขี้ยว สัมพันธ์อาจไม่ใช่บทสรุปว่านั่นคือการกระทำของเขมรแดง แต่เขี้ยวเป็นผู้บริหารระดับสูงของเขมรแดงคนหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติต่อศาสนาซึ่งมีผลต่อสถานภาพของพระสงฆ์ เพราะเมื่อผู้นำมีความยึดถืออุดมการณ์ทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์กับศาสนา ความพยายามกำจัดศาสนาและพระสงฆ์ที่มีอยู่ในกัมพูชาจึงเกิดขึ้น เมื่อถึงสมัยของเขมรแดง กลุ่มผู้นำได้สถาปนาความเชื่อใหม่ที่เรียกว่าสังคมนิยม มีผลให้จำนวนพระสงฆ์ที่เคยมีเป็นจำนวนมากสูญหายไปจากสังคมกัมพูชา ซึ่งสถิติของกรมโฆษณาการของรัฐบาลเอง สัมพันธ์ว่าพระสงฆ์กว่า 25,000 รูป² ถูกสังหารในสมัยเขมรแดง วัดซึ่งถือเป็นศาสนสถานและเป็นศูนย์กลางของสังคมกัมพูชาที่สถิตีก่อนหน้านั้นมีกว่า 3,000 วัด ในสมัยของเขมรแดงวัดเป็นเพียงโรงสำหรับเลี้ยงหมู³ และมีสถิติว่ากว่า 58 % ของวัดทั่วประเทศได้ถูกทำลาย⁴ ในส่วนของพระพุทธรูปมีหลักฐานว่ามีการทำลายทิ้ง ด้วยการทุบหรือใช้ระเบิดในส่วนที่เป็นทองเหลืองได้มีการนำไปหล่อเป็นรูปเหมือนของ พอล พต ผู้นำสูงสุดของเขมรแดง คัมภีร์ที่มีการจดจารึกหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาถูกนำไปทิ้งน้ำรวมทั้งนำมาฆาตกรรม หลักฐานนำมาอ้างอิงอาจจะกล่าวว่าเป็นหลักฐานของฝ่ายตรงกันข้ามกับ เขมรแดง แต่ผลที่ปรากฏออกมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 1979 คือข้อเท็จจริง แต่ประเด็นที่น่าศึกษาคือว่าทำไม พระพุทธศาสนาในยุคของเขมรแดงจึงได้ถูกหลักการปฏิวัติสังคมนิยมที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์ปฏิบัติรุนแรงเช่นนั้น ในเมื่อพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีรากฐานอยู่ในสังคมกัมพูชามาอย่างยาวนาน และเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่คู่กับการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชา แม้แต่ผู้นำอย่างพอล พต ครั้งหนึ่งได้รับการบ่มเพาะตามครรลองของศาสนาพุทธ ด้วยการบวชเป็นสามเณรและพระภิกษุในพระพุทธศาสนารวมกันเป็นเวลา 6 ปี⁵ คำว่ากฎแห่งกรรมมิได้เป็นบรรทัดฐานทางความคิดของพอล พต จากช่วงที่ดำรงตนศึกษาอยู่ในพระพุทธศาสนาได้ หรือว่าพระพุทธศาสนาอยู่ในภาวะที่อ่อนแอจนไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรองอะไรได้ จึงกลายเป็นว่าพระพุทธศาสนาต้องเป็นผู้ถูกกระทำไปในที่สุด ลุค ท้า(Look Tha) มองกรณีดังกล่าวว่า "เป็นเพราะพระสงฆ์ไม่ได้ถูกส่งเสริมให้มีความรู้ที่สูงอย่างเพียงพอ ในการที่จะสั่งสอนพร้อมกันนั้นประชาชนที่เป็นชาวพุทธ ไม่ได้เข้าใจหลักของศาสนาอย่างแท้จริง จึงทำให้เชื่อคำชักชวนที่เป็นเท็จของเขมรแดง"⁶

¹ โธม สีนุ. *เล่มเดิม*. หน้า 120.

² Satharanarat Procheamanit Kampuchea. (1983). *Ukittakam Robor Bonvait Tee Aanuttara Pheab Niyom Chinpekang Nung Borivar Pol Pot Ing Sary Kheiv Samphan Khanong Omrong Chanam 1975-1978*. pp. 6-12. (อุกฤษฏกรรมของผู้นิยมจีนคอมมิวนิสต์กับบริวาร พอล พต เขี้ยว สัมพันธ์ ในระหว่างปี 1975-1978; ภาษาเขมร).

³ หลวงตาจุม (เขมรเทศ ฐิ อายุ 86 เจ้าอาวาส)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดดงโกเปญ (เขมรเทศ) จ.พระตะบอง เมื่อ 3 มีนาคม 2543.

⁴ Oum Khem. (January-March, 1999) . "Toa Na Tee Robor Buddhasasana Nue Kambuchea," *Kambujasuniya*, (หน้าที่ของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา). 53 (1) : 21; (ภาษาเขมร).

⁵ อำนวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงษ์. (2522). "บทสัมภาษณ์ โปล โปท," ใน *เวียดนามกับการรุกรานกัมพูชา*. หน้า 235.

⁶ Usha Welarata. *op cit.* p 58-59.

อีกกรณีหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าผู้นำเขมรแดงขาดความเข้าใจอย่างแท้จริง ในบริบทของสังคมกัมพูชา ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนาที่ตัวเองเคยเข้าไปบวช หลักการของคอมมิวนิสต์ที่ตัวเองยึดถือปฏิบัติว่าคืออะไร รวมไปถึงไม่เข้าใจว่าสังคมกัมพูชามีพื้นฐานทางสังคมอย่างไร เช่น คนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา จนเป็นผลให้เกิดการปฏิวัติสังคมที่ไม่ได้มองถึงพื้นฐานของสังคมว่าเป็นอย่างไร ปฏิวัติสังคมด้วยอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เพียงด้านเดียวจึงทำให้ทำลายระบบโครงสร้างสังคมเดิมที่มีอยู่ในสังคมกัมพูชา

ถ้าเปรียบเทียบกับประเทศลาวที่ปฏิวัติสังคมด้วยระบบคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกัน จะเห็นถึงความแตกต่างได้อย่างชัดเจน มาร์ติน สจวร์ต-ฟ็อก (Martin Stuart-Fox)¹ ได้ทำการศึกษาไว้ว่าลาวปฏิวัติประเทศด้วยระบบคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกับกัมพูชาในช่วงเขมรแดง แต่พระพุทธศาสนาและระบบอื่น ๆ ที่อยู่ในสังคมลาวถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติ ทำให้พระพุทธศาสนาลาวมิได้ถูกทำลาย พระสงฆ์ยังอยู่และระบบต่าง ๆ ยังอยู่ มิได้มีอะไรหายไปไหนมีแต่เพียงการปรับเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการปฏิวัติภายใต้อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของลาวเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันกัมพูชาในช่วงเขมรแดงก็พยายามที่จะปฏิวัติสังคมเป็นแบบกัมพูชาเองเหมือนกันจากคำพูดของเฮียง ชารีที่ว่า "การปฏิวัติที่ไร้ต้นแบบ" แต่ถ้ามองกันจริง อาจเป็นการปฏิวัติที่ไร้ต้นแบบจริง ๆ ก็ได้เพราะผลที่ออกมาไม่ได้มีแบบตามที่กล่าวอ้าง

อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองที่รัฐบาลทั้งสองได้พยายามนำออกมาใช้ในช่วงสมัยเขมรแดงและสมัยเอง สัมริน เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามิใช่เป็นคอมมิวนิสต์ และในการปฏิวัติของรัฐบาลทั้งสองไม่ได้รักษาโครงสร้างเดิมของสังคมกัมพูชาไว้อย่างที่เคยมี จึงกลายเป็นว่าพุทธศาสนาและพระสงฆ์เป็นเพียงกลุ่มที่ถูกขับเคื้อนด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองภายในประเทศกัมพูชาภายใต้การปฏิบัติของผู้นำรัฐบาลทั้งสอง โดยเขมรแดงใช้พระพุทธศาสนาและสงฆ์เพื่อเป็นการยืนยันถึงอุดมการณ์ทางการเมืองว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ที่ยึดบนหลักการอย่างแท้จริงที่ไม่มีศาสนาตามแนวทางของการปกครองในตัวเอง สัมรินได้นำพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์มาสนับสนุนอุดมการณ์ในท่าทีที่ประนีประนอมกว่ากลุ่มแรกเพื่อขอการสนับสนุนการปกครองประเทศจากมวลชนกัมพูชาที่มีพื้นฐานการนับถือพุทธศาสนา สมบูรณ์ สุขสำราญ ได้ให้คำจำกัดความแก่รัฐบาลทั้งสองในการนำพุทธศาสนามาเป็นฐานในทางการเมืองด้วยเป้าหมายเดียวกัน เพื่อสนับสนุนรัฐบาลหรือสร้างความชอบธรรมในการปกครอง² แต่แตกต่างกันเพียงในวิธีการปฏิบัติของรัฐบาลทั้งสองที่ปฏิบัติต่อศาสนา

อุดมการณ์ในการปกครองประเทศของทั้งสองรัฐบาล เหมือนกันในเรื่องโครงสร้างหลักแต่ในรายละเอียดกลับให้ภาพที่แตกต่างในการปฏิบัติ แต่ผลที่เกิดขึ้นต่อสถานภาพของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาในกัมพูชาคือความเปลี่ยนแปลง

ง.การเมืองภายในประเทศ นโยบายที่เน้นเอกราช ความเป็นตัวของตัวเอง และการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์เบ็ดเสร็จของกัมพูชาในสมัยเขมรแดง ที่ทุกอย่างจะต้องถูกควบคุมเพื่อให้เกิดความ

¹Martin Stuart-Fox. (1996). *Buddhist Kingdom Marxist State: The Making of Modern Laos*. p.65.

²สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2534). *เล่มเดิม*. หน้า 6-7.

เป็นเอกภาพภายใต้การปกครองของ”องค์การ” มีผลกระทบต่อลักษณะเฉพาะของสังคมที่มีพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบรรทัดฐานของความดีงามในสังคม

รัฐบาลเขมรแดงในภาพรวมปกครองประเทศแบบแข็งกร้าวและไร้การประนีประนอม ถ้ารัฐบาลเฮง สัมรินยังคงปกครองประเทศเช่นเขมรแดง หมายความว่ารัฐบาลจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนกัมพูชา และจากนานาชาติ ตลอดระยะเวลากว่า 10 ปี เป็นที่รู้กันว่ารัฐบาลเฮง สัมรินแสวงหาการยอมรับอำนาจการปกครองภายใน และจากนานาชาติเพื่อให้เป็นรัฐบาลที่ชอบธรรม ดังนั้นการปกครองภายในจึงมีท่าทีผ่อนปรนและประนีประนอมสูง พุทธศาสนาและพระสงฆ์ถูกรื้อฟื้นให้มีการบวชและปฏิบัติในกัมพูชาอีกครั้ง ภายใต้การปกครองที่ชี้นำโดยรัฐบาล

ผลจากการขัดแย้งระหว่างผู้นำภายในประเทศ และการแทรกแซงจากต่างประเทศทำให้สังคมกัมพูชาอ่อนแอ สงครามระหว่างเขมรแดงกับรัฐบาลลอน นอล ทำให้ประชาชนแบ่งแยกเป็นสองฝ่าย แม้แต่พระสงฆ์ก็เป็นฝักเป็นฝ่ายเช่นกัน เริ่มจากความแตกแยกระหว่างนิกาย คือธรรมยุต และมหานิกาย พร้อมกันนั้นเมื่อเข้ามาสู่ความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมือง กลายเป็นว่าพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเห็นด้วยกับอุดมการณ์ทางสังคมที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์ และพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งพึงพอใจกับระบบที่เป็นอยู่ คำบอกเล่าของ ซอน เทต(Son Teth) เล่าว่ามีพระสงฆ์ไปเข้ากับกลุ่มเขมรแดง พระสงฆ์เขมรแดงจะพกปืน ซีมอเตอร์ไซ¹ และ ฌิม เดิม(Chim Dem) ได้พูดถึงพระสงฆ์เองก่อให้เกิดความเป็นฝักเป็นฝ่ายต่อกลุ่มทางการเมืองภายในกัมพูชา โดยพระสงฆ์มีความน่าเชื่อถือเป็นเครื่องมือในการส่งผ่านอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละฝ่าย จึงส่งผลให้เกิดการแตกแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มสนับสนุนแนวทางเสรีและสนับสนุนแนวทางสังคมนิยม ทำให้เป็นความอ่อนแอของสังคมสงฆ์และความแตกแยกภายใน² โดยส่งผลให้สถานภาพพระสงฆ์ตกต่ำ ทั้งนี้ตีความได้จากการที่พระสงฆ์ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ของสังคม

ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 พระสงฆ์และกลุ่มชาวพุทธอยู่ในภาวะสูญสิ้นภายใต้การปกครองของรัฐบาลเขมรแดง และล่วงมาถึงสมัยต่อมาพระสงฆ์ พุทธศาสนาถูกอนุญาตให้มีได้แต่อยู่ภายใต้การชี้นำ ทำให้พระสงฆ์ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้นไม่มีอำนาจต่อรองอะไร แม้แต่พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำสูงสุดเองอย่างประธานสงฆ์เทพ วงศ์(Tep Vong) ที่กล่าวกับนักข่าวชาวเวียดนามว่า ท่านพึงพอใจและยอมรับกับสภาพที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขการชี้นำดังกล่าว³

¹ซอน เทต(សុន តេត อายุ 50 ปี)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถานทูตไทยในกรุงพนมเปญ เมื่อ 14 สิงหาคม 2543; เป็นอีกคนหนึ่งที่ถูกบังคับให้แต่งงานและสามีของซอน เทตคือพระสงฆ์ที่เคยบวชอยู่ในวัดจังหวัดกำปงจาม และถูกบังคับให้สึกและแต่งงานกับซอน เทต ภายใต้นโยบายของเขมรแดงที่เรียกว่า”สามัคคีแต่งงาน”หรือที่เขมรเรียกว่า”เรียบการ์เจียกัว”(របបការពេញ)).

²Yang Sam. *op. cit.* pp. 58-64.

³*Ibid.* pp. 86-87.

2. การเปรียบเทียบผลต่อสภาพภาพของพระสงฆ์ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989

การปกครองตามระบบคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลเขมรแดง และเฮง สัมริน พระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขการชี้นำโดยการเมืองตลอดเวลา แต่แตกต่างกันในรายละเอียดและผลเท่านั้น เมื่อพิจารณากันถึงความเป็นจริงถึงสภาพภาพพระสงฆ์ทั้งสองช่วงเวลา คือ ค.ศ.1975-1979 และค.ศ.1979-1989 กล่าวคือในสมัยเขมรแดงพระสงฆ์ถูกบังคับให้สนับสนุนอุดมการณ์ปฏิวัติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ในเรื่องของความเสมอภาค ในเรื่องสิทธิ์เท่าเทียมกันตามคติของสังคมนิยม พระสงฆ์จึงถูกบังคับให้สึกและต้องไปใช้แรงงานในชนบท ในสมัยเฮง สัมรินพระสงฆ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติรูปแบบใหม่ที่เรียกว่าพระสงฆ์สนับสนุนการปฏิวัติ ดังนั้นอาจมองได้ว่าพระสงฆ์เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อส่งเสริมการปฏิวัติเหมือนที่ผู้นำกล่าวว่า“พระพุทธรศาสนาและพระสงฆ์ต้องสนับสนุนการปฏิวัติ”¹

ในที่นี้จะเสนอเปรียบเทียบให้เห็นสภาพภาพของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลา กว่า 14 ปี ที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบชี้นำของรัฐบาลทั้งสอง โดยในที่นี้จะเปรียบเทียบ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของรัฐต่อพระสงฆ์ที่มีผลในด้านต่าง ๆ เช่น การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสังคมสงเคราะห์ ดังนี้

2.1 การปกครอง

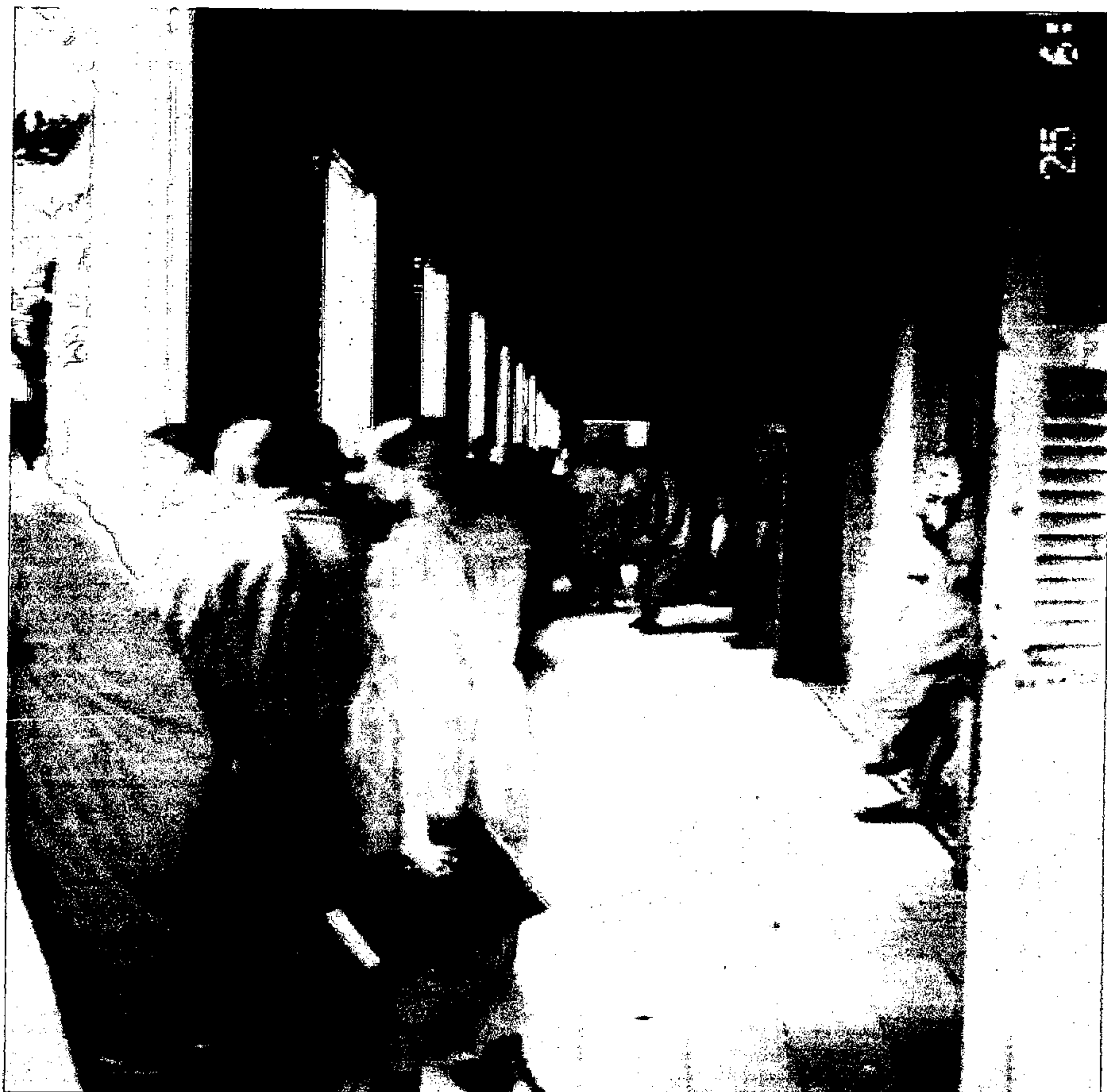
ใน ค.ศ. 1975-1979 กิจกรรมใด ที่ไม่สนับสนุนการปฏิวัติสิ่งเหล่านั้นได้ถูกยกเลิกไปสิ้น ระบบการปกครองคณะสงฆ์จึงถูกยกเลิกไปโดยปริยายท่ามกลางความสับสนของสังคม เหมือนที่ผู้วิจัยพยายามถามว่าการปกครองคณะสงฆ์มีหรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่า“แม้แต่พระสงฆ์ยังไม่มีแล้วจะเอาอะไรกับการปกครองคณะสงฆ์”

ในช่วงสมัยต่อมาภายหลังปี 1979 จนถึงที่สุดช่วงของการวิจัย การปกครองคณะสงฆ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการปฏิวัติเท่านั้นเพราะว่าผลที่เกิดขึ้นก็คือ นโยบายที่รัฐกำหนดให้ผู้ที่บวชได้ต้องมีอายุ 50 ปีขึ้นไป จึงกลายเป็นว่าพระสงฆ์มีอายุมากและไม่มีศักยภาพอย่างเพียงพอในการจัดการปกครอง และในเวลาเดียวกันการปกครองดังกล่าวพระสงฆ์ไม่ได้มีอิสระในการปกครองแต่อย่างใด เป็นเพียงทำตามคำสั่งรัฐสั่งผ่านมาอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้นคำว่าปกครองเพื่อการพัฒนาองค์กรสงฆ์จึงเป็นเพียงความคิดเท่านั้นเอง

2.2 การศึกษา

ในระหว่าง ค.ศ. 1975-1979 การศึกษาพระพุทธรศาสนาและการศึกษาสงฆ์ไม่มี เนื่องจากไม่มีพระสงฆ์ที่สามารถทำหน้าที่การศึกษาแก่ประชาชนดังที่เคยปฏิบัติ อีกทั้งผู้นำเขมรแดงกล่าวว่าผู้มีการศึกษาจะเป็นผู้นำไปสู่การต่อต้านการปฏิวัติ ในส่วนการศึกษาชาติเขมรแดงได้จัดการศึกษาสำหรับเยาวชนกัมพูชาเพียงให้อ่านออกเขียนได้

¹Somboon Suksamran. (1986). "The Buddhist Concept of Political Authority and Society as Basis to Rebuild The Khmer Society and Nation," in *Buddhist and The Future of Cambodia*. pp. 123-124.

ภาพประกอบ 11 การศึกษาสงฆ์ในปัจจุบัน

การศึกษาของพระสงฆ์ที่ได้กลับมามีการเรียนการสอนเช่นในอดีต ซึ่งรอเวลาเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ที่ในสมัยเขมรแดงและเฮง สัมริน ไม่ได้มีการจัดการศึกษา

ภาพเหตุการณ์ : พระสงฆ์-สามเณรรอเข้าสอบคัดเลือก เพื่อเข้าเรียนในระดับพุทธมัธยมศึกษา (วิทยาลัยพระสุรามฤต) ในพนมเปญ สถานที่สอบวิทยาลัยศรีสวัสดิ์ ในเดือนเมษายน ค.ศ.2001 (ภาพโดย : ผู้วิจัย)

ภาพประกอบ 12 การศึกษาสงฆ์

ในสมัยเขมรแดงได้ถูกยกเลิกไป และในสมัยเฮง สัมริน รัฐบาลไม่ส่งเสริม จนกระทั่งปี 1992
เมื่อสภาพการเมืองภายในปกติ รัฐจึงได้สนับสนุนให้มีการจัดการเรียนการสอน

ภาพเหตุการณ์ : พระภิกษุสงฆ์สามเณรทั่วประเทศกำลังสอบคัดเลือก เพื่อเข้าเรียนในระดับ
พุทธศึกษามัธยมศึกษา (วิทยาลัยพระสุรามฤต) ในพนมเปญ สถานที่สอบวิทยาลัยศรีสวัสดิ์
ในเดือน เมษายน ปี. ค.ศ.2001 (ภาพโดย : ผู้วิจัย)

เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใน ค.ศ.1979 รัฐได้อนุญาตให้มีการศึกษาคือให้เปิดโรงเรียนเพื่อเปิดโอกาสให้เยาวชนกัมพูชาได้รับการศึกษา ในส่วนการศึกษาของพระสงฆ์ไม่ได้ถูกส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนการศึกษาในส่วนของพระสงฆ์จึงต้องปิดตัวเองไปโดยปริยาย

สรุปได้ว่าตลอดระยะเวลากว่า 15 ปี การศึกษาของพระสงฆ์มีสภาพดังนี้ (1) เขมรแดงห้ามทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา จึงทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่ต้องยุติในช่วงแรก และขาดการเหลียวแลรวมทั้งการสนับสนุนในสมัยต่อมา¹ (2) ขาดบุคลากรทางศาสนาซึ่งในที่หมายถึงพระภิกษุสามเณรที่เป็นผู้จัดการเรียนการสอน และนำความรู้เผยแผ่ไปสู่ประชาชนกัมพูชาได้ด้วยสาเหตุจากรัฐจำกัดเรื่องการบวช² (3) และพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในระหว่างก่อนการปฏิวัติ³ ในช่วงสมัยเขมรแดงถูกสังหาร หรือหนีไปอยู่ต่างประเทศเป็นเหตุให้ทรัพยากรบุคคลทางศาสนาที่จะเผยแผ่สืบสานและรักษาศาสนาไม่มี (4) การปกครอง การเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองภายในประเทศกัมพูชาเอง เป็นตัวสกัดกั้นการพัฒนารูปแบบทางการศึกษาพระสงฆ์และการศึกษาทางพระพุทธศาสนาไม่ให้เป็นไปตามทิศทางที่ควรเป็น

2.3 บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชน

การสังเคราะห์ตามหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนหมู่..."⁴ เป็นบทบาทเดิมของพระสงฆ์ที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาลในการทำหน้าที่สังเคราะห์ประชาชนในด้านต่างๆ เช่น การสังเคราะห์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทบาทด้านนี้ของพระสงฆ์ในกัมพูชา สมัยเขมรแดงและเฮง สัมริน เป็นบทบาทที่สูญหายเกือบหมดสิ้น เนื่องจากพระสงฆ์ทั้งสองช่วงเวลาต้องช่วยเหลือตัวเองก่อนเพื่อให้มีชีวิตรอดภายใต้ระบบเขมรแดง

ต่อมาในสมัยเฮง สัมริน รัฐมีนโยบายเน้นหนักให้พระสงฆ์ปฏิบัติตนเป็นไปตามเงื่อนไขทางการเมืองที่รัฐกำหนด ผู้ที่ขัดขึ้นหรือไม่ปฏิบัติตามอาจต้องถูกบังคับให้ลาสิกขา จึงกลายเป็นว่าพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่อย่างระมัดระวังซึ่งส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ต้องสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐ เพื่อตนเองจะ

¹Hean Sokhon. (March-April, 1996). "Notes on The Renewal of Khmer Monks Education," Cambodia Report. 2 (2) : 14.

²Ibid.

³Oum Khem. *op.cit.* pp. 20-23; พระสงฆ์ที่ได้รับผลจากการปกครองในช่วงของเขมรแดงอาจสรุปได้เป็น 4 กลุ่ม คือ (1.) พระสงฆ์ที่มีความรู้และถูกฆ่าตายในระหว่างการปกครองโดยเขมรแดง เช่น พระสวด ตาด พระโซ ฮาย พระปาง ขัด พระกิม โต พระพร สุภัต พระเสข นาง พระสงฆ์ทั้งหมดนี้เป็นพระมีความรู้และเขียนหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก (2.) พระสงฆ์ที่หนีไปประเทศที่สองและสาม เช่น เวียดนาม ไทย เช่น Ven.Chan Kusol (3.) พระสงฆ์ที่ยอมรับเงื่อนไขทางการเมืองด้วยการลาสิกขาและทำตัวเหมือนชาวบ้านทั่วไป รวมไปถึงการยอมรับการแต่งตั้งงานตามที่เขมรแดงกำหนด Cheur Cheip (4.) พระสงฆ์ที่มั่นคงต่อศาสนายอมรับเงื่อนไขของรัฐแต่ ไม่ยอมมีครอบครัว ประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยและเมื่อสมัยเฮง สัมรินก็ได้กลับมาบวชอีกครั้ง Ven.Tep Vong Ven. Noun Ngat Ven.Oum Sum เป็นต้น.

⁴พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2524). *พุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน*. หน้า 10.

ได้ไม่ต้องถูกบังคับให้ลาสิกขา อาจนับได้ว่าบทบาทใหม่ของพระสงฆ์ในสมัยเอง สัมรินคือการสนับสนุนรัฐบาลโดยการยอมปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ โดยทำหน้าที่สนองตอบนโยบายรัฐสู่ประชาชน นอกจากนี้พระสงฆ์ยังเป็นศูนย์กลางทำกิจกรรมทางสังคม เช่น ทำสะพาน สร้างโรงเรียน และบริจาคสิ่งของต่าง ๆ ตามที่รัฐบาลกำหนด¹

2.4 การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของพระสงฆ์ซึ่งเป็นบทบาทเดิมที่มีอยู่คู่กับพระสงฆ์ ที่ว่าพระสงฆ์เมื่อบวชเข้ามาในบวรพุทธศาสนาแล้ว ได้ศึกษาหาความรู้และประพฤติทั้งในส่วนปริยัติ และปฏิบัติแล้วนำความรู้นั้นไปเผยแผ่แก่ประชาชนเพื่อเป็นการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งจัดเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ด้วยการเผยแผ่ธรรม

ใน ค.ศ.1975-1979 สมัยเขมรแดง บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่หายไป เหลือแต่เพียงว่าต้องรักษาชีวิตและทำงานหนักในชนบท เหมือนอย่างประชาชนคนหนึ่ง ที่มีชีวิตเพียงเพื่อทำงานสนับสนุนการผลิต จึงไม่มีใครสอนใครได้ นอกจากสอนใจตัวเองให้อดทนเพื่อผ่านพ้นวิกฤตจากเหตุการณ์ทางการเมืองของกัมพูชาในสมัยเขมรแดง

ใน ค.ศ.1979-1989 สถานการณ์ของพระสงฆ์ดีขึ้นมาบ้างเมื่อรัฐอนุญาตให้มีพระสงฆ์ ให้มีศาสนา ให้มีการปฏิบัติตามกิจกรรมของศาสนาได้ แต่รัฐเป็นผู้ออกคำสั่งในการเผยแผ่ การเทศนา แต่พระสงฆ์ไม่ได้เผยแผ่หลักธรรมในพุทธศาสนาแต่ต้องเผยแผ่นโยบายรัฐลงไปสู่ประชาชน เพราะถ้าเทศนานอกเหนือจากนั้น พระสงฆ์จะต้องถูกบังคับให้สึก ซึ่งสรุปถึงสถานภาพของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ได้ว่า (1) พระสงฆ์ส่วนมากชราภาพมีศักยภาพน้อยที่จะทำหน้าที่เผยแผ่² (2) พระสงฆ์ที่กลับมาบวชส่วนมากมีความรู้น้อย อันเนื่องมาจากพระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มรณภาพหมด (3) พระสงฆ์ไม่มีอำนาจต่อรอง จึงกลายเป็นว่าพระสงฆ์ต้องทำตามคำสั่งที่รัฐให้เผยแผ่ เช่นอุดมการณ์การปฏิวัติไปสู่ประชาชน (4) นอกจากการเผยแผ่นี้แล้ว รัฐยังให้พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลสู่ประชาชน โดยมีพระสงฆ์คอยส่งผ่านคำสั่งและการร้องขอนั้น

โดยภาพรวมบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 แตกต่างกันคือเขมรแดง ไม่ให้มีพระสงฆ์การเผยแผ่ก็ยุติไป สมัยเฮง สัมริน พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในสังคมแต่ต้องเป็นไปตามที่รัฐชี้แนะ และกำหนด

2.5 ผลต่อสังคมกัมพูชา

เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและชาวกัมพูชา อย่างยากที่จะลืมเลือนได้ เพราะเมื่อใดก็ตามที่ชาวกัมพูชาที่มีส่วนร่วมกับชะตากรรมทางการเมืองในระหว่าง ค.ศ.1975-1989 ชาวกัมพูชาเมื่อสังเกตดูจากภายนอกจะเป็นคนเงิบขี้น แต่หลังจากที่ซักถามถึงเหตุการณ์ในอดีต ทุก

¹Prof. Oum Pom (อู๋ อู๋)เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,พระระพิน ด้วงลอย, เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านใน Phnom Penh เมื่อ 25 กันยายน 2543.

²Hean Sokhon. *op.cit.* p.14.

คนจะพรุ่งพรูออกมาทราบว่าเหตุการณ์นั้นเพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อวันวาน ทุกคนยังจดจำเหตุการณ์เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี คำบอกเล่าที่ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์นั้นอาจสรุปถึงผลที่เกิดขึ้นต่อสังคมกัมพูชาในสองช่วงเวลาได้ดังนี้

ในสมัยรัฐบาลเขมรแดงชาวกัมพูชาในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะพุทธศาสนิกต้องเผชิญคือ (1) ชาติที่พึงทางใจที่จะเป็นฐานบ่มเพาะชาวพุทธกัมพูชาได้ประพฤติปฏิบัติ อันเนื่องมาจากการที่รัฐบาลห้ามไม่ให้มีการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาซึ่งสอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ เพราะรัฐบาลมองว่าเป็นความมมงาย¹ (2) ชาติการสานต่อกิจกรรมที่เป็นวัฒนธรรมทางสังคมซึ่งเป็นแบบเฉพาะของชาวพุทธกัมพูชา เช่น ทำบุญ หรือการปฏิบัติตามหลักธรรมของของพระพุทธศาสนา รวมทั้งการปฏิบัติหรือมีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนา (3) ชาติการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีทางสังคมที่สั่งสมมาอย่างยาวนานจากอนุชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

สมัยเอง สัมริน แม้จะมีการอนุญาตให้ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาได้ แต่โดยรวมสังคมยังเต็มไปด้วยปัญหาทางการเมืองที่สั่งสมมา ตลอดระยะเวลาทั้งก่อนและหลังที่รัฐบาลจะเข้ามาปกครองประเทศ

ประชาชนได้รับสิทธิ์ในการทำบุญและความเชื่อเรื่องศาสนา แต่ต้องเป็นไปตามที่รัฐบาลกำหนด การบุญของชาวกัมพูชาเกิดขึ้นตามความศรัทธาต่อพระสงฆ์ ด้วยจุดมุ่งหมายของบุญตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา แต่กลับกลายเป็นความเคลือบแคลงสงสัยว่าทำบุญแล้วจะได้บุญหรือไม่ เมื่อรัฐนำปัจจัยหรือสิ่งของจากกิจกรรมบุญ ไปสนับสนุนกิจกรรมของรัฐ เช่น การนำเงินที่ได้จากการบริจาคให้วัดไปสร้างโรงเรียน สร้างสะพาน สร้างถนนหรือสิ่งของส่งไปช่วยทหารที่กำลังรบกับเขมรแดง

2.5.1 สังคมชาวพุทธ

ชาวพุทธแม้จะได้ไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ถูกฆ่าเหมือนกับชนกลุ่มอื่น เช่น ชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่เขมรแดงเป็นปฏิปักษ์โดยตรง แต่ก็หมายความว่า ทุกอย่างสูญสิ้นไปพร้อมกับการเคลื่อนเข้ามาของเขมรแดง สังคมชาวพุทธเป็นสังคมของความเกื้อกูลกันตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของเมตตากรุณา และการให้ทาน รวมทั้งเรื่องของกฎของกรรม สิ่งเหล่านี้ขาดหายไปยุคแรก เพราะเขมรแดงคิดว่าเป็นสิ่งที่ขัดขวางการปฏิวัติ เมื่อศีลธรรมถูกห้ามปฏิบัติสังคมจึงเหมือนชาติที่พึงทางใจประชาชนอยู่ด้วยความสิ้นหวัง² สมัยของเขมรแดง พระสงฆ์เป็นเพียงภาพที่เคยปรากฏ การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเพียงสิ่งที่คิดเอาเองเท่านั้น³ รวมทั้งพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์เป็นเพียงเครื่องระลึกอยู่ในใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเพื่อให้เกิดความอดทนที่จะต่อสู้กับความเลวร้ายที่เกิดกับชีวิตของตนเองอย่างไม่คาดฝัน⁴

¹Oum Khem. *op.cit.* p. 21.

²*Ibid.* p 24.

³Usha Welarata. *op cit.* pp.50-55.

⁴*Ibid.*

สมัยต่อมาประชาชนได้รับสิทธิ์ในการนับถือศาสนา การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ได้กลับคืนมาอีกครั้ง ภาพของการทำกิจกรรมร่วมกันในประเพณีบุญต่าง ๆ ได้กลับคืนมา หมายความว่าสังคมแห่งวิถีพุทธที่มีแต่ความสันติ และการดำรงอยู่ด้วยกันอย่างเอื้อเฟื้อตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า "เมตตา" ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ในยามที่ประเทศอยู่ในภาวะไม่มั่นคงอันเนื่องมาจากสงครามภายในประเทศ ทำให้ประชาชนไม่สามารถพึ่งอะไรจากรัฐได้ มีเพียงแต่พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อต่อสู้กับที่สิ้นหวังในชีวิต

2.5.2 การปฏิบัติพิธีกรรม

ประเพณีและการดำรงชีวิตด้วยวิถีของบุญเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันของชาวกัมพูชา พิธีกรรมทุกอย่างห้ามปฏิบัติในสมัยเขมรแดง คำบอกเล่าของ โอค เมอ (Ouk Mao) เล่าว่าแม้แต่การไหว้พระก่อนนอนในตอนกลางคืนอาจเป็นสาเหตุของการถูกฆ่าได้ หรือกรณีของซัง (Sang) อายุ 60 ปี เมื่อภรรยาของเขาสิ้นชีวิต ซังได้ไปที่หลุมฝังศพ และนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาหลุมศพในตอนกลางคืน เมื่อทหารรู้จึงได้จับตัวและว่ากล่าวตักเตือน ภายหลังทหารพบว่าซังยังทำพิธีกรรมให้ภรรยาอีก ซังจึงถูกทหารฆ่าตาย² สรุปได้ว่าในช่วงเขมรแดงประชาชนไม่ได้รับอนุญาตให้ปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อและผู้ที่ไม่เชื่อฟังจะได้รับโทษ

สมัยเฮง สัมริน รัฐอนุญาตให้ปฏิบัติพิธีกรรมในพิธีบุญประเพณีต่าง ๆ ได้โดยเสรี แต่ก็ชี้แนะพระสงฆ์ให้เทศนาตามที่รัฐกำหนดเพื่อเป็นการส่งผ่านอุดมการณ์ของรัฐไปสู่ประชาชน และในเวลาเดียวกันสิ่งของหรือเงินทองที่ประชาชนได้บริจาคให้แก่วัด เพื่อการบำรุงวัดตามประเพณีเพื่อเป็นพุทธบูชาและเจตคติในเรื่องบุญกุศล รัฐได้แต่งตั้งคณะกรรมการวัดเพื่อมาควบคุม จึงทำให้ประชาชนอยู่ในภาวะที่ทำบุญแล้วไม่มั่นใจว่าบุญจะส่งผลตามเจตนาของบุญหรือไม่

สถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชา ในช่วง ปี 1975-1989 เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก และอยู่ในสถานะที่ลำบาก อาจประเมินได้ว่าพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในกัมพูชาในช่วงดังกล่าวหากเปรียบเทียบกับยุคใด ๆ ที่ผ่านมาในครั้งอดีตคงประเมินได้ว่า เป็นช่วงที่ตกต่ำอย่างแท้จริงในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในกัมพูชา

ภาพของพระสงฆ์ที่เป็นเนื้อนาบุญ เป็นศาสนทายาทและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในยุคนั้น เปลี่ยนไปเหมือนคนป่วยที่นอนรอความตาย เนื่องจากความเชื่อของผู้นำว่าศาสนาเป็นสิ่งอันตรายและตีความเพื่อลดคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้หมดความสำคัญ แต่ถ้าพิจารณาอีกด้านหนึ่งอาจตีความได้ว่าเป็นเพราะพระสงฆ์และชาวพุทธ ไม่ได้เสนอสิ่งที่เป็นแก่นแท้ของศาสนา เพื่อยืนยันถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนาต่อสังคมกัมพูชาได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา และมีหน้าที่หลักในการประสานช่องว่างระหว่างสังคมนั้นให้เป็นเนื้อเดียวกันนั้น กลับมี

¹โอค เมอ (เอก เมอ อายุ 65 ปี อดีตลูกศิษย์รับใช้สมเด็จพระสังฆราชจวน นาด) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านในพนมเปญ เมื่อ 20 ตุลาคม 2543.

²A Group of Lawye of Cambodia. *op.cit.* p.197.

ความคิดเห็นที่คล้อยตามกับแนวความคิดของคอมมิวนิสต์ ที่เข้ามาเพื่อบั่นทอนสิ่งที่พระสงฆ์นับถืออยู่นั้นก็คือพุทธศาสนา¹

¹พระสงฆ์เป็นสองฝ่ายฝ่ายหนึ่งสนับสนุนแนวทางเสรีที่มีมาแต่เดิมส่วนหนึ่งสนับสนุนแนวทางใหม่ที่เข้ามาที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์ ดูรายละเอียดจาก Yang Sam. *op cit.* pp. 60-64.

บทที่ 4

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมกัมพูชา

ในบทนี้จะได้ทำการศึกษาถึงความสำคัญของพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชา โดยจะยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นความสำคัญของพุทธศาสนา พระสงฆ์ และวัด ต่อประชาชนและสังคมกัมพูชา แม้จะมีเหตุการณ์ผันแปรทางการเมืองในกัมพูชาที่มีผลต่อการทำลายวัดถุกที่เกี่ยวข้องกับศาสนา แต่พระพุทธศาสนายังเป็นส่วนหนึ่งที่จรรโลงชาวกัมพูชาให้เผชิญกับความทุกข์ยากด้วยความอดทน

เมื่อพิจารณาเฉพาะคำว่าศาสนาจะมีนัย คือ ประมวลหลักความคิดเกี่ยวกับชีวิต อิทธิพลของศาสนามีต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิตปัจเจกชนทั้งหลาย ศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย อันเนื่องมาจากความเชื่อ ที่เรียกว่า "ศรัทธา" เป็นตัวส่งผ่านแนวทางและหลักคำสอนทางศาสนาให้มีผลในทางปฏิบัติแก่ศาสนิกชน¹ เมื่อก้าวโดยสรุปถึงบทบาทและคุณค่าของศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตและสังคมอาจกล่าวได้ว่า

ศาสนาเป็นรากฐานของสังคม อุดมการณ์และค่านิยมของศาสนาจะเป็นอย่างเดียวกับค่านิยมและอุดมการณ์ทางสังคม ศาสนาเป็นพลังส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามปทัสฐาน(Norms)และค่านิยมในใจมนุษย์ เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่เส้นทางอันบริสุทธิ์แห่งพฤติกรรมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากนี้ศาสนายังเป็นหลักควบคุมพฤติกรรมทางสังคมอันทรงอำนาจ เพราะมนุษย์เชื่อใน คำสอนของศาสนาว่าเป็นหลักในการชี้นำ และเป็นหลักในการปฏิบัติสำหรับการดำเนินชีวิต²

ดังนั้นคุณค่าของศาสนาคือช่วยพัฒนาคุณสมบัติที่ดีในมนุษย์ มนุษย์ย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอย่างผาสุกในสังคมได้ ถ้าหากว่าเขาไร้เสียซึ่งคุณสมบัติที่ดี ศาสนาเป็นพลังเร่งเร้าและส่งเสริมให้มนุษย์สร้างคุณสมบัติที่ดีงามให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ดังนั้นศาสนาจึงเท่ากับช่วยให้สังคมดำรงอยู่

ศาสนาอบรมสั่งสอนความเป็นผู้มี "กุศลจิต" ให้เกิดขึ้นในใจมนุษย์ เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่เส้นทางอันบริสุทธิ์แห่งพฤติกรรมในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม เป็นประทีป เข้มทิศ และระบบควบคุมพฤติกรรม เพราะความเชื่อมั่นในศาสนา ปัจเจกชนทั้งหลายจึงไม่ล่วงละเมิดปทัสฐานทางสังคม เพราะเขากลัวการถูกลงโทษอันเนื่องมาจากกฎแห่งกรรมตามหลักคำสอนในศาสนา

ด้วยเหตุนี้แม้ว่าพระพุทธศาสนาในกัมพูชาจะได้รับผล จากเหตุการณ์ทางการเมืองจนสูญหายไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่การที่ชาวกัมพูชาโดยทั่วไปมีพื้นฐานที่สัมพันธ์อยู่กับพระพุทธศาสนา จึงสามารถนำหลักของศาสนา มาเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและความยากลำบากที่ผ่านมา ซึ่งอาจกล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาได้ดังนี้

¹ นวม สงวนทรัพย์. (2537). สังคมวิทยาศาสนา. หน้า 3.

² ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2542). สังคมวิทยาศาสนา. วารสารสังคมศาสตร์ 5 (1) : 70.

1.คุณค่าพระพุทธศาสนาต่อสังคมกัมพูชา¹

สังคมกัมพูชามีพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลัก โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ประสานระหว่างวัดกับชุมชน โดยมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมคุณค่าในการดำรงชีวิตให้เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อกำหนดให้เกิดขึ้นภายในชุมชน พระพุทธศาสนาจะส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเลือกแนวทางอย่างอิสระมากกว่าการบังคับ กล่าวคือให้มีอิสระภาพในการพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณของบุคคลให้บรรลุถึงจุดสูงสุด เท่าที่มนุษย์ควรเป็นไปได้ ในที่นี้หมายถึงการหมดสิ้นซึ่งอาสวะกิเลสทั้งปวง² รวมทั้งสามารถปรารถนาถึงการหลุดพ้นจากบ่วงของกรรม ตามหลักทางพระพุทธศาสนาจนไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ที่จัดเป็นอุดมคติที่ยังปรากฏอยู่ในจิตใจของคนกัมพูชา โดยเฉพาะคนในชนบท และมีผลแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมของสังคมทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว จัดเป็นเหตุผลที่อธิบายได้ว่าทำไมคนชนบทจึงรักความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย หากเพียรซื่อสัตย์ และความเกื้อกูลอันเป็นคุณค่าตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้วัดและพระสงฆ์มีความสำคัญต่อสังคมดังนี้

1.1 ความสำคัญของวัดต่อสังคมกัมพูชา

วัดเป็นศูนย์รวมของสรรพสิ่งที่อยู่ในสังคมชาวพุทธกัมพูชา ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกภาพ ในการสร้างสันติสุขร่มเย็นด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ผู้วิจัยสังเกตพบว่าหลายจังหวัดในกัมพูชา เช่น พระตะบอง กันดาล กำปอด กำปงโสม ตากแก้ว กำปงจาม กำปงชนัง ปุสาค เสียมราฐ สวายเรียง ในแต่ละชุมชนมีวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ โดยเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม เช่น วัดสถาปัว ในจังหวัดพระตะบอง แต่เดิมพื้นที่นี้เคยเป็นวัดและเป็นเขตอิทธิพลทางทหารของเขมรแดง นับแต่ปี 1979 เขมรแดงไม่ให้มีวัด ต่อมาเมื่อ พอล พต ผู้นำเขมรแดงได้เสียชีวิตลงในปี 1998 และกลุ่มเขมรแดงได้วางอาวุธยุติการต่อต้านรัฐบาลกลาง ประชาชนจึงได้สร้างวัดขึ้นมาใหม่และในบริเวณวัดเดิม เพื่อเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของสังคมในชุมชนดังกล่าว เหตุการณ์นี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าวัดกับชุมชนกัมพูชาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยกออกจากกันได้ยากอันเนื่องจากพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานระหว่างวัดกับชุมชน และในที่นี้จะได้อธิบายให้เห็นว่าความสำคัญของวัดต่อสังคมกัมพูชาได้ กล่าวคือ

1.1.1 วัดเป็นสถานพยาบาลทางจิต³

วัดเป็นสถาบันหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในการบำบัดทางจิต ในที่นี้หมายถึงวัดเป็นสถานที่สงบเหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นการยกคุณภาพจิตให้ สะอาด สว่าง บริสุทธิ์ ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการให้ความสุขทางจิต เมื่อในบ้านไม่สามารถหาความสงบทางใจได้

¹Ven. Vimolratana. (April-June, 1995). "Buddhasasana Nung Sangkhom", *Kambuja Suriya*.

54(2) : 22. (พุทธศาสนากับสังคม = ญาณานันท์นิตย)

²หมายถึงการหลุดพ้นตามเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือการดับทุกข์ได้

³Yee Thol. *op.cit.* p 54.

อันเนื่องมาจากเหตุผลของภาระงานหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบและเศรษฐกิจ วัดสามารถทดแทนสิ่งเหล่านี้ที่ขาดหายภายในบ้านได้ ดังนั้นจากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าวัดเป็นสถานที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพจิตของชาวกัมพูชาอย่างนี้ และพร้อมกันนั้นอาจมองได้อีกนอกเหนือจากเป็นสถานที่ที่จะให้คุณค่าทางร่างกายแล้ววัดยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพจิตด้วย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกิจกรรมดังกล่าวระหว่างวัดกับชุมชนของกัมพูชาด้วยการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้ปฏิบัติเมื่อประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต ภาพการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อการให้คำแนะนำและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้กลับสู่ประชาชนมาอีกครั้งหนึ่ง รูปแบบและการปฏิบัติที่เป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่เคยหายไปในช่วงเขมรแดง ด้วยเหตุผลทางการเมืองและอุดมการณ์ทางการเมือง กลับมามีบทบาททางด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากปี 1979 แม้จะไม่ได้สิทธิ์อย่างเต็มที่เหมือนเดิม แต่ก็จะมีบ่มเพาะหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีอยู่ในวัดนั้นให้กลับมาสมบูรณ์ในที่สุด

1.1.2 วัดเป็นที่พักและให้การศึกษา¹

บทบาทของวัดไม่ได้หมดไปจากสังคมกัมพูชา ลักษณะของสังคมกัมพูชาและวิถีชีวิตโดยรวมล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นวัดยังเป็นที่พักพิงสำหรับนักเรียนที่อยู่ในต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนในเมือง ความสำคัญหรือบทบาทนี้ไม่ได้หมดไปจากกัมพูชาและยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งเห็นได้จากหลายวัดยังเป็นที่พักพิงสำหรับการเรียนหนังสือของเด็กในต่างจังหวัด และพร้อมกันนั้นถึงเด็กไม่ได้เรียนหนังสือจะมาเรียนสวดมนต์ เรียนรัฐธรรมนูญและวิถีปฏิบัติในทางศาสนากับพระสงฆ์ในวัด เช่น วัดอริยกษัตริย์(ရွှေစိမ်းကျွန်း) ในจังหวัดกันดาล หรือวัดดงโกเปญ(ရွှေမဲကျွန်း) ในจังหวัดพระตะบอง เด็กลูกหลาน ชาวบ้านจะมาอยู่วัดปฏิบัติอุปัฏฐากพระสงฆ์ และอาศัยวัดเป็นที่เรียนหนังสือ เช่นวัดอุณาโลม ในพนมเปญมีนักเรียนนักศึกษาที่มาอาศัยวัดสำหรับเรียนหนังสือกว่า 500 คน เมื่อเทียบกับจำนวน พระสงฆ์ทั้งวัดที่มีกว่า 400 รูป ดังนั้นความสำคัญของวัดในการให้โอกาสแก่เยาวชนในต่างจังหวัดได้มีที่พักพิงเพื่อการศึกษาและแสวงหาความรู้

นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางสังคมมาแต่ครั้งอดีต เพราะวัดไม่ได้จำกัดว่าใครหรือชนกลุ่มไหนเท่านั้นที่จะเข้าวัดได้ วัดจึงเป็นของทุกคนตั้งแต่เจ้าฟ้ามหากษัตริย์จนถึงยากจนเข็ญใจที่สามารถเข้าวัดได้ ดังนั้นวัดจึงเป็นส่วนหนึ่งของชาวกัมพูชาที่ส่งเสริมให้มีความเสมอภาคในเรื่องการนับถือพุทธศาสนา ความประพฤติและการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา คุณค่าตรงนี้ในช่วงเขมรแดงกลับไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นความเสมอภาคในการนับถือศาสนาได้ ทำให้พระสงฆ์วัด ได้รับผลจากการกระทำของเขมรแดงกลายเป็นความความสูญเสียสิ้นของพุทธศาสนา พระสงฆ์ถูกบังคับให้สึกหมดไป และวัดเป็นเพียงศาสนสถานที่ย่อยสลายในสมัยเขมรแดง² พร้อมกันนั้นคุณค่าความเสมอภาคที่เขมรแดงมองไม่เห็นนี้ ทำให้เขมรแดงนำความเชื่ออื่นคือ "สังคมนิยม" มาใช้เพื่อสร้างความเสมอภาคในทางวัตถุและการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ แต่อยู่ภายใต้ความล่มสลายทางจิตใจของชาวกัมพูชา ดังนั้นอาจให้บทสรุปได้ถึงเสมอภาคดังกล่าวของวัดได้ว่า วัดเป็นสถานที่ส่งเสริม

¹ *Ibid.* p. 53.

² Martin Stuart-Fox & Bunhaeng-Ung. *op cit.* pp. 55-56.

ความเสมอภาคทางสังคมในกัมพูชาในเรื่องของการปฏิบัติและนับถือพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมให้เป็นคุณงามความดีของชีวิตถึงแม้จะเกิดภาวะวิกฤติแก่ศาสนาในช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ตาม

1.1.3 วัดส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในชาติ

สุขา สงฆสฺส สามคฺคี หมายความว่า ความสามัคคีนำมาซึ่งความสุข วัดเป็นสถานที่บ่มเพาะความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม อันเริ่มจากการศึกษาที่เกิดขึ้นจากวัดในอดีต ได้เป็นฐานบ่มเพาะให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชนกัมพูชามาแต่ครั้งอดีต เช่น พลังแห่งสำนึกของความรักชาติและก่อให้เกิดความสามัคคี จนกลายเป็นกลุ่มพลังต่อต้านและเรียกร้องเอกราชในสมัยฝรั่งเศส¹ กลุ่มผู้นำ เช่น ชันจ๊อค ทนห์หรือคนอื่นเคยบวชเป็นพระและได้รับการบ่มเพาะการเรียนรู้และแนวคิดชาตินิยมจากวัด แม้ในเหตุการณ์เรียกร้องคัดค้านผลการเลือกตั้ง ในปี 1997 พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทร่วม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นจุดเริ่มต้นในการบ่มเพาะจากวัด ที่มีพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของการชี้้นำให้เกิดความสามัคคีและเรียกร้องความเป็นเอกภาพทางสังคมให้เกิดขึ้นได้ จากการศึกษาของยัง ชัม(Yang Sam) พบว่าชาวเขมรดำ (Kampuchea Krom)² ที่มีพื้นที่อยู่ในประเทศเวียดนามได้พูดถึงความสำคัญของวัดในการส่งเสริมให้คนมีความสามัคคีไว้ว่า” ชาวเขมรดำสามารถมีชีวิตรอดอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะความประพฤติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม เพราะพวกเขามีพระสงฆ์มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของพวกเขา ถ้ากลุ่มรัฐบาลจกัวรรตินิยมทำการสำเร็จในการกำจัดพระเขมร เผาวัดและหนังสือธรรมะแล้ว ชาวเขมรก็ย่อมกลายเป็นเวียดนามอย่างง่ายดาย”³

1.1.4 วัดเป็นสถาบันอบรมศีลธรรมแก่สังคม⁴

วัดเป็นสถาบันที่บ่มเพาะคุณค่าทางจริยธรรมแก่สังคมกัมพูชา สังเกตได้จากสังคมมีพระสงฆ์เป็นศาสนทายาทและเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา โดยเป็นผู้นำในการส่งผ่านหลักธรรมแก่ประชาชนและปฏิบัติให้เกิดเป็นผล เพราะรากฐานของสังคมคือศีลธรรม ถ้าสังคมไม่มีศีลธรรมแล้ว ความไม่สงบภายในประเทศก็จะเกิดขึ้นการประหัตประหารและการทำลายล้างซึ่งกันและกันจะมีอยู่ในสังคม ซึ่งพิจารณาได้จากในช่วงเวลาหนึ่งการที่ประเทศชาติขาดการบ่มเพาะคุณค่าทางศีลธรรมได้ทำให้สังคมมีแต่สงครามและการประหัตประหารซึ่งกันและกัน รวมทั้งผู้นำประเทศที่เข้ามาปกครองประเทศไม่ได้มีหลักธรรมสำหรับผู้นำ เช่น ทศพิศราชธรรม หรือธรรมราชา จึงทำให้เกิดการแก่งแย่งกันภายใน เพื่อแสวงหาอำนาจการปกครองโดยลืมนึกความทุกข์สุขของประชาชน

¹ เดวิด แชนด์เลอร์. *เล่มเต็ม*. หน้า 123-124.

² กัมพูชากรอม (Kampuchea Krom) คือกลุ่มชนเชื้อชาติเขมรที่พูดภาษาเขมรและนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศเวียดนาม มีจำนวนประมาณกว่า 10 ล้าน อยู่ในบริเวณจังหวัด Tra Vinh, Tay Ninh, Phong Dinh, Sai Ghon เป็นต้น ของประเทศเวียดนาม โดยทางเขมรถือว่าจังหวัดดังกล่าวเป็นจังหวัดที่เคยเป็นดินแดนของเขมร ตูรายละเอียดใน Kim Sa Ul. (1971). *Nuk Sro Nou Dan Dai Mampuchea Krom*. pp.1-50. (ระลึกถึงดินแดนกัมพูชา(ในเวียดนาม)= **ธิคฺขุภคฺคเษบรณิกคฺคฺกฺกฺก**)

³ Yang Sam. *op. cit.* p 21.

⁴ May Mayko Ebihara. (1968). *Svay, Khmer Village in Cam rodia*. p.383.

ในความเป็นสังคมวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันบ่มเพาะทางศีลธรรมแก่สังคม นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์สุขภาพจิต เป็นสถานนันทนาการ และเป็นสถานที่พบปะของชุมชน เป็นที่พักร้อนและสัปดาห์สังเกตจากในช่วงเดือนตุลาคมปี 2000 ประเทศกัมพูชาในหลายจังหวัดมีน้ำท่วม และวัดกลายเป็นศูนย์กลางเฉพาะกิจในการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในกัมพูชา พร้อมกันนั้นวัดมีศาลาใหญ่ เมื่อน้ำท่วมบ้านและประชาชนได้อาศัยศาลาวัดอยู่เป็นการชั่วคราว

ในอดีตเด็กเยาวชนชายกัมพูชาใช้เวลาหลายปีอาศัยและศึกษากับพระอยู่ในวัด แต่ละคนจะได้รับการประสบการณ์ของการอยู่วัด เป็นการเตรียมจากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่และวัยชรา สำหรับผู้สูงอายุวัดถือว่าเป็นสถานที่สงบ ผ่อนคลาย และเป็นที่พักพิงและเตรียมตัวตาย เมื่อถึงบั้นปลายชีวิตพวกเขาจะถูกเผาที่วัดและเก็บไว้ได้ฐานเจดีย์ในวัด¹ กลุ่มผู้สูงอายุและผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อวัดและพระพุทธศาสนา ในทัศนะชาวกัมพูชาเชื่อว่า ชาวพุทธเมื่ออายุมากแล้ว ควรจะเข้าวัดและเริ่มฝึกปฏิบัติทางธรรมะอย่างจริงจัง คนแก่เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ที่ใกล้ตกดินและมีดค่า เป็นโอกาสสุดท้ายที่คนจะได้เข้ามาวัดทำความดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีต่อไป และเป็นธรรมเนียมประเพณีของคนแก่ที่จะมาปฏิบัติ บางครั้งผู้ชายที่สูงอายุจะไปอยู่วัด ผู้หญิงบางครั้งจะไปฝึกปฏิบัติแบบถาวรเช่นเดียวกับแม่ชีที่วัด²

1.1.5 วัดเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและประเพณีทางสังคม³

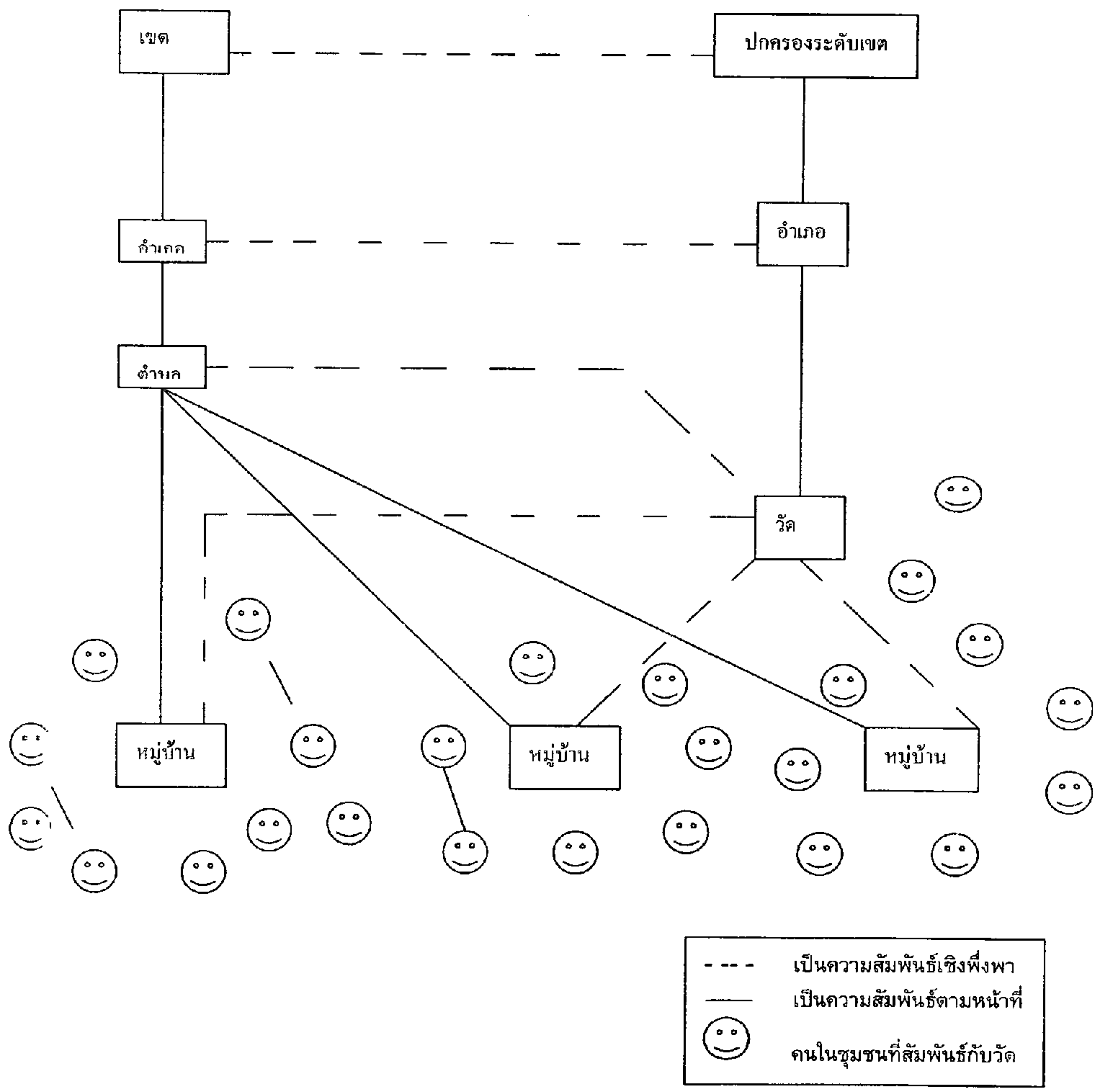
ประเพณีต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางสังคมของกัมพูชาล้วนเป็นรากฐานที่บ่มเพาะมาจากภายในวัด และจากการบ่มเพาะแนวทางและวิถีปฏิบัติให้เกิดขึ้นในสังคมกัมพูชาจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางสังคม เช่น บุญประเพณีต่าง ๆ มีผู้ทำการศึกษาถึงวิถีบุญของชาวกัมพูชาอันบ่งบอกถึงความสำคัญของศาสนาอันมีวัดเป็นศูนย์กลางไว้ว่า "ประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ประชาชนปฏิบัติกันสืบมาได้

¹Yang Sam. *op. cit.* p. 22.

²*Ibid.* p. 33; วัดมณฑล (Watt Nonmune) ห่างจากพนมเปญประมาณ 7 กิโลเมตร เป็นวัดที่มีผู้สูงอายุอยู่ในวัดและปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ถือบวชที่เรียกว่าชี (មុនី) เป็นจำนวนมากมีทั้งที่เป็นผู้หญิงผู้ชาย (เรียกชีตา) ส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุเสียส่วนมาก เช่น วัดไตรเลี้ยว (វត្តត្រៃលើម) วัดประชุมสาคร(វត្តប្រជុំសាគរ) ที่พนมเปญ วัดพนมเตียร (វត្តព្រៃពិស) จ.กำปงจาม.

³Yee Thol. (October-December, 1995). "Watt Aram : Chea mat cha man dol rabor pro chea chol Khmer," (วัดอารามเป็นศูนย์กลางของประชาชนกัมพูชา). *Kambujasuriya*. 49(4) : 56.

แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ กับชุมชน ในสังคมกัมพูชา

ผังประกอบ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ กับชุมชน ในสังคมกัมพูชา
 ที่มา: ดัดแปลงจาก Walter Aschmoneit. (1996). *Self Help Group in Cambodia : Pagoda Committees and Development Cooperation in Karipong Thom Province.* p.125.

แก่...วันมาฆบูชา¹ บุญกฐิน ทอดผ้าป่า วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และงานบุญอื่น ๆ...ประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธยังได้นำพิธีกรรมทางศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแทบทุกเรื่อง โดยเริ่มตั้งแต่การเกิดมีการทำบุญวันเกิด พิธีขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน งานประเพณีต่าง ๆ จนกระทั่งงานศพ ที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาของประชาชน..."² และความที่วัดเป็นศูนย์กลางดังกล่าวจึงเท่ากับว่าวัดเป็นสถาบันบ่มเพาะความดีงามของสังคม เป็นแบบอย่างและเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติให้ปรากฏแก่สังคมได้³

วัฒนธรรมที่ดั่งกล้วนมีรากฐานออกมาจากวัตรปฏิบัติ จากคนรุ่นหนึ่งถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหนึ่ง และในความเป็นสถาบันบ่มเพาะวัฒนธรรมทางสังคมนั้น วัดยังเป็นศูนย์กลางการสานต่อ วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นต่อไปอีกจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง เพื่อก่อให้เกิดเป็นรากฐานของวัฒนธรรมทางสังคมต่อไป นอกเหนือจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาหรือสถาบัน⁴ สำหรับสังคมเขมรมาอย่างช้านาน เห็นได้จากรูปแบบการศึกษาของวัดในอดีต วัดจะทำหน้าที่เป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ ชุมชนและลูกหลานชาวกัมพูชาในครั้งอดีตโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครู⁵ และให้ความรู้เหล่านั้นแก่บุตรหลานชาวกัมพูชา และเด็กคนใดมีการเรียนรู้ที่ดีอ่านออกเขียนได้ ต่อไปจะได้บวชเป็นสามเณรและพระภิกษุเมื่ออายุครบบวชได้ เพื่อศึกษาความรู้ทางหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาต่อไป⁶ ภาพของวัดที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษามาตลอด เพราะพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้สูงในสังคมกัมพูชา

¹วันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ในประเทศกัมพูชาจะมีอยู่เพียง 2 วัน คือ (1.) วันวิสาขบูชา เป็นวันประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณขององค์พระศาสดาของพุทธศาสนา กำหนดวัน 15 เกิด(ขึ้น/ค่ำ) เดือน(แถก) 6 ของทุกปี และ (2.)วันมาฆบูชา ตรงกับวัน 15 เกิด(ขึ้น/ค่ำ) เดือน(แถก) 3 ซึ่งเป็นวันที่พระภิกษุ 1250 รูปมาประชุมเพื่อฟังธรรมโอวาทปาฏิโมกข์ (สัพพปาปสฺส อภินิหาร กุสลสฺสุปสมฺปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธศาสนา= มีใจความหลักคือละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตใจให้ผ่องใส อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา)ของพระพุทธองค์หรือเรียกอีกอย่างว่าวันจาตุรงคสันนิบาต อันเนื่องมาจากเหตุปัจจัย 4 ประการ คือ (1) พระสงฆ์เหล่านั้นเป็นผู้ที่บรรลุนิพพานขั้นสูง(อรหันต์)ในทางพระพุทธศาสนา (2) มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย (3) พระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือองค์ศาสดาเป็นผู้ประทานบวชให้ (4) เป็นวันเพ็ญดวงจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ (จันทร์เต็มดวง)ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Yill Von. (1973). *Pro Chum Boon Pro Vat.* (Bannakar Phnom Penh) pp. 23-37; (ประวัติการทำบุญ=ภาษาเขมร) Pech Chol. (1996). *Pitheh Pro Jum Khea Doph Pee.* pp.40-43,98-104; (พิธีการทำบุญต่าง ๆ ใน 12 เดือน = ภาษาเขมร).

²พูนทรัพย์ รงคุปตวนิช. *เล่มเดิม*. หน้า 17.

³คู่มือประกอบ 4 วัดจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ที่ไม่มีเงื่อนไขมากำหนด แต่อาศัยศรัทธาในฐานะชาวพุทธเป็นจุดเชื่อมระหว่างวัดกับชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างกับความสัมพันธ์ของการปกครองที่ต้องทำโดยถือว่าเป็นหน้าที่.

⁴May Mayko Ebihara. *Ibid.* p. 411.

⁵Meach Ponn. (October-December, 1994). "Karsuksa Samai Boran," *Kambuja Suriya*. 48 (4): 85-94. (การศึกษาในสมัยโบราณ = *กาเส็กุณยชัยยูกกต*)

⁶Klot Thyda. (April-June 2000). "Itthipol Buddhasasana Nue Kambujia," *Kambuja Suriya*. 54(2) : 22; (อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา= *ศฤกณฤกณณณณณณณ*)

ภาพประกอบ 13 พิธีบุญกฐิน

บุญประเพณีเป็นสิ่งที่รวมกันเข้า ระหว่าง วัด พระสงฆ์ และชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นความสำคัญของวัด และสงฆ์ ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางทางสังคมของพุทธศาสนาในกัมพูชา

ภาพเหตุการณ์ : พิธีบุญกฐินประจำปี ค.ศ.2001 ณ วัดอินโกษา จังหวัดเสียมราฐ

(ภาพโดย พระสุพรรณ ไวทาโน วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ)

ภาพประกอบ 14 พระมหาโฆชนันทะ (พระมหากษัตริย์)

วัดลำเปาว์เมืงยะ (เขตเทศบาล) กรุงเทพมหานคร เป็นพระสงฆ์ภิกษุชาในยุคปัจจุบัน ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้นำสงฆ์ในการส่งเสริมสันติภาพในภิกษุชาช่วงสงครามกลางเมือง พร้อมทั้งได้รับการขนานนามว่า“คานธีของภิกษุชา” กับโครงการธรรมยาตรา (Dhamma Yeitra Peace Walk) จนได้รับการเสนอชื่อเข้ารับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ

(ภาพและข้อมูล : <http://members.iinet.net.au/~pictim/holiday/yeislp.html>)

การศึกษาที่แต่เดิมเคยเป็นบทบาทของพระสงฆ์กัมพูชา ในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสได้เข้ามามีส่วนต่อการจัดการศึกษาดังกล่าว โดยจัดให้มีการเรียนการสอนแบบชั้นเรียน มีครูเป็นผู้สอน¹ แต่การศึกษานี้ไม่ได้ออกไปจากวัด เพราะพระสงฆ์ยังมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในวัดกล่าวคือพระสงฆ์ยังเป็นครูสอน โรงเรียนตั้งอยู่ในวัด พระสงฆ์เป็นผู้บริหารสถาบันการศึกษาเหล่านั้น แม้ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์และวัดก็ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการศึกษาอยู่ แม้ว่าบทบาทของวัดและของพระสงฆ์จะขาดหายไปบ้างก็ตาม แต่ความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของการศึกษายังคงมีอยู่ในสังคมกัมพูชา² วัดกับการศึกษาในสมัยต้นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ พร้อมกันนั้นด้วยความที่วัดเป็นสถาบันบ่มเพาะความรู้ให้แก่สังคมนั้น วัดยังเป็นแหล่งผลิตนักปราชญ์มาเพื่อตอบสนองและรับใช้สังคมกัมพูชา เช่น สมเด็จพระสังฆราชจวน นาด ได้ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทางเขมรไว้เป็นจำนวนมาก เช่น พจนานุกรมเขมร คีหิปฏิบัติ สมเด็จพระสังฆราช ฮวดตาด พระภิกษุกิม โด พระภิกษุปาง ชัด พระภิกษุเสช นาง พระภิกษุไซ ฮาย ที่ถูกเขมรแดงฆ่ามรณภาพในระหว่างที่เขมรแดงเข้ามาปกครองประเทศในระหว่างปี 1975 ท่านเหล่านี้ล้วนเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่มีความรู้และเขียนงานนิพนธ์ทางศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก ในรุ่นต่อมา มีพระมหาโฆษนันทะ (ព្រះមហាហោសន្ត) ³ พระภิกษุอุม สุม (ធុម សុម) เป็นต้น ที่ได้ผลิตงานนิพนธ์ไว้ให้ปรากฏเป็นแหล่งความรู้และปฏิบัติให้แก่ชาวกัมพูชาในยุคปัจจุบัน

ดังนั้นจึงนับได้ว่าวัดเป็นสถาบันบ่มเพาะบุคลากรทางสังคม และเป็นแหล่งผลิตนักปราชญ์ทางศาสนาในกัมพูชานับมาแต่อดีต พร้อมกันนั้นท่านเหล่านั้นได้ผลิตงานนิพนธ์ให้เป็นสมบัติของอนุชนกัมพูชาในรุ่นต่อมาได้ และในความสำคัญของวัดต่อการผลิตงานนิพนธ์เหล่านี้แม้ในปัจจุบันภาพเหล่านี้ไม่ได้หมดไป เพียงแต่อุดมการณ์การเมืองในสมัยเขมรแดงและเฮง สัมริน ที่เข้ามามีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ ทำให้สถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาได้หยุดไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และเมื่อถึงเวลาอันสมควร ความสำคัญของวัดในฐานะเป็นสถาบันที่บ่มเพาะบุคลากรทางสังคมและงานนิพนธ์ต่าง ๆ จะกลับคืนมาเช่นในอดีตอีกครั้งหนึ่ง

1.2 ความสำคัญของหลักธรรม

ธรรมะเป็นหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพร้อมกันนั้นยังเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในทุกสถานที่ที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่เฉพาะแต่ในกัมพูชาเท่านั้น รวมทั้ง

¹ เดวิด แชนด์เลอร์. เล่มเดิม. หน้า 251-252.

² ตามจังหวัดต่าง ๆ ในกัมพูชาโรงเรียนที่เป็นของรัฐจะอยู่ในบริเวณวัดเสียเป็นส่วนมาก กล่าวคือ มีวัดอยู่ตรงไหนจะต้องมีโรงเรียนอยู่ในบริเวณวัดหรือไม่ก็อยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียง ซึ่งลักษณะของที่ตั้งสถาบันทางการศึกษานั้นคงไม่แตกต่างกับประเทศไทย ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของสังคมในการทำกิจกรรมและส่งผ่านกิจกรรมสู่ชุมชน.

³ “กานธีของกัมพูชา”(Gandhi of Cambodia) เป็นชื่อของพระมหาโฆษนันทะ (ค.ศ.1924-2000) ซึ่งท่านเป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีบทบาทอยู่ในสังคมกัมพูชา โดยท่านพยายามส่งเสริมสันติภาพให้เกิดขึ้นในกัมพูชา ที่เรียกว่า “ธรรมยาตรา” จนได้รับการเสนอชื่อเข้ารับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนั้นหลักธรรมทางพุทธศาสนายังสนองตอบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนทุกระดับ กล่าวคือหลักธรรมจะมีไว้เป็นแบบสำหรับประพฤติกของผู้ยึดถือปฏิบัติ อันจะเห็นได้จากผู้ปกครองต้องมีธรรมของผู้ปกครองที่เรียกว่าทศพิธราชธรรม¹ หรือธรรมของผู้นำชุมชน ครอบครั้ว ที่เรียกว่า ทิศ 6² แต่ในยุคของเขมรแดง หรือเฮง สัมรินไม่ได้นำหลักธรรมของผู้ปกครองมาเป็นแนวทางในการปกครอง เพื่อให้เกิดสันติสุขต่อสังคม จึงกลายเป็นความทุกข์ยากของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองที่ปรากฏเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของกัมพูชา

นอกเหนือจากระดับผู้ปกครองแล้ว ในระดับที่ต่ำลงมาในระดับประชาชนก็มีฆราวาสธรรม³ ธรรมของฆราวาสหรือธรรมของผู้ครองเรือน ดังนั้นหลักการในทางพระพุทธศาสนาจึงสนองตอบต่อสังคมทุกกลุ่มชนไม่ได้จำกัดเฉพาะใครที่ไหน เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตที่ดำรงอยู่ใน

¹ หลักทศพิธราชธรรม ธรรมของพระราชาหรือหลักธรรมของผู้ปกครอง (Ten Duties of The King) (1.) ทาน (Dana) การให้หรือการบริจาคทาน 2.ศีล(Sila)การรักษาศีล 3.ปริจาคะ (Paricaca) การบริจาค คือ เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาราษฎร์ 4. อาชชวะ (Ajjava) ความซื่อตรงปฏิบัติภารกิจด้วยความสุจริต ไม่หลอกลวงประชาชน 5. มัททวะ (Maddava) ความอ่อนโยนคือมีอัชฌาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบกระด้างถือองค์ มีความงามอันเกิดแต่กริยาที่นุ่มนวล 6. ตปะ (Tapa) ความทรงเดชะคือมีจิตใจมั่นคงให้ความสำราญมาครอบงำ จนเสียการกระทำที่ถูกต้องสมบูรณ์ 7. อักโกธะ(Akkodha) ความไม่ถือโกรธลุแก่อำนาจ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและการกระทำต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม 8. อวิหิงสา (Avihimsa) ความไม่เบียดเบียน คือไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น ขูดรีดภาษี เกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิงอำนาจขาดความกรุณา 9.ขันติ (Khanti) ความอดทนต่อการงานที่ตรากตรำถึงจะเหนื่อยกายเพียงไร 10. อวิโรธนะ (Avirodhana) ความไม่คลาดธรรม คือเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติหนักแน่นในหลักธรรม ไม่ยินดียินร้ายกับสภาวะทั้งปวงจนทำให้เสียการปกครองต่อส่วนรวม ศึกษารายละเอียดจากพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). (2534). *พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา = ฉบับประมวลธรรม*. หน้า 285-287; (อ้างจาก ขุ.ชา.28/240/86)

Somdech Prea Pothivong (Hout Tath). (1982). *Thommea Sangkhaha*. p.142.

(ธรรมสังคหะ=ตยฺกมฺมุตฺเต)

² เป็นหลักธรรมของผู้ปกครองหรือบุคคลที่ต้องไปเกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ (Directions)เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าทิศ 6 (Disa) ได้แก่ 1.ปุรัตถิมทิศ (Purathima-Disa) ทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดา 2.ทักษิณาทิศ (Dikkhina-Disa)ทิศเบื้องขวาคือครูอาจารย์ 3.ปัจฉิมทิศ (Pacchima-Disa)ทิศเบื้องหลังคือบุตรภรรยา 4.อุตรทิศ (Uttara-Disa)ทิศเบื้องซ้ายคือมิตรสหาย 5.เหฎฐิมทิศ (Hetthima-Disa)ทิศเบื้องล่างคือบริวาร ลูกน้อง 6.อุपरิมทิศ (Uparima-Disa)ทิศเบื้องบนคือสมณพราหมณ์ ศึกษารายละเอียดได้จากพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). (2534). *เล่มเดิม*. หน้า 224-230; (อ้างจาก ที.ปา.198-204/202-206) Somdech Prea Pothivong (Hout Tath). (1982). *op cit*. p.87.

³ฆราวาสธรรม(Gharavasa-Dhamma)คือธรรมสำหรับผู้ครองเรือนหรือเป็นฆราวาส 1.สังกะ(Sacca) คือความจริงหรือการยึดหลักความจริง 2.ทมะ (Dama) การข่มรั้งจักข่มใจ 3. ขันติ (Khanti) ความอดทน 4.จาคะ(Caca)การเสียสละแบ่งปัน ศึกษารายละเอียดพระเทพเวที(ประยูรย์ ปยุตโต). *เล่มเดิม*. หน้า 135; (อ้างจาก ส.สุ. 15/845/316 ขุ.สุ.25/311/361) Somdech Prea Pothivong (Hout Tath). *op.cit*. p.47.

สังคมร่วมกับกลุ่มชนในสังคม และในที่นี้จะได้นำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาและการมีอยู่ในสังคมกัมพูชา กล่าวคือ

1.2.1 หลักธรรมเป็นแบบแผนของความประพฤติ

ในทุกสังคมจะต้องมีหลักสำหรับการประพฤติปฏิบัติ ในทุกที่ทุกประเทศจะต้องมีกฎหมายสำหรับปฏิบัติ พร้อมกันนั้นในหลักของความเชื่อที่เรียกว่าศาสนาก็เช่นกันก็ต้องมีวิถีปฏิบัติสำหรับประพฤติด้วยเช่นกัน และในพระพุทธศาสนาเองก็จะมีหลักธรรมสำหรับเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อเป็นแบบแผนของความประพฤติในสังคมกัมพูชา

พร้อมกันนั้นหลักธรรมเมื่อเป็นแบบแผนของความประพฤติยังเป็นแบบแผนสำหรับตรวจสอบการกระทำของสังคมด้วย เพราะหลักในทางศาสนานั้นมีหลายกรณี แต่ในที่นี้จะนำเสนอกรณีเรื่อง บุญบาป ทำอย่างไรจัดเป็นบุญเป็นบาป กรรม ผลกรรม ทำอย่างไรเรียกว่ากรรม และทำกรรมมีผลอย่างไร หรืออีกกรณีหนึ่งก็คือในเรื่องของนรก สวรรค์ก็เช่นกันทำอย่างไรได้ไปสวรรค์ ทำอย่างไรไปนรก เหล่านี้เป็นต้นล้วนเป็นกรอบแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่สะท้อนมาเป็นแนวคิดสู่ประชาชนในการประพฤติ และในเวลาเดียวกันชาวกัมพูชานั้นจะสังเกตได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะได้รับการยอมรับอย่างสูง และพร้อมกันนั้นยังได้รับการยอมรับปฏิบัติเพื่อให้เป็นแบบแผนของชีวิตได้เป็นอย่างดี

1.2.2 หลักธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางจิตใจ

หลักธรรมในทางพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีจิตที่บริสุทธิ์ เห็นได้จากหลักธรรมที่สอนคนให้มีความอดทน¹ ได้เป็นหลักให้ผู้เรียนรู้ฝึกปฏิบัติมีความอดทนในการที่จะฝ่าฝืนกับอุปสรรคและอันตรายที่เข้ามาประสบกับชีวิตของตนเอง เช่น ผู้ประสบชะตากรรมภายใต้การปกครองของเขมรแดงหลายต่อหลายคน เป็นผู้ที่ต้องใช้ความอดทนอย่างสูงในการที่จะรักษาชีวิตของตัวเองภายใต้เหตุการณ์อันวิฤกตภายในสังคม ให้ผ่านพ้นจากภัยอันตรายนั้นมา ผู้ประสบเหตุการณ์ความยากลำบากในสมัยเขมรแดงกล่าวว่า“ฉันเดินทางไปตามรอยเท้า ทางเป็นป่าเขา...ฝนยังตกแทบทุกวัน ดินเปียกไปหมดหาที่แห้ง ๆ นอนไม่ได้ต้องนั่งหลับทุกวัน เสื้อผ้าที่มีอยู่ชุดเดียวนั้นเปียกจนแห้ง แห้งจนเปียก ไม่ได้ถอดซักเลยแปลกดีเหมือนกัน ที่เมื่อก่อนฉันมีร้านตัดเสื้อผ้าเองจะใส่ซักก็ชุดก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้อันนี้ผ้าพันกายอยู่ผืนเดียว ชีวิตช่างแตกต่างกันเหลือเกิน ทำให้จิตใจฉันเข้มแข็งขึ้นมองเห็นความยากลำบากเป็นเรื่องธรรมดา และต่อไปนี่ฉันคิดว่าร้ายที่สุดฉันได้ผ่านมาแล้ว คือการเดินทางดงกับระเบิด แม้แต่ทหารเองถ้าไม่รู้ยังไม่กล้าเดินเข้าไป แต่ฉันผู้หญิงแก่ ๆ คนหนึ่งสามารถกระโดดหลานเดินผ่านมาได้แล้วจะมีอะไรอีกที่ลำบากกว่านี้”² หรือจากคำบอกเล่าของดิฐ ปานว่า (Dith Pan) “เขาถูกทำโทษด้วยการคุกเข่าทั้งคืน แขนขาถูกมัดแน่น เขาต้องสาบานว่าจะไม่ขโมยอีก ขณะกล่าวคำสาบาน เขาสวด

¹ ติโร กวน (เต๋ กุณ แมชี อายุ 71 ปี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอยเป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุณาโลม เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2543.

² องค์กรอินทร์. (2524). เล่มเดิม. หน้า 145.

มนต์ขอพรจากพระ ถ้ารอดไปได้จะเปิดโปงความโหดร้ายของเขมรแดงให้โลกรู้”¹ หรือจากคำบอกเล่าของลูก ท้า (Look Tha) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ใช้หลักธรรมรักษาจิตใจของตัวเองให้เข้มแข็งอดทนภายใต้ความยากลำบากในสังคมว่า “ในขณะที่มือของผมทำงานใจของผมก็คิดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสังฆเจ้า”¹ และอีกหลายครั้งในขณะที่นอนเขาได้ภาวนาถึงพระพุทธเจ้า และภาวนาทุกคืนในขณะที่นอนครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อเป็นการลดความโกรธต่อทหารเขมรแดงที่ได้กระทำต่อเขา² รวมทั้งการที่ได้นำหลักธรรมมาเป็นที่พักใจเพื่อให้ผ่านพ้นเหตุร้ายที่เข้ามาในชีวิตกล่าวคือครั้งหนึ่งลูกชายของลูก ท้า(Look Tha) จะต้องไปอยู่รวมกันและนอนรวมกันตามระบบของเขมรแดง แต่ลูกของเขาได้หนีกลับมาบ้าน ทหารเขมรแดงได้ตามมาจับตัวไป ลูก ท้า ได้แต่ภาวนาถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ (รัตนตรัย) ด้วยความเชื่อที่ว่า”การภาวนาถึงพระพุทธคุณจะช่วยให้ลูกของผมปลอดภัย ในที่สุดลูกของผมก็ไม่ได้ถูกฆ่า”³

1.2.3 หลักธรรมเป็นแบบแผนในชีวิตและสังคม

หลักธรรมในทางพุทธศาสนามีผลให้ประชาชนกัมพูชา มีความเชื่อศรัทธาและส่งผลเป็นความประพฤติ เช่นเรื่อง บุญ บาป กรรม ผล และนรกสวรรค์ มาเป็นกรอบในการสะท้อนความดีของสังคม และเป็นตัวอธิบายผลของการกระทำเพื่อตอบสนองจริยธรรมทางสังคม เพื่อให้ประชาชนชาวกัมพูชารับผิดชอบต่อการกระทำ โดยอาศัยหลักธรรมเป็นตัวอธิบายการกระทำและผลของการกระทำ รวมทั้งส่งเสริมให้คนสำรวจตัวเองและสำรวจสังคมไปพร้อมกัน เพื่อเติมช่องว่างที่แตกต่างทางสังคม ที่จำแนกได้ดังนี้

ก. ความเชื่อเรื่องบุญและบาป⁴

ความเชื่อสิ่งที่กระทำและผลของการกระทำ หรืออีกนัยหนึ่งที่ว่าทำดีได้ดีมีผลเป็นสุข ทำชั่วได้ชั่วมีผลเป็นทุกข์ วิธีความเชื่อเหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้ชาวกัมพูชามีความประพฤติหรือการกระทำที่ส่งเสริมให้ตัวเองได้กระทำตามหลักของทางพระพุทธศาสนาที่ตัวเองนับถือ จนปรากฏออกมาเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมทางสังคมที่นับเนื่องเกี่ยวกับบุญพิธีในทางศาสนาอย่างมากมาย หรืออาจจะเรียกการกระทำดังกล่าวได้ว่าเป็นวิถีแห่งบุญ เช่น พิธีบูชาศพ แห่ศพ พิธีโกนจุก บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา

¹ ษนาคม. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 47.

¹ Usha Welarata. *op.cit.* pp.54-55.

² *Ibid.* p.54

³ *Ibid.*

⁴ Klot Thyda. (April-June 2000). "Itthipol Buddhasasana Nue Kambujia," *Kambuja Suriya*.

บุญพะชุมเบญญ์ บุญผกา บุญกฐิน บุญเทศมหาชาติ เป็นต้น¹

คำสอนในทางพระพุทธศาสนาในเรื่องบุญนี้ ส่งเสริมและมีส่วนสนับสนุนให้ประชาชนได้บริจาค และสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะ เช่น การสร้างวัด สร้างโรงเรียน ถนน สะพาน คำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่าการทำคุณงามความดีนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดให้แก่กันและกันได้ เพราะคนที่ทำคือคนที่ได้² และจากการที่ประชาชนมีความเชื่อในบุญ ในช่วงสมัยของรัฐบาลเอง สัมรินจึงได้ขอความสนับสนุนจากพระสงฆ์ โดยการยกเหตุแห่งบุญที่ประชาชนมีความเคารพเชื่อถือนับถือต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนา เพื่อให้ประชาชนได้สนับสนุนและบริจาค เช่น วัดกุศลของรวมไปถึงเงินทอง เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของรัฐ³

ข. ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม⁴

ในเรื่องความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมได้ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกมีส่วนร่วมในการทำดีเพื่อที่จะชดเชยให้ชีวิตดีขึ้นตามหลักกรรมในทางพระพุทธศาสนา และในความเชื่อเรื่องกรรมนี้ทำให้ประชาชนมีลักษณะที่มีเมตตาชอบทำบุญ พร้อมกันนั้นการเชื่อเรื่องกรรมและผลทำให้ประชาชนมีสำนึกร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งสำนึกที่ติงามซึ่งสังเกตได้จากคำบอกเล่าผู้ที่อยู่ใน เหตุการณ์ที่ยากลำบากในช่วงเขมรแดงได้กล่าวว่า “หลายครั้งที่ผมคิดจะแก้แค้นทหารเขมรแดงที่ทำกับผม และประชาชนกัมพูชา แต่ผมได้แต่นึกถึงคำพูดของพระพุทธเจ้าที่ว่า เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร เพราะถ้าผมทำอย่างนั้นผมก็คงไม่แตกต่างกับทหารเหล่านั้น”⁵ “ในอนาคตผลของกรรมจะไม่พาทหารของพอล พตไปเกิดในที่ดีแน่ สักวันหนึ่งเขาอาจได้รับความทุกข์และถูกฆ่าตายก็ได้ ไม่ว่าจะ วันนี้หรือวันหน้า”⁶

ในเรื่องกฎแห่งกรรม ตามวิธีการสอนของพุทธศาสนานั้นจะเป็นตัวนำทางให้คนเลือกทางเดินของชีวิต เกรงกลัวต่อบาป ชาวเขมรมีความสุขกับการทำงานในไร่ในสวน จากการศึกษาของยัง ชัม กล่าวไว้ว่า “แม้ชาวเขมรจะจับปลาตัวใหญ่ได้เขาจะปล่อยไป พร้อมกันนั้นเพื่อให้แน่ใจในเรื่องกฎแห่งกรรมชาวเขมรไม่เพียงหลีกเลี่ยงการทำกรรมชั่วเท่านั้น ยังได้พยายามทำความดี การทำความดีอย่างหนึ่งที่ชาวเขมรนิยมคือการให้ทาน ชาวเขมรถูกสอนว่าการให้ทานจะได้รับผลบุญอันยิ่งใหญ่ ซึ่งตรง

¹ Ibid.

บุญผกา(Bon Phkar)นี้ถ้าเทียบได้กับของไทยก็คือบุญผ้าป่าที่สามารถกระทำได้ตลอดทั้งปีเมื่อไหร่ก็ได้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลา เช่น บุญกฐินที่มีกำหนดภายหลังจากวันออกพรรษาภายในกำหนดเวลา 1 เดือน ถ้าเกินเวลานั้นแล้วไม่สามารถกระทำบุญที่กฐินดังกล่าวได้ดูรายละเอียดเรื่องบุญกฐิน ผ้าป่า และบุญ อื่น ๆ ได้จาก Yill Von. (1973). *Pro Chum Boon Pro Vat*. Bannakar Phnom Penh. (ประชุมประวัติการทำบุญ=บุญผกา)

² Yang Sam. *op. cit.* p. 36.

³ Somboon Suksamran. *op. cit.* pp. 100-101.

⁴ Klot Thyda. *op.cit.* p. 23.

⁵ Usha Welarata. *op.cit.* p.54.

⁶ Ibid. p 55.

กับที่ชาวเขมรรู้กันในเรื่องของมหาเวสสันดร¹ หรือจากการศึกษาของยัง ซัมได้ตั้งข้อสังเกตต่อความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมว่า "ชาวกัมพูชาได้ใช้เวลาเป็นศตวรรษในการสร้างพุทธศาสนา ให้มีความเข้มแข็งแต่เขมรแดงใช้เวลาเพียงไม่กี่ปีในการทำลาย เมื่อระบบการปกครองของเขมรแดงได้ล้มลงในปี 1979 ประชาชนรู้สึกดีใจที่การทำลายล้างนั้นหยุดชะงักลง หลายคนเชื่อว่าเขมรแดงได้รับผลแห่งการทำความชั่วของเขาเป็นที่เรียบร้อยแล้วแสดงว่าเรื่องกฎแห่งกรรมนั้นยังเป็นความจริงที่มีอยู่"²

ค. ความเชื่อในนรก สวรรค์³

ความเชื่อในเรื่องของนรกสวรรค์นี้ทำให้ประชาชนกัมพูชาเร่งรัดความประพฤติของตัวเองให้มีผลออกมาเป็นความดี เพราะในหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนานั้นการกลับมาเกิดถือว่าเป็นอีกความเชื่อหนึ่ง(รวมทั้งไม่กลับมาเกิดด้วย)ที่มีอยู่ในวิถีความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นประชาชนกัมพูชาจึงได้ทำหน้าที่ของตัวเองตามวิถีแห่งบุญ ทาน ศีล ภาวนา และกิจกรรมที่เป็นแบบของความประพฤติที่ดีงามในสังคมเพื่อเป็นตัวส่งให้ไปเกิดในสถานที่ดี "ผมเชื่อว่าหากมนุษย์ทำดี และเคยถือศีลห้า(Panchasila : the Five Precepts) หากเขาตายจะได้กลับมาเกิดอีก หรือไม่กลับมาเกิดก็จะได้ไปสวรรค์ หากใครทำไม่ดีก็จะไปเกิดในนรกหรือเป็นสัตว์เดรัจฉาน"⁴

1.2.4 หลักธรรมเป็นบรรทัดฐานในการตรวจสอบสังคม

ในสังคมกัมพูชามีพื้นฐานในการบ่มเพาะทางศีลธรรม จนกลายเป็นกฎเกณฑ์ของสังคม ใครปฏิบัตินอกเหนือจากเกณฑ์ที่มีหลักศาสนาเป็นหลักปฏิบัติ บุคคลย่อมได้รับและการประณามโดยคนในสังคมเอง เช่นการที่ผู้นำในสมัยเขมรแดงได้มีนโยบายที่เข่นฆ่าประชาชน และเป็นความผิดต่อสังคมโดยรวมนั้น เมื่อเอาหลักทางศีลธรรมมาพิจารณาถึงการกระทำดังกล่าวต่อประชาชน ถือว่าเป็นการกระทำผิดจากทำนองคลองธรรมหรือหลักศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์เป็นบรรทัดฐานของการตรวจสอบของสังคมที่นอกเหนือจากกฎหมาย และหลักของบ้านเมือง เกณฑ์ในการตรวจสอบของสังคมย่อมเป็นผลผลิตจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นความดีงามของสังคม และเป็นบรรทัดฐานในการตรวจสอบสังคม รวมทั้งมีส่วนส่งเสริมให้คนประพฤติเป็นไปตามหลักทางสังคม ที่มีพระพุทธศาสนาเป็นกฎเกณฑ์ในสังคมได้ พุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์ว่า "บรรพชิตพึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

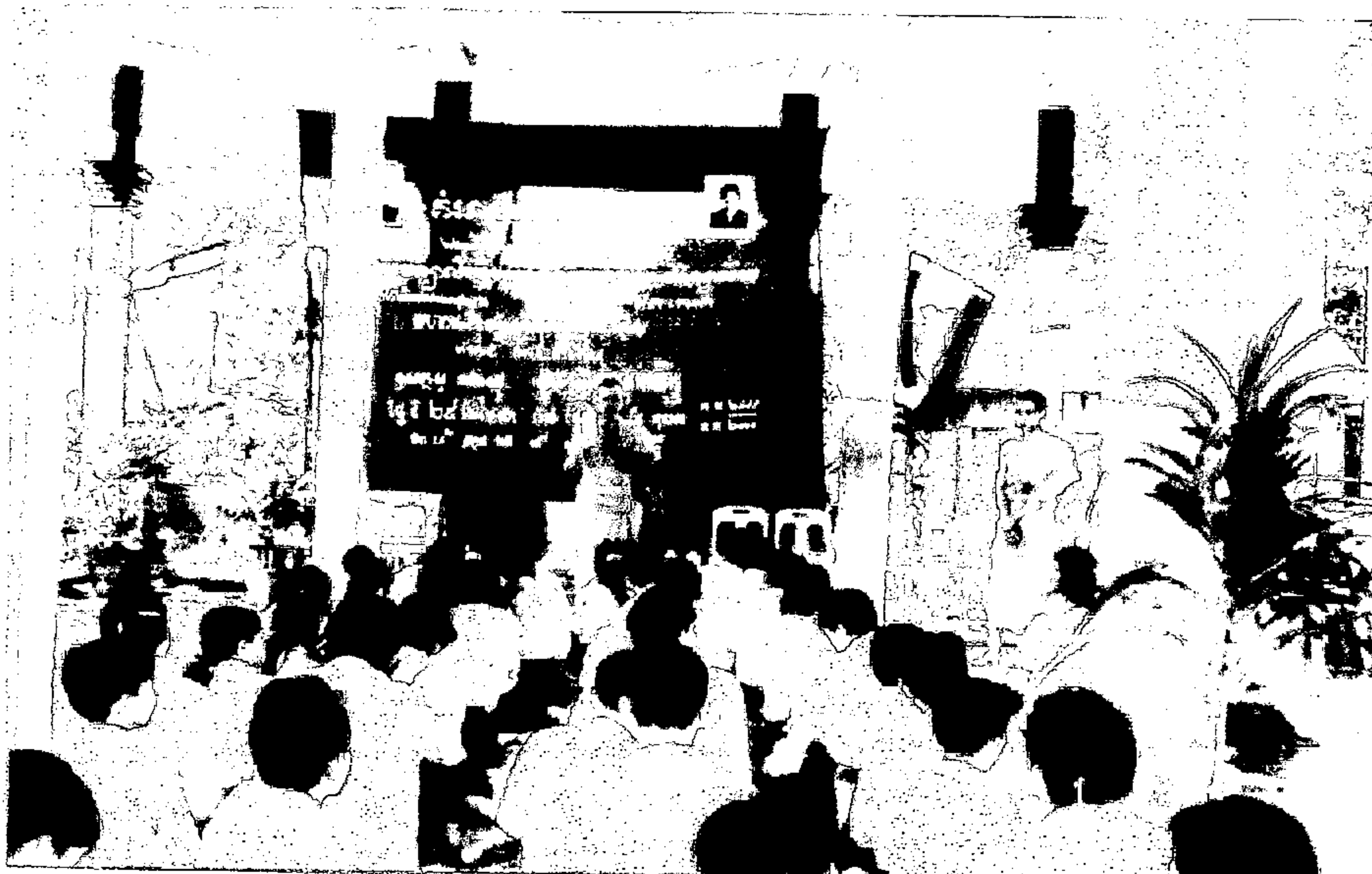
¹Yang Sam. *op. cit.* p. 35.

พระเวสสันดรเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ได้บำเพ็ญเพียรในเรื่องของทานบารมี ด้วยการทำทานทุกอย่างทรัพย์สินสมบัติ บุตร ภรรยา เป็นต้น ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อการได้เกิดเป็นพุทธชาติ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวได้จาก Gnok Theam. (1995). *Mahavessantara Jataka*. (Phnom Penh: Buddhist Institute); Yill Von. (1973). *op.cit.* pp. 54-59.

²Yang Sam. *op.cit.* p. 6.

³Klot Thyda. *op. cit.* p. 23.

⁴Usha Welarata. *op. cit.* p.55.

ภาพประกอบ 15 บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสงฆ์มีสถานภาพเป็นศูนย์กลางในกิจกรรมทางสังคม รวมทั้งมีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมโดยรวม ซึ่งบทบาทเหล่านี้ของพระสงฆ์ก็มิพวชากำลังจะพลิกฟื้นกลับคืนมาเช่นในอดีต

ภาพเหตุการณ์ : คณะสงฆ์วัดอินโกษา จังหวัดเสียมราฐ จัดโครงการส่งเสริมศีลธรรมแก่เยาวชนในเดือน เมษายน ค.ศ.2001 (ภาพโดย พระสุพรรณ ไวทาโน วัดชัยมงคล กรุงเทพฯ)

ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น...วันคืนล่วงไป บัดนี้เราทำอะไรอยู่”¹ หากพิจารณาถึงพุทธพจน์ที่ พระพุทธองค์ตรัสเป็นประจวบบอกให้รู้ว่าชีวิตมนุษย์สั้นนัก จงเร่งทำความดีเพื่อเป็นฐานแห่งความดีงามในชีวิต พร้อมกันนั้นหากพิจารณาถึงหลักธรรมนี้เป็นการส่งเสริมให้เกิดความดีงามของสังคมและเป็นการตรวจสอบบุคคลในสังคมด้วยว่ากำลังทำอะไรกันอยู่ และส่งเสริมให้บุคคลรีบ ขวนขวายเพื่อกระทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติ

1.3 บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์

ในสังคมกัมพูชาพุทธศาสนากับพระสงฆ์เป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน และในความสำคัญของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์และวัดนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่คู่กับสังคมกัมพูชา พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการนำ ประชาชนที่เคารพนับถือเข้าสู่การยอมรับพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นพระสงฆ์ยังเป็นส่วนสำคัญของ สังคมในการบ่มเพาะคุณธรรมแก่สังคมได้ เหตุที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทั้งทางด้านชีวิตจิตใจและความ ประพฤติจึงทำให้พระสงฆ์มีหน้าที่ต่อสังคมไปโดยปริยาย อันเป็นหน้าที่หรือสถานภาพที่เกิดขึ้นบน ความผูกพันในด้านความเป็นอยู่ของบุคคลในชุมชนเป็นสำคัญประการหนึ่ง และในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตนเอง ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงได้รับความเคารพนับถือและยกย่องจากชุมชนเป็นอย่างสูง นอกจากการอุทิศตน ให้แก่สังคมแล้ว ท่านได้รับการยกย่องในฐานะผู้บริสุทธิ์อันเนื่องมาจากพระภิกษุสงฆ์ละชีวิตเช่นชาวบ้าน มาฝึกปฏิบัติขัดเกลาดัวเองตามพระธรรมวินัย รวมทั้งเป็นรูปแบบที่ชาวพุทธดกลงหรือยอมรับว่าการ ดำเนินตามแนวทางขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นแนวทางที่มุ่งสู่มรรคผล แห่งการฝึกอบรมปฏิบัติ ตนและประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก นับได้ว่าเป็นภาวะที่ควรได้รับการยกย่องและเคารพ นับถือ อีกกรณีหนึ่งก็คือพระสงฆ์เป็นผู้มีส่วนร่วมกับการอยู่ในสังคมหรือเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นจึงมี หน้าที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรงด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นพระสงฆ์ยังเป็น สัญลักษณ์ของการดำรงอยู่ของหลักธรรม ภิกษุสงฆ์ย่อมเป็นตัวแทนแห่งสงฆ์ เมื่อกราบไหว้พระสงฆ์ใน ในฐานะที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ ก็เป็นประจวบการเคารพนอบน้อมต่อหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีพระ สงฆ์เป็นผู้สืบสานและรักษาไว้ และในที่จะได้จำแนกเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของพระสงฆ์ต่อการมีอยู่ ในสังคมกัมพูชา กล่าวคือ

1.3.1 พระสงฆ์เป็นแบบอย่างของความประพฤติ

พระสงฆ์เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นส่วนหนึ่งของความประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้นจึงทำให้พระสงฆ์มีลักษณะที่เป็นเอกภาพ รวมทั้งพระสงฆ์เองไม่ได้อยู่บนเงื่อนไขการดำรงชีวิต เช่นชาวบ้าน นอกจากนั้นพระสงฆ์จะมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ภาพที่ปรากฏพระสงฆ์จึงเป็นแบบแผน ของความประพฤติในสังคมกัมพูชาและคงเป็นการยากที่จะบอกว่าพระสงฆ์ให้อะไรแก่สังคม พระสงฆ์ คงไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของวัตถุ แต่จะให้ในเรื่องของจิตใจและความรู้สึก ในช่วงเวลาหนึ่งของ วิกฤติทางการปกครองในประเทศกัมพูชาผู้ปกครองไม่ได้เห็นความสำคัญ รวมทั้งไม่นำมาใช้ให้เป็น

¹ พระมหาประยูร ปรยุตโต. เล่มเดิม. หน้า 9 (อ้างจาก อง.ทสก. 24/84/92)

ประโยชน์กับไปเน้นที่ความสำคัญทางวัตถุและการดำรงชีวิตแบบมนุษย์วิสัยละเลยความสำคัญทาง จิตใจและความประพฤตินี้ที่มีพระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางของความประพฤตินี้และแบบอย่างของความดีในสังคม ได้เป็นผลให้พระพุทธศาสนาอันมีพระสงฆ์เป็นศาสนาที่ยาก คงมีอยู่ในความรู้สึกและจิตใจของผู้ศรัทธาและเคารพต่อพุทธศาสนาและพระสงฆ์เท่านั้น การกระทำอะไรก็ตามที่เป็นการขัดขืนหรือขัดคำสั่งต่อการปกครองของผู้ปกครองแล้วอาจเป็นสาเหตุที่ต้องกลับไปเรียนใหม่¹ (Re-education) หรือถูกส่งไปสัมมนา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันของชาวกัมพูชาในช่วงเขมรแดงเป็นอย่างดีว่าใครก็ตามที่ไปแล้ว จะไม่มีวันได้กลับมา²

1.3.2 พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม

พระสงฆ์เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากต่อประชาชน โดยเฉพาะในต่างจังหวัด หากพระสงฆ์นำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ หรือประชาชนได้แล้วพระสงฆ์จะมีบทบาทในการสร้างและการพัฒนาในสังคมกัมพูชา แม้ในอดีตพระสงฆ์ได้นำหลักธรรมมาเป็นแบบอย่างของความประพฤติเพื่อพัฒนาสังคมได้³ แม้ในช่วงสมัยเฮง สัมรินพระสงฆ์ก็ยังเป็นผู้นำกิจกรรมในการส่งเสริมกิจการของรัฐ เช่น เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมสาธารณกุศล เห็นได้จากการที่พระสงฆ์เป็นประธานในการระดม มวลชนสร้างสะพาน สร้างถนน โรงเรียน เป็นต้น แม้ในปัจจุบันนี้จะได้เห็นได้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประสานช่องว่างระหว่างสังคมโดยการเป็นผู้ชักนำโครงการต่าง ๆ จากต่างประเทศเพื่อพัฒนาเยาวชนในกัมพูชา เช่น ท่านฮวด ทาว (Ven.Hout Toa) ที่วัดบ่อเวล ในจังหวัดพระตะบอง เป็นผู้นำในการ ขอทุนสนับสนุนจากต่างประเทศเพื่อเปิดโรงเรียนให้กลับเยาวชนในเขตอำเภอ นั้น ที่เรียกโครงการว่า "พุทธศาสนาเพื่อการพัฒนา" หรืออีกท่านหนึ่งก็คือท่านเฮง มณีจินดา (Ven.Heng Monychenda) วัดอัลลองเวง จังหวัดพระตะบอง ได้เป็นผู้พยายามประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อทำโครงการต่าง ๆ เพื่อให้วัดได้มีบทบาทร่วมในการพัฒนาสังคมกัมพูชาที่รู้จักกันในโครงการที่ว่า "พระพุทธศาสนากับการอภิวัฒน์สังคมเขมร" หรือท่านซก เชือน (Ven.Sok Sueon) เป็นตัวกลางในการชักนำกลุ่มองค์กรเอกชน (NGO) จากต่างประเทศมาสร้างโรงเรียนให้กับหมู่บ้านสถาปัว ในจังหวัดพระตะบอง เป็นต้น โดยได้รับการตอบรับและสนับสนุนเป็นอย่างดี

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพระสงฆ์กับสถานภาพของท่านต่อการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและกิจกรรมทางสังคม จากการสังเกตจะพบว่าพระสงฆ์จะได้รับความเชื่อถืออย่างสูงและพร้อมกันนั้นพระสงฆ์เองยังได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย จึงทำให้การพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมจะผ่านไปด้วยดีและมีผลในทางปฏิบัติเกิดขึ้นอย่างชัดเจน

¹Matin Stuart-Fox & Bunhaeng-Ung. *op cit.* p.42.

²Ouk Mao เป็นผู้ให้ที่สัมภาษณ์, พระระพิน ด้วงลอย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านใน Phnom Penh เมื่อ 20 ตุลาคม 2543.

³Peter Schier. (1996). *Buddhism and The Development Khmer Society.* pp.53-55.

การศึกษาในบทนี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาในกัมพูชาเป็นสถาบันที่สำคัญ สถาบันหนึ่งของสังคม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวพุทธทั้งในทางจารีตประเพณีและวัฒนธรรม และมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างน้อยที่สุด 3 ประการ

พุทธศาสนาเป็นพลังในการสร้างบูรณาการของสังคม ที่ถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ช่วยส่งเสริมให้มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติ ในประเด็นนี้พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมของชาวพุทธโดยตรง

พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ในกรณีนี้พุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

ในปัจจุบันเท่าที่ผู้วิจัยเองได้ไปมีโอกาสไปสัมผัสกับการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชาแล้วสิ่งหนึ่งที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันก็คือความเกี่ยวเนื่องระหว่างชาวพุทธ วัด พระสงฆ์ ร่วมกับการดำเนินชีวิตของชาวกัมพูชาเอง เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย หรือแม้แต่การขึ้นบ้านใหม่ที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมพิธีกรรมเหล่านี้แทบจะทั้งสิ้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของพระสงฆ์กับการอยู่ร่วมในสังคมกัมพูชา บนพื้นฐานของการประสานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนกัมพูชา

ศาสนาเป็นรากฐานของสังคมกัมพูชา จึงยากที่จะปฏิเสธได้ว่าเป็นความสำคัญของศาสนา วัด พระสงฆ์ เป็นสิ่งที่ไม่มียุคสมัยในสังคมกัมพูชาได้ พร้อมกันนั้นวัดยังมีความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานช่องว่างเหล่านั้นให้เป็นผลในทางปฏิบัติต่อวัด และชุมชน โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวประสานให้เกิดความเป็นเนื้อเดียวกัน นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ที่ส่งเสริมความมีเสรีภาพและความเสมอภาคทางสังคมในเรื่องการนับถือศาสนา¹ กล่าวคือใครก็สามารถที่จะเข้าวัดได้ไม่จำเป็นต้องเป็นกลุ่มชนชั้นสูง เป็นใครก็ได้ที่จะสามารถเข้าวัดมาเพื่อเรียนรู้และยึดถือหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อการดำรงชีวิตของผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม

วัดเป็นสถาบันทางการศึกษาที่สำคัญคือ เป็นแหล่งบ่มเพาะความดีงาม และเป็นสถาบันบ่มเพาะคุณธรรมทางสังคมให้เกิดขึ้นในสังคมกัมพูชา พร้อมกันนั้นการปกครองและรูปแบบของสังคมที่มีวัดมีพระสงฆ์ของพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่างของความประพฤติยังคงฐานะทางสังคมให้เกิดขึ้นเป็นปกติได้ รวมทั้งความสำคัญทางการศึกษาต่อพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จึงอาจกำหนดได้ว่าศาสนาเป็นฐานรากของสังคมกัมพูชา และเป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชาที่ก่อให้เกิดจารีตประเพณี ศิลปกรรมและความประพฤติ และพร้อมกันนั้นศาสนา วัดพระสงฆ์ยังเป็นบรรทัดฐานของการตรวจสอบสังคมที่ใช้เป็นบรรทัดฐานทางการศึกษาและความประพฤติที่ดีงาม สถาบันศาสนาก่อให้เกิดความประพฤติทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ และพร้อมกันนั้นศาสนาในกัมพูชายังเป็นฐานรากของความดีงามและความสม่ำเสมอทางสังคม เป็นฐานรากของการดำรงอยู่ของสังคมกัมพูชา และความสมบูรณ์ของชีวิตที่สมบูรณ์และสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของสังคม

พระพุทธศาสนาในกัมพูชาอาจสรุปได้ว่า เป็นเครื่องประสานสังคมให้เกิดความอดทนแก่ประชาชนในการรักษาชีวิตตนเอง พร้อมทั้งให้เกิดสันติในระยะยาวต่อประเทศและการแก้ปัญหาของ

¹Sou Venir. *ibid.* pp. 1-15.

ประเทศ รวมทั้งเป็นพลังผลักดันให้เกิดความเป็นเอกภาพในสังคมอย่างเป็นปกติ เพราะพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพทางสังคมตามกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา และเป็นสถาบันหนึ่งในจำนวน 3 สถาบันของประเทศ คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่มีเอกภาพและก่อให้เกิดความสามัคคีภายในชาติ รวมถึงเป็นตัวประสานช่องว่างของสังคมที่ เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ภายในกรอบเกณฑ์ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนั้น การยึดถือปฏิบัติตามหลักของทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา ได้ทำให้ชาวกัมพูชามีบูรณาการทางสังคม และมีศรัทธาต่อตัวเองในการนำหลักของศาสนามาเป็นหลักยึดเพื่อต่อสู้กับเหตุร้ายทางการเมืองที่ผ่านเข้ามาในสังคมกัมพูชา เราคงบอกไม่ได้ว่าพุทธศาสนาให้อะไรแก่สังคม กัมพูชาในเรื่องของวัตถุ แต่ในกลางกลับกันพุทธศาสนาในกัมพูชาได้เป็นหลักยึดก่อให้เกิดเอกภาพและความดีงามทางจิตใจเพื่อต่อสู้กับเนื้อร้ายทางสังคมที่เรียกว่าสงคราม จนผ่านพ้นช่วงวิกฤติมาจนถึงปัจจุบัน

สรุป

การศึกษาวิจัยสถานภาพพระสงฆ์ภิกษุ ใน ค.ศ.1975-1989 พบว่าสถานภาพของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ มีฐานะที่เปลี่ยนไปนับแต่ปี 1975 อันเนื่องมาจากสาเหตุการปกครองของรัฐบาลเขมรแดงและ เอง สัมริน สถานภาพในด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์ก่อนปี 1975 เช่น การศึกษา การปกครอง การเผยแผ่ และการสังคมสงเคราะห์ เป็นสถานภาพเดิมที่มีบทบาทและความสำคัญอยู่ในสังคม ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม¹ ต่อมาในสมัยเขมรแดงห้ามไม่ให้มีศาสนา พระสงฆ์และการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ สถานภาพทางการศึกษา การปกครอง การเผยแผ่ ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์หมดไปอันเนื่องมาจากไม่มีพระสงฆ์ ต่อมาสมัยเอง สัมริน การกระทำที่เป็นสถานภาพของ พระสงฆ์นอกเหนือจากที่รัฐเป็นผู้กำหนดซึ่งอาจรวมไปถึงการบังคับ ทำให้สถานภาพของพระสงฆ์ในช่วงที่ทำการศึกษาคือวิจัยเป็นเพียงผู้ถูกกระทำเท่านั้น

รัฐบาลเขมรแดงและรัฐบาลเอง สัมริน เป็นรัฐบาลที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ โดยทั้งสองรัฐบาลมีเป้าหมายเพื่อการปฏิวัติประเทศให้เป็นไปตามเป้าหมายของการปฏิวัติ เขมรแดงปฏิบัติต่อพระสงฆ์เพื่อเป็นการยืนยันถึงอุดมการณ์ความเป็นคอมมิวนิสต์ที่นำมาใช้ปกครองประเทศ จึงเป็นผลให้มีการสังหารพระสงฆ์และบังคับพระสงฆ์ รวมทั้งใช้แรงงานในชนบท ส่วนรัฐบาลเอง สัมรินต้องอาศัยการสนับสนุนจากมวลชนที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์และศาสนาด้วยท่าทีประนีประนอมกว่าเขมรแดง แต่ในเวลาเดียวกันก็ได้กำหนดบทบาทพระสงฆ์ให้เป็นผู้ต้องสนับสนุนการปฏิวัติ²

ปัจจัยต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเปรียบเทียบถึงสาเหตุที่ทำให้พระสงฆ์ตกเป็นผู้ถูกกระทำจนสถานภาพเปลี่ยนไปในสมัยเขมรแดง และเอง สัมริน พิจารณาได้ว่ามีปัจจัยภายนอก เช่น อุดมการณ์ทางการเมืองที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์และมีแนวทางปฏิเสศศาสนา รวมทั้งความพยายามเข้ามามีอิทธิพลในภิกษุของประเทศไทยต่าง ๆ ในรูปของการสนับสนุนและความช่วยเหลือแก่ฝ่ายต่าง ๆ ในภิกษุจึงทำให้ความผันผวนทางการเมืองในภิกษุเปลี่ยนไปไม่รู้จัก และส่งผลต่อสังคมโดยรวม รวมทั้งพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ด้วย และจากปัจจัยภายใน เช่น เศรษฐกิจ อุดมการณ์และการเมือง สังคม พระสงฆ์ หรือประชาชนที่เป็นปัจจัยภายในทำให้สถานภาพของพระสงฆ์เปลี่ยนไป กล่าวคือเศรษฐกิจที่ยึดตามแนวสังคมนิยมในช่วงของเขมรแดงที่ว่าใครไม่ทำไม่มีกิน ทำให้พระสงฆ์ต้องไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจดังกล่าวในการใช้แรงงาน ในสมัยเอง สัมริน ถึงจะเป็นคอมมิวนิสต์เช่นเขมรแดงแต่เศรษฐกิจภายในประเทศเป็นอยู่ด้วยความผิ้วเคือง รวมทั้งการเมืองที่มีการชว่ชิงกันอย่างสูงในภิกษุจึงกลายเป็นสงครามกลางเมืองกว่า 10 ปี พระสงฆ์ถึงมีในสมัยเอง สัมรินแต่ก็เป็นผู้ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุการณ์ทางการเมืองและเงื่อนไขทางการเมืองที่เรียกว่า “พระสงฆ์ต้องสนับสนุนการปฏิวัติ”

¹ดูรายละเอียดในบทที่ 1.

²ดูรายละเอียดในบทที่ 2.

นอกจากนั้นปัจจัยภายในกลุ่มองค์กรพระสงฆ์ คือ (1) พระสงฆ์ไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพในสังคมสงฆ์เองได้ เช่น การแตกเป็นนิกาย หรือการแตกแยกเป็นกลุ่มเพื่อสนับสนุนการเมืองในแต่ละฝ่ายในสมัยลอนนอล (1970-1975) กลุ่มหนึ่งสนับสนุนรัฐบาล กลุ่มหนึ่งสนับสนุนเขมรแดง ทำให้การปกครองคณะสงฆ์และการระดมกิจกรรมคณะสงฆ์ไม่เป็นเอกภาพ กลายเป็นความแตกแยกภายในคณะสงฆ์เอง (2) พระสงฆ์ไม่สามารถที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานช่องว่างระหว่างประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และนำหลักธรรมนั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน บนพื้นฐานของความเข้าใจที่ถูกต้องได้ ทำให้ความสำคัญของพระพุทธศาสนาลดลง ประชาชนไม่เห็นความสำคัญจึงเป็นที่มาของการนำหลักความเชื่ออื่นมาเป็นแนวทางยึดถือ ซึ่งก็คือลัทธิคอมมิวนิสต์ (3) เมื่อมีการนำหลักการอื่นเข้ามาสู่สังคมพระสงฆ์เองกลับยินดีไปกลับแนวทางดังกล่าว¹ โดยไม่ได้พยายามพลิกฟื้นความสำคัญของพระพุทธศาสนากลับมา ประชาชนเองในฐานะเป็นผู้ที่เดินไปตามศรัทธาทางพระพุทธศาสนา จึงได้ถูกพระสงฆ์เป็นผู้ชี้้นำทำให้สังคมเกิดภาวะวิกฤติเป็นฝักเป็นฝ่ายแตกแยกภายในเกิดขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นต่อสถานภาพของพระสงฆ์ในกัมพูชาอาจสรุปรวมได้ว่า (1) พระพุทธศาสนาหมดไปจากกัมพูชาในช่วงของเขมรแดง (2) และพระสงฆ์เป็นเพียงแรงงานที่ตกอยู่ภายใต้การชี้แนะของรัฐที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ ใครไม่ทำไม่ได้กิน (3) สถานภาพเดิมของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ได้เปลี่ยนไปจนยากที่จะบอกได้ว่าตลอดช่วงระยะเวลาการปกครองของเขมรแดงพระสงฆ์คืออะไร มีหน้าที่อะไรต่อสังคมกัมพูชาได้ ล่วงมาในสมัยเฮง สัมริน² (1) พระสงฆ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการปฏิบัติที่มีแนวทางหลักคือต้องสนับสนุนกิจกรรมของรัฐในด้านต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการปกครองของรัฐ (2) พระสงฆ์เป็นเพียงกลุ่มที่ต้องถูกขับเคลื่อนไปด้วยเงื่อนไขทางการเมือง แม้แต่การปกครองวัด การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษา การเผยแผ่ การบวช หรือแม้กระทั่งพระสงฆ์จะทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัย (3) บุญประเพณีต่าง ๆ ที่พระสงฆ์เป็นผู้นำบุญกลายเป็นเพียงฐานสนับสนุนความช่วยเหลือจากประชาชนต่อรัฐอีกทางหนึ่ง³ โดยรวมอาจประมวลได้ว่าสถานภาพของพระสงฆ์ต้องเปลี่ยนไปเป็นสาเหตุที่อิงอยู่บนฐานของเหตุการณ์ทางการเมือง ที่เข้ามาเป็นตัวแปรหลักทำให้พระสงฆ์มีฐานะในสังคมที่เปลี่ยนไป

เหตุการณ์ทางการเมืองใน ค.ศ.1975-1989 เป็นเหตุการณ์ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีอยู่ของพุทธศาสนาและพระสงฆ์⁴ เพราะหลังจากเหตุการณ์ทางการเมืองเหล่านี้ผ่านไปแล้ว พุทธศาสนาและพระสงฆ์ได้กลับคืนมาตามเงื่อนไขของประชาชนที่มีความผูกพันนับถือศรัทธาอยู่กับพุทธศาสนา พระสงฆ์และวัด ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าไม่ว่าเหตุการณ์อะไรจะเกิดขึ้นก็ตามหรือมีหลักปฏิบัติใดที่จะพยายามแบ่งแยกวิถีประชาออกจากพุทธศาสนานั้นคงเป็นเรื่องยากที่จะกระทำได้ เพราะความที่พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ได้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และการดำรงอยู่ของสังคมกัมพูชามาอย่างยาวนานในสังคมกัมพูชา

¹Yang Sam .*op. cit.* pp. 85-100.

²ดูรายละเอียดในบทที่ 2.

³Yang Sam. *op cit.* pp. 75-85.

⁴ดูรายละเอียดในบทที่ 4.

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าพุทธศาสนาในกัมพูชาหลังจากที่เคยสูญหายไปช่วงเวลาหนึ่ง และกลับคืนมา แต่ยังคงทิ้งร่องรอยแห่งความบอบช้ำภายใต้ความทรงจำในอดีต สิ่งที่ยังเป็นปัญหาของพระพุทธศาสนาในกัมพูชาปัจจุบัน ก็คือ กัมพูชายังขาดนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนา ที่จะสามารถผลิตผลงานด้านวิชาการศาสนาเพื่อตอบสนองต่อความขาดแคลนในสังคมได้ สังเกตจากตำราหรือหนังสือทางพระพุทธศาสนาจะมีอยู่น้อยและจัดพิมพ์ขึ้นในสมัยก่อน ค.ศ. 1975 เกือบทั้งสิ้น

สถาบันการศึกษาสงฆ์ที่เป็นฐานของการพัฒนาองค์กรสงฆ์มีจำนวนน้อย และไม่เพียงพอต่อความต้องการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรหนุ่มๆ ที่มีเป็นจำนวนกว่า 60,000 รูป ทั่วประเทศ รวมทั้งขาดการสนับสนุนอย่างเพียงพอจากรัฐไม่ว่าจะเป็นงบประมาณที่จะให้จัดมีการเรียนการสอน งบประมาณครู และสนับสนุนให้มีการเปิดโรงเรียนทางด้านพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริม และรักษาศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมกัมพูชา

นอกจากนี้การเมืองในกัมพูชา ทำให้พระสงฆ์ในกัมพูชาสูญเสียอัตตลักษณ์ของความเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้จะเห็นได้จากพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนในการเลือกตั้งในปี 1993 และในปี 1997 พระสงฆ์ถูกแบ่งแยกตามกลุ่มพรรคการเมืองที่ตนนิยม ทำให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความดีงามและรักษาความเป็นกลางทางสังคมจะหมดไป อันเนื่องจากความชอบไม่ชอบในพรรคการเมืองได้กลายมาเป็นประเด็นชี้้นำให้เกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์ในวัด และระหว่างคณะนิกายในที่สุด¹

¹สังเกตได้จาก ในวัดอุณณาโลมในช่วงปี 2000 กลุ่มยุวสงฆ์จะนิยมพรรคการเมืองฝ่ายค้าน เช่น พรรคสมรังสี (Som Rainsy Party) แต่ในกรณีเดียวกันพระสงฆ์อาวุโส จะขึ้นชมกลุ่มการเมืองเดิม เช่น พรรคประชาชนกัมพูชา (People's Cambodian Party) ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นไม่ได้หมายความว่าพระสงฆ์ต้องแตกแยก แต่การเมืองกำลังสร้างรอยแยกทางศาสนาให้เกิดขึ้น และจะสร้างความแตกแยกทางสังคมโดยที่พระสงฆ์มีส่วนชี้นำต่อการเมืองที่พระสงฆ์เข้าไปมีสิทธิ์ร่วม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารและข้อมูลขั้นต้น

ก. จดหมายเหตุและข้อมูลขั้นต้น

กรมการเมือง. (2528). เอกสารเกี่ยวกับปัญหาแกมพูชา พ.ศ.2522-2528. กรุงเทพฯ: กรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ.

_____. (2525). ประมวลเอกสารความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ พ.ศ.2519-2524.

กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

ชื่อเรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยาพระเชมรเข้ามาขอพระองค์ด้วงออกไปครองเขมร. (จ.ศ.1202 = พ.ศ. 2383). หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 25 จดหมายเหตุ ร.3.

ชื่อสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเรื่องเจ้าพระยาบดินทรรับผ้าไตรไปทำบุญและทอดกฐินวัดแขวงเมืองเขมร. (จ.ศ.1205=พ.ศ.2386). หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 7 .จดหมายเหตุ ร.3.

หลวงสาครคชเขตต์. (2515). จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ.2436- พ.ศ.2447. กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.

เอกสารชั้นรอง

ก. ประเภทหนังสือทั่วไป

กองวิชาการ, กรมการปกครอง. (2516). สาธารณรัฐเขมร : การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมจิตวิทยา. กรุงเทพฯ: กองวิชาการกรมการปกครอง.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2514). นิราศนครวัด. ธนบุรี: รุ่งวัฒนา.

กำชัย ทองหล่อ. (2527). ปฏิวัติโหดในแกมพูชา. กรุงเทพฯ: ชาดิอชิปไต่ยรายสัปดาห์.

เขียน ธีระวิทย์. (2524). แกมพูชา. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2542). เวียดนาม สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ.

กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เขียน ธีระวิทย์, สุนัย ผาสุก. (2543). แกมพูชา: ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมือง และการต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คลังสมุคดาวฤกษ์. (2523). แกมพูชาจากโศกนาฏกรรมสู่การคืนชาติ. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

คิว. แอล (นามแฝง). (2519). ดลฤกษ์เขมร. กรุงเทพฯ : วรรณกรรมพิมพ์.

- โครงการอินโดจีนศึกษา, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2528). *ไทยกับปัญหาแกมพูชา*.
กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- จรัญ โยบรรยงค์. (2522). *สร้างชาติเขมร*. กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์.
- จรัญ โยบรรยงค์. (2528). *รัฐบาลทมิฬ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจิตติกานต์.
- จินดา ดวงจินดา. (2521). *รัฐธรรมนูญกับแกมพูชาประชาธิปไตยและบทวิเคราะห์*.
กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์.
- จันทร์ฉาย ภัคอุทัย. (2541). "พระยาละแวก"กับพระราชพิธีปฐมกรรม," ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- จีโต มาดแลน. (2526). *ประวัติเมืองพระนครของขอม=Angkor*. แปลโดยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล.
กรุงเทพฯ: ทวีวัฒนา.
- จุลชีพ ชินวรรณโณ. (2529). *ชนวนสงครามไทย จีน อินโดจีน*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2534). *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*.
กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- โจว ต้า กวน. (2510). *บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของจีนละ*. แปลโดยเฉลิม ยงบุญเกิด.
พระนคร: ชวนพิมพ์.
- ชอร์ครอสส์, วิลเลียม. (2525). *เขมรจากซุ่มเลือด=Sideshow*. แปลโดยสุรเดช กกกกลิ่น.
กรุงเทพฯ: สยามหลวง.
- ชลิต ณะนคร. (2522). *เขมรแดง(สงครามชายแดน)*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชา อวม, ไพ เวง และโซม อิม. (2542?). *ประวัติศาสตร์ของประเทศแกมพูชา*. ศานติ ภัคดีคำ แปลและ
เรียบเรียง. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชาติ เปรมฤดี. (2517). *ชะตากรรมพระพุทธศาสนาระหว่างสงครามในสาธารณรัฐเขมร*.
กรุงเทพฯ: ชูติมาการพิมพ์.
- ชินามูระ โนริโอะ. (2528). *หนีไฟนรก*. แปลโดยมุสดี นานาวิจิตร. กรุงเทพฯ: กระรัต.
- ชุมพล เลิศรัฐการ. (2536). *แกมพูชาในการเมืองโลก*. กรุงเทพฯ: ชาญญาพับลิเคชั่น .
- แซนด์เลอร์, เดวิด. (2540). *ประวัติศาสตร์แกมพูชา=A History of Cambodia*.
แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสารและคณะ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แซนด์เลอร์, เดวิด พี. (2537). *บิลลิงค์เขมรร้าย= Brother Number One : A Political Biography of Pol Pot*. แปลโดยบุญรัตน์ อภิชาติไทรสรณ์. กรุงเทพฯ: เนชั่นพับลิชชิ่ง กรุ๊ป.
- ทองสีบ สุภมาร์ท. (2514). *พุทธศาสนาในแกมพูชา*. นครหลวง: สมาวิจัยแห่งชาติ..

- ทัตวียา อังคณางค์. (2523). *กัมพูชาประชาธิปไตยหลังปลดปล่อยจนถึงเวียดนามยึดครอง*.
กรุงเทพฯ: ลมหวาน.
- ธนาคม. (2540). *กัมพูชาแผ่นดินเดือด*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ธนู อภิวัฒน์. (2534). *เลนิน: ลัทธิสังคมนิยมกับศาสนา*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2534). *อินโดจีนภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ ค.ศ.1975-1991*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2542). *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองกัมพูชา*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- นวม สงวนทรัพย์. (2537). *สังคมวิทยาศาสนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2525). *รายงานการวิจัยการขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตเป็นเหตุสำคัญทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนระหว่างเขมรกับญวนขยายตัวและยืดเยื้อ*.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นภดลชาติประเสริฐ. (2540). *เจ้านโรดมสีหนุกับนโยบายความเป็นกลางของกัมพูชา=Norodom Sihanouk and Cambodian Non-alinment Policy*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นโรดม สีหนุ,พระเจ้า. (2523). *กัมพูชา: สงครามและความหวัง=War & Hope The Case for Cambodia*. แปลโดยสุรเดช กกกลั่น. กรุงเทพฯ: อาทิตย์.
- _____. (2524). *สีหนุเปิดอกกกเขมร=Prince Sihanouk on Cambodia Interviews and Talks with Prince Norodom Sihanouk*. แปลโดยฉันทิมา อ่องแสงรักษ์.
กรุงเทพฯ: ประกายพริก.
- _____. (2534). *ความทรงจำของสมเด็จพระเจ้านโรดมสีหนุ: ผู้นำของโลกที่ข้าพเจ้ารู้จัก: Sihanouk Reminisces World Leaders I have known*. แปลโดยสว่าง วงศ์พัฑฒ์.
กรุงเทพฯ: ดวงกลม.
- นฤมิตร สอดสุข. (2537). *ประวัติศาสตร์สาธารณรัฐประชาชนจีน จนถึงยุคสี่ทันสมัย: ผลกระทบต่อพคท*. กรุงเทพฯ: โอ เอส พรินติ้ง เฮาส์.
- นะอิดโต, ยาสีโกะ. (2528). *4 ปีแรกในเขมร=Kanbojia Waga Ai : Sei to Shi no Sengohyakunichi*.
แปลโดยมุสดี นานาวิจิตร. กรุงเทพฯ: กระรัต.
- บุญจันทร์ มุล. (2528). *คุกการเมืองของผู้แสวงหาอิสรภาพเขมร: Kuk Niyabay*. แปลโดยแก้ว อิศระ.
กรุงเทพฯ: โครงการแปลวรรณกรรมเพื่อนบ้านมูลนิธิเสฐียรโกเศศนาคะประทีป.
- บุญปลุก ส่วนพงษ์. (2523). *พรรคคอมมิวนิสต์กับการปฏิวัติในกัมพูชา*. กรุงเทพฯ: พัทธ์กะประชา.

- ประภากร (จิตร ภูมิศักดิ์). (2541). "อิทธิพลทางวัฒนธรรมของไทยที่มีต่อเขมรในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา"
ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
พระเทพรัตนราชสุดา.
- พระครูศรีมหาโพธิ์คณารักษ์. (2523). *เขมรโคกกา*. กบินทร์บุรี: ฉลองการพิมพ์.
- พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2533). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ :ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2538). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ). (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระศรีปริยัติโมลี(สมชัย กุศลจิตโต). (2540). *พุทธทัศน์ร่วมสมัย(บทเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาจากกัมพูชา)*.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีวิสุทธิโมลี(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2524). *พุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ.
- พระอุตรคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ). (2534). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิทยา สายหู. (2538). *กลไกสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พลับพลึง คงชนะ และชลวิทย์ เจียรจิตต์ (บรรณาธิการ). (2542). *รายงานการสัมมนานานาชาติ
พระพุทธศาสนา : มรดกร่วมทางวัฒนธรรมกัมพูชา ลาว ไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียแปซิฟิก
ศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- แพทริค, ทัก. (2542). *หมาป่าฝรั่งเศสกับลูกแกะสยาม: The French Wolf and the Siamese Lamb*.
แปลโดย พ.อ.กฤษฎา สุทธานินทร์ และคณะ. กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร.
- ม.ศรีบุษรา (นามแฝง). (2519). *นรกในเขมร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.
- มิสลิวิค, อีวา. (2534). *ลงโทษผู้ยากไร้ : Punishing the Poor : the International Isolation of
Kampuchea*. แปลโดยวิภาวรรณ ก่อเกียรติขจร. กรุงเทพฯ: อักษรสาริน.
- วราคม ที่สุกะ. (2527). *สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน*. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม.
- วัชระ เวทยะธีรังค์. (2534). *กัมพูชา: ปัญหาของเดรัจฉานทางการเมืองระหว่างประเทศ*.
กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ. (2531). *พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง: กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย
ลาว กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สภาวิจัยแห่งชาติ. (2515). *พระพุทธศาสนาในกัมพูชา*. พระนคร: สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ.

- สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ. (2535). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2524). *เยี่ยมเยือน 3 ประเทศสังคมนิยมอินโดจีน*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- หนังสือพิมพ์มติชน, กองบรรณาธิการ. (2522). *เขมรแตกแล้วแตกอีก*. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ศิลปชัย ชาญเฉลิม. (2537). *พงศาว(สัน)ดานเขมร*. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์.
- องค์อินทร์,(นามแฝง). (2521?). *คำสารภาพของเขมรสิ้นชาติ*. กรุงเทพฯ: เบญจมิตร.
- อนันต์ พิริยะพนิจ. (2525). *บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- อุดม พิริยะสิงห์. (2529). *การเมืองเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อินเดอบรานด์, ยอร์ช ซี และฟอร์เตอร์,แกเร็ธ. (2521). *เขมร ความอดอยาก และการปฏิวัติ=Cambodia Starvation and Revolution*. แปลและเรียบเรียงโดยเรื่องยศ จันทรศิริ และคณะ. กรุงเทพฯ: สัญญาณ.

ค.วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- ฐานิศรณ์ ณ สงขลา. (2530). *สหประชาชาติกับการแก้ปัญหาแกมพูชา=The United Nations and The Kampuchean*. วิทยานิพนธ์ ร.ม.(ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ณรงค์ ศศิธร. (2528). *บทบาทของสหประชาชาติในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศ : ศึกษากรณีปัญหาแกมพูชา (ค.ศ.1979 – 1984)*. สารนิพนธ์ ร.ม. (การระหว่างประเทศและการทูต). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ปิ่นทอง ใจสุทธิ. (2538). *นโยบายต่างประเทศของไทยต่อปัญหาแกมพูชาระหว่าง พ.ศ.2518-2534*. วิทยานิพนธ์กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- พรประภา ภัทรธีรกุล. (2542). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางกรทูตระหว่างจีน กับไซเวียด ในช่วง ค.ศ. 1949-1989*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- พัชรี ลัมโกตา. (2527). *นโยบายของไทยต่อปัญหาผู้อพยพชาวแกมพูชาสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์= The Policy Towards the Khmer Refugee Problem During the Kriangsak Administration*. วิทยานิพนธ์ ร.ม. (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- พลทรัพย์ รงคุปตวนิช. (2541). *ประวัติศาสตร์กรุงพนมเปญในฐานะเมืองหลวงของกัมพูชา ระหว่างปี ค.ศ.1865-1953*. ปรินทิพพานิช ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- เพ็ชรพิทย์ เกิดสมบุญ. (2543). *อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร*. ปรินทิพพานิช ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- เมธา พร้อมเทพ. (2527). *ปัญหาชายแดนระหว่างกัมพูชาและเวียดนาม=Kampuchea-Viet Nam Border Conflict with Special Emphasis on the Pol Pot Regime*. วิทยานิพนธ์ ร.ม. (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุพรรณิการ์ สวีระสฤงศ์. (2525). *นโยบายของไทยต่อประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2518 ถึง พ.ศ. 2523 =The Policy Toward Kampuchea from 1975 to 1980*. วิทยานิพนธ์ ร.ม. (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ง.บทความ และวารสาร

- "กัมพูชา: กองทัพแห่งความหิวโหย," (2524, มกราคม). *มาตุภูมิ*. 7(184-185) : 26-29.
- "กัมพูชาเกมที่เปลี่ยนไป," (2528, 21 กรกฎาคม). *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 32(5):16-17.
- "กัมพูชา ใครควรที่จะเป็นรัฐบาล," (2522, กันยายน). *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 26(10) :16-17.
- "กัมพูชา แนวรบด้านตะวันออกเหตุการณ์ไม่เปลี่ยนแปลง," (2522, 5 กุมภาพันธ์). *เศรษฐกิจ*. 2 (57) : 40-44.
- "เขมรเอ็กไซตัส," (2518, 4 พฤษภาคม). *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 21(46) : 24-26.
- "คำให้การของนายกองสานอดีตทหารเขมร," (2520, สิงหาคม). *คຸຣຸສາຣເຂດສຶກສາ*. 22(12) : 1-9.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "เขมรแดงคือใคร," (2517, กรกฎาคม). *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 12(7):75-82.
- "บทเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาจากกัมพูชา," (2534, กันยายน). *ศิลปวัฒนธรรม*. 12 (11) : 62-67.
- บุญลือ วันทายนต์. "ประวัติพุทธศาสนามหายาน," (กรกฎาคม 2525). *พุทธจักร*. 36(7) : 58-74.
- พวงทอง รุ่งสวัสดิ์ทรัพย์. "การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์, ปัญหาและการเมืองของการนิยามความรุนแรงในยุคเขมรแดง," (2541). *รัฐศาสตร์สาร*. 20(3) : 315-349.
- "พอลพต – เอียงซารี บทเรียนจากประวัติศาสตร์," (2522, 26 กุมภาพันธ์). *ข่าวไทยนิกร*. 3(30)+(71) : 22-36.
- "พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐเขมรปัจจุบัน," (2517, มีนาคม). *ข้อฟ้า*. 9 (3): 52-58.

- “พุทธศาสนาในเอเชียเกาหลี-เขมร-จีน,” (2519, เมษายน). พ.ศ.ล . (48) : 10-11.
- “พุทธศาสนากับลัทธิมาร์กซิสต์,” (2519, กุมภาพันธ์-มีนาคม). *อักษรศาสตร์วิจารณ์*. 3(9-10) ; 21-28.
- “มหายานกับหินยาน,” (2519 พฤษภาคม-มิถุนายน). *จันทร์เกษม*. (130) : 7-9.
- มานิจ ชุมสาย,ม.ล. “รายงานการค้นคว้าเรื่องเขมร,” (2521, กุมภาพันธ์). *นาวิกศาสตร์*. 61(2) : 53-64.
- “ระหว่างพระพุทธศาสนากับคาร์ล มาร์กซ ใครจะแน่นกว่ากัน,” (2518, กุมภาพันธ์) *ชาวกรุง*. 24 (5) : 5.
- “รัฐบาลพอลพตในกัมพูชา นโยบายซ้ายสุดชั่วที่จะไปไม่รอด,” (2521, 2 ตุลาคม). *ข่าวไทยนิกร*. 2(30) : 30-31.
- “ลำดับเหตุการณ์ในกัมพูชา,” (2522, กุมภาพันธ์). *เศรษฐกิจ*. 2(57) : 46-47.
- วิริยบัณฑิตโตภิกขุ. “วัฒนธรรมและพุทธศาสนาในเขมร,” (2514 ,29 สิงหาคม). *สารประชาชน*. 8(374) : 18-19.
- “เยี่ยมอาจารย์ดาบอดสอนวิปัสณาที่พนมเปญ,” (2536, กุมภาพันธ์). *พุทธจักร*. 47(2) : 5-11.
- “ศึกเวียดนาม กัมพูชา : สงครามล้างโคตร,” (2522, พฤศจิกายน). *สยามนิกร*. 3(124) : 10-28.
- “สงครามเขมร : ชัยชนะที่ต้องกินขาด .” (2518 13 มีนาคม). *ประชาชาติรายสัปดาห์*. 2(69) : 16-17.
- “สัมภาษณ์พิเศษพระวินัยธรรม เทพวงศ์ : ประธานสงฆ์กัมพูชาประชาธิปไตย,” (2534, กุมภาพันธ์). *พุทธจักร*. 10 (5) : 27-32

จ.หนังสือภาษาต่างประเทศ

- A Group of Lawyer of Cambodia. (1988). *People's Revolutionary Held in Phnom Penh for Trial of the Genocide Crime of Pol Pot - Ieng Sary Clique*. Phnom Penh.
- Barron, John. (1977). *Murder of A Gentle Land : the untold story of Communist genocide In Cambodia*. New York: Reader's Digest Press.
- Bekaert, Jacques. (1997). *Cambodian Diary : Tales of a Divided Nation 1983-1986*. Bangkok : White Lotus Press.
- Brodrick, Alan Houghton. (1947). *Little Vechicle : Cambodia and Laos*. London : Hutchinson.
- Cerney , Timothy M. (1977). *Communist Party Power in Kampuchea : Documents and Discussion*. Ithica: Cornell University.
- Chandler, David P. (1991). *The Land and People of Cambodia*. New York : Praeger.
- _____. (1992). *The Tragedy of Cambodian History*. Bangkok : O.S Printing House.
- _____. (1996). *Facing the Cambodian Past*. Chaing Mai : Silkworm Books.
- _____. (2000). *Voices from S-21 : Terror and History in Pol pot's Secret Prison*. Chaingmai : Silkworm Books.

- Coldwell, Malcolm and Lek tan. (1973). *Cambodia in the Southeast Asian War*. New York Monthly Review Press.
- Corfield, Justin. (1991). *A History of the Cambodian : Non-Communist Resistance 1975-1983*. Victoria, Australia : the Centre of Southeast Asian Studies, Monash University.
- David A. Ablin, Marlowe Hood, (Editors). (1990). *The Cambodian Agony*. London : M.E. Sharpe, inc.
- Fenton, James. (1986). *Cambodian Witness : The Autobiography of South May*. London : Mackays of Chatham Ltd.
- Francois, Ponchaud. (1977). *Cambodia Year Zero*. Harmondsworth : Penguin Books.
- Harris, Ian. (2001). *Buddhist Sangha Grouping in Cambodia*.
- Heder, Stephen. (1991). *Pol Pot and Khieu Samphan*. Victoria, Australia : the Center of Southeast Asian Studies, Monash University.
- Hildebrand, George C. (1976). *Cambodia : Starvation and revolution*. New York : Monthly Review Press.
- Jacques, Bekaert. (1987). *Kampuchean diary, 1983-1987*. Bangkok : D.D. Books.
- Khmer Buddhism A Research Center. (1986). *Buddhism and the Future of Cambodia*. Khmer Buddhism A Research Center.
- Khieu Samphan. (1979). *Cambodia's Economy and Industrial Development=L' Economie du Cambodge et ses Problemes d' Industrialisation*. Tr. by Laura Summers. Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program, Dept. of Asian Studies, Cornell University.
- Kiernan, Ben. (1996). *The Pol Pot regime : race, power, and genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-1979*. London : Yale University Press.
- Kiernan, Ben. Boua, Chanthou. (1985). *Peasant and Politics in Kampuchea, 1942-1984*. Wiltshire : Redwood Burn.
- Kimmo Kiljunen, (Editor). (1984). *Kampuchea : Decade of the Genocide*. London : Zed Books.
- Leifer, Michael. (1976). *Cambodia : the search for security*. N.Y. : Frederick A Praeger.
- Ling, Trevor, (Editor). (1993). *Buddhist trends in Southeast Asia*. Singapore : Institute of Southeast Asia Studies.
- Lumsden, Marshall. (1992). *Beyond The Killing Fields*. Bangkok : Eastern Printing.
- Martin Stuart-Fox. (1996). *Buddhist Kingdom Marxist State : The Making of Modern Laos*. Bangkok : White Lotus.

- Martin Stuart-Fox, Bunghaeng Ung. (1996). *The Murderous Revolutions*. Bangkok: The tamarind Press.
- May M. Ebihara, Carol A. Mortland and Judy Ledgerwood, (Editors). (1994). *Cambodian Culture since 1975 : Homeland and Exile*. New York: Cornell University Press.
- Metzl, Jamie Frederic. (1996). *Western Responses To Human Right Abuses in Cambodia 1975-1980*. New York : St. Martin's press.
- Muscat, Robert J. (1989). *Cambodia : Post – Settlement Reconstruction and Development*. New York: Columbia University.
- Paul Dydex Ryan. (1998). *Khmer Rouge End Game*. Cummington: Munewata press.
- Praphan D.C. (1985). *Foreign Policy of Kampuchea*. New Delhi : Radaint publishers.
- Puri, B.N.. (1987). *Buddhism in Central Asia*. Delhi : Motilal Banarsidas.
- Raoul M. Jennar. (1995). *The Cambodian Constitutions (1953-1993)*. Bangkok: White Lotus.
- Shawcross, William. (1984). *The Quality of Mercy : Cambodia Holocaust and Modern Conscience*. Bangkok: D.D. Books.
- Steinberg, David J. (1959). *Cambodia : Its People, Its Society, Its Culture*. New Haven: Hraf Press.
- Swearer, Donald K. (1981). *Buddhism and Society in Southeast Asia*. Chombersbrug : Anima Books.
- _____. (1984). *The Buddhist World of Southeast Asia*. New York: State University of New York Press.
- Thion, Serge. (1993). *Watching Cambodia : ten paths to enter the Cambodian tangle*. Bangkok: white Lotus.
- Usha Welavatna. (1993). *Beyond the Killing Fields : Voice of Nine Cambodian Survivors in America*. Carifornia : Standford University Press.
- Wickery, Michael. (1984). *Cambodia 1975-1982*. Singapore: Koon Wah Printing Ltd.
- Yang Sam. (1985). *Changes in Khmer Buddhism from 1954 to 1984*. A Research Report submitted to Social Science Research Council [Indochina Studies Program]]
- _____. (1987). *Khmer Buddhism and Politics from 1954 to 1984*. A Research Project Publication Subport by Indochina Studies Program/Social Science Research Council Khmer studies Institute.]

หนังสือภาษาเขมร

- Gnok Theam. (1995). *Mahavessantara Jataka*. Phnom Penh: Buddhist Institute; (มหาเวสสันดรชาดก = ฆบพเวสสุธวตค).
- Joun Nath. (1968). *Vach Cha Na Nu Krom Khmer*. Phnom Penh: Buddhist Institute. (พจนานุกรมเขมร = ចតុត្រកម្មវិទ្យា)
- Kim Sa Ul. (1971). *Nuk Sro Nou Dan Dai Kampuchea Krom*. (ระลึกถึงดินแดนกัมพูชากรอม (ในเวียดนาม)= ភ្នំស្រីលោកស្រីប្រជុំកម្ពុជាខ្មែរ)
- Khong Sumphea. (1972). *Ajar Hem Cheia : Veera Burut Cheat*. Phnom Penh: Bannalai Nisit. (อาจารย์เฮม เจียว : วีรบุรุษชาติ = អាចារ្យហែម ចៀវវិបុលជាតិ).
- Khlot Thyda. (1999). *Peah Buddhasasana khanong cheevit Khmer*. Phnom Penh: Royal University of Phnom Penh; (พระพุทธศาสนาในชีวิตเขมร = ព្រះពុទ្ធសាសនាជីវិតខ្មែរ).
- Phang Khat (1961). *Pravattisat buddhasatsana Proteth Khmer : LE BOUDDHISME AU CAMBOGE*. Phnom Penh: Buddhist; (ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา = ប្រវត្តិសាស្ត្រព្រះពុទ្ធសាសនាប្រទេសខ្មែរ).
- Prea Mahasumedadhippati. (1972). *Knnlayanamitr Robor Khyom*. Phnom Penh: Buddhist; (กัลยาณมิตรของข้าพเจ้า = កម្ពុយាណមិត្រខ្មែរ).
- Pech Chol. (1996). *Pithee Pro Jum Khea Doph Pee*. Phnom Penh: Buddhist Institute; (พิธีการทำบุญต่าง ๆ ใน 12 เดือน = ពិធីប្រថាប់ខែបដិ).
- Somdech Prea Pothivong (Hout Tath). (1982). *Thommea Sangkhaha*. Phnom Penh: Buddhist Institute; (ธรรมสังคหะ = ធម្មសង្ខេប).
- Yill Von. (1973). *Pro Chum Boon Pro Vat*. Phnom Penh: Bannakar; (ประวัติการทำบุญ = ប្រវត្តិបុណ្ណប្រតិ).
- วารสาร
- Chan Bunny. (2000, January-March). "Buddhist Education in Cambodia from 1940-1953," (2000 ,Trimester 1). *Aksornsat-Manutsat* : 30-31.
- Ven. Vimolratana. (April-June, 1995). "Buddhasasana Nung Sangkhom", *Kambuja Suriya*. 54(2) : 22; (พุทธศาสนากับสังคม = ពុទ្ធសាសនានិងសង្គម).
- Yee Thol. (October-December, 1995). "Watt Aram : Chea mat cha man dol rabor pro chea chol Khmer," *Kambujasuriya*. 49(4) : 53; (วัดอารามเป็นศูนย์กลางของประชาชนกัมพูชา = វត្តអារាមជាមជ្ឈមណ្ឌលសេដ្ឋកិច្ចជាតិខ្មែរ),
- Klot Thyda. (April-June 2000). "Itthipol Buddhasasana Nue Kambujia," *Kambuja Suriya*. 54(2) : 23; (อิทธิพลพุทธศาสนาในกัมพูชา = ឥទ្ធិពលពុទ្ធសាសនានៅកម្ពុជា).

- Oum Khem. (January-March, 1999). "Toa Na Tee Robor Buddhasasana Nue Kambuchea," *Kambujasuriya*. 53(1) : 21; (หน้าที่ของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา= **ศุภนิมิตต์ประมุขสงฆ์** **คฤณ**).
- Chear Keab. (January-March ,2000). "Chivpravat Sangkhep Somdech Mongkolthepachan Oum Sum Sangha Thero." *Kambujasuriya*. 54(1) : 18-28; (ชีวประวัติสังเขปสมเด็จพระมงคลเทพอาจารย์อุม สุม สังฆเถโร = **ชีวประวัติสมเด็จพระมณฑลเทศาภิบาล อุม สุม สังฆเถโร**).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทสัมภาษณ์

พระคัมภีร์เถระ (ปุต ปน) อายุ 78 ปี เจ้าอาวาสวัดเกษราราม เจ้าคณะจังหวัดเสียมราช

เมื่อ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2544

พระคัมภีร์เถระ (พุทธ บัณ) เฒ่าอิกบฏเทศวิภกษ และเขตตเวตตเวตต

หลวงพ่อดอนนี่อายุ 78 ปี บ้านเกิดอยู่กำปงพนม เลือกแดด กันดาล ตอนแรกเป็นลูกศิษย์อยู่ วัดนนทมนี่ ตั้งแต่อายุ ได้ 10 ปี เป็นลูกศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราชเทพ เรือง ตั้งแต่สมัยท่านเป็น เจ้าอาวาสอยู่วัดนนทมนี่ ต่อมาอายุ 16 ได้บวชเป็นสามเณร

อายุ 20 ปีจึงได้บวชเป็นพระ มีสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นองค์อุปถัมภ์การบวชในครั้งนั้น

ตอนนั้นเป็นเลขาของสมเด็จพระสังฆราชเทพ เรือง เป็นพระราชาคณะชั้นจิตวาที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ สมเด็จพระสังฆราชเทพ เรือง ตอนเดิมอยู่วัดนนทมนี่ เมื่อได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชย้ายไปอยู่ที่วัดปทุมวดี และผมได้ย้ายตามท่านไปอยู่ที่นั่น (เทพ เรือง เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบดี) โดยสมเด็จพระสังฆราชเทพ เรืองจะสวด(ตาย)ก่อนเขมรแดง 4-5 วัน ไม่ได้จัดงานศพให้ท่าน

ในปี 1974 หลวงพ่อได้มาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดนี้ตามบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชเทพ เรือง มาอยู่ด้วยกันกับเณร 2 องค์และให้ช่วยดูแลวัดเกษราราม (ฝ่ายคณะธรรมยุต)

เมื่อเขมรแดงเข้ามาได้ถูกบังคับให้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอกรอร์น (อำเภอพิบูลสงครามสมัยที่อยู่ภายใต้การปกครองของไทย เมื่อ พ.ศ.2484-2488) ประมาณ 53 กิโลเมตร จากตัวจังหวัดเสียมราช (เสียมเรียบ) ทางไปสวายศรีโสภณ ตอนนั้น อายุ 50 กว่าปีแล้ว เขมรแดงบังคับให้สึกและให้ไปเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เป็ด ก็อยู่ที่นั่น 4 ปีกว่า ทหารให้เลี้ยงสัตว์มาตลอด

เมื่อเขมรเข้ามาวัดที่วัดเกษรารามนี้ได้ทำลายประตูหน้าต่างอุโบสถทิ้ง พระพุทธรูปเอาไปทิ้ง โดยใช้วัดนี้ทำเป็นคุกที่คุมขัง ไม่มีพระสงฆ์อยู่เลย ไม่มีใครกล้าขัดขืนทหารเพราะกลัว

หลวงพ่อก็ไปอยู่ในกลุ่มประชาชนใหม่ เมื่อเขมรแดงออกไปแล้วเวียดนามเข้ามา ได้กลับมาอยู่ที่วัดเกษราราม

ตอนกลับมาเวียดนามอยู่เต็มวัดไปหมด พอเวียดนามขับไล่เขมรไปแล้วก็มาอยู่เต็มวัด ใช้วัดเป็นที่ตั้งกองทหาร

ตอนแรกไปพักอยู่บ้านของโยมบุ สะเรื่อน อภิบาลเขตเสียมราช ได้มีการเจรจากับทหารเวียดนาม ขอลกลับมาอยู่วัด จึงได้กลับมาอยู่ตามเดิม

ไปบวชอยู่วัดภู่านัก มีบวชพร้อมกันครั้งนั้น 42 รูปมีประธานสงฆ์เทพ วงศ์เป็นอุปัชฌาย์ ซึ่งคนที่บวชจะเป็นกลุ่มที่เคยบวชเป็นพระสมัยก่อน ปี 1975 และมีอายุ 50 ปีขึ้นไป

6 มีนาคม 1981

ตอนบวชใหม่อยู่วัดนี้อยู่องค์เดียว เวลาไปไหนก็ให้โยมเฝ้าวัด บุญต่าง ๆ เวียดนามให้ทำได้

พ่อแม่ของทหารของเวียดนาม ก็มาทำบุญที่วัดนี้มาทำบุญใส่บาตรเหมือนกัน

ตอนนั้นไม่มีการปกครองชัดเจน

มีแต่ประธานสงฆ์อยู่วัดสวย¹ และมีผมเป็นรองประธานสงฆ์ และเพิ่งจะมาเป็นประธานสงฆ์² เมื่อประธานสงฆ์องค์เดิมที่วัดสวยมรณภาพลง ภายหลังได้มีการเปลี่ยนเป็นแม่กุนเขต แต่การปกครองสมัยก่อนจะมีสองเขต คือเขตเสียมเรียบกับเขตอุดรมีชัย

ตอนนั้นไม่มีกระทรวงธรรมการมีแต่ระณะเซเขต การปกครองคณะสงฆ์มีประธานสงฆ์เขต มีประธานสงฆ์สรุก เท่านั้น

การศึกษาสงฆ์ในสมัยเอง สัมรินไม่มี เพิ่งจะมีสมัยหลังที่เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว³ คือที่ไหนมีครูสอนจะสอนกันไปไหนไม่มีก็ไม่สอน คือจะมีแต่วัดที่มีพระสงฆ์อยู่เยอะหน่อย อย่างในเขตเสียมราฐนี้

ในวิหารวัดเกษรารามนี้ใช้เป็นที่คุมขัง แล้วเอาลวดหนามมาล้อมไว้อีกที่หนึ่ง กุฎีนี้(ท่านธี) ใช้เป็นที่สอบสวนนักโทษและสำเร็จโทษนักโทษ ทหารให้ไปยืนบนหน้าต่าง และเอาเชือกผูกคอ และถีบออกหน้าต่างไปเลย

¹วัดสวย (ရွល្លយ) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเสียมราฐ ประมาณ 2 กิโลเมตร ทางไปพนมกรอม

²การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยเอง สัมริน คือ ระหว่าง ค.ศ.1979-1989 พระสงฆ์ถูกจัดให้มีการปกครองตามระบบการปกครองของรัฐที่เรียกว่า ประธานสงฆ์ ประธานสงฆ์ เขต ประธานสงฆ์สรุก

³ในปี ค.ศ.1989 กัมพูชามีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบคอมมิวนิสต์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย (ตามประกาศในรัฐธรรมนูญ) และเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นรัฐกัมพูชา มีการอนุญาตให้พระสงฆ์กลับมาบวชได้โดยเสรี รวมทั้งมีการอนุญาตให้มีการศึกษาสงฆ์ในระดับต้น

ภาคผนวก ข

บทสัมภาษณ์

พระเนือร จุม อายุ 79 ปี เจ้าอาวาสสำนัก จังหวัดเสียมราฐ

เมื่อ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2544

ประเสริฐ ฤๅ ทัศนคติการปฏิบัติ เจริญผกบ

สมัยเขมรแดง

ตอนนั้นอยู่ที่วารินทร์ หมู่บ้านปราสาทโคกจัน (ปราสาทตารี) มีลูกห้าคน มีครอบครัวอยู่และดำเนินชีวิตทั่วไป สมัยเขมรแดงลูกชายตายหนึ่งคน

เมื่อเขมรแดงเข้ามา ไม่ได้ย้ายไปไหนเขมรแดงให้อยู่ที่นั่นเป็นประชาชนมูลฐาน

ใกล้บ้านมีวัดปราสาทจันคีรี (มีพระสงฆ์ประมาณ 7 รูป) พระสงฆ์ในวัดเขาบังคับให้สึก อยู่บ้านและทำงานในสหกรณ์ทำนาทำไร่ในสหกรณ์

หลวงพ่อกำลังทำงานอยู่ในประชาชนมูลฐานจ๊ะ (คนชรา) และทำงานปีตรองน้ำคันทนา

สมัยเขมรแดงให้พระสงฆ์สึกหมด อย่างองค์ไหนที่มีตำแหน่งทางการปกครองในระดับสูงจะถูกเอาไปฆ่า

คนที่เขาคือเป็นศาสตราจารย์ เอาไปฆ่าหมดไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมเขาเอาไปฆ่า ส่วนมากจะเป็นเรื่องที่เคยได้ยินจากการเล่าต่อ ๆ กันมา เพราะว่าเขาไม่ให้ออกไปนอกสถานที่

อยู่ที่นั่นตลอด ไม่ได้ย้ายไปไหนตลอดระยะเวลา 4 ปี

พระพุทธรูปที่อยู่ในวัดเขาเอาไปหมด ไม่รู้เหมือนกันว่าทหารเอาไปไหน เอาไปขายหรือเปล่า

ไม่มีการถือศีล ไปวัดไม่ให้ทำบุญทำทานไม่มี ทั้งสิ้น

ถ้าใครทำอะไรที่เป็นการขัดขืน เช่น การไหว้พระถ้าทหารอาจถูกนำเอาไปฆ่า

ระบบการศึกษาไม่มี มีแต่การทำงานเท่านั้น

ประชาชนใหม่จะอยู่ใกล้ ๆ กัน แต่ต่างคนต่างอยู่

ประชาชนที่ไปอยู่ใกล้ ๆ ตายเกือบหมดประมาณ 500 คนให้ไปอยู่ในป่าเพราะว่าหิวข้าว ไม่มีเกลือกินและผอม

ไม่ว่าคนจีน คนเขมรที่ไปจากเมืองไม่มีอะไรกินแล้วผอม ต่อมาก็ตาย

ประชาชนมูลฐานกับประชาชนใหม่ได้กินไม่เหมือนกัน แต่บางครั้งมูลฐานก็อดเหมือนกัน

จากที่สังเกตเห็นคนที่ตายจะอดอาหารตายเสียเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าคนที่ทำงานได้จะไม่ได้ตายเลย เพราะทำงานได้จะมีอาหารให้กิน คนที่อายุ 60-70 ไม่มีคนดูแลเพราะทำงานไม่ได้ จึงไม่มีใครดูแลเมื่อไม่มีอะไรกินก็ตาย ไม่ว่าประชาชนใหม่ประชาชนมูลฐานจะ ตายเหมือนกัน

ปี 1979 เมื่อเวียดนามเข้ามา ไม่ได้ไปไหนอยู่ที่นั่นตลอด เมื่อเวียดนามเข้ามาปกครอง ก่อนข้าง
เข้มกวตพอสมควร

เมื่อเวียดนามเข้ามา ได้อนุญาตให้มีการทำบุญให้ไปรักษาศีล เมื่อยังไม่มีพระสงฆ์ไปขอกับ พระ
พุทธรูป ขอศีลขอพรจากพระพุทธรูปกันในโบสถ์ สมาทานศีลและปฏิบัติด้วยตัวเอง

อาหาร ที่เอาไปทำบุญเอาไปบูชาหน้าพระพุทธรูป

ทำบุญกับดาบส คือกลุ่มคนแก่ที่มาอยู่วัดแต่ยังไม่ได้บวชแต่ถือศีล 8 เอาไปสวดมนต์ ตามบ้าน
หรือในวัด โดยทำเหมือนว่าเป็นพระสงฆ์

ตอนนั้นมีพระสงฆ์แต่ตามวัดในเมือง ตามชนบทนอก ๆ ยังไม่มีพระสงฆ์

ผมเองเป็นผู้สมาทานศีลเป็นดาบส ถือศีล 8 อยู่วัดคือต้องอยู่ในวัดตลอดเวลาที่มีบุญจะถูกเชิญไป
สวดมนต์เวลาโยมมาทำบุญกับดาบส เวลาไปสวดมนต์สวดเหมือนพระสวดทั่วไปนั่นแหละ

ตอนนั้นมีดาบสอยู่ด้วยกัน 3 คน มีตาพูด อีกคนจำไม่ได้ลืมไปแล้ว

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทำบุญเหมือนกันตามปกติ ผมจะเป็นผู้นำพาทำบุญ จะมีพิธีการ
อย่างนั้นมาตลอด

ต่อมาผมจะขอบวชผมต้องขออนุญาตจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สวายสรุก สวายเขต เป็นลำดับไป
ต่อมาเขาอนุญาตให้บวชได้

ผมถือศีลเป็นดาบสอยู่หลายปี และเมื่อบวชได้มาบวชที่วัดสวาย มีพระอนุตติบ เป็นอุปัชฌาย์ เมื่อ
บวชเสร็จได้มาอยู่จำที่วัดพรหมรัตน์ เมื่อคณะกรรมการวัดเขารู้ว่าผมสวดปาฏิโมกข์ได้ รู้ว่าผมรู้ภาษาไทย
เขาก็ไปนิมนต์ผมมาอยู่วัดภู่านัก 15 ปีแล้วมาอยู่ที่นี่ ตอนมาอยู่ที่นี่มีพระอยู่สองสามองค์

ท่านเจ้าอาวาสองค์เดิมท่านได้มรณภาพลง ผมจึงได้เป็นเจ้าอาวาส (8 ปี) การเรียนช่วงแรก มี
พระอยู่สองสามรูป มีอาจารย์ที่เป็นชาวบ้านมาสอนให้ ท่านอยากให้เรียนพระเรียนบาลี ท่านมาสอนให้ ต่อ
มาท่านไปอยู่อเมริกา

การปกครองคณะสงฆ์

เมื่อก่อนจะเรียกตำแหน่งว่าประธานสงฆ์เขต สำหรับแม่กุนเพ็งมามีตอนสมัยหลัง

การเผยแผ่ศาสนานั้น เรื่องเทศนาเขาให้เทศนาตามที่รัฐให้เทศนา ไม่ถูกต้องเขาไม่ให้เทศอีก
เขาทำนโยบายไม่ให้พระสงฆ์เทศน์ต่อต้านนโยบายรัฐบาล เขาให้เทศน์สรรเสริญรัฐบาล ห้ามกล่าวร้ายหรือ
เทศนาต่อต้านรัฐบาล

ถึงห้าม แต่ก็ไม่ได้ตรวจสอบอย่างเข้มกวตเท่าไร แต่ก็ไม่เคยเห็นมีใครกล้าทำนอกเหนือจากสิ่งที่
รัฐบาลสั่ง

สมัยก่อนไม่มีการสนับสนุนอะไรพระสงฆ์ บวชมาอยู่ในวัดไม่ได้ทำอะไร คณะกรรมการจะมหา
เงินจากวัดไปช่วยรัฐบาล ใครจะบวชต้องคิดเป็นเงินให้รัฐบาล ระยะเวลา เป็นคนมาเก็บเงินจากวัดไป
กรรมการเป็นคนเอาไปให้

ภาคผนวก ค

บทสัมภาษณ์

พระเมียน เบ็จ อายุ 75 ปี เจ้าอาวาสวัดราชโโบ จังหวัดเสียมราฐ

เมื่อ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2544

พระภิกษุ เปรต ๒๕๕๓ ๒๕๕๔ ๒๕๕๕ ๒๕๕๖ ๒๕๕๗ ๒๕๕๘ ๒๕๕๙

ผมบวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดราชโโบ เมื่อ อายุ 16 ปี โดยเรียนภาษาเขมรในวัด เรียนธรรมะ อยู่ 1 ปี ไปสอบที่วัดวัดพรหมรัตน์ (พระเอื้อน เป็นแม่กุน) ในส่วนโรงเรียน มี 3 ระดับ ซึ่งเป็นโรงเรียนฝรั่งมีแต่ลูกคนมีเงินเท่านั้นจึงจะได้เรียน

ปี 1975 ตอนเขมรแดงเข้ามาอยู่ในวัด แต่เขมรแดงให้ไปที่กำปงกระได หมู่บ้านสะแงจา ไปอยู่ที่นั่นได้ 3 เดือน เขมรแดงบังคับให้ไปทำงาน ตอนไปอยู่ไปอยู่ที่วัดสะแงจา อยู่ 3 เดือน อาหารสำหรับฉันต้องทำด้วยตัวเอง

อยู่ได้ 3 เดือน ทหารบังคับให้สึก ถ้าไม่สึกทหารตีตายเลย พระสงฆ์ที่ไปอยู่ด้วยกันตอนนั้นมีประมาณ 10 รูป (พระสงฆ์วัดราชโโบในช่วงนั้นมีประมาณ 45 รูป) ให้สึกไปทำสวนผัก เช่นปลูกบวบ น้ำเต้า ข้าวโพด ก็ไม่ได้ลำบากอะไรมากนักเพราะว่าแค่อยู่ยามเฝ้าไม่ให้สัตว์มากินผัก

ไปทำงานเป็นมนุษย์มูลฐานจ๊ะ (แก่) อายุห้าสิบปีขึ้นไปเขาให้อยู่มูลฐาน (ตอนนั้น 51 ปี)พระสงฆ์หนุ่มที่เขาบังคับให้สึก ใครอยากแต่งงานเขาก็ให้แต่ง อยากได้เพียงจับมือก็ถือว่าเป็นที่เรียบร้อย ไม่ได้มีพิธีรีตองอะไร แต่ถ้าใครไม่ต้องการก็ไม่มีใครว่าอะไร

ที่วัดราชโโบเมื่อกลับมาก็มีของอยู่ครบ พระพุทธรูปถูกนำไปทิ้งกลับมาไม่เห็นมีเหลือ และกุฏิไม้สิบกว่าหลังทหารเขารื้อออกไปหมด (ทำไม่ถึงรื้อ) ก็ไม่มีใครอยู่ก็รื้อสิ ส่วนวัดที่วัดสะแงจา นั้นเขาได้ใช้วัดเป็นสหกรณ์ ส่วนพระพุทธรูปในวัดเขาก็เอาไปทิ้งหมด แต่ไม่รู้ว่าเขาเอาไปทิ้งที่ไหน

ส่วนที่วัดราชโโบเมื่อผมกลับคืนมาเขาก็เอาไปทิ้งเช่นกัน

ประชาชนมูลฐานที่ไปอยู่ก็ได้รับสิทธิ์เหมือนกัน คือกินข้าวกับเกลือเหมือนกัน

ส่วนประชาชนใหม่หรือคน 17 เมษายน นั้นจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน แต่จะแยกกันอยู่แยกกันกิน

เดินไปตลอด (สะแงจา)มีดินไหนกันอนนั้น ไม่รู้เดินประมาณกี่วัน

พระสงฆ์ในหมู่บ้านก็เป็นพระสงฆ์มูลฐานแต่ถ้าไปจากเมืองก็จะเป็นประชาชนใหม่ที่ต้องมีการคัด

แยก

การบูชาพระพุทธเจ้าหรือการถือศีลตามวัดทำไม่ได้ และคนที่นับถือพุทธศาสนารวมทั้งคนที่เคยบวชเป็นพระก็ไม่กล้าทำ เพราะการขัดขืน อาจตาย

เมื่อปี 1979 เมื่อเวียดนามพาทหารเข้ามา ได้กลับมาอยู่ที่วัดราชโอบอีก และได้บวชในปี 1980 ประธานสงฆ์เทพ วงศ์ เมื่อได้รับการบวชในการก่อนหน้านี้ก็ได้กลับมาเป็นอุปัชฌาย์ที่วัดราชโอบ

ที่บวชพร้อมกันในครั้งนั้นมีประมาณ 40 รูป โดยพระสงฆ์ที่อื่นตามตำบล อำเภอ ต่าง ๆ จะมาบวชที่วัดราชโอบ โดยพระเทพ วงศ์ เป็นอุปัชฌาย์ซึ่งแต่เดิมอยู่ที่วัดนี้เช่นกัน โดยพวกเวียดนามได้นำตัวพระเทพ วงศ์ไปบวชที่พนมเปญ ทั้งหมดสองรูปอีกรูปจำไม่ได้ว่าเป็นใครผ่านมานานแล้ว แต่ต่อมาก็สึกออกมา

วัดนี้เมื่อบวชเสร็จมีอยู่สองรูป คือ รัฐอนุญาตให้บวชเฉพาะคนที่มีอายุเกิน 50 ปี เพราะว่าคนหนุ่มบวชแล้วไม่มีคนทำงาน รวมทั้งการประกอบพิธีบุญได้กลับมา มีการประกอบกิจเช่นเดิม

ที่วัดราชโอบนี้มีอยู่ด้วยกันสองรูป อยู่กันมาจนกระทั่งเวียดนามถอยออกไปในปี 1989 พระสงฆ์จึงค่อยเพิ่มจำนวนมากขึ้น

ในส่วนการศึกษาสงฆ์ ก่อนหน้านี้ไม่ได้มีการเรียนการสอนอะไรแก่พระที่บวชมา

การปกครองคณะสงฆ์ไม่มี เพิ่งจะมีตอนที่พระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น จึงมีการจัดการปกครองเป็นแม่กอง อนุกองในภายหลัง

เมื่อเวียดนามถอนทหารออกไป ในปี 1989 จึงได้มีการบวชพระสงฆ์หนุ่มสามเณรน้อยได้

ตั้งแต่บวชเข้ามาเป็นเจ้าอาวาสตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน มีพระสงฆ์กว่าร้อยรูป มีศาลาพุทธศึกษา อยู่ในวัด

ภาคผนวก ง
บทสัมภาษณ์
ยายรี อายุ 69 ปี อยู่ในพนมเปญ
เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ.2544

บทที่ ๖

๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐

ตอนนั้นไปหลายที่ เพราะมีสามีเป็นทหารอยู่ในสมัยรัฐบาลลอล นอน (แต่งงานตอนอายุ 28 ปี และตามสามีไปหลายที่) ตอนแรกอยู่พนมเปญ พอทหารเขมรแดงเข้ามา ก็ไปอยู่ที่สวายศรีโสภณ มีสัมภาระอะไรก็หอบหิ้วกันไป มีโค มีเกวียนทหารเขมรก็เอาของฉันไปหมด แต่เขาก็ให้ข้าวสารหรืออะไรที่เป็นของเราก็หอบไปเอาไปได้บ้างไม่ได้บ้าง

แล้วเขาก็ให้ไปตามรถไฟ ไปถึงสวาย ทหารก็ให้ไปอยู่ตามภูมิตามคุ้มต่าง ๆ ในอำเภอกันตวงอง ให้ไปอยู่ที่สวายท่านา และตำข้าวสาร ในหนึ่งวันเขากำหนดต้องให้ได้ 3 ไร่เอ๋ย (1 ไร่เอ๋ย เท่ากับ 15 กิโลกรัม) ถ้าทำเสร็จอยากไปไหนก็ไป ไปหาปลาเก็บผักก็ได้

ในหนึ่งวันเขาแจกข้าวสารหนึ่งกระป๋อง (คนโต) และเด็ก ๆ เขาก็ให้ครึ่งกระป๋อง แต่กินรวมเขาให้กินข้าวต้ม ก็มีแต่น้ำ ถ้าหิวมาก ๆ ก็หาใบไม้ที่กินก็เอามากิน กับข้าวต้มนั้นก็

บางคนมีของมีทองก็เอาไปแลกข้าวสารไปแลกของกินแต่ไม่ให้ทหารรู้ ใครมีทองแลก มีสิ่งของอะไรที่มีค่าก็จะเอาไปแลกอาหารหรือของกิน

แต่ก็มีบางคนหนีไปไทย ถ้าใครไปหนักก็แล้วไป แต่ถ้าไปไม่หนักเขาฆ่าตาย

สีข้าวสารด้วย อีกร่างก็คือการเลี้ยงเด็ก

กินข้าวตอนเช้าคือเที่ยง และตอนเย็น 5-6 โมงเย็นได้กินข้าว วันหนึ่งจะได้กินข้าวเพียงสองครั้ง

จะไปไหนต้องมีใบอนุญาตจากประธานกลุ่ม จะไปไหนต้องขออนุญาตถ้าไม่อนุญาตไปไหนไม่ได้ ถ้าไปเขาเห็นเข้าเขาจะได้ฆ่านะสิ

สามีเป็นทหาร แต่สมัยเขมรแดงเป็นช่างตีมีด เขาไม่รู้หรือว่าเป็นทหาร ถ้าเขารู้ว่าเป็นทหารเขาฆ่าไปแล้ว ก็โกหกเขาและพอดิไปแค่ครอบครัวเดียวไม่มีใครรู้ว่าพวกเราเป็นใครมาจากไหน

แต่ทหารก็สงสัยเหมือนกันเพราะ(สามี)ดูท่าแล้วแตกต่างจากคนอื่น แต่เวลาเขาถามก็บอกโกหกว่าไม่ได้ทำ เขาก็พยายามไปถามลูก ลูกก็บอกว่าเป็นคนขายน้ำตาลเปรี้ยว (น้ำตาลเมา ทำมาจากน้ำตาลของต้นตาล)

ในครอบครัวก็จะได้อยู่ด้วยกันครบ

ลูกก็อยู่ด้วยกัน ลูกทำกองจรัสแต่เวลาตอนเช้าก็ให้ไปเก็บใบไม้เก็บต้นไม้มาทำปุ๋ย

มีลูกสองคน (5-10 ขวบ) กองจรัส 15-20 ปี บุวชน (20-25)

อยู่แยกกันกับพ่อแม่ไม่ได้ อยู่ด้วยกันแต่ลูกฉันไปอยู่ด้วยห้าวัน หนึ่งกับมาแต่ขอเขาได้

พระสงฆ์สมัยนั้นไม่มีมีแต่ช่วงแรกปี 1975 มีพระสงฆ์แต่เขาให้ทำนาด้วยประชาชนแต่ช่วงพระสงฆ์หุงข้าวกินเอง ต่อมาทนไม่ไหวก็สึก และเขาก็บังคับให้สึกตอนที่ฉันไปอยู่ที่สหกรณ์ ฉันเห็นมีพระสงฆ์อยู่องค์หนึ่ง ไปอยู่ไม่เท่าไรเขาก็บังคับให้สึก

มีวัดนับไม่หมด ทำวันตะวอง กับพนมสรุก แต่ไม่มีพระเขาก็เอาวัดเป็นที่ทำปุ๋ย บางทีก็เอาเป็นที่เลี้ยงหมู บางทีเขาทุบแต่ไม่รู้เขาทุบทำไม (พุทธรูป)

ด้านประเพณี ไม่มีประเพณี วันศีล วันพระ พระเขาไม่ให้มี ถ้าไปทำสิจะได้ตายสิ ทำอะไรก็ทำตัวเอง แต่ด้วยหิว ไม่มีความรู้สึกอยากทำอะไร เพราะไปเจอปู เจอหอย ตามนาก็เอามาทำกินมีใบอะไรก็ใส่ไป โอ๊ยท่าน น่าสมเพชนะ

วันปีใหม่ (โจชะเนา) ทำขนมจีน ขนมกวน (มีอะไรก็แจกกินตามภูมิตามคุ้ม ต่าง ๆ ก็ไม่มีการเล่นอะไรที่จะเป็นปีใหม่ เพราะเขาไม่ให้ทำ จะทำได้อย่างไร

บุญผสมเบญญ แจกขนมอ่อนหอม(เหมือนข้าวต้มมีถั่วเขียวเป็นไส้ห่อด้วยใบตองรูปร่างคล้ายขนม) แจกครอบครัวละ 1 อัน

การอยู่ด้วยกัน แต่ไม่มีใครช่วยอะไรใครได้ เพราะระบบตัวใครตัวมัน กินอาหารลูกงาน แม่จาน อิมไม่อิมไม่รู้ ลองไปช่วยเหลือกันอาจมีโทษ ไม่มีใครช่วยใครได้

โรงศาลาหมอไม่มี มีแต่ยาโบราณ สมุนไพร ใครมีก็ปรุงกันเอาเอง แต่ก็มีบางคนที่มาจากพนมเปญ มียาใครมีของมีทองก็แลกกันไปหนึ่งเม็ดก็เท่ากับ 1 จี (หน่วยทองของเขมร 32 \$) เวลาแลกของกันไม่รู้

ในหมู่บ้านที่ฉันอยู่มี 2 อย่าง คือ ประชาชนมูลฐาน คือคนที่อยู่ที่นั่นเดิม กับคนที่ไปจากพนมเปญ เขาเรียกว่า"เนี้ยะด็อบปราเปิล" การกินอยู่แตกต่างกัน คนมูลฐานเขาได้กินอิม แต่คน 17 เมษายน กินลม ตายเยอะแยะไปหมด (การทำงานก็หนักและลำบาก)ถ้ามีเขมรแดงอีกครั้งฉันตายแล้ว

อยู่ที่นั่นจนครบตลอดระยะเวลา 4 ปีกว่า

เรื่องการศึกษาเด็กนี่มีอยู่แต่ช่วงไหนจำไม่ได้ รู้สึกว่าก่อนจะสิ้นสุดเขมรแดงนี้จะให้มีการเรียนอักษรเขมร ใครรู้อักษรเขมรก็สอนกันไปตามได้ต้นไม้ ต้นมะม่วง

บางทีเขาใช้เราไม่ได้อะไรสักอย่างที่เรา ผิดมากก็จะจับมัดแขนมัดขา แล้วหายไปเลย แต่ถ้าเป็นเด็กเขาจับทำฟาดฟันหรือต้นไม้ตาย

ในปี 1979 รู้ว่าญวนเข้ามาก็รีบหนีมาที่พนมเปญถ้าเขมรแดงตามมาทันก็จะได้ฆ่าตายนะสิ กลับจากสวายมาพนมเปญ ใช้เวลาเป็นเดือนนะ มีดไหนกินอนนั้น เจอข้าวตามระหว่างทางก็เอามาตำหุงกินกัน แล้วก็ไปต่อ

ทหารญวนก็เห็นมาก็ช่วย เพราะเขาช่วยประชาชน

ฉันเต้านะ เพราะว่ากลับมาไม่มีอะไรกิน ก็เก็บปู กับผัก เก็บหญ้าไปขาย ได้เงินมาก็ซื้อข้าวสาร หุงกินกัน 4-5 คน อะไรก็ขาย เอาไปขายหมด

เวียดนามเข้ามาไม่มีพระสงฆ์รู้สึกว่ามีหนึ่งหรืออย่างไรไม่แน่ใจ แต่พระอุม สุม ท่านไม่ได้มีครอบครัวก็เกิดพระสงฆ์ขึ้นมาตามหมู่บ้าน ตามจังหวัด พระสงฆ์ก็นำกันบวชต่อมาก็มีพระสงฆ์

ส่วนที่วัดตั้งกรอสั่งไม่มีพระสงฆ์แต่ว่าประชาชนไปวัด ไปทำความสะอาด ไม่มีพระสงฆ์ถึงวันพระ วันสำคัญก็เอาอาหารเอาไปบูชาเจตีย์ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทำบุญอุทิศให้คนตาย รูปเทียนก็ไม่มี ต่อมาจึงได้มีรูปเทียนใช้

เมื่อกลับมาอยู่บ้านได้สองปี จึงได้มีพระสงฆ์อายุก็เยอะแล้ว อายุ 50 หรือ 60 ปี นี้ ฉันไม่รู้ว่ ศาสนาสำคัญอย่างไร แต่รู้ว่ก็ทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย มีอะไรก็ทำกันมาต่อ ๆ กันมานั้นแหละ

บุญทานไม่ได้คิดเพราะมีว่แต่หิว

มาสร้างกระท่อมอยู่ตรงที่อยู่ปัจจุบันหลังกลับมาพนมเปญและอยู่มาจนถึงทุกวันนี้

ภาคผนวก จ

บทสัมภาษณ์

พระภิกษุดวง วิบูล อายุ 69 ปี เจ้าอาวาสวัดพิชัยอุตงค์ จังหวัดกำแพงเพชร

เมื่อ 18 มีนาคม พ.ศ.2544

00000000000000

ผมบวชตั้งแต่ปี 1943 บวชและเรียนอยู่ที่ฉุก เป็นอำเภอหนึ่งในกำแพงเพชรและห่างประมาณ 40 กิโลเมตร และได้ไปเรียนต่อที่พนมเปญจนได้สัญญาบัตรชั้นบุดู¹ มัธยมปลายของพุทธิกฯ ในปี 1950 กลับมาอยู่วัดนี้ วัดพิชัยอุตงค์ และเปิดโรงเรียนพุทธิกปฐมศึกษา เทียบเท่าบาลีเปรียญธรรม 3 ประโยคและเป็นครูสอนหนังสืออยู่ที่นี่ และในปี 1959 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้

การเรียนการสอนของพระสงฆ์สามเณรในสมัยก่อนในช่วงที่ท่านเป็นครูสอนมีรูปแบบ ?

การศึกษาในสมัยก่อนพระสงฆ์จะเรียนแต่ด้านศาสนาทั้งหมด คือเรียนบาลี เรียนธรรมะอย่างเดียว ไม่ได้ศึกษาสาขาวิชาอื่น ต่อมาในปี 1959 ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบดังกล่าว คือมีวิชาอื่น ๆ เข้ามาผสมด้วย เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โดยสมเด็จพระโพธิ์เวียง ฮวด ตาด วัดอุณาโลมเป็นผู้ริเริ่มในการปรับปรุงหลักสูตรดังกล่าว

ส่วนศาลาเด็กโรงเรียนรัฐที่ตั้งอยู่ในวัดในสมัยฝรั่งเศส ผมก็ไปสอนเพราะครูมีน้อยครูไม่มีวิชาไหนก็ไปสอนวิชานั้น ห้องไหนไม่มีครูก็ไปสอนศาลาฝรั่งเศสเข้ามาครูส่วนมากก็เป็นพระ ใช้เวลาเรียน 3 ปี

เขมรแดงเข้ามาปกครองประเทศในปี 1975 พระพุทธศาสนา พระสงฆ์รวมทั้งตัวท่าน ?

ผมต้องสึกเพราะเขาทหาร บังคับให้สึกทั่วประเทศ ถ้าบังคับให้สึก แล้วไม่สึกอาจถูกฆ่าตายได้จึงไม่มีใครเลยที่ไม่สึก แต่ก็มีคนเขาบอกว่าสมเด็จพระฮวด ตาด² ขณะกำลังพูดไมโครโฟนอยู่ ทหารไปถึงก็เอาตัวท่านไปฆ่าแต่ไม่รู้เอาไปที่ไหน พระสงฆ์นักปราชญ์ในพนมเปญมีหลายท่านที่ถูกฆ่าตาย อย่างโลกครูไซ ฮาย โลกครูซอม นาง โลกครูกิม โต³

เมื่อทหารเขมรแดงบังคับให้ท่านสึกแล้วทหารได้ทำอย่างไรกับท่านรวมทั้งพระสงฆ์อื่น ๆ ด้วย ?

เขาพาผมไปที่ฉุก เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดกำแพงเพชร ห่างจากวัดประมาณ 40 กิโลเมตร และให้ผมไปอยู่กับกลุ่มคนแก่ และส่วนมากเป็นคนที่เคยบวช และอายุมาก เขาให้พวกผมไปปลูกผักเลี้ยงคนในสหกรณ์

¹ชั้นสำหรับเรียนในชั้นมัธยมทางด้านพุทธิกของระบบการศึกษาสงฆ์ในกัมพูชา ในอดีตและปัจจุบัน เทียบเท่ากับระดับมัธยมปลายของไทย

²เป็นสมเด็จพระสังฆราชในช่วงก่อนปี 1975 อยู่ที่วัดอุณาโลม พนมเปญ

³พระสงฆ์ที่ถูกยกมากล่าวอ้างนั้นส่วนมากเป็นพระสงฆ์ที่เป็นครูสอนอยู่ที่พุทธิกวิทยาลัยในพนมเปญเป็นพระสงฆ์มีความรู้และเขียนหนังสือ และบทความทางวิชาการลงในวารสารกัมพูชาสุริยาของพุทธศาสนาบัณฑิต

การปฏิบัติหรือการรักษาความเป็นพระสงฆ์สามารถทำได้และมีอยู่หรือไม่ ?

ในช่วงแรกจะมีหลายคนที่ยังคงปฏิบัติอยู่ คือ ทานข้าวเพียงมือเดียว เพราะตอนเช้าตื่นตอนไหนก็จะให้ทำงานตอนนั้น อาหารมื้อแรกคือตอนเที่ยงจึงได้กิน และอีกครั้งก็ตอนเย็นอาหารที่พวกเรากินก็มีเพียงข้าวต้มที่ผสมกับผักเป็นจำนวนมากต้มรวมกันและได้กินคนละเวียง กระบวยเท่านั้น ข้าวผมว่าน่าจะนับเม็ดได้

ตอนเย็น เมื่อพวกเราไม่กินอาหารทหารก็มาถาม มาว่าพวกเรา เพราะทหารเขมรแดงสงสัยว่าพวกเรา มีความเชื่ออะไรและจะมีอะไรต่อต้านการปฏิวัติและองค์การหรือไม่ แต่ก็มีที่ทหารจะจับไป แต่ในกลุ่มคนที่แก่ ๆ จะไม่กลัวก็จะว่าทหารไปและห้ามปรามได้ ส่วนมากพวกเราไม่กลัวเพราะพวกเขมรแดงมีแต่เด็ก ๆ

เกี่ยวกับบุญ พิธีกรรม วัดและศาสนสถาน ?

ไม่มีหรือทำน เรื่องการจะไปในับถือศาสนาหรือการกระทำบุญ แต่วัดจะถูกตัดแปลงไปเป็นโรงพยาบาล เป็นที่ปลูกผัก และทำปุ๋ย อย่างวัดนี้ วัดพิชัยอุดมค์ ก็เป็นที่เลี้ยงเป็ด หรือบางวัดจะถูกตัดแปลงไปเป็นคลังเกลือ กำปอด และกำปงโสมเป็นแหล่งผลิตเกลือของกัมพูชา แต่วัดต่าง ๆ ส่วนมากจะถูกตัดแปลงไปใช้ประโยชน์

เรื่องความเชื่อนี้ต้องเชื่อเฉพาะตัว ในใจ การไหว้พระนั้นทำได้แต่ห้ามไม่ให้เขาเห็น ถ้าเห็นอาจถูกเอาไปฆ่าได้ เพราะเขาถือว่าเป็นกบฏต่อองค์การ

อย่างการปฏิบัติต่าง ๆ ก็ปฏิบัติตามความรู้ที่เคยปฏิบัติมา ใช้วิธีเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง ถึงวันทะเลาะตีล ศีลอุโบสถ ก็จะไม่งดอาหารเย็น สมทานศีล แต่ก็รู้อยู่กับตัวเองไม่มีใครรู้เพราะเราทำอยู่ในใจตัวเอง คือรู้ตัวเองว่าปฏิบัติตามศีลอยู่

ตลอดเวลาที่อยู่ในช่วงเขมรแดงท่านทำอะไรอยู่ที่ไหน ?

ผมก็ได้แต่ปลูกผักเพียงอย่างเดียว คือเป็นเพราะทำผักแล้วได้ผลเยอะ เขาก็พอใจก็ให้ผมอยู่ที่นั่นตลอดเวลา ปีกว่า ไม่ได้ย้ายไปไหนเหมือนคนอื่น ไม่ได้ลำบากเหมือนพวกท่านา

ในแต่ละวันทำงานและมีหน้าที่ ?

งานที่ผมทำอยู่ ปลูกผักมีกัน 4-5 คน คือทำอย่างไรก็ได้ให้ได้ผักเยอะ ไม่ได้มีการกำหนดเหมือนพวกท่านา ให้ได้ผักเยอะเขาก็พอใจ ถ้าเราทำหรือหาไม่ได้อาจถูกทำโทษ และทุกคนที่อยู่ในสหกรณ์ก็จะไม่พอกินก็จะว่าเราอีก ทุกวันต้องหาให้ได้มากจนเหลือไม่อย่างนั้นจะถูกว่า

ตื่นเช้าตอนไหนก็ไปทำงาน รีบไป ตอนเที่ยงถึงได้กินข้าว กินเสร็จรีบไปทำงานต่อ แต่อาหารจะได้เยอะกว่าพวกที่อพยพมาจากในเมือง พวกมาจากตลาดจะได้อาหารน้อยกว่า เพราะพวกเขมรแดงเกลียดพวกในเมือง และต้องทำงานหนักเหมือนกันแต่ได้อาหารน้อย ผมไม่กลัวหรือผมก็บอกเขา ทหาร ไปหลายครั้งเหมือนกันว่าคนเหมือนกัน ทำงานเหนื่อยเหมือนกันทำไมไม่ได้กินเหมือนกัน

ทำไมจึงเรียกคนจากตลาดแล้วมีความต่างกันอย่างไร ?

คนที่มาจากในเมืองหรือตลาด เขาจะเรียกว่าคนวันที่ 17 เนี่ยะดีอบปราเปิล¹ หรือกสิกรใหม่ก็ได้ ส่วนคนที่อยู่เดิมเขาเรียกว่าคนมูลฐานคือคนที่อยู่ในพื้นที่เดิม คนที่เป็นมูลฐานจะมีสิทธิ์มากกว่าคนในเมือง คนที่เป็นมูลฐานจะทำงานร่วมกับคนในเมือง มีบ่อยครั้งที่คนในเมืองทำงานไม่ค่อยเป็นและไม่ถูกใจคนมูลฐานและโกรธฆ่าตายเขมรแดงก็ไม่ได้ว่าอะไร

สำหรับคนในเมืองนั้นในหนึ่งปีจะมีบัญชีคำสั่งจากเบื้องบนให้ทหารเอาไปฆ่าเป็นจำนวนมาก คนอายุเกิน ปีขึ้นไปเป็นผู้ชายด้วยแล้วจะมีคำสั่งให้ฆ่าเยอะมาก ที่ผมอยู่จะมีปีละครั้ง แต่ผมก็ไม่เคยเห็นตอนเขาฆ่า แต่ทุกคนที่มีชื่อแล้วหายไปจากสหกรณ์นั้นก็จะเป็นที่รู้กันว่าตายแล้ว แต่ในตอนสุดท้ายจะมีการฆ่าทั้งหมดทั้งคนในเมืองและประชาชนมูลฐาน กำลังทำอาหารแล้วเอายาพิษใส่จะให้คนกิน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือ ทหารเวียดนามเข้ามาแผนนี้จึงต้องเลิกไป ถ้าปอดมีพรมแดนติดกับเวียดนาม

ผู้ปกครองเขาแบ่งการปกครองอย่างไรหรือมีเกณฑ์อย่างไรที่คนจะมาเป็นผู้ปกครองสหกรณ์ ?

คนที่เป็แม่ภุมิ แม่คุม ผู้นำสหกรณ์ เขาจะเอาคนตรง ชื่อสัตย์ คนทำงานจริงมาเป็นหัวหน้าคุม มีความรู้หรือไม่มีความรู้ไม่สำคัญ ส่วนเรื่องการทำงานก็สุดแท้แต่ค้มนั้น ๆ

เรื่องการศึกษาของเยาวชนในช่วงเขมรแดง ?

การศึกษานั้นก็พอมีแต่ไม่รู้เรียกว่าการศึกษาหรือไม่เปล่าเพราะเด็กจะอยู่กันเป็นกลุ่มในกลุ่มของเด็กก็จะมีหัวหน้ากลุ่มที่เป็นวัยรุ่นหรือสาว ทำหน้าที่สอนหนังสือแต่เด็กเหล่านั้นก็ไม่รู้หนังสือ ก็ไม่รู้จะสอนอะไรก็ต้องพากันไปหาใบไม้ หญ้า มาทำปุ๋ยกันไป หรือตายหญ้า ช่วยผู้ใหญ่ไป

ทำไมไม่ให้คนที่มีความรู้หรือคนที่เคยเป็นครูมาสอน ?

จะมีใครที่ไหนกล้า เพราะใครที่มีความรู้ก็ต้องโง่ หรือไม่ก็ต้องแกล้งทำเป็นบ้า คนรู้ก็บอกว่าไม่รู้ แล้วใครที่ไหนจะไปกล้าสอน สรุปแล้วเขาก็ต้องสอนกันเองสอนแบบคนที่ไม่รู้นั้นแหละ

สังคมในช่วงนั้นเป็นอย่างไร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือพ่อแม่ดูแลลูก ลูกดูแลพ่อแม่ ?

การอยู่เป็นแบบต่างคนต่างอยู่พ่อไปทาง แม่ไปทาง ลูกไปทาง ต่างคนต่างอยู่ เพราะเขาไม่ได้ให้อยู่ด้วยกัน นานสักทีถึงจะได้พบกัน ผัวเมียเจอกันได้สองสามวันก็ต้องแยกย้ายกันไปทำงาน ตามที่เขมรแดงกำหนด การจะช่วยเหลือกันนั้นเป็นเรื่องยากเพราะถ้าช่วยกันจะต้องกลายเป็นโทษทั้งสองคน จึงไม่มีใครช่วยอะไรใครได้ บางทีคนป่วยจนแย้ไปไหนไม่ไหวพาไปหาหมอ ขอยา ทหารเอาไปฆ่าให้ตายก็มี

ภายหลังจากที่เขมรฝ่ายเอง สัมริน และเวียดนามเข้ามา ?

ผมก็อยู่ที่นี้ตลอดไม่ได้ไปไหน แต่เพื่อน ๆ หรือคนอื่น ๆ จะไปถึงพรมแดนไทยก็มี จนทหารเวียดนามเข้ามา ก็อยู่อย่างนี้ไม่ได้ไปไหน คือถ้าคิดไปมันก็ได้ไป แต่ไม่ได้คิดไปไหนจึงอยู่แต่ที่นี่

¹วันที่ 17 เมษายน 1975 คือวันที่เขมรแดงยึดการปกครองประเทศโดยรวมได้ และ อพยพคนที่อยู่ในเมืองไปสู่ชนบทเพื่อปฏิวัติสังคมเป็นไปตามแนวทางของเขมรแดง จึงเป็นที่มาของคำว่า "คนวันที่ 17".

เมื่อเวียดนามเข้ามาท่านได้กลับเข้ามาบวชหรือไปทำอะไรอย่างไร ?

เมื่อทหารเวียดนามเข้ามาทหารก็จะให้ผมไปสอนหนังสือแต่ผมไม่ยอม ผมก็บอกว่าผมเป็นพระ และจะกลับไปเป็นพระ แต่ทหารก็ให้ช่วยกันก่อนให้เป็นครูเพราะครูสมัยนั้นถูกฆ่าตายไปเป็นจำนวนมาก ผมจึงสอนหนังสืออยู่กว่า 20 ปี ไม่ได้แต่งงานแล้วจึงได้กลับมาบวช

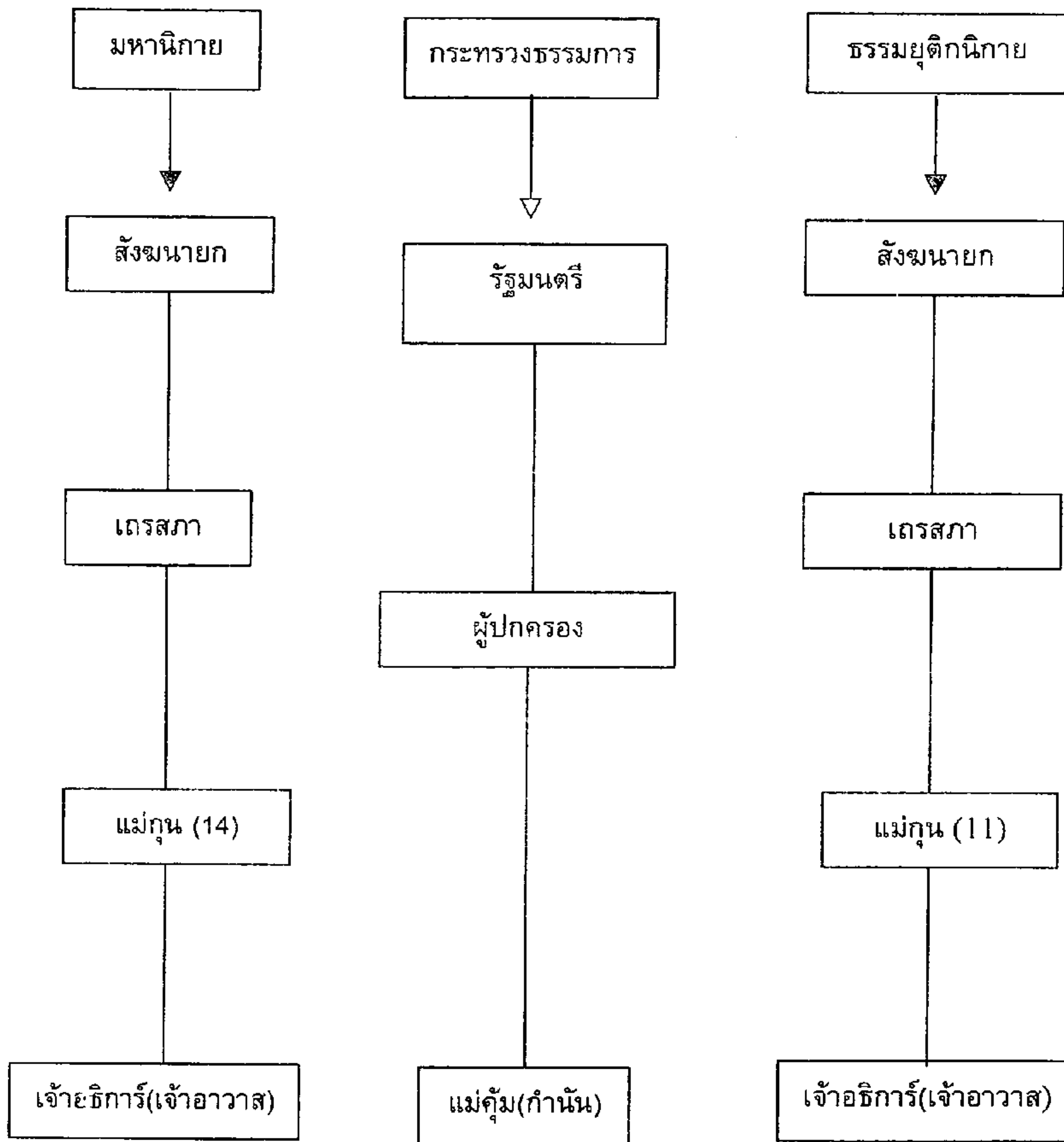
เมื่อรัฐบาลเฮง สัมริน ภายใต้การสนับสนุนจากเวียดนาม เข้ามาปกครองประเทศได้ดำเนินอย่างไรกับศาสนาและพระสงฆ์ ?

เมื่อเกิดมีพระสงฆ์ในพนมเปญ ก็ได้ให้มีการบวชตามกฎหมายคือใครที่บวชก่อน หลังจากที่เขาเมรแดงพ่ายแก่เวียดนามแล้ว พระสงฆ์ที่เคยเป็นพระสงฆ์ก็ได้กลับมาครองจีวรสมาทานเป็นพระสงฆ์อีกครั้ง ก็จะไปบวชตามแบบพระสงฆ์ในพนมเปญ พระสงฆ์ที่บวชชุดแรกมี 7 รูปที่ถือว่าบวชถูกต้องและรัฐอนุญาต มีสังฆราชองค์ปัจจุบันด้วย พระสงฆ์ในช่วงนั้นก็บวชเองและบวชตามพระสงฆ์ที่พนมเปญ และใครจะบวชต้องไปบวชที่พนมเปญจึงจะเป็นพระสงฆ์ที่ถูกต้อง แต่ถ้าใครไม่ได้บวชที่พนมเปญรัฐ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ก็จะไม่เชื่อและไม่ถือว่าเป็นพระเวลาฉันอาหารก็ไม่ให้ฉันรวมกันแต่ชาวบ้านรู้ว่าเคยเป็นพระก็ยังคงเคารพนับถืออยู่ การไปบวชที่พนมเปญ บางทีอุปัชฌาย์เด็กกว่าลูกศิษย์ตั้งมากมาย

ภาคผนวก จ

แผนผังการปกครองคณะสงฆ์สยามอาณาจักรของฝรั่งเศส(ค.ศ.1863-1953)

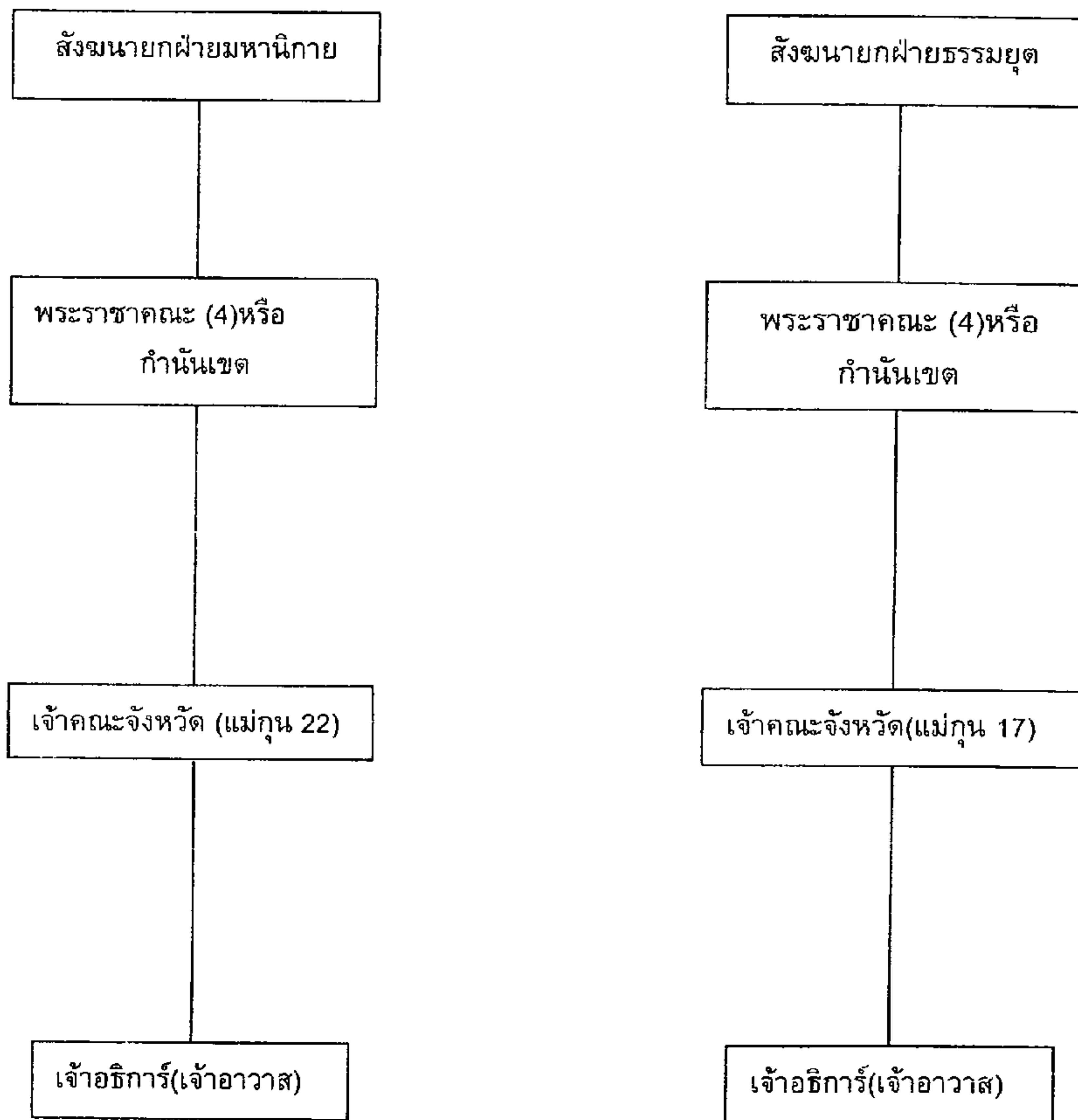
(The Sangha Organization under the French Reform)

ผังประกอบ 5 การปกครองคณะสงฆ์สยามอาณาจักรของฝรั่งเศส(ค.ศ.1863-1953)

ที่มา : Yang Sam. (1990). *Buddhism In Cambodia*. p.127

ภาคผนวก ข
 แผนผังการปกครองคณะสงฆ์ในยุคเดิมของคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย
 ก่อน ค.ศ.1863
 (Early Sangha Administration of the Mahanikay and Thammayut)

ผังประกอบ 6 การปกครองคณะสงฆ์ในยุคเดิมของคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย
 ที่มา: Yang Sam. (1990). *Buddhism in Cambodia*. p 124

ภาคผนวก ข
สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์ภมพูชา

ตาราง 1 สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์ภมพูชา

พระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย

รึ	ชือ	ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช	วัด	อายุ
1	สมเด็จพระสังฆราชนิง เตียง	1823-1913 (2366-2456)	อุณณาโลม	90
2	สมเด็จพระธรรมลิขิต (เกอ อุก)	1850-1936 (2393-2479)	อุณณาโลม	83
3	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบตี (ปราก อิน)	1862-1948 (2405-2491)	สาละวัน	85
4	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบตี (จวน นาง)	1883-1969 (2427-2513)	อุณณาโลม	86
5	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบตี (ฮวด ตาด)	1898-975 (2435-2519)	อุณณาโลม	84
6	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบตี(เทพ วงศ์)	1992 – 2000	อุณณาโลม	75

พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตินิกาย

รึ	ชือ	ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช	วัด	อายุ
1	สมเด็จพระมหาสุธรรมาธิบตี (ปาน)	1826-1893 (2369-2436)	ปทุมวดี	68
2	สมเด็จพระมงคลเทพอาจารย์ (เอี่ยม)	1849-1922 (2392-2465)	ปทุมวดี	73
3	สมเด็จพระมงคลเทพอาจารย์ (สุก)	1861-1943(2404-2485)	ปทุมวดี	82
4	สมเด็จพระสุธรรมาธิบตี (อง สะเรย)	1870-1956 (2413-2498)	ปทุมวดี	85
5	สมเด็จพระ มหาสุธรรมาธิบตี (กุล เตส)	1891-197_?	ปทุมวดี	
6	สมเด็จพระมหาสุธรรมาธิบตี (เทพ เลือง)	? –1975	ปทุมวดี	80 ?
7	สมเด็จพระมหาสุธรรมาธิบตี(บัว กลี)	1940?- 2000	ปทุมวดี	61

ภาคผนวก ก
สถิติสถาบันการศึกษาสงฆ์ในประเทศไทย
ระหว่าง ค.ศ.1993-2000

ตาราง 3 สถิติสถาบันการศึกษาสงฆ์ในประเทศไทย

ปี	ชนิดของสถาบันการศึกษา							
	โรงเรียนธรรมวินัย (3 ปี มี 3 ชั้นเรียน)		พุทธปริยัติศึกษา เรียน 3 ปี (ประถม)		พุทธปริยัติมัธยมศึกษา เรียน 4 ปี (ม.ต้น)		ก่อนมหาวิทยาลัย 3 ปี (ม.ปลาย)	
	โรงเรียน	ผู้เรียน	โรงเรียน	ผู้เรียน	โรงเรียน	ผู้เรียน	โรงเรียน	ผู้เรียน
1993			80	2,837		100		
1994	98	2,598	154	5,584	1	200	1	
1995	305	6,724	195	6,083	1	300	1	
1996	291	6,565	239	6,604	1	450	1	
1997	413	7,985	247	7,157	2	600	1	
1998	306	8,810	247	7,157	4	754	1	
1999	363	8,618	271	8,235	6	1,104	1	
2000	395	8,812	398	11,597	9	1,389	1	

ที่มาของข้อมูล : จากกระทรวงธรรมการ (Ministry of Culture and Religion)

ข้อสังเกต ผู้เรียนจะสอบผ่านหรือไม่อยู่ที่การสอบถ้าสอบไม่ผ่านก็ต้องเรียนใหม่จนกว่าจะสอบผ่านทั้งหมดเป็นเพียงสถิติผู้เรียน ส่วนจะสอบจนจบและได้สัญญาบัตรถึงการศึกษาชั้นหรือไม่เป็นอีกส่วนหนึ่ง

ภาคผนวก ก
สมณศักดิ์พระราชอาคันตุกะชั้นต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์

ตาราง 4 สมณศักดิ์พระราชอาคันตุกะในภิกษุสงฆ์

ที่	คณะมหานิกาย	คณะธรรมยุติกนิกาย
1	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี(สมเด็จพระสังฆราช) สมเด็จพระมหาลาภมุนี (สมเด็จพระสังฆราช)	สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (สมเด็จพระสังฆราช) สมเด็จพระพุทธมุนี (สมเด็จพระสังฆราช)
พระราชอาคันตุกะชั้นเอก ฝ่ายมหานิกาย 3 รูป ฝ่ายธรรมยุต 2 รูป		
2	พระธรรมลิขิต (พระธรรมลิขิต)	พระมงคลเทพอาจารย์ (พระญาณโฆษาจารย์)
3	พระโพธิวงศ์ (พระโพธิวงศ์)	พระพุฒาจารย์ (พระพุฒาจารย์)
4	พระวันรัตน์ (พระวันรัตน์)	
พระราชอาคันตุกะชั้นโท ฝ่ายมหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 3 รูป		
5	พระมหาวิมลธรรม (พระมหาวิมลธรรม)	พระมหาพรหมมุนี (พระมหาพรหมมุนี)
6	พระพุทธรโฆษาจารย์ (พระพุทธรโฆษาจารย์)	พระธรรมอุดม (พระธรรมอุดม)
7	พระธรรมโฆษาจารย์ (พระธรรมโฆษาจารย์)	พระอริยกัสสป (พระอริยกัสสป)
8	พระโฆษธรรม (พระโฆษธรรม)	
9	พระศาสนมุนี (พระศาสนมุนี)	
10	พระมุนีโกศล (พระมุนีโกศล)	
พระราชอาคันตุกะชั้นตรี มหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 4 รูป		
11	พระศีริสัมมตวิวงศ์ (พระศีริสัมมตวิวงศ์)	พระอริยวงศ์ (พระอริยวงศ์)
12	พระพุทธรวงศ์(พระพุทธรวงศ์)	พระญาณรังษี (พระญาณรังษี)
13	พระศากยวงศ์(พระศีริสัมมตวิวงศ์)	พระธรรมกวีวงศ์ (พระธรรมกวีวงศ์)
14	พระอุบาลีวงศ์ (พระอุบาลีวงศ์)	พระมหาวิรวงศาจารย์ (พระมหาวิรวงศาจารย์)
15	พระญาณวงศ์ (พระญาณวงศ์)	
16	พระสุเมธวงศ์ (พระสุเมธวงศ์)	

ตาราง 4 (ต่อ)

พระราชอาถนะชั้นจัตวา ฝ่ายมหานิกาย 20 รูป ฝ่ายธรรมยุต 16 รูป

17	พระธรรมวิปัสณา (พระตฺถวิปสฺส)	พระปฐมวงศา (พระปฐมวงศา)
18	พระสมาธิธรรม (พระสมถธรรม)	พระธรรมมุนี (พระตฺถมุนี)
19	พระญาณโกศล (พระญาณโกศล)	พระวชิรเมธา (พระวชิรเมธา)
20	พระสิริสงคามุนี (พระสิริสงคามุนี)	พระอริยมุนี (พระอริยมุนี)
21	พระสิริวิสุทธิ (พระสิริวิสุทธิ)	พระเทพโมลี (พระเทพโมลี)
22	พระธรรมวงศา (พระตฺถวงศา)	พระธรรมมัตถะ (พระตฺถมัตถะ)
23	พระญาณสังวร (พระญาณสังวร)	พระอมราภิกษิต (พระอมราภิกษิต)
24	พระธรรมสังวร (พระตฺถสังวร)	พระมหाराชาธรรม (พระมหाराชาธรรม)
25	พระอินทร์มุนี (พระอินทร์มุนี)	พระรัตนมุนี (พระรัตนมุนี)
26	พระเทพมุนี (พระเทพมุนี)	พระธรรมไตรโลกาจารย์ (พระตฺถไตรโลกาจารย์)
27	พระวินัยมุนี (พระวินัยมุนี)	พระธรรมวโรดม (พระตฺถวโรดม)
28	พระเทพสังฆ (พระเทพสังฆ)	พระญาณวิริยะ (พระญาณวิริยะ)
29	พระศีลสังวร (พระศีลสังวร)	
30	พระคัมภีร์เถร (พระคัมภีร์เถร)	
31	พระอริยมัคคัลญาณ (พระอริยมัคคัลญาณ)	
32	พระวิภัทรญาณ (พระวิภัทรญาณ)	
33	พระบวรสังฆ (พระบวรสังฆ)	
34	พระญาณวิสุทธิวงศ์ (พระญาณวิสุทธิวงศ์)	
35	พระธรรมวิสุทธิวงศ์ (พระตฺถวิสุทธิวงศ์)	
36	พระปฏิภาณธรรม (พระปฏิภาณธรรม)	
37	พระฐานานุกรมต่าง ๆ (พระตฺถฐานานุกรม, พระตฺถฐานานุกรม, พระตฺถฐานานุกรม, พระตฺถฐานานุกรม, พระตฺถฐานานุกรม, พระตฺถฐานานุกรม)	

ที่มา: ชล เอี่ยม องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนิกในประเทศไทย กัมพูชา สิริยา ปีที่ 48 เลขที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม 1994. หน้า 31-47 (แปลจาก Francois Martini in France - Asie - Numero special 37-38); สมณศักดิ์ลำดับที่ 1-36 พระมหากษัตริย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งโดยการออกพระราชกฤษฎีกา ลำดับที่ 37 เป็นฐานานุกรมของพระมนตรีสงฆ์แต่ละรูปจะพิจารณาแต่งตั้งเอง ดูรายละเอียดจาก จวน นาค. (1968). พจนานุกรมเขมร (กรุงเทพฯ). หน้า 1276-1277.

ลำดับเหตุการณ์ในกัมพูชา

- หลัง 1220 พุทธศาสนานิกายเถรวาทแพร่หลายและเป็นศาสนาของชาวกัมพูชาจนถึงปัจจุบัน
- 1864 พุทธศาสนานิกายธรรมยุติกนิกายที่มีกำเนิดในประเทศไทยได้เข้าสู่ประเทศกัมพูชา โดยพระสังฆราชปาน พระสงฆ์ที่เข้ามาเรียนในประเทศไทย
- 1959 มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา
- 1970 เจ้าสีหนุ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาได้สูญเสียอำนาจการปกครองประเทศกัมพูชา ต่อการรัฐประหารของนายพล ลอนนอล
- 1975 รัฐบาลลอนนอล ได้สูญเสียการปกครองประเทศให้แก่เขมรแดงภายใต้การนำของพอล พต
- 1975 เขมรแดงเข้าปกครองประเทศกัมพูชาด้วยระบบสังคมนิยม มีการยกเลิกความเชื่อทางศาสนา ทุกศาสนาซึ่งรวมทั้งพุทธศาสนาได้มีการบังคับให้พระสงฆ์สีกให้ใช้แรงงาน และการฆ่า รวมทั้งทำลายศาสนสถานและคัมภีร์ทางศาสนา
- 1979 เวียดนามได้ใช้กำลังทางทหารบุกยึดกัมพูชาและได้ตั้งรัฐบาลเฮง สัมรินขึ้นปกครองประเทศ ภายใต้การชี้นำของเวียดนาม มีการอนุญาตให้พระสงฆ์กลับมาบวชได้ แต่ต้องอายุ 50 ปีขึ้นไปและรัฐบาลอนุญาต ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาได้ถูกรื้อฟื้นให้ยอมรับและปฏิบัติได้
- 1989 มีการเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นรัฐเขมร เปลี่ยนการปกครองเป็นระบบประชาธิปไตย มีการอนุญาตให้พระสงฆ์ได้มีการบวชโดยเสรีไม่ได้มีการจำกัดอายุเหมือนก่อน ปี 1989 ประกาศไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งประเทศกัมพูชาว่า "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐ" มีการเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาระดับพุทธศึกษาประถมศึกษาทั่วประเทศ เวียดนามถอนทหารจากกัมพูชา
- 1992 มีการตั้งนิกายทางศาสนาขึ้นมาอีกครั้ง คือธรรมยุติกนิกายในดินแดนกัมพูชา มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชทั้งสองนิกาย มีการเลือกตั้งทั่วไปทั่วประเทศหลังจากที่มีการลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกเจนีวา
- 1993 เปิดให้มีการเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่เรียกว่าพุทธศึกษามัธยมศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรได้เรียน ใน พนมเปญและในจังหวัดต่าง ๆ
- 1997 มีการเปิดเรียนในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นในกัมพูชา
- 2000 นักศึกษาในระดับสูงจบจากมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา

ภาคผนวก ๕
 ตารางสถิติพระสงฆ์ในประเทศไทย ปี 1954 - 2000

ตาราง 5 สถิติพระสงฆ์ในประเทศไทย ค.ศ.1954 - 2000

ปี	จำนวนวัดของทั้งสอง นิกายในกัมพูชา		พระภิกษุสามเณร คณะมหานิกาย		พระภิกษุสามเณร คณะธรรมยุติกนิกาย		แหล่งที่มาของ ข้อมูล
	มหานิกาย	ธรรมยุต	พระ	สามเณร	พระ	สามเณร	
1964							
1965							
1966	2,833	320	60,909				Yang sam p.29
1967							
1968							
1969	3,369		65,062				
1970	3,230	139	62,678		2,385		พระเทพเวที. พระพุทธ ศาสนาในเอเชีย. น.24
1971							
1972							
1973							
1974							
1975- 1978	อยู่ภายใต้การปกครองของเขมรแดง ไม่ปรากฏสถิติพระสงฆ์เพราะพระสงฆ์ส่วนหนึ่งถูกบังคับให้ ลาสิกขา ถูกสังหาร และหนีไปอยู่ต่างประเทศ เช่น เวียดนาม ไทยและประเทศที่สามต่อไป เป็นต้น						
1979			12				(DRA) กระทรวงธรรมการ
1980			770				(DRA) กระทรวงธรรมการ
1983			2,778				(DRA)กระทรวงธรรมการ
1984			3,200				(DRA)กระทรวงธรรมการ H.Loschmann,Asien 7/91
	1,895						
1985			3,709				(DRA)กระทรวงธรรมการ
1986			4,105				(DRA)กระทรวงธรรมการ
			6,000				H.Loschmann,Asien 7/91
1987			4,389				(DRA)กระทรวงธรรมการ
1988			4,740				(DRA)กระทรวงธรรมการ

ตาราง 5 (ต่อ)

1989	2,800		14,602				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม FEER 3/8/98 Quoting Tep Vong
1990	2,746		22,580				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
	2,667		19,191				(DRA)30/6/90 Mey Yam H.Loschmann,Asien 7/91
1991			24,757				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
	2813		21,816				Report B.Matt Coerr 4 Feb.91
1992	3,089		26,257				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
1993	3,090		27,476				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
1994			36,008				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
1995	3,290	81	39,821	23,108	1,095	522	(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
1996			44,349				(DRA)กระทรวงวัฒนธรรม
1997							เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม
1998							เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม
1999	3,588	97	17,439	31,658	417	567	เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม
2000	3,633	98	19,412	30,463	303	695	เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม

ที่มา : Cambodia Report. (Mar-Apr ,1996). 2 (2): 23.

DRA = Dept. of Religious Affairs **WCRP**= World Council on Religion & Peace

FEER = Far Eastern Economic Review **CS**= Cultureal Survival **C.E**= Chhorn Eam (1995)

ภาคผนวก ข
ตารางสถาบันการศึกษาสงฆ์ ใน ค.ศ.2000

ตาราง 6 สถาบันการศึกษาสงฆ์ ใน ค.ศ.2000

ที่	ระดับ	หลักสูตร(ปี)	สถานที่
1	พุทธิกประถมศึกษา	3	มีตามวัดใหญ่ ๆ ในแต่ละจังหวัด
2	พุทธิกมัธยมศึกษา (มัธยมต้น)	4	พุทธิกวิทยาลัยพระสุรามฤต พนมเปญ พุทธิกวิทยาลัย วัดสำโรงอันแดต พนมเปญ พุทธิกวิทยาลัย วัดสวายโปเป พนมเปญ พุทธิกวิทยาลัย วัดใสหรัตนาราม จ.ตาแก้ว พุทธิกวิทยาลัย วัดราชโบ จ.เสียมราชู พุทธิกวิทยาลัย วัดจุมเกเรียน จ.กำปอต พุทธิกวิทยาลัยสมเด็จเจีย ซิม จ.กำปงจาม
3	พุทธิกอุดมศึกษา - ปฐมภูมิ (มัธยมปลาย) - ทุตติยภูมิ (อุดมศึกษา) - ตตติยภูมิ (บัณฑิตศึกษา)	3 4 2	พุทธิกวิทยาลัยพระสีหนุราช พนมเปญ

ที่มา : กระทรวงธรรมการและศาสนา พนมเปญ.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	พระระพิน ด้วงลอย
วันเดือนปีเกิด	30 สิงหาคม 2516
สถานที่เกิด	205/1 ม.6 ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	วัดบึงทองหลาง ถ.ลาดพร้าว ซ.101 บางกะปิ กรุงเทพฯ ฯ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2532	มัธยมต้น (ม.3) โรงเรียนราชธานีวิทยาลัย จังหวัดสุโขทัย
พ.ศ.2535	มัธยมปลาย (ม.6) โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.2539	พช.บ. (ครุศาสตร์ / การสอนสังคม / เกียรตินิยม) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.2545	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ